ՀԽՍՀ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

№ 1 ԲՆԱԴԻՐՆԵՐ ՀԻՆ ՄԱՏԵՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ № 1

ԹԵՈՎՆԵԱՅ

ՅԱՂԱԳՍ

ՀԱՐՏԱՍԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆՑ

ՀԱՆԴԵՐՁ ՅՈՑՆ ԲՆԱԳՐԱԻ

Աշխատությամբ

Պրոֆ. ՀԱԿՈԲ ՄԱՆԱՆԴՅԱՆԻ

132

ԵՐԵՎԱՆ — 1938

INSTITUTUM HISTORIAE ET LITERARUM SSR. ARMENIAE

OPERA AUCTORUM VETERUM. I.

THEONIS PROGYMNASMATA

[περὶ ῥητορικῶν γυμνασμάτων]

armeniace et graece

edidit

Prof. Dr. AGOP MANANDIAN

EREVANI—1938

ՀԽՍՀ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

№ 1 ԲՆԱԳԻՐՆԵՐ ՀԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ № 1

808.5
թ-45

ԹԷՈՎՆԵԱՅ

ՅԱՂԱԳՍ ՃԱՐՏԱՍԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆՑ

Աշխատությամբ

Պրոֆ. ՀԱԿՈԲ ՄԱՆԱՆԴՅԱՆԻ

1231

ՀԽՍՀ ԳԱ ԱՐՎԵՍՏԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՏ-Տ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
БИБЛИОТЕКА
Ин-т Востоковед. АН Арм. ССР

ԵՐԵՎԱՆ—1938

ՍՏՈՒԳՎԱԾ Է
1952 թ.

6689

4348

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

1. Թեոնի այս գրվածքի հայերեն հին թարգմանության միակ ձեռագիրը գտնվում է Հայկ. ԽՍՀ պետական կենտրոնական թանգարանում: Այդ թարգմանության վրա առաջին անգամ ուշադրություն և դարձրել Ն. Ակինյանը:

1934 թվին «Հանդէս Ամսօրեայ»-ի մայիս-հուլիս (թ. 5—7) համարում Ն. Ակինյանը հրատարակել էր ընդարձակ մի հոդված՝ «Թէոնեայ, Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց», որի մեջ նա համեմատել էր Թեոնի հունարեն ընագրի վերնագրերն իր գտած հայերեն թարգմանության վերնագրերի հետ և ցույց էր տվել, որ Պետական թանգարանի ձեռագրի № 870 883 մեջ պահպանված «Տնտականի, Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց» գրվածքը համապատասխանում է Թեոնի ճարտասանական հայանի աշխատության, տես Theonis progymnasmata—Rhetores graeci, Bibl. Teubn., ed. L. Spengel, vol. II, Lipsiae 1854, *էջ 59—130, կամ նաև այլ հրատարակություններ՝* Ch. Walz, Rhetores graeci, vol. I., Stuttgart 1832, *էջ 145—256, և առանձին հրատարակությամբ՝* E. Finkh, Stuttgart 1834:

2. Թեոնի հունարեն այս աշխատությունը յեղել է ճարտասանական վարժությունների գործնական մի ձեռնարկ, որը՝ ինչպես հնագույն դարերի հեռաւորական նման յերկերը՝ ճարտասանական արվեստի ուսման հետ միասին պարունակել է իր մեջ մասամբ նաև քերականության և վճաբանության: Գիտական նորագույն ուսումնասիրությունների համաձայն՝ Թեոնի այս գիրքը, որը հունարեն բնագրում կոչվում է «Նախակրթութիւնք» (Προγυμνάσματα),

իսկ հայերեն թարգմանության մեջ՝ «Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց», ամենահինն և մեր ձեռքը հասած «Նախակրթություններ»-ից և անհամեմատ ավելի լրջմտա ու արժեքավոր աշխատություն է, քան հետագայում կազմված ձեռնարկան ու պրոգրամատիկական նման յերկերը: Ուշագրավ է սակայն, որ Հայաստանում ավելի հայտնի ու ավելի տարածված է յեղել վոչ այնքան Թեոնի «Նախակրթութեանց» հին թարգմանությունը, որքան Ափթոնիոսի «Նախակրթություններ»-ից քաղված ու թարգմանված ճարտասանական անուսմունքները և վարժությունները, որոնք հիմնական մասն են կազմում Մովսես Քերդողին վերագրված «Յաղագս պիտոյից» գրքի (տես «Մովսեսի Խորենացւոյ ժամանակագրութիւնք», Վենետիկ 1843, էջ 341—581): Այս վերջին «Նախակրթությունները», որ հորինել էր Ափթոնիոսը 4-րդ դարում իբրև ճարտասանության տարբրական դասագիրք, ընդհիվ իրանց պարզության ու մատչելիության՝ անսահման պերակշռություն էին ձեռք բերել նաև բյուզանդական դրականության մեջ մինչև դարերում:

3. «Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց» գրվածքի հեղինակի մասին մեր ունեցած տեղեկությունները խիստ անբավարար են ու կցկտուր: Բյուզանդական մեզ շրջանում, տասերորդ դարում, յերկու Ագեքսանդրացի Թեոններ մասին մի քանի վկայություններ մեջ են բերված Սուիդասի բառարանի հետևյալ հատվածներում (Թեոն անվան տակ).

> ա) «Թեոն Ագեքսանդրացի՝ սոփեստես, վորի անունն էր Ելիոս. գրել է արվեստ նախակրթութեանց, մեկնութիւն Բաենոփոնի, Իսոկրատի, Դեմոսթենեսի, ճարտասանական տարբերք, հետախուզութիւնք խոսքի կազմության մասին և ուրիշ շատ աշխատություններ»:

Սուիդասը, ինչպես պարզ յերևում է նրա այս վկայություններից, պիտի յերկու Ագեքսանդրացի Թեոն. մեկը՝ տասերիկյան փիլիսոփան, իսկ մյուսը՝ սոփեստը, վորի տունն էր ելիոս Թեոն: Յերանցից տասերիկը ժամանակակից է յեղել բուն Սուիդասի (տես Ակինյան, Հանդ. Ամս. 1934, էջ 199. համառ G. Thiele, Hermagoras, Strassburg 1893, էջ 5, ծ. 1: կվինտիլիանի 1829 թվի հրատարակության մեջ մենք չգտանք Թեոն Տասերիկացուն հիշատակություններ վերև մատնանշված յերկրորդ հատվածում. համառ M. Fabii Quintiliani, De institutione oratoria libri XII, T. II, Lipsiae 1829, էջ 147—148:

> Ագեքսանդրացի՝ տասերիկյան փիլիսոփա. ապրել է Ադրիանոսի ժամանակ Աթենից հետո. գրել է մեկնություն բնախոսական ներածությանն Ապոլլոդորի և ճարտասանական տարվեստների մասին գ. գիրք». բ) «Թեոն Ագեքսանդրացի՝ սոփեստես, վորի անունն էր Ելիոս. գրել է արվեստ նախակրթութեանց, մեկնութիւն Բաենոփոնի, Իսոկրատի, Դեմոսթենեսի, ճարտասանական տարբերք, հետախուզութիւնք խոսքի կազմության մասին և ուրիշ շատ աշխատություններ»:

Սուիդասը, ինչպես պարզ յերևում է նրա այս վկայություններից, պիտի յերկու Ագեքսանդրացի Թեոն. մեկը՝ տասերիկյան փիլիսոփան, իսկ մյուսը՝ սոփեստը, վորի տունն էր ելիոս Թեոն: Յերանցից տասերիկը ժամանակակից է յեղել բուն Սուիդասի (տես Ակինյան, Հանդ. Ամս. 1934, էջ 199. համառ G. Thiele, Hermagoras, Strassburg 1893, էջ 5, ծ. 1: կվինտիլիանի 1829 թվի հրատարակության մեջ մենք չգտանք Թեոն Տասերիկացուն հիշատակություններ վերև մատնանշված յերկրորդ հատվածում. համառ M. Fabii Quintiliani, De institutione oratoria libri XII, T. II, Lipsiae 1829, էջ 147—148:

4. Բանասերներից վոմանք կարծում են, վոր Սուիդասի վերոհիշյալ վկայություններում հիշված Թեոնները միևնույն անձն են:

Թեոն սոփեստի նույնությունը համանուն տասերիկյան փիլիսոփայի հետ նրանք հավանական են համարում, վորովհետև հռոմեական հռչակավոր մանկավարժ Կվինտիլիանը, ոգտվելով իր Institutiones oratoriae գրվածքի մեջ Թեոնի նախակրթություններից՝ անվանում է նրան Թեոն (III, 6, 48) կամ նաև Թեոն Տասերիկյան (IX, 3, 76)[2]: Բացի այդ՝ գերմանական բանասեր Ռեյխելը, հիմնվելով նախակրթությունների առանձին դասդրությունների և արտահայտությունների վրա՝ փորձել է ապացուցել, վոր ելիոս Թեոնը յեղել է, հավանորեն, հետևող տասերիկյան իմաստասիրության[3]:

Վերոհիշյալ Թեոններին միևնույն անձն ընդունողները

[1] Ափոն անվան տակ Սուիդասը վկայում է, վոր սա «յեղել է Թեոն գրամատիկոսի հայրորդը»: Այս վկայությունից հետևում են վոր Թեոն գրամատիկոսը և Թեոն տասերիկյան փիլիսոփան միևնույն անձն են:

[2] Տես Ակինյան, Հանդ. Ամս. 1934, էջ 199. համառ G. Thiele, Hermagoras, Strassburg 1893, էջ 5, ծ. 1: կվինտիլիանի 1829 թվի հրատարակության մեջ մենք չգտանք Թեոն Տասերիկացուն հիշատակություններ վերև մատնանշված յերկրորդ հատվածում. համառ M. Fabii Quintiliani, De institutione oratoria libri XII, T. II, Lipsiae 1829, էջ 147—148:

[3] Տես G. Reichel, Quaestiones progymnasmaticae, Leipzig 1909. էջ 24 ևն:

Շատ պարզ է, ուրեմն, որ Նախակրքութեանց հունարէն բնագրի վերականգնման ու վերահրատարակութեան հաժար հայերէնը անհնարոլ չի բացառիկ մեծ կարևորութեան։

7. Թեոնի հունարէն ձեռագիրը օրինակներուն, ինչպես և տպագիր հրատարակութեան մէջ (տես Spengel, Leipzig 1854), գլուխները դասավորված են համաձայն Հերմոգենեայն պլհակարգութեան հետևյալ հաջորդականութեամբ.

1. Առաջարան, προοίμιον.
2. Περὶ τῆς τῶν νέων ἀγωγῆς (Յաղագս մանկանց վարժման).
3. Περὶ μύθου (Յաղագս առասպելի).
4. Περὶ διηγήματος (Յաղագս պատմութեան).
5. Περὶ χρείας (Յաղագս պիտոյից).
6. Περὶ τόπου (Յաղագս տեղոյ).
7. Περὶ ἐγκωμίου καὶ ψόγου (Յաղագս ներբողեանի և պարսաւանացն).
8. Περὶ συγκρίσεως (Յաղագս բազդատութեան).
9. Περὶ προσωποποιΐας (Յաղագս դիմառնութեան).
10. Περὶ ἐκφράσεως (Յաղագս արտասանութեան).
11. Περὶ θέσεως (Յաղագս դրութեան).
12. Περὶ νόμου (Յաղագս օրինաց)։

Իսկ հայերենը, որը համապատասխանում է Թեոնի հունարէն սկզբնագրին, ունի գլուխների հետևյալ դասավորութիւնը.

Ա. Առաջարան (προοίμιον).
Բ. Յաղագս մանկանց վարժման (Περὶ τῆς τῶν νέων ἀγωγῆς).
Գ. Յաղագս պիտոյից (Περὶ χρείας).
Դ. Յաղագս առասպելի (Περὶ μύθου).
Ե. Յաղագս պատմութեան (Περὶ διηγήματος).
Զ. Յաղագս տեղոյ (Περὶ τόπου).
Է. Յաղագս արտասանութեան (Περὶ ἐκφράσεως).
Ը. Յաղագս դիմառնութեան (Περὶ προσωποποιΐας).
Թ. Յաղագս ներբողեանի և պարսաւանացն (Περὶ ἐγκωμίου καὶ ψόγου).
Ժ. Յաղագս բազդատութեան (Περὶ συγκρίσεως).
ԺԱ. Յաղագս դրութեան (Περὶ θέσεως).
ԺԲ. Յաղագս օրինաց (Περὶ νόμου).
ԺԳ. Յաղագս վերծանութեան եւ վերծանման (Περὶ ἀναγνώσεος καὶ ἀναγνώσματος).
ԺԴ. Յաղագս լսելութեան (Περὶ ἀκροάσεως).
ԺԵ. Յաղագս տարաւութեան (Περὶ παραφράσεως).
ԺԶ. Յաղագս արուեստագործութեան (Περὶ ἐξεργασίας)։

Հայերէն թարգմանութիւնն ու այժմյան հունարէնը բազդատելով իրար հետ՝ տեսնում ենք, ուրեմն, գլուխների դասավորութեան համեմատական հետևյալ պատկերը.

Ա. Առաջարան = 1. προοίμιον, Բ. = 2, Գ. = 5, Դ. = 3, Ե. = 4, Զ. = 6, Է. = 10, Ը. = 9, Թ. = 7, Ժ. = 8, ԺԱ. = 11, ԺԲ. = 12, ԺԳ., ԺԴ., ԺԵ., ԺԶ. = հունարենում չիք։

8. Հայերէն թարգմանութեան մէջ պահպանված են, ինչպես տեսնում ենք՝ հունարէն սկզբնագրի նաև վերջին գլուխները՝

ԺԳ. Յաղագս վերծանութեան և վերծանման (Περὶ ἀναγνώσεως καὶ ἀναγνώσματος).
ԺԴ. Յաղագս լսելութեան (Περὶ ἀκροάσεως).
ԺԵ. Յաղագս տարաւութեան (Περὶ παραφράσεως) և
ԺԶ. Յաղագս արուեստագործութեան (Περὶ ἐξεργασίας)։

Վերոհիշյալ իր ուսումնասիրութեան մէջ Ռեյխելը մատնանիշ է արել, որ այժմյան հունարենում բացի այս չորս գլուխներից պակասում է մի գլուխ ևս՝ Περὶ ἀντιῤῥήσεως (Յաղագս հակաճառութեան)։ Վերոհիշեալ այս գլուխը չկա նաև հայերէն թարգմանութեան մէջ՝ Ն. Ակինյանը Ռեյխելի կենթադրութիւնը համարում է անհավանական (Հանդ. Ամս. 1934, էջ 201)։

Ուշագրավ է սակայն, որ Եչմիածնի 1223 թվի № 2093 (= Մայր Յուցակ № 2050) ձեռագրի վերջում (թ. 200—204) գտնվում է ճարտասանական վարժութիւնների մի համառոտագրութիւն («Գլուխք ճարտասանութեան ի Պատոնէ՝ բանաստեղծութեամբ գրամարս շարագրաց»), որի մէջ հի-

շատակված և ἀντίῤῥησις—հակաճառութիւնը հետևյալ հատվածում՝

«Գլուխ հակաճառութեան նախերգական։ Անհատատրագոյն, անկարողագոյն, անհաւանագոյն, անճշմարտագոյն, անծայրաժապաւորագոյն (°), մեղկագոյն, անյայտագոյն, ինքնամարտագոյն, տարաբնագոյն, անվայելչագոյն, անբարեձևագոյն, անաւգտակարագոյն, հաւաշղջագոյն(°), անդատագոյն, անկերպագոյն, ի վերա բանին կազմութեան»։

Համառոտագրության հեղինակը, ինչպես յերևում է «պատմութեան», «աւրինաւորութեան», «վերծանութեան», «արտագործութեան» և «տարաբաժանութեան» վերաբերյալ հատվածներից, օգտված պիտի լիներ բացի Պիտոյից գրքից նաև Թեոնի հայերեն թարգմանությունից։ Իմ կարծիքով, «հակաճառութեան» վերաբերյալ վերև մեջ բերված հատվածը կարող է նույնպես ընդունվել իբրև ուշագրության արժանի մի վկայություն և ակնարկ, որ Թեոնի հայերեն թարգմանության հին օրինակը, որից օգտվել էր ճարտասանական համառոտագրության հեղինակը, կարող էր ունեցած լինել «Յաղագս հակաճառութեան» (Περὶ ἀντιῤῥήσεως) ԺԷ գլուխը, որը պակասում է Թեոնի թարգմանության Երևանի Թ. 870 ձեռագրում։

Այս յենթադրությունն անհավանական չէ, որովհետև ἀντίῤῥησις-«հակաճառութիւն»-ը, ինչպես և Թեոնի հայերեն թարգմանության վերոհիշյալ ԺԹ.—ԺԶ. գլուխները, չկան Հերմոգենյան-Ադիմանյան Նախակրթությունների մեջ և կարող էին ծանոթ լինել հայ ժառանգավորներին, հավանորեն, Թեոնի գրվածքից։

9. Թեոնի գիրքը հունարեն բնագրում կոչվում է, ինչպես ասացինք, Προγυμνάσματα «Նախակրթութիւնք»։ Սուիդասի մոտ նույն այս աշխատությունն անվանված է «Աւուեսա յաղագս նախակրթութեանց» (Τέχνη περὶ προγυμνασμάτων)։ Իսկ հայերեն թարգմանության մեջ նրա վերնագիրը, ինչպես տեսանք, բոլորովին տարբեր է՝ «Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց»։

Վերն է այս վերնագրերից հինը։

Ն. Ակինյանը հին է համարում հունարենի Προγυμνάσματα «Նախակրթութիւնք» վերնագիրը։ Նրա կարծիքով՝ «Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց» թարգմանությունն է հունարեն «Περὶ προγυμνασμάτων» վերնագրի, իսկ «Նախակրթութիւնք», նրա ասելով, «հինևրուն անձանօթ է προγυμνάσματα իմաստով» (տես Հանդ. Ամս. 1934, էջ 204)։

Այս կարծիքը, ինձ թվում է, տարակելի չէ և վիճելի։ Προγύμνασμα բառը «նախակրթակ» և թարգմանել հենց ինքը Թեոնի թարգմանիչը նախաբանի հետևյալ հատվածում՝

«Եւ զդասումն ըմբին նախակրթականցն այսպէս առաքեցաք. նախ առաջին՝ ի պիտացն, զի սուզ է և դիւրագիւղ. և ապ՝ հետո՝ նաւատակէլէն և պատմութենէն»։

Միանգամայն հավանական է, ուրիշ, որ թարգմանիչը հունարեն Προγυμνάσματα վերնագիրը կրթաբգմաներ «Նախակրթակ», իսկ Περὶ προγυμνασμάτων՝ «Յաղագս նախակրթակաց»։

Հայերեն թարգմանության մեջ պահպանված և ըստ իս Թեոնի գրվածքի հին իսկական վերնագիրը։ Ուրիշ՝ հայերեն թարգմանության Թեոնի ճարտասանության հունարեն հին վերնագիրը կարող էր յեղած լինել սկզբնագրում վոչ թե Προγυμνάσματα «Նախակրթութիւնք» կամ Περὶ προγυμνασμάτων «Յաղագս նախակրթութեանց», այլ Περὶ ῥητορικῶν γυμνασμάτων «Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց»։

10. Թեոնի «Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց» այս գրվածքը, ինչպես և Դիոնիսիոս Թրակացու քերականութիւնը, Փլյոնը, Պիտոյից գիրքը, Արիստոտելի իմաստասիրական յերկերն ու նրանց մեկնութիւնները, այն հին Հունաբան Դպրոցի արտագրություններից են, որի ծագումը, ժամանակը և զարգացման շրջանները մանրամասն ուսումնասիրված են իմ նախորդ աշխատություններից մեկում (տես Հունաբան Դպրոցը և նրա զարգացման շրջանները, Ազգ. մատեն. ՃԺԲ, Վիեննա 1928)։

Թարգմանութիւնը կատարված է նկատմամբ ասացի փոխադրութեան յեղանակով, բոլորովին հաւնարենի համեմատ՝ հաւնարան բառակազմութեամբ և հաւն լեզվի համաձայնութեամբ։

Ինչպես և մյուս հաւնարան թարգմանութիւնները՝ այս գրվածքը ևս ունի լեզվական ու քերականական բնորոշ առանձնահատկութիւններ, որոնք հնարավորութիւն են տալիս որոշելու նրա կապակցութիւնը հաւնարան թարգմանութիւնների այն խմբերից որևէ մեկի հետ, որոնց ժամանակը լուսաբանված է վերոհիշյալ իմ ուսումնասիրութեան մեջ։

Ըստ իր լեզվի Թեոնի հայերեն թարգմանութիւնը խմբակից է, իմ կարծիքով, վոչ թե Դիոնիսիոս Թրակացու քերականութեան թարգմանութեան հետ, ինչպես յենթադրում է Ակինյանը (Հանդ. Ամս. 1934, էջ 204), այլ հաւնարան թարգմանութիւնների յերկրորդ խմբի հետ, որին պատկանում են հետևյալ յերկերը.

ա. «Հակաճառութիւն Տիմոթէոս Էլուրոսի».

բ. «Ներածութիւն Պորփիւրի».

գ. «Սահմանութիւնք Արիստոտէլի».

դ. «Պերիարմենիաս կամ Յայտնի մեկնութեան Արիստոտէլի».

ե. «Մեկնութիւն Սահմանութեանցն Յամբղիքոսի».

զ. «Մեկնութիւն Պերիարմենիաս գրոցն Յամբղիքոսի»։

Այս յերկերը, ինչպես ժամանակն ցույց է տրված վերոհիշյալ իմ ուսումնասիրութեան մեջ (տես «Յունարան գրականը և նրա զարգացման ընթացքը», էջ 95—102 և 124—142), թարգմանված են վեցերորդ դարի յերկրորդ կիսում հակաքաղքեդոնական միաբնակների միջավայրում։ 552—564 թվականների ժամանակամիջոցում թարգմանված եր Տիմոթեոս Կուղի «Հակաճառութիւն»-ը, իսկ նույն դարի յոթանասնական թվականներին Հովհաննես կաթողիկոս Գաբղինացու հրամանով թարգմանվել եյին «Արիստոտէլի Սահմանութիւնք»-ը, «Պերիարմենիաս»-ը և Յամբղիքոսի մեկնութիւնները[1], որոնք սերտորեն վերաբերվել են Դավիթ Անհաղթին։ Հենց նույն այս ժամանակաշրջանում, այսինքն՝ վեցերորդ դարի յերկրորդ կիսում՝ թարգմանված պիտի լինի նաև Թեոնի յերկը։

Ժամանակի այս վորոշումը հիմք են ծառայում լեզվական ու քերականական նկատի ունեցած դիտողութիւնները, վոր թվում են ինձ ուշագրավ ու կարևոր։

11. Թեոնի թարգմանիչը ծանոթ է յերկրորդ խմբի վերոհիշյալ մյուս յերկերի թարգմանիչներին, Թրակացու քերականութեան և Թեոնս նաև Փիլոնի և Պիտոյից գրքի թարգմանութիւններին, և ճարտասանական ու քերականական ընդհանուր տերմիններն ու բառերը ծագում են այս թարգմանութեան մեջ ևս, հավանորեն, հաւնարան առաջին խմբի հնագույն թարգմանութիւններից։ Այսպիսի տերմիններ և բառեր են.

1. Այլափոխութիւն, այլափոխեմ μετάληψις, μεταλαμβάνω, μεταβάλλω, ἐναλάττω 26. 40. 42. 44. 60. 84. 181. Փիլ. լին. 128. 163. 285. Փիլ. Սահմ. 560.[2]
2. անցեալ [ժամանակ] παρεληλυθὼς [χρόνος] 68. Թրակ. քեր. 23. Պիտ. 407. Արիստ. պերիարմ. 494. Յամբլ. պերիարմ. 538.

---

[1] Յամբղիկյան այս խմբի խմբագրական թարգմանութիւններին և վերաբերում «Հակաց գրքի» հայերեն հիշատակարանը (տես «Յունարան գրականը», էջ 136—142)։ Ակինյանը յենթադրում է (տես «Դասական հայերէն եւ Վիեննական Մխիթարեան գրականը», Վիեննա 1932, էջ 117), վոր «Հակաց գիրք» անվան տակ պետք է հասկանալ այն «խմբագրական մանր գրուածներու հաւաքածոյքը, որ պահպանուած է Հայոց մատենադարանի Ձեռագրատան նոր ժող. Թ. 528 ձեռագրին մէջ, յամ. 1280»։ Սակայն նրա մատնացույց արած այս գրութիւնը հաւնարան առանձին թարգմանութիւն չէ, այլ հարց ու պատասխաններ են, քաղված և կազմված խմբագրական հայ թարգմանութիւններից։

[2] Համեմատած բառերը տես հետևյալ հրատարակութիւններում. ա. Ն. Ագոնց, «Արուեստ Դիոնիսեայ քերականի», Պետրոգրադ 1915. բ. Փիլոն Եբրայեցի, Հ. Մ. Ավգերյանի 1822 և 1826 թ.թ. հրատարակութիւնները, նաև Փիլոնի ճառերի 1892 թվի հրատարակութիւնը. գ. «Մովսէսի Խորենացւոյ մատենագրութիւնք», Վիեննայի 1843 («Յայտգա պի-

3. ապաբանեմ, ապաբանութիւն ἀπολογοῦμαι, ἀπολογία 26. 28. 136. Փիլ. նախ. բ. 74. Փիլ. լին. 47. 297. Փիլ. Լիւս. 161. Փիլ. Սաժիա. 564. Իրէն. հերձ. 105. 106. Տիմ. կուռ 16. 225.

4. ապահով 6. ապահոպել Արիստ. պերիարմ. 466. 511. ապահովութիւն Թր. քեր. 33. Արիստ. տոպոգ. 397. 429.

5. ապացուցանեմ, ապացոյց, ապացուցօրէն ἀποδείκνυμι, ἀπόδειξις, ἀποδεικτικῶς 14. 40. 108. ապացուցանեմ Իրէն. հերձ. 46. 213. Տիմ. կուռ 84. 139. Յամբլ. պերիարմ. 511. ապացոյց Փիլ. նախ. ա. 29. Իրէն. հերձ. 23. 150. Իրէն. ցոյցք 1. Տիմ. կուռ 168. ապացուցական Փիլ. Լիւս. 147. Արիստ. տոպ. 446. Յամբլ. տոպ. 447. Յամբլ. պերիարմ. 487. ապացուցութիւն Տիմ. կուռ 22. 294։

6. ապերևեցուցանեմ ἀποφαίνω 10. 112. 182. ապերևեցութիւն ἀπόφασις Թր. քեր. 33. տես նաև «բացերևեցուցանեմ».

7. առանիանեմ προσπίπτω 10. Փիլ. նախ. բ. 92. Փիլ. լին.

8. առաջարան προοίμιον 108. 110. առաջարանել Իրէն. հերձ. 162. յառաջարան Պիտ. 386. տես նաև «նախերգան».

9. առաջադրեմ, առաջադրութիւն προτίθημι, πρόθεσμία 68. 158. առաջադրութիւն Փիլ. լին. 134. 408. Փիլ. եւ. 446. Արիստ. տոպ. 393. առաջադրեմ Իրէն. հերձ. 40. Յամբլ. տոպ. 417. Յամբլ. պերիարմ. 490. առաջադիր Թր. 5. Փիլ. եւ. 457.

10. առասիմ, առաստական προσαγορεύω, προσαγορευτικός 88. 92. առասիմ Տիմ. կուռ 54 եև. Արիստ. տոպ. 359. 386. առաստական προσηγορικόν Թր. քեր. 17. 18. 19. առաստութիւն προσηγορία Թր. քեր. 12. Տիմ. կուռ 54. Արիստ. տոպ. 368. Յամբլ. տոպ. 411. Յամբլ. պերիարմ. 497.

11. առարկութիւն, առարկեմ πρόβλημα, προτείνω, παραβάλλω 28. 32. 62. 112. 148. 158. առարկութիւն Փիլ. Սաժիա. 566. Իրէն. հերձ. 109. Տիմ. կուռ 149. Յամբլ. պերիարմ. 487. առարկեմ Փիլ. լին. 391. Փիլ. նախ. բ. 81. Իրէն. հերձ. 8. Արիստ. պեր. 476. 512.

12. առնեմ, առգրութիւն προστίθημι, προσθήκη, πρόσθημα 36. 46. 181. 184. 185. առնեմ Պիտ. 551. Տիմ. կուռ 1 եև. Արիստ. պերիարմ. 474. 475. Յամբլ. պերիար. 493. Ներ. Պարի. 238. առգրութիւն Յամբլ. պեր. 523.

13. առոգանութիւն προσῳδία 166. 181. Թր. քեր. 1. 2. 38.

14. աստուածպաշտութիւն θεῖος 80. աստուպան Պիտ. 414. Տիմ. կուռ 135. 286. Փիլ. աստուածպաշտապոյն Փիլ. այլուր.

15. արտարեմ, արտարերութիւն ἐκφέρω, ἐκφορά 10. 22. 40. 88. 90. 92. 94. 166. 175. 176. 182. արտարեմ Թր քեր. 9. 24. 25. 35. Պիտ. 347. Տիմ. կուռ 132. Յամբլ. պերիար. 491. 521. արտարերութիւն Յամբլ. պեր. 491. Յամբլ. տոպ.

16. արտագրեմ, արտագրութիւն, արտագրական ἐκτίθημι, ἔκθεσις, [ὑπόκρισις], ἐκθετικός 22. 32. 54. 60. 62. 68. 110. 156. 175. 181. Պիտ. 470. Տիմ. կուռ 6. Յամբլ. տոպ. 451. արտագրութիւն Պիտ. 374. 386. Տիմ. 28. Յամբլ. տոպ. 448. արտագրական Պիտ. 413.

17. արտասանութիւն, արտասանեմ ἔκφρασις, ἐκφράζω 6. 16. 22. 32. 62. 116. 118. 120. 180. արտասանել Պիտ. 529. արտասանութիւն Պիտ. 529. 533. 537 եև.

18. արտառեմ, արտառար ἐκδίδωμι, ἔκδοτος 86. արտառեալ Պիտ. 348. արտառար Տիմ. կուռ 333.

19. արեւութիւն, արեւոտութիւն ἔκβασις, παρέκβασις 72. 112. 146. 164. 176. Պիտ. 386. Իրէն. հերձ. 200.

20. արօրէն παράνομος 106. Փիլ. ժ բան և իմաստ. արօրինագոյն Փիլ. Լիւս. 157. տես նաև տարօրէն.

1831

տոյիս», էջ 341—581). գ. «Իրենիոսի, Ընդդէմ հերձուածոց», Leipzig 1910 և «Իրենիոսի, Յայտ առաքելական քարոզութեանն», Leipzig 1907. և. «Տիմոթէոսի եպիսկոպոսապետի Ագեքսանդրեայ, Հակաճառութիւն», հրատ. Կարապետ Ծ. վարդապետի և Երվանդ վարդապետի, Եջմիածին 1908 և գ. «Կարիէն վարդապետի, Մամբրէի Վերծանողի եւ Դաւթի Անյաղթի մաշտոցապրութիւնք», Վենետիկ 1833.

21. բաղդանական συλλογισμός 40. 42. բաղդանականք συλλογιστικοί Թր. քեր. 35. 37.
22. բաղդատութիւն, բաղդատեմ σύγκρισις, συγκρίνω 6. 16. 24. 112. 138. 140. 142. 144. բաղդատութիւն Թր. քեր. 15. Փիլ. լին. 68. 134. 215. Իրէն. հերձ. 13. 102. 165. Իրէն. ցոյց 60. Պիտ. 357. բաղդատեմ Փիլ. լին. 412. Իրէն. հերձ. 116. Պիտ. 386.
23. բացայիշատակ ἀπομνημόνευμα 34. Պիտ. 341. բացայիշեալ 34. 46. Պիտ. 342.
24. բացառեմ ἀπαγορεύω, ἀποφάσκω, 30. 94. բացառեմ, բացառութիւն, բացառական Պիտ. 356. Տիմ. Կուզ 311. Աբիտա. առար. 366. 399 ևն. Յամբլ. առար. 430. Աբիտա. պերիար. 461. Յամբլ. պերիար. 500. տես նաև ապառեմ.
25. բացերևեցուցանեմ, բացերեւութիւն, բացերեւական ἀποφαίνομαι, ἀπόφασις, ἀποφαντικός 26. 34. 36. 38. 40. 42. 46. 48. 54. 88. 94. 96. 100. 142. Պիտ. 446. Տիմ. Կուզ 4. 59 ևն. Աբիտա. առար. 385 ևն. Աբիտա. պերիար. 461 ևն. Յամբլ. պերիար. 488. 497 ևն. տես նաև «ապերևեցուցանեմ».
26. վերապանցեմ, վերապանցութիւն, վերապանց ὑπερβάλλομαι, ὑπέρβατος 78. 132. Փիլ. եվ. 451. Պիտ. 345. 501. Տիմ. Կուզ 55. 97. Յամբլ. առար. 417. 443.
27. պիտանութիւն πρόσωποποιΐα 6. 16. 24. 60. 122. 128. 146. Պիտ. 510.
28. ենթադառնամ, ենթադարձութիւն ὑποκρίνω, ὑπόκρισις 52. 176. Թր. քեր. 2.
29. ենթամայն ὑφ' ἓν 76. Թր. քեր. 38.
30. երկաւորեակ Δίδυμος 38. Փիլ. եվ. 520.
31. զարմացանութիւն διαφορά 4. Թր. քեր. 16. Փիլ. Սահմ. 557. տես նաև «տարբերութիւն».
32. Թերաբանութիւն ἀντιλογία, ἀντίρρησις 16. Փիլ. Սահմ. 562. Իրէն. հերձ. 239. տես նաև «հակառաւութիւն».
33. թմրութիւն συζυγία 42. Թր. քեր. 24. 25. 45. Իրէն. հերձ. 109. թմակցութիւն Յամբլ. պերիար. 550.
34. թեորեմն ἀκρόασις 146. 179. 180. Պիտ. 379. բնա-

կան լաւագոյնք Φυσικὴ ἀκρόασις Աբիտա. առար. 425. ունկնդրութիւն ἀκρόασις Թէոն 8.
35. խաւսական διαλογικός 6. Փիլ. Լիւս. խաւսական Փիլ. լին. 351.
36. ծիծառնուկ ἀηδών 58. Փիլ. այլաբ. և Լիւս.
37. խոնարհեմ, խոնարհում, խոնարհութիւն κλίνω, κλίσις 44. 58. 84. 92. խոնարհութիւն Թր. քեր. 24. տես խոնարհութիւն Թր. քեր. 26. 27.
38. կանանոց, տանանոց, γυναικωνῖτις, ἀνδρωνῖτις 52. Փիլ լին. 256. Փիլ. տես. 14.
39. կայսրական πανηγυρικός 98. 122. կայսրդ Պիտ. 346.
40. կենդանագործաւ βιωφελής 34. Փիլ. նխ. բ. 107. Փիլ. ժբան. Պիտ. 342. 344. 353. կենդանագործաւթիւն Պիտ. 396.
41. կոչմանաւոր πλάγιος 60. Փիլ. լին. 235.
42. հակառաւութիւն ἀντίρρησις 26. 28. Իրէն. հերձ. 151. Տիմ. Կուզ 36. հակառաւեմ Տիմ. Կուզ 18. Յամբլ. պերիար. 511. տես նաև «Թերաբանութիւն».
43. հակառակաժարտ ἀντίπαλος 12. 132. Փիլ. լին. 115. Փիլ. եվ. 448. Փիլ. Սահմ. 565. Պիտ. 351.
44. հանդերձեալ [ժամանակ] μέλλων [χρόνος] 68. Փիլ. լին. 158. Պիտ. 407. Աբիտա. առար. 373.
45. հոլով πτῶσις 44. 60. 78. 92. Թր. քեր. 13. 17. 27. 28. Փիլ. նխ. բ. 83. Աբիտա. առար. 379.
46. հոլական [հոլով] κλητική [πτῶσις] 48. 92. Թր. քեր. 17. 19. Յամբլ. պերիար. 508.
47. ժախիղ 177. Փիլ. լին. 308. Յամբլ. առար.
48. մականունութիւն ἐπωνυμία 132. մականուն Թր. քեր. 17. 19. Փիլ. լին. 60. 207.
49. մակաւեմ ἐπιλέγω 56. 62. Թր. քեր. 31. Աբիտա. առար. 374.
50. մանկավարժ παιδαγωγός 38. Փիլ. Լիւս. 151. Պիտ. 343. մանկածու Պիտ. 341.
51. մեծավերջականն τὸ ἰαμβικόν 30. Պիտ. 369. ἴαμβος, մեծավերջ Թր. քեր. 43.
52. յարակայութիւն 160. Փիլ. լին. 361. յարակայ, յա-

բակաչական Թր. քեր. 23. 24. 46. 47. Իրևն. հերձ. 178.

53. յարաց-յց παράδειγμα 18. 24. 40. 42. 44. 82. 102. 150. 152. 179. Փիլ. Լիւս. 171. Պիտ. 341. տարացոյց Թէոն 156. 184. Փիլ. լին. 161. 304. Փիլ. Սամփս. 563. Պիտ. 383. Տիմ. Կուզ 322. Յամբլ. պերիար. 538 ևն.

54. յորդորական προτρεπτικός 122. Պիտ. 356.

55. նեոակրթիմ ἐγγυμνάζομαι 8. 179. 185. Պիտ. 347.

56. ներբողեմ, ներբողեան, ներբողական ἐγκώμιον, ἐγκωμιάζω, ἐγκωμιαστικός 16. 24. 32. 108. 130. 132. 136. 138. 146. 175. Փիլ. Սամփս. 554. Փիլ. Յոհ 607. Պիտ. 353. 363. 413 ևն.

57. նեչգործեմ, ներգործութիւն, ներգործական ἐνεργέω, ἐνέργεια, ἐνεργητικός 38. 46. 114. 118. 184. Թր. քեր. 22. 23. 45. Փիլ. լին. 177. 261. Փիլ. Սամփս. 551. Իրևն. հերձ. 49. 69. 76. 99. 110. 113. Իրևն. յոյցք 26. Տիմ. Կուզ 17. 22 ևն. Յամբլ. տարր. 448. Արիստ. տարր. 471. Յամբլ. պերիար. 502 ևն.

58. նեկայ [ժամանակ] ἐνεστὼς [χρόνος] 68. Թր. քեր. 23. 24. 45. Փիլ. լին. 158. Պիտ. 344.

59. նեղչղանակք ἐγκύκλια 4. Փիլ. լին. 190. Փիլ. եվ. 451. նեղչղանական, նեղչղանակութիւն Փիլ. տես.

60. շաղկապ σύνδεσμος 94. Թր. քեր. 12. 35. Փիլ. նախ. բ. 83. Իրևն. հերձ. 158. Արիստ. պերիար. 465. Յամբլ. պերիար. 489. անշաղկապ ἀσύνδετος Թեոն 94. Արիստ. պերի-ր. 465.

61. շարագիր, շարագրող, շարագրած, շարադրութիւն συγγραφεύς, σύγγραμμα 6. 18. 30. 62. 100. 102. 175. 178. 179. 180. Թր. քեր. 1. 2. Փիլ. նախ. բ. 52. 64. Փիլ. Լիւս. 161. Պիտ. 377. 379. Իրևն. հերձ. 21. Տիմ. Կուզ 19. 83. 256 ևն.

62. շարադասեմ, շարադասութիւն συντάσσω, σύνταξις 76. 166. 168. 180. Փիլ. լին. 336. Փիլ. նախ. բ. 77. Իրևն. հերձ. 236. Պիտ. 418. Յամբլ. տարր. 457. Արիստ. պերիարմ. 465. 507 ևն.

63. շարադրեմ, շարադրութիւն, շարադիր συντίθημι, σύνθεσις, σύνθετος 30. 168. 170. 177. 180. 182. Թր. քեր. 12. Փիլ. լին. 206. 210. 359. Փիլ. Լիւս. 142. Փիլ. Սամփս. 561. 573. Իրևն. յոյցք 2. Տիմ. Կուզ 115. 178. Նեռած. Պորփ. 246. Արիստ. պերիար. 465. Յամբլ. պերիար. 492.

64. շտեմ ἀφαιρέω 112. Պիտ. 404. Փիլ. քհ. ժա.

65. ոտրակ τόνος 175. Թր. քեր. 3. 38. 39. հատոտրակ Փիլ. Լիւս. 171.

66. ողբերգութիւն τραγῳδία 176. Թր. քեր. 2. Պիտ. 369. 411. ողբերգակ, ողբերգական Թր. քեր. 7. Փիլ. լին. 413. Պիտ. 369. Իրևն. հերձ. 182.

67. որակութիւն ποιότης 170. 172. որակ, որականամ, որակութիւն Փիլ. լին. 376. Փիլ. նախ. ա. Պիտ. 464. Իրևն. հերձ. 171. Տիմ. Կուզ 324. Նեռած. Պորփ. 235. 246. Արիստ. տարր. 362. 386. Յամբլ. տարր. 410. 430 ևն.

68. ուղղական [հոլով] ὀρθὴ [πτῶσις] 44. 78. Թր. քեր. 17. 28. Յամբլ. պեր. 500.

69. ուննակութիւն ἕξις 16. 104. 183. 185. Փիլ. լին. 77. Փիլ. Լիւս. 166. Պիտ. 360. 506. Իրևն. հերձ. 166. Իրևն. յոյցք 6. Տիմ. Կուզ 31. 66 ևն. Արիստ. տարր. 378. Յամբլ. տարր. 431.

70. չափարեր μέτριος 134. Փիլ. նախ. բ. և Լիւս. չափարերութիւն Փիլ. լին. 125. 323.

71. պատահ συμβάν 46. Թր. քեր. 19. Պիտ. 368. Նեռած. Պորփ. 239 ևն.

72. պարագրեմ περιτίθημι 6. Իրևն. յոյցք 9. Տիմ. Կուզ 98. 163.

73. պարառեմ περιποιέω 16. Փիլ. ա յլաբ.

74. պարունակեմ, պարունակութիւն, պարունակական περιέχω, περιοχή ևն. 112. 116. 150. 156. 162. 177. Թր. քեր. 2. 18. Փիլ. լին. 1. 119. 223. Պիտ. 354. 415. Իրևն. հերձ. 14. 41. 64. 144. 226. Իրևն. յոյցք

8. Տիմ. կուլ 83. 270. Նևրած. Պոլփ. 228. 242. Յամբլ. սաար. 413. Յամբլ. պերիաթ. 495։

75. սակաւիշխանութիւն ὀλιγαρχία 134. սակաւիշխանական ὀλιγαρχικός Փիլ. ժ. բան. սակաւապետութիւն Փիլ. լին. 305. Փիլ. ժ. բան.

76. սեղանակապութիւն ἱεροσυλία 112. սեղանակապուտ Պիտ. 386.

77. սեռական [հոլով] γενική [πτῶσις] 44. 78. Թր. քեր. 17. 18. 21. 28. Յամբլ. պերիաթ. 500.

78. զալապր 168. Թր. քեր. 19.

79. վերաբերեմ, վերբերեմ ἀναφέρω 34. 48. 58. 60. 64. 78. 179. Թր. քեր. 10. 11. 41. Փիլ. լին. 373. Պիտ. 341. 414. 422. 457. Տիմ. կուլ 198. 238. Յամբլ. սաար. 448. Յամբլ. պերիաթ. 489.

80. վերծանութիւն, վերծանումն ἀνάγνωσις, ἀνάγνωσμα 16. 175. 177. 179. Թր. քեր. 1. 2. Տիմ. կուլ 100. 241. Յամբլ. պերիաթ. 488. 508.

81. տած 28. Փիլ. լին. Պիտ. անտած Պիտ. 472. Փիլ. նախ. բ. 46.

82. տաղ ἔπος 32. Թր. քեր. 2. Փիլ. լին. 245.

83. տառ στοιχεῖον 68. 102. 104. Թր. քեր. 4. 9. Փիլ. լին. 163. 212. 335. Պիտ. 386. Արիստ. սաար. 404. Յամբլ. պեր. 506.

84. տարօրէն παράνομος 173. 185. Փիլ. Յովիա. Իրէն. հերձ. 205. Պիտ. 354. տարօրէնութիւն Փիլ. նախ. բ. 97. Փիլ. Սամփս. 562. Պիտ. 380. տես նաև «տրտօրէն».

85. տիպ, տպաւորիմ 178. 182. Փիլ. Լիւս. 138. Փիլ. լին. Իրէն. հերձ. 71. Յամբլ. պերիաթ. 490.

86. տրական [հոլով] δοτική [πτῶσις] 46. 78. Թր. քեր. 17. 28.

87. տրամաբանեմ, տրամաբան, տրամաբանական διαλέγομαι, διάλογος, διαλεκτικος 24. 52. 58. 76. 88. 94. Փիլ. նախ. բ. 77. Փիլ. Լիւս. 147. Տիմ. կուլ 18. 144. Յամբլ. սաար. 417. 426. 443. Յամբլ. պերիաթ. 508. 511. 513.

88. տրամադրեմ, տրամադրութիւն διατίθημι, διάθεσις 26. 68. 122. 138. 179. Թր. քեր. 22. Փիլ. լին. 366. 381. 401. Յամբլ. սաար. 453.

89. փոփոխութիւն, փոփոխաբար συνωνυμία, συνωνύμως 80. 166. Թր. քեր. 17. 19. Նևրած. Պոլփ. 232. Արիստ. սաար. 359. 367. Յամբլ. սաար. 457. Յամբլ. պերիաթ. 519.

90. համանունութիւն, համանուն, համանունաբար ὁμωνυμία, ὁμώνυμος, ὁμωνύμως 36. 64. 74. 76. 132. 166. 168. Թր. քեր. 17. 19. Փիլ. Լիւս. 139. Տիմ. կուլ 78. 105. Յամբլ. սաար. 415. Նևրած. Պոլփ. 232. Յամբլ. պերիաթ. 498. 504. 533.

91. փոսս, փոսսուր αἰτία, αἰτιώδης 36. փոսսական, փոսսարանական Թր. քեր. 17. 35. 36. Փիլ. լին. 262. փոսսարանեմ Փիլ. նախ. բ. 96. փոսսարանութիւն Պիտ. 407.

92. փիճ μαρός 110. Փիլ. լին. և ժ. բան.

93. փոխադրութիւն 182. փոխադրեմ μετατίθημι Պիտ. 353. 420. Տիմ. կուլ 41. Արիստ. պերիաթ. 476. Յամբլ. պերիաթ. 498.

94. քանակութիւն ποσότης 170. 172. Թր. քեր. 32. Փիլ. լին. 246. Փիլ. նախ. բ. 78. քանակ Արիստ. սաար. 372 ևն. Յամբլ. սաար. 410.

95. քաղաքացութիւն εὐαισθησία 130. Փիլ. լին. և իմաստ. Պիտ. 430.

96. քաջայայտ πρόδηλος 30. Փիլ. ժ. բան. Պիտ. 399. 437.

97. քաջափայլտպրն 184. քաջափայլուչ Պիտ. 347. 504.

98. քաջարութիւն ἀνδραγάθημα 108. Փիլ. լին. և քն. Պիտ. 350. 491.

99. քառակի, քառակութիւն μιμέομαι, μίμησις 14. 28. 177. 180. Փիլ. լին. Տիմ. կուլ 11. 213. 277.

100. քերդող, քերդողական ποιητής, ποιητικός 6. 10. 18. 24. 28. 32. 34. 72. 74. 98 ևն. Թր. քեր. 1. 2. 4. Փիլ. նախ. բ. 53. 73. Փիլ. Լիւս. 148. Փիլ. լին. 187. 384. Փիլ. եվ. 472. Պիտ. 359. 361. 364. Արիստ. պերիաթ. 478. Յամբլ. պերիաթ. 488.

12. Պիտոյից-Փիլոնյան յերկերի վերոհիշյալ ճոխ ու հարուստ բառապաշարը, վոր գործ է ածված Թեոնի գրքվածքում, թողնում է առաջին հայացքից այն ապավորությունը, վոր այս թարգմանությունը ևս խրթակից է Փիլոնյան շերտի հունարան հնագույն թարգմանություններին:

Ուշադրավ է այդ տեսակետից, վոր ինչպես Թրակացու քերականության, նույնպես և Թեոնի թարգմանության մեջ՝ հունարան բառակազմությունը դեռևս բավականաչափ հաստատուն չէ և նախդիրներով բարդված հունարեն բառերը հայերենում թարգմանված են յերբեմն տարբեր բառերով: Որինակ՝

1. ἀποφαίνω, ἀπόφασις թարգմանված են «ապերևեցուցանեմ», «ապերևութիւն» 10. 112. 182. և «բացերևեցուցանեմ», «բացերևութիւն» 34. 36. 38. 40 ևն:
2. προοίμιον «առաջարան» 108. 110. «նախերգան» 54. 62. 134 ևն:
3. παράνομος «արտօրէն» 106. և «տարօրէն» 173. 185.
4. διαφορά «զարմանանութիւն» 4. և «տարբերութիւն» 56. 146 ևն:
5. ἀντιλογία «թերահանութիւն» 16. և «հակառանութիւն» 28. 44:
6. διαλογικός «խօսական» 6. իսկ διάλογος «արտասան» 24. 58. ևն:
7. συντίθημι «շաղադրեմ» 6 և «շարադրեմ» 30. 168. 177 ևն:

Թեոնի բառապաշարի ու բառակազմության հետաքրքիր այս առանձնահատկությունները, վոր հավանական նշաններ են նրա հնության (տես «Յունարան դպրոցը» իր ուսումնասիրության մեջ էջ 119—122), բնավ չեն ապացուցանում ըստ իս այս թարգմանության խրթակցությունը հունարան առաջին խմբի թարգմանությունների հետ, այլ ցույց են տալիս, վոր սրա ժամանակը բավական մոտ յեղած պիտի լինեը Թրակացու քերականության, Պիտոյից գրքի և Փիլոնի ու Իրենեոսէ թարգմանությունների ժամանակաշրջանին:

13. Հաջորդելով հունարան թարգմանությունների հնագույն խմբին և դանվելով նրանց բառապաշարի և նրանց ստեղծած քերականական ու ճարտասանական տերմինաբանության ազդեցության տակ՝ Թեոնի հայերեն թարգմանությունը ունի նաև լեզվական ու քերականական այն կարևոր առանձնահատկությունները, վորոնք բնորոշ են հունարան յերկրորդ խմբի վերոհիշյալ թարգմանությունների համար (տես «Յունարան դպրոցը», էջ 125—136):

Ուշադրության արժանի յեն այս տեսակետից Թեոնի թարգմանության այն հունարան կամ հազվագեպ բառերը, վորոնք անծանոթ լինելով վոսկեդարյան անվանված մատենագրության և, հավանորեն, նաև Պիտոյից-Փիլոնյան խմբի թարգմանություններին՝ առաջին անգամ կազմված ու գործածված պիտի լինեն հենց այս յերկրորդ խմբի թարգմանությունների ժամանակաշրջանում: Այդպիսի բառեր են, որինակ՝

1. արտունութիւն ἐξοχή 34. Աբեսա. առար. 373. Սհմ. Դաւթ 154 ևն.
2. բացորոշեալ ἀφωρισμένος 166. բացորոշեմ, բացորոշութիւն Տիմ. Կուզ 11. Ներած. Պօրփ. 228. 239. Աբեսա. առար. 368. 385. Յամբլ. առար. 440. Յամբլ. պերիար. 523.
3. նախերգան προοίμιον 54. 62. 134. 146. 179. 183. Տիմ. Կուզ 48. 283. Յամբլ. առար. 448 ևն. προοίμιον բառը, վորը կազմված է προ=«նախ» և οἶμος=«շաւիղ» բառերից, հունարան առաջին խմբին պատկանող Պիտոյից գրքում (էջ 399, 413, 445, 551) թարգմանված է միանգամայն ճիշտ «նախաշաւիղ», իսկ յերկրորդ խմբի թարգմանություններում οἶμος «շաւիղ» շփոթված է οἴμη «երգ» բառի հետ և προοίμιον բառը թարգմանված է սխալ «նախերգան» (տես Աստղ, «Աբեսա Դիոնիսեայ քերականի», էջ CLX XXIX—CXC, համեմ. «Յունարան դպրոցը», էջ 132—133).
4. ներածեմ εἰσάγω 6. ներածեմ, ներածութիւն Ներած. Պօրփ. 227. Տիմ. Կուզ 94 ևն.
5. ներընդունիմ ἐνδέχομαι 88. 92. 94. 164. ներընդունիմ,

ներբնդաւնական Ներսես. Պոլիս. 239. Աբիսա. պեր. 467. 478 են. Յամբլ. պեր. 521 են.

6 *նեբհակ, նեբհական ἐνάντιος 50. 62. 66. 78. 112. 114. 136. 140. 148. 150. 152. 154. 158. 162. 164. 166. 173- 174. Տիմ. Կուզ 160. Աբիսա. սոսր. 368. Յամբլ. սոսր. 413. 416. 417. Աբիսա. պերիսր. 466. 475: Հունարան սոսկին խմբի յերկերը ἐνάντιος բառը թարգմանել են «ընդդիմակ».*

7. *պարաբաւնամ περιαιρέω 10. Աբիսա. սոսր. 381.*

8. *սոսրասամ καταφάσκω 94. սոսրասամ, սոսրասութիւն, սոսրասական են Աբիսա. սոսր. 362. 399. Յամբլ. սոսր. 431 են. Աբիսա. պերիսր. 461 են. Յամբլ. պերիսր. 500. 512 են.*

9. *սոսրերիսամ, սոսրերութիւն διαφέρω, διαφορά 34. 36. 56. 90. 108. 118. 146. 148. 170. Տիմ. Կուզ 262. Աբիսա. սոսր. 359. 367. Յամբլ. սոսր. 413. Աբիսա. պերիսր. 471. Յամբլ. պեր. 496 են.: Առաջին խմբի յերկերը նուն հունարեն բառերը թարգմանում են «զարմանութիւն», «զանազան» են.*

10. *հակասամ 185. հակասութիւն, հակառարսր Աբիսա. պերիսր. 472. Յամբլ. պերիսր. 511. 549:*

14. *Քերականական իր ասանձնահատկութիւններով ևս Թեոնի թարգմանութիւնը հարում է հունարան թարգմանութիւնների յերկրորդ խմբին և, ինչպես կըսևնինք, ոմն և ասանձնապես Պոլիսյուրի «Ներսեսեան» թարգմանութեան:*

Հունարան Պլրոցի մասին իմ վերոհիշյալ աշխատութեան մեջ յես մտադրուել եի արել (տես «Յունարան Պլրոցը», եջ 130), վոր հունարան թարգմանութիւնների ասաջին (Թրակացու քերականութեան մեջ) և յերկրորդ խմբերում հունարեն ևս նախդիրը թարգմանված է րն, ե. որինակ՝

ըն բազդատութեան Թր. քեր. 15. Ներկինս Տիմ. Կուզ 48. Նբմեզ Տիմ. Կուզ 54. 60. Նենթակայում Ներ. Պոլիս. 239. ըն մարմնի Աբիսա. սոսր. 360. 363. ըն գոյացութեան, ըն քանակի Յամբլ. սոսր. 410. ըն հարատասնութեանն Աբիսա. պերիսր. 465. ըն շարբանութեանն Յամբլ. պերիսր. 487 են:

Արդ՝ նուն ասյ նախդիրը գործածվել է նաև Թեոնի թարգմանութեան հետևյալ հատվածներում՝

1. եջ 4—«և ևս յոյս յանձին եղեալ պիտասցել նասեին յօժարեցելոց».

2. եջ 14—«առանց սոցա ըն եղծման եւ սահճման»:

3. եջ 78—«գկղբայր սպանանել պիըսվոտս ընկերոջ»:

Ուշադրավ է գործել, վոր նուն ասյ ևս կամ րն նախդիրը, վոր Թրակացու քերականութեան մեջ[1] գործածված է հասճախ հունարեն ἐκ և ἀπὸ նախդիրների նշանակութեամբ՝ մի անգամ նաև Թեոնի թարգմանութեան մեջ համապատասխանում է հունարեն ἀπὸ նախդիրին, տես եջ 14—«հատասպիչեն և պատմութենեն» = ἀπὸ τοῦ μύθου καὶ τῆς διηγήσεως (յերկրորդ խմբի թարգմանութիւններից Պոլիս. Նեբատծ. ևս ունի մի անգամ «ներկոյսանց» եջ 230 և Աբիսա. սոսր. ունի նույնպես մի անգամ «նորոգ», եջ 383):

15. *Թեոնի թարգմանութեան ժամանակը վորոշելու համար մեծ դերիսորութիւն ունեն, մանավանդ, նրա ասյն քերականական ասանձնահատկութիւնները, վորոնք հավանական նշաններ են, վոր ասյս թարգմանութիւնը սկզբ ասյնչութիւն ունի, գլխավորապես, Պոլիսյուրի «Ներսեսեան» թարգմանութեան հետ:*

ա. Ասյդ սեռակետից ուշադրութեան արժանի չի, սակայն ասաջ, սեռական հոլովի վերջավորութեան ը ասաը, վորը գործ է ածված վոչ միայն «Ներսեսեան» ընագրում, ինչպես ժամանակից եր սրված իմ «Յունարան Պլրոցը» ուսումնասիրութեան մեջ (եջ 187—188), այլ նաև ասյս թարգմանութեան հետևյալ հատվածներում.

1. եջ 46—«Իսոկրատու հարատասնի գբաջաբոյս յաշակերտացն ասատուածոց մանկունս ասացելոյր գոլ հառեցեալն յիշատակի հնաս»:

[1] *Տես «Արուեստ Դիոնիսեայ քերականի», եջ 9, 16, 18, 19 եվ. հմմտ. «Յունարան Դիոնոցը», եջ 152:*

2. եջ 46—«Երկաւորեկի փոպահաբի ըմբռնեցկլոյ ի շնութեան և պանուանէն կախեցկլոյը՝ պատառն յիշատակի եհաս».

3. եջ 46—«Լակռնացոյ հարցկլոյը ուբուն ինա, ձեր պահտան երկրին ունին Լակեդեմոնացիքն, և ցուցեալ ընկպակն, գործեցեալն յիշատակի եհաս»։

ը. Նոյն են նախդիրը, որը Թրակացու քերականութեան, Պորփյուրի «Ներածութեան» մեջ և Յամբղիկյան խմբի յերկերում թարգմանված և նաև Ներ[1], ունի համապատասխան թարգմանութեամբ նաև Թեոնի ճարտասանական գրվածքը, որինակ՝

Ներ աբինեսին 54. Ներ առասպերան 58. Ներ [յազգս] առասպելացն 84. Ներ լինկուսթեանցն 179. Ներ յազգս գաստ 158. Ներ յազգս պատմութեան 64. Ներ յազգս պիտին 58. ի Ներ պիտոյն 44.

Խիստ ուշագրավ է, բացի այդ, որ «Ներում» նախդիրն ունի վէց միայն Պորփյուրի «Ներածութիւն»-ը, ինչպես մատնանշված եր «Յունարան Դպրոցը» իմ աշխատութեան մեջ (եջ 188—189), այլ և Թեոնի թարգմանութիւնը. այսպես՝

Ներում յազգս վերծանութեան 179. Ներում յազգս պահին 184. Ներում որ ըստ Քահսիմոնատայն 184. («Ներում բարւոյն» ունի Արիստ. պերիար., եջ 486)։

գ. Թեոնի թարգմանութեանը հատուկ են նաև այն արվեստական հունարանութեանները և քերականական ուբուն ձևերը, որոնք սովորական են Պիտոյից-Փիլոնյան և Յամբղիկյան խմբերի թարգմանութիւններում. որինակ՝

1. ըստմասինքն τὰ κατὰ μέρος 62. ըստմասնեայքն Ներած. Պորփ. 233. ըստմասինցն Ներած. Պորփ. 234.

2. ի վախճանէցն 66. ի վախճանիցն 86. ի վախճանեան 84. 86. հմմտեւ ի նոցանէց, զըստմասնէց Ներած. Պորփ. 240. ըստ բոլորէցն Արիստ. պերիար. 466. 469. գյաջմէցն Տիմ. Կուզ 230.

[1] Տես Թրակ. քեր. 2. 32. Ներած. Պորփ. 233. Արիստ. ստոր. 362. Արիստ. պերիար. 461. 462 ևն.

3. յառաջնումէն ἐκ τῆς πρώτης 20. Փիլ. լինել 120.

4. պիտառոցել συλλήψεσθαι 4. հմմտեւ յարառոցին Թրակ. քեր. 36. Ներած. Պորփ. 238. յարառոցեալ Թրակ. քեր. 15. 37։

Լեզվական ու քերականական վերոնիշյալ բոլոր պիտոյութիւններն իրանց ամբողջութեամբ, թվում և ինձ, որ Թեոնի թարգմանութեան ժամանակը վորոշում են հունարան յերկրորդ խմբի թարգմանութիւնների ժամանակաշրջանում՝ վեցերորդ դարի յերկրորդ կեսում։ Ինչպես տեսնում ենք, այս թարգմանութիւնը քերականական մի քանի ընդհանուր առանձնահատկութիւններով հարուստ է, գլխավորապես, Պորփյուրի «Ներածութեան» թարգմանութեան։ Ավելի քան հավանական է, բայի այդ, որ նրա ժամանակը բավական մոտ լեռած պիտի լիներ Թրակացու քերականութեան և Պիտոյից-Փիլոնյան թարգմանութիւնների ժամանակաշրջանին, որը պետք է, հավանորեն, ընդունել վեցերորդ դարի առաջին կիսի սահմաններում (տեմատ «Յունարան Դպրոցը», եջ 235—236)։

16. Թեոնի [թարգմանիչը ծանոթ է յեղել ինչպես ասպինք, քերականական այն հատուկ հունարան բառապաշարին, որի մեծագույն մասը կազմված և յեղել ըստ յայտնութիւն, Թրակացու քերականութեան թարգմանութեան ժամանակ։

Նիկ. Ադոնցն իր «Արտահատ Դիոնիսեայ քերականի» աշխատութեան մեջ (եջ CLXX) ժառանգություն եր արել, որ փոքրուն կամ բացմանուն գոյականների բացատրութեան Թրակացու հատվածը՝ հունարին ἄορ, ξίφος, μάχαιρα, σπάθη, φάσγανον բառերը՝ թե Թրակացու քերականութեան (եջ 19) և թե Ելիսաին վերագրված Արիստոտելի Մատրագութեանց մեկնութեան մեջ (եջ 51 և 55) թարգմանված են «խոց, զալատը, մաքառացու, սուսեր, նրան»։ Միևնույն բացատրութիւնը, ինչպես մատնանշված եր «Յունարան Դպրոցը» իմ ուսումնասիրութեան մեջ (եջ 179—180), հայտնի չե յեղել Թրակացու քերականութեան թարգմանութիւնից վէց միայն

Ելիսաբ մեկնութեան, այլ և Աբիստոտելի «Յաղագս մեկնութեան» գրոց թարգմանիչների։

Հետաքրքրական և այժմ, որ ընդհանուր ընդունված նույն այդ բացատրությունը և Թրակացու քերականության թարգմանչի գործածած հազվագյուտ ու ստորոտի «գալապը» բառը մեջ են բերված նաև Թեոնի հետևյալ հատվածում՝

եջ 180—«Ան բազմանուանութիւն՝ յորժամ ընդդէմ այնր նշանակեալ լինի մի իցէ (°) և անուանք բազումք, որպան սուսեր, գալապը»։

Ինչպես այս, նույնպես և տերմինաբանական վերոհիշյալ բազմաթիվ նմանությունները՝ ուշագրավ ու հավանական նշաններ են ըստ իս, որ «Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց» թարգմանության վրա լույսի մեծ ազդեցություն և ունեցել հատկապես Թրակացու քերականության թարգմանությունը։

17. «Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց» գրվածքը, որը թարգմանված է Պիտոյից գրքից հետո՝ թեև ունի սրա հետ հանարան բառապաշարի և, գլխավորապես, տերմինաբանության մարող նույնություն, սակայն՝ լինելով հանարան յերկրորդ շերտի թարգմանություն՝ ունի նաև լեզվական ընորոշ տարբերություններ, որոնք պարզ նկատելի յին, մանավանդ, հանարին հատկանման հատվածների թարգմանություններում։

Նման ու հատկապատասխան այդպիսի հատվածներ են, օրինակ, հետևյալները.

1. *Թեոն, եջ 32*

«Պէտք են հաւատոյս և արագ բացերևութիւն կամ գործ հանգիպողութեամբ վերրերեալ յորոշել ինչ պէմս կամ համեմատեալ գիմաց».

Χρεία ἐστὶ σύντομος ἀπόφασις ἢ πρᾶξις μετ' εὐστοχίας ἀναφερομένη εἴς τι ὡρισμένον πρόσωπον ἢ ἀναλογοῦν προσώπῳ.

Համեմ Պիտոյից գիրք, եջ 341՝

«Պէտք են բացայիշատակք համաոօս քաջագիտութեամբ ի դէմս ինչ վերաբերեալ».

2. *Թեոն, եջ 36՝*

«Թէպետ Պլիատրեան հարցեալ յամենեքեան՝ քանզի բեակքն յաստն ժաքուբ ի թեսոփորոն իջանէ. ասաց՝ յիւրմէն և նոյնժամայն, յօտարէն և երբեք ոչ».

Θεανὼ ἡ Πυθαγορικὴ φιλόσοφος ἐρωτηθεῖσα ὑπό τινος ποσταία γυνὴ ἀπ' ἀνδρὸς καθαρὰ εἰς τὸ θεσμοφορεῖον κάτεισιν, εἶπεν, ἀπὸ μὲν τοῦ ἰδίου παραχρῆμα, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀλλοτρίου οὐδέποτε.

Համեմ Պիտոյից գիրք, եջ 352՝

«Թէպետ սակ Պլիատրական հարց, եթէ յետ քանի՞ աւուր կինջ առ այր մերձաւորութեան արժան է մատնել ի սէրունին։ Եւ նա ասէ. յիւրմէն՝ նոյնօրին, յօտարէն՝ և ոչ բնաւ երբէք»[1].

3. *Թեոն, եջ 38՝*

«Դիոգենէս Շնական տեսանելով մանուկ պի ուսեր թան՝ զմանկավարժն մախան հարո».

Διογένης ὁ Κυνικὸς φιλόσοφος ἰδὼν ὀψοφάγον παῖδα τὸν παιδαγωγὸν τῇ βακτηρίᾳ ἔπαισε.

Համեմ Պիտոյից գիրք, եջ 342՝

«Դիոգենէս տեսեալ զմանուկ ստամբակ, զմանկավարժն գաւազանաւն հարո».

4. *Թեոն, եջ 116՝*

«Աբրատանութիւն է բան պատրանական յայտնապէս ի դէմս ածելով գպղեցեալն».

Ἔκφρασις ἐστὶ λόγος περιηγηματικὸς ἐναργῶς ὑπ' ὄψιν ἄγων τὸ δηλούμενον.

Համեմ Պիտոյից գիրք, եջ 529՝

«Աբրատանութիւն է բան պատմական ի դէմս ածելով երևելապէս պատանեաւն».

5. *Թեոն, եջ 116՝*

«Եւ գիմայ, իրր թէ Հռոմէական.—

[1] Այս հատվածի լեզվական տարբերությունները Թեոնի համապատասխան հատվածից նկատել է Ն. Ակինյանը վերոհիշյալ իր հոդվածում (տես Հանդ. Ամս. 1934, եջ 207—208)։

«բոլորակութիւն գիրկամբք և աջմայր, դանդրահեր».

Προσώπων μὲν οὖν, οἷον τὸ Ὁμηρικόν, γυρὸς ἔην ὤμοις, μελανόχροος, οὐλοκάρηνος.

Համառ Պետրոսի գիրք, եջ 529՝

«Զդէմս, որպէս Համերոս՝ գիպիւսս, հըզնի էր գիրկամբք՝ սևագոյն, դանդրահեր»։

Համապատասխան այս հատվածներում մինչև հունարեն բառերը թարգմանված են, ինչպես տեսնում ենք, տարբեր կերպ

ա. Հունարեն εὐστοχία բառը Թեոնի հատվածում թարգմանված է «հանդիպողութիւն», իսկ Պետրոսի գրքի հատվածում՝ «քաջագիտութիւն» (տես վերև վկ. 1).

բ. հունարեն θεσμοφορεῖον, որ Դեմոսթենի ատենարի անունն է, Թեոնի հատվածում թարգմանված է «Քեսմոփորոն», իսկ Պետրոսի գրքում՝ «սէրտանիք» (տես վկ. 2).

գ. հուն. παιδαγωγός—Թեոնի մեջ՝ «մանկավարժ», Պետ. «մանկածուս» (վկ. 3).

դ. հուն. βακτηρία—Թեոնի մեջ՝ «մակ» (=«մականն»), Պետ. «գաւազան» (վկ. 3).

ե. հուն. ἐναργῶς—Թեոնի մեջ՝ «յայտնապէս», Պետ. «երևելապէս» (վկ. 4).

զ. հուն. τὸ δηλούμενον—Թեոնի մեջ՝ «պատգեցեալն», Պետ. «պայտնեալն» (վկ. 4).

է. հուն. γυρός—Թեոնի մեջ՝ «բոլորակութիւն», Պետ. «հըզնի» (վկ. 5).

ը. հուն. μελανόχροος—Թեոնի մեջ՝ «աջմայր», Պետ. «սևագոյն» (վկ. 5)։

Այս տարբերությունները, որ չեն կարող պատահական համարվել, ապացուցանում են ըստ ինքյան, որ այդ թարգմանությունները մինչև մեզ հասնող գործ չեն, այլ պատկանում են, ինչպես վերև տեսանք, թարգմանչական հունարան տարբեր խմբերի։

18. Թեոնի ճարտասանական յերկը հայոց մատենագրության մեջ հիշատակված է, վորքան ինձ հայտնի յե, Համամ Աղեքսանդրու (9-րդ դար) քերականության մեկնության և Գրիգոր Մագիստրոսի (11-րդ դար) թղթերից մեկի հետևյալ հատվածներում.

ա. «Համամ Աղեքսանդրացի, Մեկնութիւն քերականին», տես Ագոնց, «Արուեստ Դիոնիսեայ», եջ 269՝

«Եւ թէ ընդէր յիսուն հղ գքանակութիւն սորին թուոց. զի իմաստասիրացն բանք և պրակք սահմանական եւ չափական գեղեցիկ թուոյն, որպէս քաղեակն և ուխտական Պիթագորականացն և Պղատոնականացն վեցեակն եւ գերկեակն ի բազմաւորականն առնուլ և Թէոնիկականացն երկից եօթնեակն գլուխ ճարտասանութեան ևն».

բ. Նոյնը, եջ 280՝

«Պարզն Հոմերոսեան է եւ չոկամանքն Արիստոտելեանց եւ ամանականքն Թէոնիկականաց և սահմանականքն Պիթագորեանց եւ գեղեցկաբանեն Պղատոնի ևն».

գ. Գրիգոր Մագիստրոսի Թղթերը, հրատ. Կ. Կոստանեանցի, Աղեքսանդրապոլ 1910, եջ 97—98 («Առ Գագիկ որդի Աբասայ յաղագս պիտանական կրօնաւորին Գրիգորի Հնձացւոյ»)՝

«Զի տեսանեմք զքեզ ի Հոմերական տապան վերատառեալ չափաբերական և ոտանաւորս հագնեցական կարկատեալ. զի և զա յայնսիկ յարգարեալ, զի Թէոնեան[1] արհեստս հանուրական յորդրեալ շարժել զքեզ մակատեսցէ զօրէն Աբիստոտելի, որ առ Աղեքսանդրոս կամ զՓերեքդէս յԱրգայի տպարանն և զՊղատոն ի Սիկիլիա, Թողում զՀոմերոսին, որ առ Աքիլղաս առուծաբանական հանդէս և առ Աբամագ, որ զՈ-

[1] Տպագրված է «Թոնեան», սակայն Կոստանյանցի ոգտագործած ձեռագրերը (տես եջ 265), ինչպես մատնանշել է Ակինյանը (Հանդ. Ամս. 1934, եջ 204), ունեցել են նաև «գԹոնիկեան» ընթերցվածը։

լոմպիոս գրէ չարժիլ ի խիզախել դիւցազանն և յակնարկել յօնիցն»։

Այս վկայութիւններից յերրորդում «արհեստ հռետորական» յերկը պարզապես Թեոնի «Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց» գրվածքն է, վորի հայերեն թարգմանութիւնը ծանոթ է յեղել Գրիգոր Մագիստրոսը։ Նրա թղթերում կան հատվածներ, վորոնց ազբյուրը պետք է յեղած լինի հենց Թեոնի հայերեն թարգմանութիւնը։ Այս վերջինից է առնված, որինակ, իր նամակներից մեկում հետևյալ հատվածը.

Գրիգոր Մագիստրոսի թղթերը, եջ 5 («Առ տէր Պետրոս»)՝

«Սոկրատէս մեռանի սակս համբակացն դիտողութեան և ի կատական հեգնաբանութիւնն՝ Անիբաւ, ասեն, մեռանիս. պատասխանեալ՝ կամիք, զի յիրաւի»։

համեմ. Թեոն, եջ 40՝

«Սոկրատէս խմաստասէրը Ապոլոդորայ յաշակերտաց ուրուճն նմա ասացեալ՝ Անիրաւ մահ հասին ի վերայ քո Աթենացիքն, ընդդէմ ծիծաղեալ ասէ՝ Եւ դու կամէիր թէ յիրաւի։

Կարևոր է առանձնապես Համամ Արևելցուց վերև մեջ բերված առաջին վկայությունը, վորի մեջ մատնանշված է, վոր «Թէոֆիլականացն երկից հօթնեակն գլուխ ճարտասանութեան»։ Եւ իրավի, Թեոնի ճարտասանական յերկի հայերեն թարգմանութիւնն ունի՝ յեթե չհաշվենք առաջաբանը և «յաղագս մանկանց վարժման» ներածականը՝ բուն ճարտասանության վերաբերյալ ընդ ամենը ութն և չորս գլուխ, այսինքն՝ «երկից հօթնեակն»։ Համամ Արևելցուն հայտնի չէ յեղել ըստ յերևույթին, Թեոնի թարգմանության «յաղագս հակաճառութեան» 15-րդ գլուխը, վորը պահպանում է Երևանի № 870 ձեռագրում, սակայն ծանոթ է յեղել, ինչպես վերև յենթադրեցինք, Եջմիածնի 1223 թվի № 2093 ձեռագրում պահպանված ճարտասանական համառոտագրության հեղինակին։

19. Թեոնի Նախակրթության նորագյուտ այս թարգմանության հրատարակության պարզվում է այժմ, վոր Մովսես Խորենացին ոգտված է յեղել իր պատմության մեջ վոչ թե Թեոնի հունարեն բնագրից, ինչպես այդ յենթադրել եր գերմանական գիտնական Ադոլֆ Բաումգարտները[1], այլ հայերեն թարգմանությունից։

Բաումգարտների մատնանշած համապատասխան հատվածները մեջ ենք բերում, դնելով միմյանց հետևից Խորենացու պատմության և Թեոնի հայերեն թարգմանության բնագրները.

ա. «Մովսէսի Խորենացւոյ, Պատմութիւն Հայոց», Տպագիր 1913, II, Բ, եջ 104՝

«և Արշակ սիրէ երբորզ մասին աշխարհիս, որպես յերակնացն պատմութեանց Հերոդոտեայ է ուսանել ի չորրորդէն, որ յաղագս բաժանելոյ գլոլոր երկիրս յերիս մասունս, և կոչել զոմն Եւրոպէ, և զոմն Լիբիէ, և զոմն Ասիայ, որում և տիրեաց Արշակ»։

համեմ. Թեոն, եջ 20՝

«և յերակնացն պատմութենից են լինչ, պարս և ի Հերոդոտեայ առնուլ, որպէս պայն որ ի չորրորդէն յաղագս բաժանելոյն գլոլոր երկիր յերիս մասունս և կոչել զոմն Եւրոպէ, և զոմն Ասիա և զոմն Լիբիա»[2]։

բ. Խորենացի, III, ԺԹ, եջ 278՝

«քանչ և սրբի երևեալ [Արշակ] քան զԱքիլլևս, իսկ արդեամբք Թերսիտեայ նմանեալ կապի և սրագլխոյ»։

---

[1] Տես Adolf Baumgartner, Ueber das Buch „die Chrie“, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Bd. 40, Leipzig 1886, եջ 513—514։

[2] Տես նաև Պրոկոպիոս (De bello Goth. IV. 6)՝

«Արդ՝ Հերոդոտ Հալիկարնացին իր պատմության չորրորդ գրքում ասում է, վոր ամբողջ յերկիրը մեկ է և բաժանվում է յերեք մասի, վորոնք անվանվում են Լիբիա, Ասիա և Եվրոպա»։

Տմմաե Թեոն, եչ 116՝

Եւ պյաղագս Թերսխահայն.—

«Լեպեշաի էր և սրագլուխ և կապ
ի միջէ ատանէ»[1].

գ. Խորենացի, I, Ը եչ 28—29՝

«Եւ քաղաք թագաւորութեան տայ նմա [վաղարշակայ] զՄծբին, և սահմանս հաստանէ նմա զմասն ինչ յարևմտեայ Ասորւոց և զՊադեսաին և զԱախա և զսմենայն Միջերկրեայս և զԹեատլիա, ի ծովէն Պոնտոսի մինչև ի սեղին՝ ուր կաւկաս յարևմտեանն յանգի ի ծով, և զԱլբըպատական. «և այլ որչափ միաք քո և քաջութիւն հաստնիցեն. զի սահմանք բաջաց, ասէ, զՀնճն իւրեանց, արթան հաստանէ՝ այնպան աւնի».

Տմմաե Թեոն, եչ 40՝

«Եւ ևս Լակոնացի այր հարցեալ որումն զնա՝ ուր զսահմանս երկրին ունին Լակեդեմոնացիքն՝ եցոյց զնիշակն».

Նոյնն ունի նաև Պիտոյից գիրքը, եչ 350՝

«ԶԼակոնացի սմն հարցեալ, թէ ուր սահմանք Սպարտաց. և նորա զնիշակն ցցեալ ասէ, Յայսմ վայրի».

Խորենացու աղբյուրը մնչ բերված յերկրորդ և յերրորդ հատվածների նախատիպը կարող է, ինչպես տեսնում ենք, վիճելի լինել, որովհետև Խորենացին կարող էր ոգտված լինել, իրապես, միչ թէ Թեոնից, այլ Նոննոսից և Պիտոյից գրքից: Միանգամայն անտարակուսելի է սակայն, որ վերոհիշյալ առաջին հատվածը քաղված է Թեոնի հայերեն թարգմանութիւնից: Ալաթիանցի կարծիքը (տես Армянские Аршакиды, *եչ 16), որ այդ հատվածը Խորենացին վերցրել է Պրոկոպիոսից* (De bello Goth. IV, 6), *ավելի քան անհավանական է, որովհետև այս վերջինի վկայութիւնը զգալի տարբերութիւններ ունի Խորենացու հատվածից, որը գրեթե բառ առ բառ համապատասխանում է Թեոնի հայերեն թարգմանութեան վերաի մեջբերումին:*

[1] *Հակառակ Բառմգարանների յենթագրության Ալաթիանցը* (Армянские Аршакиды в „истории Армении" Моисея Хоренского, Москва 1903, *եչ 238) Խորենացու պատմության աղբյուր և համարում Թերսխահն վերաբերյալ Նոննոսի հետևյալ հատվածը՝ «Համերաս ի ներքս մուծանէ զայր սմն Թերսխացս, որ էր կապ, և խեղ աչաւք, կորովի և լեպեշաի, լերկ և սրագլուխ, և յառաջախաւս» (տես* Die Scholien zu fünf Reden des Gregor von Nazianz, Marburg 1903, *եչ 72):*

20. Խորենացին հետևող է, ինչպես հայտնի է, պատմագրության հեատորական ուղղության և նրա պատմության վորոշ մասերը, գլխավորապես, ներբողները, պարսավները և նամակները գրված են Պիտոյից գրքի կանոններով (տմմաե Մ. Աբեղյան, Հայ ժողովրդական առասպելները, Վաղարշապատ 1901, եչ 429—433): Հեատորական արվեստի հիմնական ձեռնարկը, վորից նա մեծ չափով ոգտված է եղել, Պիտոյից գիրքն է, անշուշտ, վորն իններորդ դարում վերսին խմբագրել ու վերամշակել էր հենց ինքը Խորենացին (տես «Խորենացու առեղծուածի լուծումը» իմ ուսումնասիրության մեջ՝ եչ 158—172):

Բացի Պիտոյից գրքից Խորենացին, ինչպես պարզվում է այժմ, ունեցել է իր ձեռքի տակ նաև Թեոնի հայերեն թարգմանութիւնը, վորի ճարտասանական յուցումները ևս առաջնորդող ուղեցույցներ են յեղել հեատորական ուղղութեամբ գրված նրա պատմության: Որինակ՝ Խորենացին իր պատմության մեջ հաճախ շեշտում է կամ ակնարկում, վոր պատմագրության ու պատմական փաստերի ու նկարագրությունների գլխավոր արժանիքներն են նրանց «հաւատարութիւն»-ը, «համառօտութիւն»-ը և «հաւանութիւն»-ը:

Ուշադրության արժանի են այդ տեսակետից «Հայոց պատմութեան» հետևյալ վկայությունները.

ա. Խորենացի, I, Ա, եչ 7 (Տփղիս 1913)՝

«իսկ զՀայաստանեայցս նախարարութիւնս, զմեհեցուն զուսան և զղիքարդն յայտնելով համառօտ և հաւաստի, որպէս ի յունականս ոմանս կայ ի պատմութիւնս».

բ. Նույնը, I, Ե եչ 17՝

«Զորոց մեք սկսեալ ճառեացուք՝ որքան է կա-

բողոքիւն, որպէս գոյաք պնաւասաին ի հնոց պատուիրեանց, մերով ժասամբ ամենեին անսուա»։

գ. Նուխը, I, Զ, եչ 22՝

«Զհաւասաին որչափ կարացեալ ի բազմացն ընտրեալ բանից՝ կարգեցաք զծնունդս երից որդւոցն Նոյի ցԱբրահամ և ցՆինուս և ցԱրամ»։

դ. Նուխը, I, ԼԲ, 87՝

«Երկուք այսոքիկ են, որք աշխատութիւն տագնապաւ մեզ ի վերայ ի քումմէդ հասուցանեն հարցասիրութենէ—համառօտասիրութիւն, արագրաբանութիւն. և այսոքիկ՝ պերճք և պայծառք, պզտաոնականք իբր եղանել բանք. հեռի ի սըտութենէ, և լի որ ինչ ընդդէմ սուտքեան»։

ե. Նուխը, II, ԺԹ, եչ 126՝

«Արդ՝ ես հաւատարմութեան արժանի համարիմ զայսոսիկ պատմութիւնս»։

Հմմտ. նաև I, Ե, եչ 20. Զ, եչ 24. ԻԲ, եչ 68. ԼԱ, եչ 85. II, Է, եչ 109. ԾԹ, եչ 188. ԿԲ, եչ 198. ԿՀ, եչ 205. Է, եչ 207. ՁԲ, եչ 224 եև եև։

Արդ՝ պատմութեան նուչ «առաքինութիւնները» մասնաւորած են նաև Թեոնի հայերեն թարգմանութեան հետևեալ հատուածում,

Թեոն, եչ 70՝

«Եւ առաքինութիւնք պատմութեան սրեք՝ հաւատարմութիւն, համառօտութիւն, հատնութիւն»։

Մեր այս թուղթիկ և հարևանցի իսկ դիտողութիւններից դժվար չէ ըստ իս հետևցնել, որ Յորենացին բացի Պիտոյից գրքից ոգտվել է նաև Թեոնի հայերեն թարգմանութիւնից։

21. Մի քանի խոսք հրատարակութեան արտաքին հանգամանքների մասին։

Թեոնի հայերեն թարգմանութիւնը՝ հասած լինելով մեզ միայն մի, նոր ժամանակի ձեռագրով՝ պարունակում է, բնականաբար, ազավաղութիւններ։ Մեր հրատարակած բնագրում պարզ ու ակնհայտ ազավաղութիւններն ուղղված են հունարէն բնագրի ոգնութեամբ, որտեղ անբողջութեամբ տպված է հայերէն բնագրի դէմ։ Յերկու բնագրերի համեմատութիւնից պարզ երևում է, որ հայերէնը՝ թարգմանված լինելով առ առավելն վեցերորդ դարի հունարէն ձեռագրից՝ առաջնակարգ նշանակութիւն է ունենալու Թեոնի նախնական հունարէն բնագրի վերականգնման համար։ Հայերէնը բավական հաճախ ուղղագրում և փոփոխում է այժմյան հունարէն հրատարակութիւնների սխալ ու աղճատված ընթերցվածները։

Թեոնի նորագիւտ թարգմանութիւնը պահպանված է, ինչպես ասացինք, Յորհրդային Հայաստանի Պետական կենտրոնական Թանգարանի № 870 ձեռագրում, որի նկարագրութիւնն անհրաժեշտ է մեզ բերել մանրամասնորէն։

Ձեռ. p. 870 Պետական Թանգարանի.

Թուղթք՝ 321։—Մեծութիւն՝ 16×11։—Տողք՝ 25։—Գիր՝ նոտրգիր և բոլորգիր։—Նյութ՝ ոտրկ հատ թուղթ։—կազմ՝ կաշիպատ տախտակ, կազմի վրա կապիչների հետքեր։—Հանգամանք՝ ժիջակ։—Փական՝ չունի, բայ Ակինյանի—«գրված ի գարուն» (Հանդ. Ամս. 1934, եչ 197)։—Դրիչ՝ Մքաչել և Պողոս գպիր։

Բովանդակութիւն.—

1. «Սահմանք իմաստասիրութեան» (եչ 1ա—94ա)։

Սկիզբն է (եչ 1ա). «Որք միանգամ իմաստութեան տենչան բանից և առ ի նմանէն հեշտութեան ծայրիւ ժիրն ժառին հանդիպին [ի] ճաշակեալք, ամենայն կենցաղական հոգոց բարեաւ ձեալ առացեալք, ոչ ջախոն իմն ժուժկութեամբ առ այսոսիկ վարեալք բնութիւն»։

Վերջ (94ա). «Արդ զգիտնական գօրութիւնն գարդարէ ի ձեռն առաքինին, իսկ զկենդանականն ի ձեռն գործնականին, որպէս զի ժի զսուտ գիտութիւն ի կարծեաց ընկալցուք և մի չար ինչ գործեսցուք»։

«Գութի մեծի և անյաղթ փիլիսոփայի ընդդէմ

չորից առարկութիւնքն Պիտանի իմաստակի և սահմանք և արժանաւորիւն իմաստասիրեան մինչև գայս վայր»։

2. եջ 94 ա—95 ա. «Աժենայն չար սանջելի, ոչ ոք սանջեալ անապական, ոչ ոք ապականացու անեղ. է չար ապականացու. չար ուրեմն ոչ է անեղ» ևն։

Վերջ (95 ա). «Եւ ընդ բամբասանօք է սատանայ, ապա ուրեմն՝ ոչ է անեղ»։

«[Ա]յս գծածք հանդիսապիր խըմբից առաջնոյն առից արժանիոն իմաստասէր մակացու արանց ներբողեալ ի Դաւիթ Եռաժեծ ևնթագրեցաւ»։

3. եջ 99 բ—99 ա. Տող նվիրված Դավիթ Անհաղթ փիլիսոփային։ Տոպի քառյակների կարմիր գրված սկզբնատառերը մատնացույց են անում հեղինակի անունը՝ «Մովսեսի աշակերտի Գիորգայ վարդապետի առաջ կոչի»։

Սկիզբն ե (եջ 95 բ).

«Մեծ հրեշտարն հայոց ազգի,
Որոյ Անյաղթ անուն կոչի,
Յարևելիանըն գաւառի,
Պալհաւունեան ազգատոհմի»։

Վերջ (99 ա).

«Ի յանզուածի մեր այս բանի
Զեզկելի անձն իմ դատեցիի (՞),
Պատճառ բարի բազմայ թղոի,
Փառքք Փրկչին անլըռելի»։

4. եջ 100 ա—206 բ. «Առաքելի Եռամեծի և քաջ հռետորի և յանյաղթ փիլիսոփայի, աշակերտի երից երանելոյն Գրիգորի սիեղերալոյս վարդապետի՝ արարեալ բան խրատականաս, ոգեշահս եւ հանճարս իմաստասիրս ի սկզնութիւն Սահմանից ըստ ի յեղջ մաղթանաց ոմանց բանասիրաց՝ եղբարց հարազատաց նորին աշակերտացն»։

Սկիզբն ե (100 ա) «քանի նշանակութիւն ցուցանէ. լծ. այսինքն՝ ծ յատկութեամբ զանազանի. նախ թէ՝ ինչ է սահման ըստ անուանն, երկրորդ՝ ինչ է ըստ իրին» ևն։

Վերջ (եջ 206 բ). «իննեերորդ՝ զի ասէ ասասած՝ հոգի յինէն ելցէ և զամենայն չունչ ես»։

5. եջ 207 ա—280 ա. «Տոնակարի, Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց»։

6. եջ 280 բ—281 ա. «Յաղագս Պիտոյից»։

Պիտոյից գրքի տեսութիւնների առանց վարժութիւնների։

Սկիզբն ե (եջ 280 բ). «Պէտք են բազայիշատակք համառատ քաղաքիպատութեամբ ի գէմս ինչ արարեալ»։

Վերջն (եջ 281 ա). «Եւ ասարեսցես զպէտսն զուտնաքեա ի վերա բանիս»։

7. եջ 281 ա—281 բ. «Յաղագս խրատու»։

Սկիզբն (281 ա). «Պրատ է բան բազասութեամբ գլխատրեալ՝ յորդորելով ինչ և կամ հրաժարեցուցանելով»։

Վերջ (281 բ.) «Զանազանեցաւ խրատ ի պիտոյից, զի խրատն առանց դիմաց զոլ, իսկ պէտսն հանգերձ դիմօք գնել. զարձեալ զի խրատն միշտ բանական, բայց պէտքն երբեմն գործականք»։

8. եջ 281 բ—282 ա. «Յաղագս եղծման»։

Սկիզբն (281 բ). «Եղծումն է ի բաց բարձումն առաջիկա իրի»։

Վերջ (282 ա). «վասն զի աժենայն արուեստիս զաւրութիւն եղծմամբք և ստեղծմամբք գտեալ լինին»։

9. եջ 282 ա—282 բ. «Սահման հատարակաց տեղո»։

Սկիզբն ե (282 ա). «Հատարակ է տեղի՝ բան աճեցականն էից բարեաց կամ չարեաց»։

Վերջ (282 բ). «Եւ փակեացես զբանն կատարելական գըլխով՝ իբաւացեաւն և աւգտակարաւն և կ՚բաւզաւն»։

10. եջ 282 բ—283 բ. «Սահման ներբողենի»։

Սկիզբն ե (282 բ). «Ներբողեան է բան արտաքրական հզելոց բարեաց»։

Վերջ (283 բ). «Եւ ապա գ՚ի վերա բանին ի կատարման ըստ պատճառի»։

11. եչ 283 բ. «Ճաղագս պարսաւի»։

Սկիզբ (283 բ). «Պարսաւ է բան արտաբերական էից չարեաց՝ հակառակ գովութեան լեալ»։

Վերջ (283 բ). «եւ զ'ի վերայ բանին՝ պատճառին ձայնակցեալ»։

12. եչ 284 ա—284 բ. «Սահման բազդատութեան»։

Սկիզբն և (284 ա). «Բազդատութիւն է յարաբերական բան ընդդէմ հարցաքննել առ մեծագոյնն»։

Վերջ (284 բ). «Վասն զի արագագոյն ճարտասանի պէտս ունի այսոքիսոյս ձեռնարկութեան արուեստս»։

13. եչ 284 բ—285 բ. «Սահման բարառնութեան»։

Սկիզբ (եչ 284 բ). «Բարառնութիւն է նմանութիւն բարուց բնութեան ենթակա դիմաց»։

Վերջ (285 բ). «եւ գործեացես գնա փոխանակ գլխոց երիւք ժամանակաւք՝ ներկայիւ և անցելովն և ապառնովն»։

14. եչ 285 բ—286 բ. «Սահման արտասանութեան»։

Սկիզբն և (286 ա). «Արտասանութիւն է բան պատմական պարունական պատուական ի դէմս ածելով երևելապէս դյայտնեալն»։

Վերջ (286 բ). «Եւ պարտ է ասացածքն գաշնակաւոր գոլ, և ծաղկեալ և շարամանեալ ամենայն ձևովք»։

15. եչ 286 բ—287 ա. «Սահման գրութեան»։

Սկիզբ (286 բ). «Դրութիւն է այցելութիւն տեսութեան իրիք իրի»։

Վերջ (287 ա). «Առաջին ի կրթութենանց ընդդիմագրութիւն ընդունի և լուծուցն ըստ կարողութեան»։

16. եչ 289 ա—321 ա. ընդարձակ մի գրութիւն առանց վերնագրի կրոնական բովանդակութեամբ։

Սկիզբն և (289 ա). «Մերոյ է ամենաբննեալ ծնունդն ի կուսէն, մանաւանդ յոտիւնն ի հոգւոյն սրբոյ» են։

Վերջ (321 ա). «և ասարեմ ասելով՝ պիտէք դի յետ Բ աւուր պատիկ լինի և որդի մարդոյ մատնի ի խաչ եմանել»։

Հիւստակագրությունք.

եչ 287 բ. «Փառք ամենասուրբ երրորդութեանն հօր և

որդո և հոգւոյն սրբոյ յաւիտեանս ամէն։ Գրեցաւ ձեռամբ մեղաւոր Միքայէլին ի վայելումն վարդապետին։ Արդ ապաչեմ զամենեսեանդ որք կարդայք՝ զմեղապարտ գրիչս յիշեցէք, և Աստուած զձեզ յիշէ իւր միւս անգամ գալստեան. ամէն. Հայր մեր որ յերկինս...»։

եչ 321 ա. «Այս գիրս մեղաւոր և անարժան ձեռամբ Պօղոս դպրիս. ով օք յիշէ... Հուպ կատարումն է որ ասէ իմաստասիրութիւն է խոկումն մահու։ Հեռի կատարումն՝ որ ասէ իմաստասիրութիւն է նմանութիւն Աստուծոյ ըստ կարողութեան մարդկան. պի եթէ ոչ նախ մեռելութիւն գործէ աիտից, ոչ կարէ նմանիլ Աստուծոյ»։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	եջ
ԱՌԱՋԱԲԱՆ	ե—ԽԹ
1. Թեոնի գրվածքի հայերեն թարգմանության մասին Ն. Ադոնցի հոդվածը	ե
2. Թեոնի «Յաղագս հարթաաանական կրթութեանց» գրվածքն ավելի լրջմիտ աշխատություն է, քան հետագայում կազմված նման ձեռնարկները	ե—զ
3. Սուիդասի վկայությունները երկու Աղեքսանդրացի Թեոնների մասին	զ—լ
4. Բանասերներից ոմանք երկու այդ Թեոններին ընդունում են միևնույն անձն	լ—ր
5. «Յաղագս հարթաանական կրթութեանց» գրվածքի հեղինակ ելիաս Թեոնի ժամանակը	ր—թ
6. Թեոնի գրվածքի հունարեն բնագիրը մեզ չէ հասել իր սկզբնական ձևով	թ—ժ
7. Հայերեն թարգմանության ու այժմյան հունարենի զանազանությունները	ժ—ժԱ
8. Հայերեն թարգմանության մեջ պահպանված են հատարեն սկզբնագրի վերջին գլուխները	ժԱ—ժԲ
9. Վերն է Թեոնի գրվածքի հին իսկական վերնագիրը	ժԲ—ժԳ
10. Թեոնի երկը թարգմանված է վեցերորդ դարի երկրորդ կիսում	ժԳ—ժԵ
11. Թրակացու լեքսիանության ու Փիլոնյան հատուկ բառապաշարը Թեոնի հայերեն թարգմանության մեջ . .	ժԵ—ԻԳ
12. Թեոնի թարգմանության ժամանակը մոտ կեզած սիմաք լինեը Պիտոյից-Փիլոնյան թարգմանությունների ժամանակաշրջանին	ԻԳ
13. Հունարեն երկրորդ խմբի թարգմանությունների հատուկ բառերը Թեոնի հայերեն թարգմանության մեջ	ԻԳ—ԻԶ
14. Քերականական առանձնահատկություններով Թեոնի թարգմանությունը հարում է հունարեն առաջին և երկրորդ խմբերի թարգմանություններին	ԻԶ—ԻԿ
15. Քերականական մի քանի ընորոշ իր առանձնահատկություններով Թեոնի թարգմանությունը սակս առընչություն ունի, գլխավորապես, Պորփյուրի «Նեթածութեան» թարգմանության հետ	ԻԿ—ԻԹ
	ԿԵ

16. Թեոնի թարգմանության վրա լեզվական մեծ ազդեցություն և ունեցել հատկապես Թլակացու քերականության թարգմանությունը . . . . . ԻԹ—Լ
17. Լեզվական տարբերությունները Թեոնի և «Պիտույից գրքի» թարգմանություններում . . . . . Լ—ԼԲ
18. Թեոնի հաբտատնական յերկը հիշատակված և համառ Աբևելցու քերականության մեկնության մեջ և Դրիգոր Մագիստրոսի Թղթերում . . . . . ԼԳ—ԼԴ
19. Թեոնի հայերեն թարգմանությունից ոգտվել և իր պատմության մեջ Մովսես Խորենացին . . . . . ԼԵ—ԼԷ
20. Թեոնի գրվածքի հաբտատնական ցուցումներն առաջնորդող ուղեցույց են յեղել հնհատրական ուղղությամբ գրված Խորենացու պատմության . . . . . ԼԷ—ԼԸ
21. Պետական թանգարանի թ. 870/883 ձեռագրի մանրամասն նկարագրությունը . . . . . ԼԹ—ԽԳ

ԹԷՈՎՆԵԱՅ, ՅԱՂԱԳՍ ՃՈՐՏԱՍԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆՑ
THEONIS PROGYMNASMATA . . . . . 4—185

Առաջաբան
Προοίμιον . . . . . 4—17

Յաղագս մանկանց վարժման
Περὶ τῆς τῶν νέων ἀγωγῆς . . . . . 18—33

Յաղագս պիտոյից
Περὶ χρείας . . . . . 34—55

Յաղագս առասպելի
Περὶ μύθου . . . . . 56—67

Յաղագս պատմութեան
Περὶ διηγήματος . . . . . 68—107

Յաղագս տեղոյ
Περὶ τόπου . . . . . 108—115

Յաղագս արտասանութեան
Περὶ ἐκφράσεως . . . . . 116—121

Յաղագս դիմառնութեան
Περὶ προσωποποιΐας . . . . . 122—129

Յաղագս նկարագրի և պարապատմութեան
Περὶ ἐγκωμίου καὶ ψόγου . . . . . 130—137

Յաղագս բաղդատութեան
Περὶ συγκρίσεως . . . . . 138—145

Յաղագս դրութեան
Περὶ θέσεως . . . . . 146—165

Յաղագս օրինաց
Περὶ νόμου . . . . . 166—174

Յաղագս վերծանութեան և վերծանման . . . . . 175—178

Յաղագս խելութեան . . . . . 179—180

Յաղագս տարտութեան . . . . . 181—183

Յաղագս արտագործութեան . . . . . 184—185

ՅԱՆԿ ՀԱՅՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՅԵՎ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐԻ 189—203

Прогимнасмы Феона, армянский и греческий тексты, издал проф. Я. А. Манандян. Краткое содержание предисловия 205—209

Die Progymnasmen des Theon, armenisch und griechisch, hrsgg. von Prof. Dr. Agop Manandian. Zusammenfassung der Einleitung . . . . . 210—214

Նկատված վրիպակներ և ուղղումներ . . . . . ԽՀ

ՆԿԱՏՎԱԾ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ ՅԵՎ ՈՒՂՂՈՒՄՆԵՐ

ԵՋ	ՏՈՂ	ՏՊՎԱԾ Ե	ԿԱՐԴԱԼ
6	2	հաւապրեսցէ	տաղապրեսցէ
40	14	խրատատանութիւր	խրատատանակարար
42	33	չնոհաւորչն	չնոհաւրչն
58	16	պա.....	պատմեմք
58	17	պն.....	պնաս լսա

ԹՂՈՎՆԵԱՅ

ՅԱՂԱԳՍ ՀԱՐՏԱՍԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆՑ

THEONIS PROGYMNASMATA

(Περὶ ῥητορικῶν γυμνασμάτων)

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵՋ ԳՈՐԾԱԾՎԱԾ ԿՐՃԱՏՈՒՄՆԵՐԸ.

A.=Ձեռ. թ. 870 Պետական թանգարանի։

A. լուս.=A. ձեռագրի լուսանցքի ուղղումները (գրիչը և թանաքը չեն տարբերվում բնագրի գրչից ու թանաքից)։

Լուս. ուղղ.=լուսանցքում ուղղված է։

Ծանոթությունների մեջ չենք նշանակած A. ձեռագրի այն ընթերցվածները, որոնք վերաբերվում են ο կամ ω, և կամ ε, ο կամ ո, բառի միջում ը՝ երի և յ՝ ով կամ առանց յ՝ ի (բառի վերջում) ուղղագրություններին։ Որինակ՝ գրել ենք «սակաւ» փխ. «սակօ», «կարօտեն» փխ. «կարաւտեն», «ասող» փխ. «ասաւղ», «գտաք» փխ. «գըտաք», «այլոյ» փխ. «այլո» և այլն։

ԹԷՈՎՆԵԱՅ[1], ՅԱՂԱԳՍ ՃԱՐՏԱՍԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆՑ

Քանզի վաղք ճարտասանացն, եւ յաւէտ բարգաւաճեալքն, ոչ արժան համարիցաւ փոյթ առնել ճարտասանութեան, նախ քան որչափ կար ուրուք ընդ իմաստութիւն հարկանել և անդուստ առնուլ մեծաժառանգութեամբ. իսկ այժմ բազումք այսչափ կարօտեն այսպիսեաց բանից դլսելիս մատուցանել, մինչ դի և ոչ ի ներշրջանակացն անգամ կոչեցելոց ուսմանց գիտնչ և իցէ ընկալեալ ասեն յասել, և որ քան զաւետնայն վայրագագոյն՝ ոչ որովք վայել էր հրահանգեալք յատենականս և ի դասագիրսն ենթադրութիւնս ըստ ասացելոյս առակին՝ ի կարաս դրրատութիւն ուսանել: Արդ՝ յաղագս այլոցն, զորս պարտ է ուսանել՝ այլք դրեցեն. բայց զորս յառաջ քան զենթադրութիւնսն հարկաւոր է գիտել և մեծապէս կրթել՝ զայս և փորձեցայց ընձեռել, ոչ իբրու թէ այլոյ ուրուք ոչ դրեցելոյ յաղագս այսոցիկ, այլ ոչ փոքր ինչ և ես յոյս յանձին եդեալ պիտառոցել[2] նասելն յօժարեցելոյց: Քանզի և ոչ եթէ որ արդէն իսկ ընձեռեալ հրահանգք՝ այլ ինչ ի վերայ գտաք, այլ և իւրաքանչիւր ումեք սահման փորձեցաք հատուցանել. զի հարցեալ զիւրաքանչիւր ոք զինչ իցէ ի նոցանէն՝ ունել ասել, որգոն առասպել է բան սուտ՝ որ կերպարանէ զճշմարտութիւն. նաև զարժանութիւնն ևս նոցա զատ միմեանս յայտնեցաք, և զբաղայան $3\frac{53}{12}$ զիւրաքանչիւր ուրուք[4] բանից մատնեցաք, և առցուցաք՝ որպէս զի արդ նոքօք ներշրջանակապէս վարեսցի:

Եւ որպէս աւետեւին է օգտակար այց զճարտասանական զօրութիւն ընկալեալ է՝ և ոչ այս անյայտ:

---

[1] Ա. *Տոնականի:* [2] Ա. *պիտառոցել յուսացիցումն՝ պարտ աւգնե*
[3] Ա. յուս.՝ *զպատճառն:* [4] Ա. յուս.՝ *ումեք:*

ΘΕΩΝΟΣ ΠΡΟΓΥΜΝΑΣΜΑΤΑ.

[Rhetores graeci II, 57—130, Spengel].

Οἱ μὲν παλαιοὶ τῶν ῥητόρων, καὶ μάλιστα οἱ εὐδοκιμηκότες, οὐκ ᾤοντο δεῖν ἐφικέσθαι τρόπον τινὰ τῆς ῥητορικῆς, πρὶν ἀμωσγέπως ἅψασθαι φιλοσοφίας, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐμπλησθῆναι μεγαλονοίας· νῦν δὲ οἱ πλείους τοσοῦτον δέουσι τῶν τοιούτων λόγων ἐπαΐειν, ὥστε οὐδὲ τῶν ἐγκυκλίων καλουμένων μαθημάτων ὁτιοῦν μεταλαμβάνοντες ἅττουσιν ἐπὶ τὸ λέγειν, καὶ τὸ πάντων ἀγροικότατον, ὅτι οὐδὲ οἷς προσῆκόν ἐστιν ἐγγυμνασάμενοι, ἐπὶ τὰς δικανικὰς καὶ δημηγορικὰς ἴενται ὑποθέσεις, τὸ δὴ λεγόμενον κατὰ τὴν παροιμίαν, ἐν πίθῳ τὴν κεραμείαν μανθάνοντες. περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων, ἃ χρὴ μανθάνειν τὸν μέλλοντα ῥητορεύειν, ἄλλοι γραφέτωσαν, ἃ δὲ πρὸ τῆς ὑποθέσεως ἀναγκαῖόν ἐστιν εἰδέναι τε καὶ ἐπιεικῶς ἐγγυμνάζεσθαι, ταῦτα νῦν πειράσομαι παραδοῦναι, οὐχ ὡς οὐχὶ καὶ ἄλλων τινῶν συγγεγραφότων περὶ τούτων, ἀλλ' οὐ μικρόν τι καὶ αὐτὸς ἐλπίζων συλλήψεσθαι τοῖς λέγειν προαιρουμένοις. οὐ γὰρ μόνον τοῖς ἤδη παραδεδομένοις γυμνάσμασιν ἕτερα ἄττα ἐπεξεύρομεν, ἀλλὰ καὶ ἑκάστου ὅρον ἐπειράθημεν ἀποδοῦναι, ὥστε ἐρωτηθέντα, τί ἐστιν ἕκαστον αὐτῶν, ἔχειν εἰπεῖν, οἷον ὅτι μῦθός ἐστι λόγος ψευδὴς εἰκονίζων ἀλήθειαν, ἔτι τε καὶ τὴν διαφορὰν αὐτῶν πρὸς ἄλληλα δεδηλώκαμεν, καὶ τὰς ἀφορμὰς τῶν εἰς ἕκαστον λόγων παραδεδώκαμεν, προσυπεδείξαμεν δὲ καὶ ὡς ἄν τις αὐτοῖς ἐπιμελέστατα χρήσαιτο.

Ὡς δὲ καὶ παντελῶς εἰσιν ὠφέλιμα τοῖς τὴν ῥητορικὴν δύναμιν ἀναλαμβάνουσιν, οὐδὲ τοῦτο ἄδηλον. ὅ τε γὰρ καλῶς

Քանզի որ բարիոք և բազմայեղանակի պատմութիւն և առասպել գրուցէ, բարիոք և հնագիտութիւն շարադրեսցէ, եւ զ'ի յառակի[1] ենթադրութեանցն ասի պատմած (քանզի ոչ այլ ինչ հնագիտութիւն, այլ շաղկապած պատմութեանց) և որ յեղծանել և ստեղծանել զայս կարէ.. փոքր ի բաց է թողանի ի յենթադրութիւնն[2] ասղագ. քանզի ամենայն գոր ինչ առնեմք յատենական ենթադրութեանդ՝ ասա է. եւ է առաջին նախերգան և պատմած, և ապա հետոյ առ իւրաքանչիւր ասացելոցն ի պատմածին կամ յառասպելին փորձիմք ապատել և յիւրաքանչիւրսն պաճարել յանդիմանութիւն, և հոգամք, եթէ որպէս բարիոք դասեսցուք գիւրաքանչիւր ի ձեռնարկելոցն, եւ անհեցուցանեմք և ի քարշ արկանեմք և որ այլ ինչ՝ յաղագս յարելուծս[3] երկար է ասել: Եւ համայն պիտոյիւքն կրթութիւն ոչ միայն գործոյ թիւն բանից գործէ, այլ և ապիւս արարս կրթելով մեր յիժամանոցն բարբառեալս:

Իսկ որ տեղին կոչի և արտասանութիւնն՝ նախերև զգաստութիւնան ունին՝ ամենայն ուրեք հնոցն հնագիտակացն յաճախ արտասանութեամբն, իսկ ճարտասականացն տեղեաւն վարեցելոց:

Եւ դիմառնութիւն ուրեմն ոչ միայն ճարտասանեան կրթութիւն էր, այլ և հնագիտական և խօսական և քերդողական, և յօր ըստ օրէ կենցաղոն, և յառ միմեանս հոմինել բազումօգտակ, և առ հանդիպել շարագրածոց կարի պիտանացու:

Եւ վասն այսորիկ զՀոմերոս գովեմք, զի ընտանի բանս պարագրեաց[4] զիւրաքանչիւրս ներածելով դիմացն. եւ զնէրիպիդէս պախարակեմք. այլ սակայն բազդատութեան վարժ և յատենականն բանս է պիտանացու, բազդատելով զի անժամ նմա եկարեւ իմաստասիրակէ(°)...:

---

[1] Ա. լուս.՝ յառակի: [2] Ա. լուս.՝ ի առըպագրոք: [3] Ա. լուս՝ ի=ի յարելուծս: [4] Ա. պարագրեաց:

καὶ πολυτρόπως διήγησιν καὶ μῦθον ἀπαγγείλας καλῶς καὶ ἱστορίαν συνθήσει, καὶ τὸ ἰδίως ἐν ταῖς ὑποθέσεσι καλούμενον [ἴδιον] διήγημα (οὐδὲ γὰρ ἄλλο τί ἐστιν ἱστορία ἢ σύστημα διηγήσεως) [ὅταν] ὁ ἀνασκευάσαι ταῦτα ἢ κατασκευάσαι δυνάμενος, μὴ μικρὸν ἀπολείπηται τῶν τὰς ὑποθέσεις λεγόντων· πάντα γὰρ ὅσα ποιοῦμεν ἐν ταῖς δικανικαῖς ὑποθέσεσι, καὶ ἐνταῦθά ἐστι· πρῶτον μὲν προοίμιον καὶ διήγημα, ἔπειτα δὲ πρὸς ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἐν τῷ διηγήματι ἢ τῷ μύθῳ πειρώμεθα ἀπαντᾶν, καὶ ἐφ' ἑκάστῳ πορίζεσθαι ἔλεγχον, ἔτι δὲ καὶ φροντίζομεν, ὅπως καλῶς τάξομεν ἕκαστον τῶν ἐπιχειρημάτων, καὶ αὐξάνομεν δὲ καὶ διασύρομεν καὶ τἄλλα, περὶ ὧν ἐπὶ τοῦ παρόντος μακρὸν ἂν εἴη λέγειν. καὶ μὴν ἡ διὰ τῆς χρείας γυμνασία οὐ μόνον τινὰ δύναμιν λόγων ἐργάζεται, ἀλλὰ καὶ χρηστόν τι ἦθος ἐγγυμναζομένων ἡμῶν τοῖς τῶν σοφῶν ἀποφθέγμασιν.

Ὁ δὲ καλούμενος κοινὸς τόπος καὶ ἡ ἔκφρασις προφανῆ τὴν ὠφέλειαν ἔχουσι, πανταχοῦ τῶν παλαιῶν τῶν μὲν ἱστορικῶν πάντων ἐπὶ πλεῖστον τῇ ἐκφράσει, τῶν δὲ ῥητορικῶν τῷ τόπῳ κεχρημένων.

Καὶ ἡ προσωποποιΐα δὲ οὐ μόνον ἱστορικὸν γύμνασμά ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ῥητορικὸν καὶ διαλογικὸν καὶ ποιητικόν, κἂν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ, κἂν ταῖς πρὸς ἀλλήλους ὁμιλίαις πολυωφελέστατον, καὶ πρὸς τὰς ἐντεύξεις τῶν συγγραμμάτων χρησιμώτατον.

Διὰ τοῦτο πρῶτον μὲν Ὁμήρου ἐπαινοῦμεν, ὅτι οἰκείους λόγους περιτέθεικεν ἑκάστῳ τῶν εἰσαγομένων προσώπων. τὸν δὲ Εὐριπίδην καταμεμφόμεθα, ὅτι παρὰ καιρὸν αὐτῷ Ἑκάβῃ φιλοσοφεῖ. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ τῆς συγκρίσεως γύμνασμα καὶ ἐν τοῖς δικανικοῖς λόγοις ἐστὶ χρήσιμον, συγκρινόντων ἡμῶν ἥτοι τὰ ἀδικήματα τοῖς ἀδικήμασιν, ἢ τὰ εὐεργετήματα τοῖς εὐεργετήμασιν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐγκωμίοις ἀντιπαραβαλλόντων ἡμῶν τὰς εὐπραγίας· ἐν δὲ ταῖς συμβουλαῖς καὶ πάνυ ἔκδηλος ἡ ὠφέλεια. περὶ γὰρ τὸ αἱρετώτερόν εἰσιν οἱ τῶν συμβουλευόντων λόγοι. περὶ δὲ τῆς θέσεως τί ἄν τις λέγοι; οὐδὲν γὰρ ἄλλο τῆς ὑποθέσεως διαφέρει, πλὴν ὅτι προσώπων ὡρισμένων

Եւ զԱնախիւլայ[1] զպործս, թէ ոչ եւ նոքա գրել ձեռնարկեցին, այսակի և այք ճարտասանեն կամիցին ոչ երիցուներացն բանքն[2] և ոչ արամիմացութեանն հոյք[3], ոչ բառիկքն մաքուր և ոչ բաղադրութիւն յարմարեալ, և ոչ ունկնդրութիւն քաղաքացի, և ոչ բոլորովին ինչ ի ճարտասանական բարեխնդացն ոչինչ է պիտանացու, թէ ոչ ինքնին իսկ իւրաքանչիւր ոք ըստ իւրաքանչիւր գիրս նեբակրթիցի։

Եւ տարտասանութիւն՝ ոչ որպէս թուեցաւ ամանց՝ անպիտան է. քանզի բարիոքն ասել միանգամ միայն հեռք լինել, այլ երիցս ոչ ընդունի. արդ՝ սոքա կարի յոյժ

[1] A. Անախիւլայ։ [2] A. բարքն ի ին. բանքն։ [3] A. հոյք։

καὶ τόπου καὶ χρόνου καὶ τρόπου καὶ αἰτίας ἐστὶν ἀπαρέμφατον, οἷον θέσις μὲν εἰ προσήκει πολιορκουμένοις στράτευμα πέμπειν εἰς τὴν ὑπερορίαν, ὑπόθεσις δὲ εἰ Ἀθηναίοις προσήκει πολιορκουμένοις ὑπὸ Πελοποννησίων εἰς Σικελίαν στράτευμα πέμπειν. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ τῶν νόμων κατηγορία καὶ ἡ ἀπολογία οὐκ ἐλάχιστον μέρος τῆς ὑποθέσεώς ἐστιν. οἱ γοῦν κάλλιστοι τῶν Δημοσθενικῶν λόγων εἰσίν, ἐν οἷς περὶ νόμου [τι] ἢ ψηφίσματος ἀμφισβητεῖται, λέγω δὲ τόν τε περὶ στεφάνου καὶ τὸν κατὰ Ἀνδροτίωνος καὶ Τιμοκράτους καὶ πρὸς Λεπτίνην καὶ κατὰ Ἀριστοκράτους· ὀλίγον γὰρ διήνεγκεν,, εἰ μὴ νόμον ἀλλὰ ψήφισμα ὁ Ἀριστοκράτης ἔγραψε. τὸ δὲ ἐγκώμιον οὐδὲ αὐτὸς μὲν ἀγνοῶ, ὅτι εἶδός ἐστιν ὑποθέσεως· τῆς γὰρ ὑποθέσεως εἴδη τρία, ἐγκωμιαστικόν ὅπερ ἐκάλουν ἐπιδεικτικὸν οἱ περὶ τὸν Ἀριστοτέλην, δικανικόν, συμβουλευτικόν· ἀλλ' ἐπεὶ καὶ τοῖς νεωτέροις προβάλλειν πολλάκις εἰώθαμεν ἐγκώμια γράφειν, διὰ τοῦτο ἐν τοῖς προγυμνάσμασιν αὐτὸ ἔταξα, καὶ ἅμα τὴν μὲν ἀκριβῆ τούτου τεχνολογίαν ὑπερεθέμην εἰς τὴν προσήκουσαν χώραν, νῦν δὲ ἁπλουστέραν πεποίημαι τὴν διδασκαλίαν. ἡ δὲ ἀνάγνωσις, ὡς τῶν πρεσβυτέρων τις ἔφη, Ἀπολλώνιος δοκεῖ μοι ὁ Ῥόδιος, τροφὴ λέξεώς ἐστι· τυπούμενοι γὰρ τὴν ψυχὴν ἀπὸ καλῶν παραδειγμάτων κάλλιστα καὶ μιμησόμεθα· τὴν δὲ ἀκρόασιν τίς οὐκ ἂν ἀσμενίσειε, τὰ μετὰ πόνων τοῖς ἄλλοις εἰργασμένα ἑτοίμως λαμβάνων; ἀλλ' ὥσπερ τοῖς ζωγραφεῖν βουλομένοις οὐδὲν ὄφελος κατανοεῖν τά τε Ἀπελλοῦ καὶ Πρωτογένους καὶ Ἀντιφίλου ἔργα, ἐὰν μὴ καὶ αὐτοὶ γράφειν ἐπιχειρῶσιν, οὕτω καὶ τοῖς ῥητορεύειν μέλλουσιν οὔτε τῶν πρεσβυτέρων οἱ λόγοι, οὔτε τῶν διανοημάτων τὸ πλῆθος, οὔτε τὸ περὶ τὴν λέξιν καθαρόν, οὔτε σύνθεσις ἡρμοσμένη, οὔτε ἀκρόασις ἀστεία, οὔτε ὅλως τῶν ἐν τῇ ῥητορικῇ καλῶν οὐδέν ἐστι χρήσιμον, ἐὰν μὴ καὶ αὐτὸς ἕκαστος ταῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν γραφαῖς ἐγγυμνάζηται.

Ἡ δὲ παράφρασις οὐχ ὥς τισιν εἴρηται ἢ ἔδοξεν, ἄχρηστός ἐστι· τὸ γὰρ καλῶς εἰπεῖν, φασιν, ἅπαξ περιγίνεται, δὶς δὲ οὐκ ἐνδέχεται· οὗτοι δὲ σφόδρα τοῦ ὀρθοῦ διημαρτήκασι.

փրթեան։ Քանզի արամատաբեանն ի միում իրս ոչ ըստ միում յեղանակի խաղացելոյ, իբրու թէ զառանկեալն նմա երեւեայն սոյնօրինակ առաջաբերել. այլ ըստ աւելիս, եւ է ուրուքն ապերեւեցուցանելով մեր, և երբեմն հարցանելով, և երբեմն ուսանելով, և երբեմն ըղձալով, և երբեմն ըստ այլում իմն յեղանակի վիմացեալն արտաբերելով[1]՝ ոչինչ արգելու ըստ ամենայն յեղանակացն զերեւեալն զոյգ բարուք արտաբերել։

Եւ վկայութիւն սորա առ քերդողս է՝ զնոսին իսկ ըզքերդողսն տարաստանելով[2], և առ ճարտասանս և հնագիտակս. եւ մեկնակի ամենեքին հինքն երեքին տարաստանութեամբ կարի յոյժ վարեցեալք, ոչ միայն զիւրեանցն, այլ զմիմեանց փոխաստեղծանելով։

Զի և Հոմերոս իսկ ասէ, թէ

«այսգունակ միաք են սանդարամետականաց մարդկան, իբր ի վերայ ածցէ ժակացուսցէ օր հայր մարդկան և աստուածոց»։

Իսկ Արքիլոքոս՝

«ժարդկան այս Ծաժ[3] այշիղեպիրա(՞) որդի ժահկանացուացդ է, հիզան ի վերայ Որմիզդ ածցէ օր»

Եւ զարձեալ Հոմերոս զառուեն քաղաքի զայս յեղանակ ասաց, թէ

«սպանանեն զարս, և զքաղաքն մզեզակ հաւր կիզու, զհամբական տանին այլք և զխորագօտի[4] կանայսն»։

Իսկ Դիմոսթենէսն այսակի՝ «յորժամ այժմ երթայաք ի Դելփում՝ հարկ էր տեսանել մեզ զայս ամենայն՝ տունս խարխարեալս, զպարիսպս պարապարձեալս, զկանանսի և զմանկունս ոտայս և գձերունի մարդիկ խանդաղատալիս»։

Եւ Իսքենէս այսպէս, թէ «աղէ՛ զմտաւ ածելով հայեցարուք յաղեան և թուեցարուք տեսանել առեալ զքաղաքս պարապաց կործանուեալս, կիզուեալս տանց, մեհեանս կապտեալս, վարեալս զկանայս եւ զորդիս ի ծառայութիւն, երիցունս

[1] Ա. արտայբերելով։ [2] Ա. լուս.՝ օտարատանելով։ [3] Ա Ծաժ=γλαυκός, կապուտակ։ [4] Ա. զխորագխոխ։

τῆς γὰρ διανοίας ὑφ᾽ ἑνὶ πράγματι μὴ καθ᾽ ἕνα τρόπον κινουμένης, ὥστε τὴν προσπεσοῦσαν αὐτῇ φαντασίαν ὁμοίως προενέγκασθαι, ἀλλὰ κατὰ πλείους, καὶ ποτὲ μὲν ἀποφαινομένων ἡμῶν ποτὲ δὲ ἐρωτώντων, ποτὲ δὲ πυνθανομένων, ποτὲ δὲ εὐχομένων, ποτὲ δὲ κατ᾽ ἄλλον τινὰ τρόπον τὸ νοηθὲν ἐκφερόντων, οὐδὲν κωλύει κατὰ πάντας τοὺς τρόπους τὸ φαντασθὲν ἐπίσης καλῶς ἐξενεγκεῖν.

Μαρτύρια δὲ τούτου καὶ παρὰ ποιηταῖς
καὶ ἱστορικοῖς, καὶ ἁπλῶς πάντες οἱ παλαιοὶ φαίνονται τῇ παραφράσει ἄριστα κεχρημένοι, οὐ μόνον τὰ ἑαυτῶν ἀλλὰ καὶ τὰ ἀλλήλων μεταπλάσσοντες.

Ὅμηρον μεταφράζων, ὅτε φησί,
τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
οἷον ἐπ᾽ ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε,

ὁ Ἀρχίλοχος,
τοῖος ἀνθρώποισι θυμὸς Γλαῦκε Λεπτίνεω πάϊ,
γίγνεται θνητοῖς, ὁκοῖον Ζεὺς ἐφ᾽ ἡμέρην ἄγει.
Καὶ πάλιν Ὅμηρος ἄλωσιν πόλεως τοῦτον τὸν τρόπον εἴρηκεν,
ἄνδρας μὲν κτείνουσι, πόλιν δέ τε πῦρ ἀμαθύνει,
τέκνα δέ τ᾽ἄλλοι ἄγουσι, βαθυζώνους τε γυναῖκας.

Ὁ δὲ Δημοσθένης οὕτως, ὅτε γοῦν ἐπορευόμεθα εἰς Δελφούς, ἐξ ἀνάγκης ὁρᾶν ἦν ταῦτα πάντα, οἰκίας κατεσκαμμένας, τείχη περιῃρημένα, χώραν ἔρμον τῶν ἐν ἡλικίᾳ, γύναια δὲ καὶ παιδάρια ὀλίγα, καὶ πρεσβύτας ἀνθρώπους οἰκτρούς.

Ὁ δὲ Αἰσχίνης οὕτως, ἀλλὰ ταῖς γε διανοίαις ἀποβλέψατε αὐτῶν εἰς τὰς συμφοράς, καὶ νομίσατε ὁρᾶν ἁλισκομένην τὴν πόλιν, τειχῶν καταskαφάς, ἐμπρήσεις οἴκων, ἱερὰ συλώμενα, ἀγομέ-

մարդիկս և ծերունի կանայս՝ յետոյ երեւումն(՞) փոխուսեալ պատասխանի[1]»։

Եւ այլս դարձեալ Թուկիդիդէսն ասէ, թէ «նախանձ կինդանեաց առ հակառակամարտսն, իսկ որ ոչ ընդ առս անկեալ և անպարտ՝ բարեմասնութեամբ և պատուեալ»։

Իսկ Թեոպոմպոս՝ թէ «կացեալ եմ ի վերայ, զի զկենդանիս բազում զժկամակութեամբ հարցանեն, իսկ զվաճանեցելոցն վասն բազմութեան ամաց թողան ի նախանձուէն»։

Եւ Դիմոսթենէս այսպէս, թէ «ո՛ ոչ գիտէ յամենեցուն, զի կենդանեացն ամենեցուն[2] գոյ արեկ կամ սուղ նախանձ, իսկ զմեռեալսն և ոչ ի թշնամեացն ոք անգամ առեալ»։

Եւ հանդերձ և Փիլիտոսն՝ զԱտտիկական պատերազմն ի Սիկիլացոց յաշխարհին ի Թուկիդիտեայ անտի փոխեալ ևման. և Դիմոսթենէս զընդդէմ Մեդեայն և զԼիւսիայն ի թշնամեացն բանից, և զԻսոկրատն ի Դիոկլեայն[3] թշնամեաց։

Նա և գացեալ ևս և առ Իսոկրատայ ի ժողովրդականին, ի Լիւսեայ ի զամբանականէն և Ոլոմպիականէն։

Տինա և ինքն իսկ Դիմոսթենէս բազում անգամ զինքն տալասխ, ոչ միայն գայլսն բանս զիւրս տացեալսն այլուր բռնատանելով[4], այլ և ի միում բանի երեք զնոյնս բիւր անգամ տացեալ, և մեկնութեան զանազանութեամբ մոռանի լսողացն։

Զի յորում Մեդեայն[5] ասէ, թէ «ո՛ ոչ գիտէ ի ձէնջ զի բազում ընդ այսպիսի ինչ լինելով՝ չատաւկիզ զմեղուցեալս պատճառք են, իսկ ոչդ ուրեք թշնամանս առնելոյն[6] յարդարն ըմբռնեցելոյն[7], զոր արժան է տալով միայն պատճառք լինել։»

---

[1] Ա. *փոխուսեալ ուր*, լուս. ուղղած է՝ *փոխուսեալ պատասխի*։
[2] «*զի կենդանեացն ամենեցուն*» Չունի Ա., ուղղած է լուսանցքում։
[3] Ա. *Իսոկլեայն* փխ. *ի Դիոկլեայն*։ [4] Ա. *բառնատանելով*։
[5] Ա. լուս. ուղղած է՝ *Միդեայն*։ [6] Ա. լուս. ուղ.՝ *առնելով*։
[7] Ա. *ըմբռնեցեալ*։

νας γυναῖκας καὶ παῖδας εἰς δουλείαν, πρεσβύτας ἀνθρώπους, πρεσβύτιδας γυναῖκας, ὀψὲ μεταμανθάνοντας τὴν ἐλευθερίαν.

Ἔτι δὲ ὁ μὲν Θουκυδίδης φησί· φθόνος γὰρ τοῖς ζῶσι πρὸς τὸ ἀντίπαλον, τὸ δὲ μὴ ἐμποδὼν ἀγωνιστῷ εὐνοίᾳ τετίμηται.

Ὁ δὲ Θεόπομπος· ἐπίσταμαι γάρ, ὅτι τοὺς μὲν ζῶντας πολλοὶ μετὰ δυσμενείας ἐξετάζουσι, τοῖς δὲ τετελευτηκόσι διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐτῶν ἐπανιᾶσι τοὺς φθόνους.

Ὁ δὲ Δημοσθένης οὕτω· τίς γὰρ οὐκ οἶδε τῶν πάντων, ὅτι τοῖς μὲν ζῶσιν ἅπασιν ὕπεστί τις ἢ πλείων ἢ ἐλάττων φθόνος, τοὺς τεθνεῶτας δὲ οὐδὲ τῶν ἐχθρῶν τις μισεῖ;

Καὶ μέντοι γε ὁ Φίλιστος τὸν Ἀττικὸν ὅλον πόλεμον ἐν τοῖς Σικελικοῖς ἐκ τῶν Θουκυδίδου μετενήνοχε, καὶ Δημοσθένης εἰς τὸν κατὰ Μειδίου τά τε Λυσίου καὶ Λυκούργου ἐκ τῶν τῆς ὕβρεως λόγων, καὶ τὰ Ἰσαίου ἐκ τῶν κατὰ Διοκλέους ὕβρεως.

Εὔροις δ᾽ ἂν καὶ παρὰ Ἰσοκράτει ἐν τῷ πανηγυρικῷ τὰ ἐν τῷ Λυσίου ἐπιταφίῳ καὶ τῷ Ὀλυμπικῷ.

Ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης πολλάκις ἑαυτὸν παραφράζει, οὐ μόνον τὰ ἐν ἄλλοις λόγοις αὐτῷ εἰρημένα ἀλλαχόσε μεταφέρων, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ πολλάκις φαίνεται ταὐτὰ μυριάκις εἰρηκώς, τῇ δὲ τῆς ἑρμηνείας ποικιλίᾳ λανθάνει τοὺς ἀκούοντας.

Ἐν μέν γε τῷ κατὰ Μειδίου φησί· τίς γὰρ ἡμῶν οὐκ οἶδε τοῦ μὲν πολλὰ τοιαῦτα γενέσθαι τὸ μὴ κολάζεσθαι τοὺς ἐξαμαρτάνοντας αἴτιον ὄν, τοῦ δὲ μηδένα ὑβρίζειν τὸ λοιπὸν τὸ δίκην τὸν ἀεὶ ληφθέντα, ἣν προσήκει, διδόναι, μόνον αἴτιον γενόμενον;

Եւ զԴիժակրատեան (և զի նոյն[1] և զԱնդրոյդիոնեան)՝ «քանզի ոչ եթէ որ երբէք ինչ ուրեք ըստ օրէնս գործեցաւ և դու զայս քոտակեցեր. վասն այսորիկ քեզ ապրել արժան է, այլ զընդդէմն՝ ևս առաւել ըմբռնիլ վասն այսորիկ. քանզի զոր օրինակ եթէ ի նոցանէ ոք ըմբռնեալ էր՝ զո զայս ոչ էր կրեալ (°). նոյնպէս և դու այժմ եթէ գտա տայցես՝ այլ ոք ոչ կրեսցէ»։

Եւ ի Փիլիպպականն զնոյն իրս ի վեր և ի վայր կատարեաց. եւ առ Ղեմենտեանէսն՝ եթէ ոչ է արժան որք բարի ինչ առնեն՝ ի բաց հանել զառւեալն, ոչ սակաւ անզամ ասաց. իսկ ի Յաղագս պսակին՝ թէ ոչ ի վախճանի գործոցն իրաւ է, այլ ըստ իւրաքանչիւր քաղաքավարութեան յանդիմանել, առ ամենայն բանիւն սերմանեալ է. բայց յաղագս փրկութեանդ գերելոցն, ո՞ ոչ գիտէ ի տարհրեշտակութեան հոգեալ։

Եւ սակայն արտագործութեան տեսակ՝ բազում և այլ ուրեք է օգտակար, և մանաւանդ ի յերկրանութեան[2] ի դերագիրան։

Եւ զգաստ[3] ըմբռն նախակրթակացն այսպէս արասցուք. նախ առաջին՝ ի պիտացն, զի սուղ է և դիւրայուշ[4]. և ապ հետո՝ նառասպելէն[5] և պատմութենէն. առանց սոցա ըն եղծման և ստեղծման, զի սոքա հուսկ յետոյ իմն այլոցն երևին լինել։

Քանզի խոստովանեալ է յամենեցուն, զի ճարտասանի գործն ապացուցեն[6] զքողարկողրեալն և ածեցուցանել զապացուցեալն. նախակէ և բնութեամբ և վարարկութեամբ ապացուցականն բանն և երկակէ ածեցականն. զի նախ պարտ է զոքն մանուիչ յանդիմանել և ապա իրրև ի վերայ մեծի անիրաւութեան մատն լինելով՝ զլսողն զայրացուցանել։

Սակայն ոչ որպէս բնութեամբ նախակել զապացոյցն ասաց ածեցութեան, այսպէս և ըստ կրթութեան դէպ եղև, այլ ասեն ընդդէմ։

[1] A. զի նոյն, լաւս. ուղղ.՝ Զինոնէն։ [2] A. ի յերկրանութիւն, լաւս. ուղղված է՝ ի թերաբանութեան։ [3] A. զգեստ։ [4] A. դիւրայուշ։ [5] A. առասպելին. լաւս. ուղղված է՝ նառասպելէն։ [6] A. ապայցուցեն։

Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ἀριστοκράτους (τὸ δὲ αὐτὸ καὶ κατὰ Ἀνδροτίωνος) οὐ γὰρ εἴ τι πώποτε μὴ κατὰ τοὺς νόμους ἐπράχθη, σὺ δὲ τοῦτο ἐμιμήσω, διὰ τοῦτο ἀποφύγοις ἂν δικαίως, ἀλλὰ τοὐναντίον, πολὺ μᾶλλον ἁλίσκεσθαι διὰ ταῦτα· ὥσπερ γὰρ εἴ τις ἐκείνων ἑάλω, σὺ τάδ' οὐκ ἂν ἔγραψας, οὕτως ἂν σὺ δίκην δῷς, ἄλλος οὐ γράψει.

Ἐν δὲ τοῖς Φιλιππικοῖς τὰ αὐτὰ πράγματα ἄνω καὶ κάτω λέγων διατετέλεκε, καὶ ἐν τῷ πρὸς Λεπτίνην, ὅτι μὴ δεῖ τοὺς εὖ ποιήσαντας ἀφελέσθαι τὰ δοθέντα, οὐδ' ὀλιγάκις εἴρηκεν· ἐν δὲ τῷ ὑπὲρ τοῦ στεφάνου, ὅτι οὐκ ἐπὶ τῷ τέλει τῶν πεπραγμένων κατηγορεῖν δίκαιον ἦν, ἀλλὰ καθ' ἕκαστον τῶν πολιτευμάτων ἐλέγχειν, παρ' ὅλον τὸν λόγον παρέσπαρται· τὰ δὲ περὶ τῆς λύσεως τῶν αἰχμαλώτων, τίς οὐκ οἶδεν ἐν τῷ περὶ τῆς παραπρεσβείας διατεθρυλημένα;

Καὶ μὴν καὶ τὸ τῆς ἐξεργασίας εἶδος, παλλαχοῦ τε ἄλλοθεν ὠφέλιμον, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς δευτερολογίαις· ἡ δὲ ἀντίῤῥησις ἐν ταῖς ἀντιγραφαῖς.

Τὴν δὲ τάξιν τῶν γυμνασμάτων αὐτῶν οὕτω ποιησόμεθα. πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς χρείας· βραχύ τε γὰρ τοῦτο καὶ εὐμνημόνευτον, ἔπειτα δὲ τοῦ μύθου καὶ τῆς διηγήσεως, πλὴν τῆς τούτων ἀνασκευῆς τε καὶ κατασκευῆς· ταῦτα γὰρ τῶν ἄλλων ὕστερα ἔοικέ πως εἶναι·

Ὡμολόγηται γὰρ παρὰ πᾶσιν, ὅτι τοῦ ῥήτορος ἔργον ἐστὶ τό τε ἀποδεῖξαι τὰ ἀμφισβητούμενα καὶ τὸ αὐξῆσαι τὰ ἀποδεδειγμένα· προτερεῖ μὲν οὖν τῇ φύσει καὶ τῇ χρήσει ὁ ἀποδεικτικὸς λόγος, ἕπεται δὲ ὁ αὐξητικός· πρότερον γὰρ δεῖ τινα ὡς προδότην ἐλέγξαι, εἶτα ὡς ἐπὶ μεγάλῳ ἀδικήματι τῇ προδοσίᾳ τοὺς ἀκούοντας παροξῦναι.

Οὐ μὴν ὥσπερ τῇ φύσει προτερεῖν τὴν ἀπόδειξιν ἔφαμεν τῆς αὐξήσεως, οὕτω καὶ τὴν γυμνασίαν ἔχειν συμβέβηκεν, ἀλλὰ καὶ πᾶν τοὐναντίον.

Բանզի նախ է դիւբինն քան զժոխապոյնան[1], զի դիւբին է[2] ահեցուցանել զերեւելին քան զաներեւոյթն ապացուցել. վասն որոյ և մեր սկիզբն արարեալ յանձին զօրութենէ ձեռնարկել և եղծանել՝ հաւաքեացուք ի սեզոյն, յոտ յարատանութենէն, զկնի ի զխճառնութենէն, ապա ի նեբրոզենին կրթեացուք, ապա ի բազդատութեան. զի այս է խոտովանեալ և ոչ մի ինչ թերաբանութիւն ոչ ունի. եւ զկնի այսորիկ և ի քողայցմանն կրթակս զկազմութիւն արասցուք:

Եւ է նախ առաջի նոցա պիտոյն եղծումն, ապա ևստպեան բանիցն և հնագիտակացն և առասպելականացն պատմութեանց, ապա զրոյն, և զայսր զհետ օրինացն. բայց վերծանութեամբն վարեացուք ի սկզբանէ, իսկ արատապրծութեամբն և ևս առեկ թերաբանութեամբն, յորժամ ունակութեան ինչ պարարացուք:

---

[1] Ա. զզժոխապոյնն: [2] Ա. զիւբ է. յաւանցքում ուղղված է՝ զիւբին է:

Πρότερα γὰρ τὰ ῥᾷστα τῶν δυσχερεστέρων· ῥᾷον δὲ αὐξῆσαι τὸ φανερὸν ἢ τὸ ἀφανὲς ἀποδεῖξαι, διόπερ αὐτοὶ ἀρχόμενοι ἐξ ἰδίας δυνάμεως ἐγχειρεῖν καὶ ἀνασκευάζειν ἢ κατασκευάζειν ἀρξόμεθα ἀπὸ τοῦ τόπου, εἶτα τῆς ἐκφράσεως, ἔξῆς δὲ τῆς προσωποποιΐας, εἶτα ἐν τοῖς ἐγκωμίοις γυμνασόμεθα, εἶτα ἐν ταῖς συγκρίσεσι· ταῦτα γάρ ἐστι τὰ ὁμολογούμενα καὶ μηδεμίαν ἀντιλογίαν ἔχοντα· μετὰ δὲ ταῦτα καὶ πρὸς τοῖς ἀμφισβητουμένοις γυμνάσμασι τὴν ἄσκησιν ποιησόμεθα.

Ἔστι δὲ πρῶτον αὐτῶν ἡ τῶν χρειῶν ἀνασκευή, εἶτα τῶν Αἰσωπείων λόγων καὶ τῶν ἱστορικῶν καὶ μυθικῶν διηγήσεων, εἶτα ἡ τῶν θέσεων, καὶ ἔξῆς ἡ τῶν νόμων· τῇ δὲ ἀναγνώσει καὶ τῇ ἀκροάσει καὶ τῇ παραφράσει χρησόμεθα ἀπ' ἀρχῆς, τῇ δὲ ἐξεργασίᾳ καὶ πολλῷ μᾶλλον τῇ ἀντιῤῥήσει, ὅταν ἕξιν τινὰ περιποιησώμεθα.

7548
1231

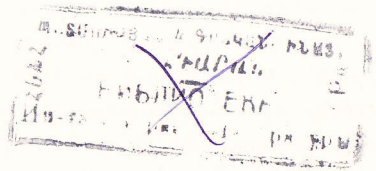

ՅԱՂԱԳՍ ՄԱՆԿԱՆՑ[1] ՎԱՐԺՄԱՆ.

յաւում յաղագս առ հինսն ի կիր առնլոյ կրթարբեանն

Առաջին քան զամենայն պարտ է վարդապետին՝ վերբանչիւր կրթութենէ որ զեղեցիկ ունին յարացոյցս ի հնոցն շարագրածոց ընտրելով՝ հրամայն առ մանկանց ուսանել. հիւրար ի պետութիւ՝ որպէս է առ Պղատոնին յառաջնում քաղաքավարութեանն՝ «Սոփոկլէի երբեմն քերդողի մերձեցեալ ոմն՝ պիտրէ, ասէ, հո Սոփոկլիս ունիս առ Աստղիկանն. այնպիսի[2] իրրու թէ ի կանայս դիտանալ։ Եւ սա՝ բարեհամբաւ լեր, ասէ, հո մարդ[2], զի խնդութեամբ այնպէս ի բաց փախեայ իբրև ի կատաղի ոմն և ի վայրենի և ի գազան տեառնէ[3] փախուցեալ»։

Իսկ յառաջիկէ՝ որպիսի է այն որ առ Հերոդոտի վրդանն և առ Փիլիստոսի[4] ձիոյն և եղջերուին յերկաքանչիւրումն յառաջնումն և յերկրորդումն, և ի քառներորդում[5] Թէոպոմպոսի Փիլիպպականացն պատերազմին և Քղնամեայն. զորս Փիլիսա(՞) . . . . . ի յերկրորդում բացայիշատակեանացն չանն առ ոչխարն։

Եւ պատմութեան յարացոյցք եղիցին զեղեցիկքն առաջելականացն Պղատոնին յերկրորդում քաղաքավարութեան յաղագս մատանոյն Գիգեայ, եւ ի գինեբրուեան՝ յաղագս լինելութեան տարփին, և յաղագս ի գժոխան ի Փիդոնէի և Գորգոյ, ի առներորդումն քաղաքավարութեանն[6], և ի Թէոպոմպոսի յերկրորդում Փիլիպպականացն Սիլենոսին. և իրականացն յաղագս Կլոնէին[7] առ Հերոդոտայ և Թուկիդ-

1. Ա. *մանգանց։* 2. Ա. *առերով մարդ, լուս. ուղղ. ե՝ ասէ ով մարդ։* 3. Ա. *տեռնէ։* 4. Ա. *Փիրատոսի։* 5. Ա. *ի քառներրորդում։* 6. Ա. *քաղաքայվարութենն։* 7. Ա. *կեղոնէին։*

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΑΓΩΓΗΣ.

ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς παρὰ τοῖς παλαιοῖς χρήσεως τῶν προγυμνασμάτων.

Πρῶτον μὲν ἁπάντων χρὴ τὸν διδάσκαλον ἑκάστου γυμνάσματος εὖ ἔχοντα παραδείγματα ἐκ τῶν παλαιῶν συγγραμμάτων ἀναλεγόμενον προστάττειν τοῖς νέοις ἐκμανθάνειν, οἷον χρείας μὲν ὁποία ἐστὶν ἡ παρὰ Πλάτωνι ἐν τῷ πρώτῳ τῆς πολιτείας, Σοφοκλεῖ ποτε τῷ ποιητῇ προσελθών τις, πῶς ἔφη, Σοφόκλεις, ἔχεις πρὸς τὰ ἀφροδίσια; ἔτι οἷός τε εἶ γυναικὶ συγγίνεσθαι; καὶ ὅς, εὐ᾽φήμει, ἔφη, ὦ ἄνθρωπε· ἀσμενέστατα μέντοι αὐτὰ ἀπέφυγον, ὥσπερ λυττῶντά τινα καὶ ἄγριον δεσπότην ἀποδράς.

Μύθου δὲ ὁποῖός ἐστι παρὰ Ἡροδότῳ τοῦ αὐλητοῦ, καὶ παρὰ Φιλίστῳ τοῦ ἵππου καὶ τῶν ἐν ἑκατέρῳ ἐν τῇ πρώτῃ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ, καὶ ἐν τῇ εἰκοστῇ Θεοπόμπου τῶν Φιλιππικῶν ὁ τοῦ πολέμου καὶ τῆς ὕβρεως, ὃν ὁ Φίλιππος διεξέρχεται πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας τῶν Χαλκιδέων, καὶ Ξενοφῶντος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων ὁ τοῦ κυνὸς καὶ τῶν προβάτων.

Διηγήσεως δὲ παραδείγματα ἂν εἴη κάλλιστα τῶν μὲν μυθικῶν ἡ Πλάτωνος ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς πολιτείας περὶ τοῦ δακτυλίου τοῦ Γύγου, καὶ ἐν τῷ συμποσίῳ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἔρωτος, περὶ δὲ τῶν ἐν Ἅιδου ἐν τῷ Φαίδωνι καὶ τῷ δεκάτῳ τῆς πολιτείας, καὶ παρὰ Θεοπόμπῳ ἐν τῇ ὀγδόῃ τῶν Φιλιππικῶν ἡ τοῦ Σειληνοῦ· τῶν δὲ πραγματικῶν ἡ περὶ Κύλωνος παρ᾽ Ἡροδότῳ καὶ Θουκυδίδῃ, καὶ περὶ Ἀμφιλόχου τοῦ Ἀμ-

պիպեայ, և յազգս Ալկմիոնի Ամփիբեայ յերբորդում Թուկիդիդեայ, և գյազգս Կլովբայն և Բիտոնեայ յառաջնումն Հերոդոտայ. և ունի և յազգս վարդապետի գալատեան առ Կովկասեան Սիւնեացոց թագաւոր Եփրոս յԵրզնկերդում[1] և Փիլիտաս գնոյն գաղ յառաջնում լաւագոյն։

Բայց գացես և ի տարահրեշտակութեանումն նուրբ և պայծառ և շնոտւոր պատմութիւն յազգս առնութեանցն Ոլիմպեայցն[2] ի Փիլիպպոսէ յետ Եղբօր առնոյն[3]։

Ունիմք և եղծս առ հինոն պիտոյից և խրատուց և բարերութեանց և այպիսեացն և առ այլս բազումս։

Եւ յարմարիցի իսկ յայս տեսակ, որքան միանգամ ասացեալ ինչ լինի Եփորայ[4] ի հինգերորդում հնագիր պատմութեանցն առ ի հնոցն յազգս Նեղոսի կոչեցեալ գբարեբանութիւնն. և պատմութեանց առասպելականացն յիրիցոդում Հերոդոտայ սոցա յազգս, որոց Ելլինացիքն առասպերանեն, որպէս Եպիմետացիքն գՀերակլէս եկեալ անդր գոհ մատուցանել՝ ձեռնարկէին Արաժզդայ, իսկ սա բազում բիւրս ի նոցանէ կոտորեաց. եւ առ Եփորոսի[5] յառաջնումն գյազգս յինդից Թեագեայ[6] գատերացն, զորս յոլով կոյս ելով, ասեն, համանգամայն պիտանալ գՀերակլէս. եւ գյազգս Արիասպիմոսի[7] թէ վախճանեցաւ շանգահար եղեալ. եւ յիրակառացն պատմութեանց են ինչ, զորս և ի Հերոդոտայ առնուլ, որպէս գայն որ ի չորրորդէն յազգս բաժանելոյն գբարբար[8] երկիր յերիս ժառանս[9] և կոչել գոմն Եւրոպէ և գոմն Ասիա և գոմն Լիբիա. եւ առ Թուկիդիդեսի յառաջնումն գյազգս սատակմանն Հիպարքոսին յԱրժոդիոնեացն և Արիստոգիտոնեանց. եւ շատ ունիմք և յայլոց հնագէտ պատմագրացն առնուլ՝ յԵփորոսէ[10] յառաջնումէն գյազգս բաժանմանն Գելոպոնէս(°) ըստ Հերակլեանցն իմն, եւ ի Թէոպոմպոսէ ի հինգերորդէն[11] և ի քառներորդէ Փի-

1. Ա. յեւթներորդում։ 2. Ա. Ոլիմպեայցն, լաւ. ուղղ. ՝ Ոլիմպեայցն։ 3. Ա. եղբօր առնոյն, լաւ. ուղղ. ՝ յետ եղբօր առնոյն։ 4. Ա. յեփերա, լաւ. ուղղ.՝ յեփորա։ 5. Ա. եփերոսի։ 6. Ա. Թեսեայ։ 7. Ա. Արիասպիմոսի. լաւ. ուղղ.՝ Արիսպիմոսի։ 8. Ա. աբբրոր փխ. գբոլոր։ 9. Ա. մանուն փխ. մասուն։ 10. Ա. յեփերոսէ։ 11. Ա. ի հինգերորդէն։

φιάρεω ἐν τῇ τρίτῃ Θουκυδίδου, καὶ τὰ περὶ Κλέοβιν καὶ Βίτωνα ἐκ τῆς πρώτης Ἡροδότου· ἔχουσι δὲ καὶ περὶ Δαιδάλου τῆς ἀφίξεως πρὸς Κώκαλον τὸν Σικανῶν βασιλέα Ἔφορος μὲν ἐν τῇ ἑβδόμῃ, Φίλιστος δὲ ἐν τῇ πρώτῃ. [Εὔροις] δ᾽ἂν καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς παραπρεσβείας Δημοσθένους ἰσχνὸν καὶ γλαφυρὸν διήγημα περὶ τῶν ἀγομένων Ὀλυμπίων ὑπὸ Φιλίππου μετὰ τὴν Ολύνθου ἅλωσιν.

Ἔχομεν δὲ καὶ ἀνασκευὰς καὶ κατασκευὰς παρὰ τοῖς παλαιοῖς χρειῶν καὶ γνομῶν καὶ ἀποφάσεων καὶ τοιούτων.

Καὶ δὴ ἁρμόττοι ἂν εἰς τοῦτο τὸ εἶδος, ὅσα λέγεται ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου ἐν τῇ ἐνδεκάτῃ τῶν ἱστοριῶν πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων περὶ τοῦ Νείλου καταβεβλημένας ἀποφάσεις· διηγημάτων μὲν μυθικῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ Ἡροδότου τούτων πέρι, ὧν Ἕλληνες μυθεύουσιν, ὡς Αἰγύπτιοι μὲν Ἡρακλέα ἐπιδημήσαντα θύειν ἐπεχείρουν τῷ Διΐ, ὁ δὲ πολλὰς μυριάδας αὐτῶν κατεφόνευσε· καὶ παρὰ Ἐφόρῳ ἐν τῇ πρώτῃ τὸ περὶ τῶν πεντήκοντα Θεσπίου θυγατέρων, αἷς ἁπάσαις παρθένοις οὔσαις φασὶν ἅμα μιγῆναι τὸν Ἡρακλέα· καὶ περὶ τοῦ Ἀριστοδήμου, ὡς ἐτελεύτησε κεραυνόβλητος γενόμενος. τῶν δὲ πραγματικῶν διηγήσεων ἐστι μέν τινα καὶ παρὰ Ἡροδότου λαβεῖν, ὡς τὰ ἐκ τῆς τετάρτης περὶ τοῦ διαιρεῖσθαι τὴν ὅλην γῆν εἰς τρία μέρη, καὶ καλεῖσθαι τὸ μὲν Εὐρώπην, τὸ δὲ Λιβύην, τὸ δὲ Ἀσίαν· καὶ παρὰ Θουκυδίδου ἐκ τῆς πρώτης τὰ περὶ τῆς ἀναιρέσεως Ἱππάρχου ὑπὸ τῶν περὶ Ἁρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα· πλείω δὲ ἔχομεν καὶ παρ᾽ ἄλλων ἱστορικῶν λαβεῖν, παρὰ μὲν Ἐφόρου ἐκ τῆς πρώτης τὰ περὶ τὴν διαίρεσιν τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν τῶν Ἡρακλειδῶν κάθοδον, παρὰ δὲ Θεοπόμπου ἐκ τῆς πέμπτης καὶ εἰκοστῆς τῶν Φιλιππικῶν, ὅτι Ἑλληνικὸς ὅρκος καταψεύδεται, ὃν Ἀθηναῖοι φασιν ὀμόσαι τοὺς

լիպպականացն զՈլիմպիականացն[1], զի հելլենական երգումն առա եղև, զոր Աթենացիքն առեն երգնուլ զելլենացիս[2] յառաջ քան զկռիւն՝ զայն որ ի Պղատէա[3] առ խուժադուժս, եւ որք առ թագաւորն Դարեհ Աթենացիք(*) յաղագս Ելլենացոց գաշինք. և ևս և զայն որ ի Մարաթոն ի կռուին ոչ որպիսի ամենեքին զարմացեալ գովեանն եղեալ, «եւ որքան միանգամ այլ ինչ, ասէ, Աթենացոց քաղաքն այլանդակէ և զրկէ զլանալ զելլենացիսն»:

Եւ նմանապէս և որ կոչի տեղի[4] առ հինան գտանել է, որպէս Դեմոսթենականն յայնմ որ յաղագս պսակին՝ «քանզի առ ելլենացիս ոչ առ ոմանս, այլ առ ամենեսին նմանապէս բերք և արկածք մատնչաց և կաշառակրծաց և առաւածոց թշնամեաց մարդկան այնքան պատահեաց լինել, որքան ոչ ուրեք երբէք յառաջագոյն յիշեալ» և զկնիքն:

Եւ է և Լիկուրգոսի գլանէն, յայնմ որ ընդդէմ Լիկոփրոնի, և Հիպերիդայ ընդդէմ բոզայ՝ յայնմ որ ընդդէմ Արիստագորայն. և նմանապէս և որքան յայլս յաղագս տեղեացն պատերեսցուք:

Եւ բազումք և պատասանեալք առ հինան, որպէս առ Թուկիդիդոսի յերկրորդումն գժանգախան, եւ յերրորդումն պարապարսպութիւն Պղատայոյն[5], եւ այլուր նաւամարտութիւն և հետևակամարտութիւն և ձիամարտութիւն. և առ Պղատոնէ ի Տիմէոսի գյաղագս..., և առ Հերոդոսի յառաջնումն եւթն պարիսպքն՝ այնք որ յեկբատանան. եւ ունիմք և յհիններորդումն[6] Փիլիպպականացն Թէոպոմպոսի զայն որք ի Թեսաղիա Տիմպէ, որք են ի մէջ երկուց լերանց մեծամեծաց Հոսսայ և Ոլիմպոսի, և հոսի ընդ նոցա մէջ Պենիոս, յոր ամենայն որ ի Թեսաղի գետք ի միասին հոսեալք խառնին. եւ Փիլիստոսի յութերորդումն[7] զայն որ յաղագս պատրաստութեան որ ի Կարքեդոնացիս Դիոնիսեայ գոռոզի և զինուցն և նաւուց և գործեացն զարարչութիւն, իսկ ի մեսաանհերորդում[8] զյաղագս արտաբերութեան նորա և խարուկին զբազմազանութիւն:

1. Ա. զՈլիմպակացն, լատ. ուղղ.՝ զՈլիմպիականացն: 2. Ա. զելվենացիս: 3. Ա. ի Պղատէս: 4. Ա. տեղէն փխ. տեղի: 5. Ա. Պղացոյն: 6. Ա. յհիններերորդումն: 7. Ա. յութերորդումն: 8. Ա. ի մեսաանհերորդում:

Ἕλληνας πρὸ τῆς μάχης τῆς ἐν Πλαταιαῖς πρὸς τοὺς βαρβάρους, καὶ αἱ πρὸς βασιλέα [Δαρεῖον] Ἀθηναίων [πρὸς Ἕλληνας] συνθῆκαι· ἔτι δὲ καὶ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην οὐχ ἅμα πάντες ὑμνοῦσι γεγενημένην, καὶ ὅσα ἄλλα, φησίν, ἡ Ἀθηναίων πόλις ἀλαζονεύεται καὶ παρακρούεται τοὺς Ἕλληνας.

Ὁμοίως καὶ τὸν καλούμενον τόπον παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἐστιν εὑρεῖν, καθάπερ τὸ Δημοσθενικὸν ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ στεφάνου· παρὰ γὰρ τοῖς Ἕλλησιν, οὐ τισὶν ἀλλὰ πᾶσιν ὁμοίως, φορὰν προδοτῶν καὶ δωροδόκων καὶ θεοῖς ἐχθρῶν ἀνθρώπων συνέβη γενέσθαι τοσαύτην, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἔτι δὲ καὶ Λυκούργου κατὰ μοιχοῦ ἐν τῷ κατὰ Λυκόφρονος, καὶ Ὑπερίδου κατὰ τῶν ἑταιρῶν ἐν τῷ κατὰ Ἀριστογόρας· ὁμοίως καὶ τοὺς ἄλλους ἐν τῷ περὶ τόπων ἐκθησόμεθα.

Πολλὰ δὲ καὶ ἐκπέφρασται παρὰ τοῖς παλαιοῖς, ὥσπερ καὶ παρὰ Θουκυδίδῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ ὁ λοιμός, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ ὁ περιτειχισμὸς τῶν Πλαταιῶν, καὶ ἄλλοθι ναυμαχία καὶ ἱππομαχία· καὶ παρὰ Πλάτωνι ἐν τῷ Τιμαίῳ [ὡς] τὰ περὶ τὴν Σάϊν· καὶ παρὰ Ἡροδότῳ ἐν τῇ δευτέρᾳ τὰ ἑπτὰ τείχη τὰ ἐν Ἐκβατάνοις· ἔχομεν δὲ καὶ ἐν τῇ ἑνάτῃ τῶν Φιλιππικῶν Θεοπόμπου τὰ ἐν Θετταλίᾳ Τέμπη, ἃ ἐστι μὲν μεταξὺ δύο ὀρῶν μεγάλων τῆς τε Ὄσσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου, ῥεῖ δὲ δι' αὐτῶν μέσος ὁ Ηηνειός, εἰς ὃν ἅπαντες οἱ κατὰ τὴν Θετταλίαν ποταμοὶ συῤῥέουσι· καὶ παρὰ Φιλίστῳ ἐν μὲν τῇ ὀγδόῃ τὰ περὶ τὴν παρασκευὴν τὴν ἐπὶ Καρχηδονίους Διονυσίου τοῦ τυράννου καὶ τῶν ὅπλων καὶ τῶν νεῶν καὶ τῶν ὀργάνων τὴν ποίησιν, ἐν δὲ τῇ ιά τὰ περὶ τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ καὶ τῆς πυρᾶς τὴν ποικιλίαν.

Իսկ զիմաստութեան զինչ ինչ եղիցի յարացոյց զեզ-
ցիկ քան զՀոմերոսի արարածոյն[1] և զՊղատոնին, և այլոց
Սոկրատայ մանկանց արամաբանից, և Մենանդրի քերդո-
զական ճառիցն։

Եւ ունիմք և զԻսոկրատայ զներբողեանն և զՊղատոնի
և զԹուկիդիդեայ, և զԵրբիպիդեայ, և ևս և զԼիսեայ զոս ի
խազումն գերեզմանացն, եւ Թէոպոմպոսի զՓիլիպպոսի ներ-
բողեան[2] և զԱզեքսանդրի, և Քսենոփոնտեայ զԱգիսիլաոնն։

Եւ են և բազմաստութիւնք առ հինան եւ առ Դիմոսթե-
նի յառ Լիկոփրենէսն, յորժամ կամի յարգել զԿոնոնՙա[3] քան
զԹեմիստոկլէս, և զայնս և առ Քսենոփոնտայ[4] ի գիներ-
բուսն զՍոկրատէս կալլեալ վկայեալ, զի կարի յոյժ լաւա-
գոյն է անձին քան մարմնոյ առաքութիւնք։ Եւ յարա-
յոյցք զդրոց կրթութենէ առնուլ յԱրիստոտելեայ և ի
Թէոփրաստոսէ. քանզի բազում զրեան զրութեանցն մա-
կագրեալք։

Տի ահա իմն և առ ճարտասանս ասացեալ է զրա-
կանք զլուխք, և յայտ բանք թուեսցին զրեալ զոլ զրու-
թիւնքն, զորս յազագս երեսաց էին մակագրեալ Լիսեայ
և որ յազագս վիժելոյն, որոց ի միւսումն[5] խնդրի, և ապա(°)
առեալ երեսաց էին կնոջ հարան հաստատուն առնել զայս
պարտ է, և ի միւսումն[5], թէ յոգեալ ապիճն մարդ է, և
եթէ անխոշանգելիք և անպարտ վիժութեանցքն կա-
նանց։

Զլիսեայ[6] ոչ ասեն զոլ զայս բանս, բայց սակայն և
ոչ անպիտան է և ժանկանցն յազագս կրթութեան և ընդ
առաս ընդհարկանել։

Եւ է յիւրաքանչիւրում[7] ի բանի գտանել ինչ զրական
գլուխ, իբրու թէ որպէս յայնմ որ Դիմոսթենին է ընդդէմ
Ոնետորայ եբաւղէս՝ թէ ճշմարիտ են խոշանգանք կուռոյն,
և առ Եսքինեայ յայնմ որ ընդդէմ Տիմարքոսին[8], թէ ճըշ-
մարիտ են համբաւքն, և այլուրք։

1. Ա. արարածն, լուս. ուղղ.՝ արարածոյն։ 2. Ա. ներբողեայն, լուս. ուղղ.՝ ներբողեանն։ 3. Ա. զԿոննՙաքս։ 4. Ա. Քսենոփոնտա, ուս. ուղղ.՝ Քսենոփոնտեայ։ 5. Ա. ի միուսումն։ 6. Ա. զՈզիսեա փխ. զԼիսեայ։ 7. Ա. յիւրաքանչիւրում, լուս. ուղղ.՝ է յիւրաքանչիւրում։ 8. Ա. Տիմարքոսին, լուս. ուղղ.՝ Դիմարքոսին։

Προσωποποιΐας δὲ τί ἂν εἴη παράδειγμα κάλλιον τῆς Ὁμήρου ποιήσεως καὶ τῶν Πλάτωνος καὶ τῶν ἄλλων τῶν Σωκρατικῶν διαλόγων καὶ τῶν Μενάνδρου δραμάτων;

Ἔχομεν δὲ καὶ Ἰσοκράτους μὲν τὰ ἐγκώμια, Πλάτωνος δὲ καὶ Θουκυδίδου καὶ Ὑπερίδου καὶ Λυσίου τοὺς ἐπιταφίους, καὶ Θεοπόμπου τοῦ Φιλίππου ἐγκώμιον καὶ Ἀλεξάνδρου, καὶ Ξενοφῶντος τὸν Ἀγησίλαον.

Εἰσὶ δὲ καὶ συγκρίσεις παρὰ τοῖς παλαιοῖς παρά τε Δημοσθένει ἐν τῷ πρὸς Λεπτίνην, ὁπότε βούλεται προκρίνειν Κόνωνα Θεμιστοκλέους, εὖρος δ' ἂν καὶ παρὰ Ξενοφῶντι ἐν τῷ συμποσίῳ Σωκράτη Καλλίᾳ μαρτυροῦντα, ὡς πολὺ κρείττων ἐστὶν ὁ τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ σώματος ἔρως.

Παραδείγματα δὲ τῆς τῶν θέσεων γυμνασίας λαβεῖν ἐστι παρά τε Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου· πολλὰ γάρ ἐστιν αὐτῶν βιβλία θέσεων ἐπιγραφόμενα.

Ἤδη δέ τινα καὶ παρὰ ῥήτορσιν εἴργται θετικὰ κεφάλαια, καὶ δὴ καὶ ὅλοι λόγοι νομίζοιντ' ἂν σχεδὸν εἶναι θέσεως, ὡς ὅ τε περὶ τῶν ἀνακαλυπτηρίων ἐπιγραφόμενος Λυσίου καὶ ὁ περὶ τῆς ἀμβλώσεως· ἐν μὲν γὰρ πατέρῳ ζητεῖται, εἰ τὰ δοθέντα ἀνακαλυπτήρια γυναικὶ γαμουμένῃ βεβαίως ἔχειν αὐτὴν δεῖ, ἐν πατέρῳ δὲ εἰ τὸ ἔτι ἐγκυούμενον ἄνθρωπός ἐστι, καὶ εἰ ἀνεύθυνα τὰ τῶν ἀμβλώσεων ταῖς γυναιξί.

Λυσίου μὲν οὖ φασιν εἶναι τούτους τοὺς λόγους, ὅμως δὲ οὐκ ἀχάριστον τοῖς νέοις γυμνασίας ἕνεκα καὶ τούτοις ἐντυγχάνειν.

Ἔστι δὲ καὶ ἐν ἑκάστῳ λόγῳ εὑρεῖν θετικὸν κεφάλαιον, οἷον ἐν τῷ Δημοσθένους κατὰ Ὀνήτορος ἐξούλης, εἰ ἀληθεῖς αἱ βάσανοι, καὶ ἐν τῷ παρὰ Αἰσχίνῃ κατὰ Τιμάρχου, εἰ ἀληθεῖς αἱ φῆμαι, καὶ ἄλλα ἄλλοθεν.

Եւ զիւրաւ հնարս գտցուք և օրինացն եղծման[1] բառս իսկ առ յոլովս ճարտասանացն, բայց կատարելագոյն առ Դիմոսթենի յայնմ որ ընդդէմ Տիմոկրատոսին[2] և առ Լիւբիսինէսն, և սահմանց առ այլսն, և առ Լիւսեայ յայնմ որ առ Դիոկլէսն յաղագս ընդդէմ հռետորացն[3] օրինաց։

Զի եթէ և ամենևքումբ վարին հինքն ի մէնջիցս ընձեռեցելոց պատճառանացս վասն ոչն առ կրթութիւն, այլ առ մարտս զբանսն առնել՝ այլ սակայն զբոլոր զարուեստս դրութիւն անհրաժեշտ ցուցանեն գոյապիսեաց[4] բանիցս։

Եւ զի և ոչ յայլափոխութենէ[5] մեկնութեան անփոյթ առնեն հինքն՝ յայտ է յայնց որ սակաւ մի յառաջագոյն ասացեալ եղեն։

Եւ բազումք են և արուեստագործեալք ևս և առ ընկերս նոցա։ Արդ՝ գԿիլոնեայն վերագարձնեայն[6](*) պարտութիւն առաւել քան զՀերոդոտայ և զԵփորոսի[7] արուեստագործեալ է Թուկիդիդեայ, և Դիմոսթենէս առաւել քան զԷսքինեայն զեղեալ Աթենացոց խռովութիւն, «յորժամ եկն երեկուն պատմելով առ պրիտանիսն, իբր թէ Պատէա(*) առեալ եղև»։

Եւ է հնագէտ պատմութեանց և զբոլոր զբանս ընդ միմեանս հարկանել դիտելով և նկատելով զլաւագոյն արուեստագործեալն, իբրու թէ որպէս Դիմոսթենի զայն որ ընդդէմ Կոնոնիայն[8] բանս[9] առ Հիպերիդայն, եւ Թէոպոմպոսի զԵլլենական պատմութիւնն առ Քսենոփոնտա։

Եւ զհակաճառութիւն գտանել է յաւէտ ի բանս յորս միքն զատախազէ և միւսն ապաբանէ աղերսելով յաղագս զատախազանացն, որպէս յայնմ որ ընդդէմ Քեսիփոնտայ[10] Եսքինոսին[11] և Դիմոսթենի յաղագս պսակին, եւ եւս յերկաքանչիւրումն յաղագս տարահրեշտակութեանն։

---

1. Ա. *եղծման*, լաւս. ուղղ.՝ *եղծումն*։ 2. Ա. *Դիմոկրատոսին*, լաւս. ուղղ.՝ *Տիմոկրատոսին*։ 3. Ա. *հեռետորացն*։ 4. Ա. *գայապիսեց*, լաւս. ուղղ.՝ *գայապիսեաց*։ 5. Ա. *յայլափոխութէ այլափոխութի է*։ 6. Ա. *վերագարձնեայն*, լաւս. ուղղ.՝ *վերագարձնեայն*։ 7. Ա. *գԵփեբոսի*։ 8. Ա. *Կոնոնիչայն*։ 9. Ա. *բանս*, լաւս. ուղղ.՝ *գբանս*։ 10. Ա. *Քսենոփոնտա* ՚ի՚ն. *Քսեսիփոնտայ*։ 11. Ա. *Եսքինոսին*՝ լաւս. ուղղ.՝ *Իսքինոսին*։

Εὐπορήσομεν δὲ καὶ νόμων ἀνασκευῆς πολλαχοῦ μὲν παρὰ πλείστοις τῶν ῥητόρων, ἐντελέστατα δὲ παρὰ Δημοσθένει ἔν τε τῷ κατὰ Τιμοκράτους καὶ Ἀριστοκράτους καὶ πρὸς Λεπτίνην, κατασκευῶν δὲ παρά τε ἄλλοις καὶ παρὰ Λυσίᾳ ἐν τῷ πρὸς Διοκλέα ὑπὲρ τοῦ κατὰ τῶν ῥητόρων νόμου.

Καὶ γὰρ εἰ μὴ πάσαις κέχρηνται οἱ παλαιοὶ ταῖς ὑφ᾽ ἡμῶν παραδεδομέναις ἀφορμαῖς τῷ μὴ πρὸς γυμνασίαν ἀλλὰ πρὸς ἀγῶνας τοὺς λόγους πεποιῆσθαι, ἀλλ᾽ ὅμως τήν γε ὅλην διάθεσιν ἐμφαίνουσι τῶν τοιούτων λόγων.

Ὅτι δὲ οὐδὲ τῆς παραφράσεως ἠμέλουν οἱ παλαιοί, δῆλον ἐκ τῶν μικρὸν ἔμπροσθεν εἰρημένων.

Πολλὰ δέ ἐστι καὶ ἐξειργασμένα μᾶλλον παρὰ ἑτέροις αὐτῶν· τὸ γοῦν Κυλώνειον ἄγος μᾶλλον [δὲ] Ἡροδότου καὶ Εὔφρονος ἐξείργασται Θουκυδίδῃ, καὶ Δημοσθένης δὲ μᾶλλον Ὑπερίδου τὴν γεγενημένην Ἀθηναίοις ταραχήν, ὅτε ἦκεν ἑσπέρας ἀγγέλλων τις ὡς τοὺς πρυτάνεις, ὡς ἡ Ἐλάτεια κατείληπται.

Ἔστι δὲ καὶ ἱστορίας καὶ ὅλους λόγους ἀλλήλοις ἀντιπαραβάλλειν σκοποῦντα τὸ ἄμεινον ἐξειργασμένον, οἷον Δημοσθένους μὲν πρὸς τοὺς Ὑπερίδου, Θεοπόμπου δὲ τὰς Ἑλληνικὰς ἱστορίας πρὸς τὰς Ξενοφῶντος.

Τὴν δὲ ἀντίῤῥησίν ἐστιν εὑρεῖν μάλιστα ἐν τοῖς λόγοις, ἐν οἷς ὁ μὲν κατηγορεῖ, ὁ δὲ ἀπολογεῖται περὶ τῶν κατηγορουμένων, οἷον ἐν τῷ Αἰσχίνου κατὰ Κτησιφῶντος, καὶ Δημοσθένους ὑπὲρ τοῦ στεφάνου, καὶ ἔτι ἐν τῷ ἑκατέρου περὶ τῆς παραπρεσβείας.

Եւ պակս և ի հնագէտ պատմութեան և արդէն խակ և առ Թուկիդիդէս՝ յառաջնում յորում կորնթացոցն է հակառանութիւն[1] յառ կերկիրացիս[2], յերրորդումն Դիոգոտոյ առ Կլիտոյ. և առ Պլատոնի և զարատպործութիւն և դհակառանութիւն ի վերոյ նորումնց իրաց է տեսանել. զի ի[3] Փեդրոսին նոյն ենթագրութիւնս Լիսեայ ասելով՝ յորմէ[4] և երկոցունց բանիցն հակառակ ասէ՝ և իբրումն և Լիսեայն. խակ ի քաղաքավարութեան սկզբունս ի ձեռն այնց որ գԴլաւկոն և Ադեմանտոս՝[5] ջառատով եղեալ Թռասիմաքոյ առբառոսն եղելում զարգարութենէն. եւ յետ այսորիկ անդրէն վազվազակի ապարանեալ ազերսէ առ աւիոնայն ոսոխութիւնն։

Արդ՝ զայսոսիկ եղի առընթեր, ոչ տաժամ կարծելով ի բաց առնել և պատրաստս(°), քան եթէ աւիոնեցունց որ սկիզբն առնեն ի ճահ և ի գէպ, այլ զի և մեք տեսցուք, զի կարի հարկաւոր է կրթութեանս այսորիկ վարժութիւն՝ ոչ միայն այնոցիկ որ հանդիպեալ են ճարտասանել, այլ և եթէ ոք կամ քերդող[6] կամ բանաբար, կամ թէ այլ ինչ զօրութիւն բանիւ կամիցի ի ձեռն առնուլ։

Են սոքա իրրու թէ հիմունք ամենայն բանիւ տեսակեանն, իրրու թէ զոսոս ոք ի ներքոյ արկեալ հիմն դիցէ մանկանցն[7] ոգոց. հարկաւոր է սոյն օրինակ և յետ այսոցիկն[8] պատահել[9]. վասն որոյ պարտ և արժան է առ ասացելովքս նմին ինքն վարդապետին եղծս ոմանս և սեղծս և յաւէտ գեղեցիկս արարեալ՝ հրաման տալ մանկանցն պատմել, զի տպաւորեալք և զգալիարեալք քան նոցա վարժիցն քաւականալ և համառութիւն բերել կարիցեն, յորժամ ինքեանք գրել բաւական լիցին. բայց հրաման տալի և իմացուցանելի է սոցա զդաս գլխոցն, եւ նշանակելի . . .

. . . . . .

զբարս զատարկութեան. և խնամ տանելի և այցելի է և ի

1. Ա. *կռառաքանութիւն*։ 2. Ա. *կերկիրացիս*։ 3. Ա. *զեւ վիս. զի ի*։ 4. Ա. *յորմէ*, լուս. ուղղ.՝ *յորում*։ 5. Ա. *Առիմանտոս*։ 6. Ա. *քերթող*, ուղղ. ի՝ *քերդող*։ 7. Ա. *մանգանցն*։ 8. Ա. *այսոցինքն*, լուս. ուղղ.՝ *այսոցիկքն*։ 9. Ա. *պատահեալ*։

Εὖροις δ' ἂν καὶ ἐν ἱστορίαις παρὰ Θουκυδίδῃ, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ Κορινθίων ἐστὶν ἀντιλογία πρὸς Κερκυραίους, ἐν δὲ τῇ τρίτῃ Διοδότου καὶ Κλέωνος· παρὰ δὲ Πλάτωνι καὶ τὴν ἐξεργασίαν καὶ τὴν ἀντίῤῥησιν ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἐστὶν ἰδεῖν· ἐν μὲν γε τῷ Φαίδρῳ εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν τῷ Λυσίᾳ εἰπὼν ἑξῆς ἀμφοτέροις τοῖς λόγοις ἀντιλέγει, τῷ τε αὐτοῦ καὶ τῷ Λυσίου, ἐν δὲ τῇ πολιτείᾳ καταρχὰς διὰ τῶν περὶ τὸν Γλαύκωνα καὶ Ἀδείμαντον συναγορεύσας τῷ Θρασυμάχῳ περὶ τῆς δικαιοσύνης, μετὰ ταῦτα εὐθὺς ἀπολογεῖται πρὸς πᾶσαν τὴν κατηγορίαν.

Ταῦτα μὲν οὖν παρεθέμην, οὐ νομίζων μὲν ἅπαντα εἶναι πᾶσιν ἀρχομένοις ἐπιτήδεια, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς εἰδῶμεν, ὅτι πάνυ ἐστὶν ἀναγκαῖον ἡ τῶν γυμνασμάτων ἄσκησις οὐ μόνον τοῖς μέλλουσι ῥητορεύειν, ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἢ ποιητῶν ἢ λογοποιῶν ἢ ἄλλων τινῶν λόγων δύναμιν ἐθέλει μεταχειρίζεσθαι.

Ἔστι γὰρ ταῦτα οἷονεὶ θεμέλια πάσης τῆς τῶν λόγων ἰδέας, καὶ ὡς ἂν αὐτά τις ὑπάγηται τῇ τῶν νέων ψυχῇ, ἀνάγκη τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰ μετὰ ταῦτα συμβαίνειν· διόπερ χρὴ πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ αὐτὸν τὸν διδάσκαλον ἀνασκευάς τινας καὶ κατασκευὰς [μάλιστα] κάλλιστα ποιησάμενον προστάξαι τοῖς νέοις ἀπαγγεῖλαι, ὅπως τυπωθέντες κατὰ τὴν ἐκείνων ἀγωγὴν μιμήσασθαι δυνηθῶσιν· ἐπειδὰν δὲ γράφειν καὶ αὐτοὶ ἱκανοὶ γένωνται, ὑπαγορευτέον μὲν αὐτοῖς τὴν τάξιν τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν ἐπιχειρημάτων, σημαντέον δὲ καὶ τὸν καιρὸν τῆς παρεκβάσεως καὶ τῆς αὐξήσεως καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, δῆλον δὲ ποιητέον καὶ τὸ ἦθος τοῦ προβλήματος· ἐπιμελητέον δὲ καὶ τῆς συνθέσεως τῶν ὀνομάτων, πάντα διδάσκοντα

չարագրութեան[1] *անուանցն, զամենեսեան յուսուցանելով՝ յոյժ ճոզոպրիցն*[2] *և վերծգին չարաչարն շարագրել*[3]*. և մանաւանդ՝ զչափաւորն և զյարդարականն և զյարմարաւորն բանն, իբրու բազում անգամ ասից որ Հեգեսոսի ճարտասանի Ասիանացոցն կոչեցելոց ճարտասանաց, և է ինչ այն որ Եպիկուրեանցն են, որպիսի ուրեմն և առ Իդումենայն գրէ, «որով զամենայն իմն զեռմունս և զկայտառմունս փուարճանալիս և հեշտալիս համարել ի մանկութենէ». և այնոյիկ որ ընդ աշխարհ շրջին իբրև նորա (և մեք չև ևս և ոչ այժմ զայս գտանեմք ի շարագրածս նորա). «ազէ եկ բեր զու*[4] *ինձ Բազմագովդ, զի բերկրեցայց, զի զուարճացայց, զի զիս մեծ խնդութիւն փակեսցէ»:

Արդ՝ այսպիսիքս եւ կատարելապէս են պախարակելիք և ըստգտանելիք, և քաջայայտ ունին զյոռութիւն շարագրութեանն[5]*. և թողութեան արժանի է՝ յորժամ յայնս ոք անկցի ի չափս, որ ունի նմանութիւն առ հետևակն, որպիսի է մեծավերջականն. վասն որոյ ամենայն շարագրողքն ակամայ անկանին յայդս յայս:*

Զի և Եփորոս իսկ յայն ուր յայդպս բառի, թէ ի ձեռն նորին հրաժարեցուցանողի և բացատողի բանիւն յորդարաբանաւն և յարմարականաւն վարիլ խօսիւք, անդէն ի սկզբանն առանդ իմոգինացն[6]*(՞) ասելով՝ «Եւ զարձեալ և յայդպս յարմարականին»:*

Եւ բուռն հարկանել ոչ վասն[7] *գոյն ինչ և զգեղեցկաւայելչն, զի մի անդրէն ի սկզբան անդ մերկանալ պատմողքալիսն, այլ քօղարար պատրուակելով ի ծածուկ պատմել որպէս Խաբենէս յանճառագործութեան բամբասելով զԴիմոսթենէս՝ ասէ զնա ոչ մաքուր գոլ բերանով, և ոչ ուստի ըզձայն արձակէ:*

Եւ առ այսոքիւք ևս պարտ է և զմեկնութիւն հատուսի և արդիւնաւոր գոլ. զի ոչ պատուել միայն պիտի, այլ

---

1. Ա. ի չարագրութեն: 2. Ա. ճոզոպրիցկեն, լուս. ուղղ.՝ ճոզոպրեսցեն: 3. Ա. չարագրել, ուղղ. ե՝ չարագրել: 4. Ա. քու վիս. գու: 5. Ա. չարագրութենն: 6. Ա. առանդ իմոգինեացն, լուս. ուղղ.՝ առման գիմոգինեացն (՞): 7. Ա. վաս:

ἐξ ὧν διαφεύξονται τὸ κακῶς συντιθέναι, καὶ μάλιστα δὲ τὴν ἔμμετρον καὶ ἔνρυθμον λέξιν, ὡς τὰ πολλὰ τῶν Ἡγησίου τοῦ ῥήτορος, καὶ τῶν Ἀσιανῶν καλουμένων ῥητόρων, καί τινα τῶν Ἐπικούρου, οἷά που καὶ πρὸς Ἰδομενέα γράφει· ὦ πάντα τἀμὰ κινήματα τερπνὰ νομίσας ἐκ νέου· καὶ τῶν περιφερομένων δ᾽ὡς ἐκείνου (ἡμεῖς δ᾽οὐδέπω καὶ νῦν αὐτὰ εὑρίσκομεν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ·) λέγε δή μοι Πολύαινε συναπέριμεν μεγάλη χαρὰ γέγηται.

Τὰ οὖν τοιαῦτα καὶ τελέως ἐστὶν ἐπίμεμπτα καὶ πρόδηλον ἔχει τὴν κακίαν τῆς συνθέσεως, συγγνώμης δ᾽ἄξιον, ὅταν εἰς ἐκεῖνά τις ἐμπέσῃ ποτὲ τὰ μέτρα, ἅπερ ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὸ πεζόν, οἷόν ἐστι τὸ ἰαμβικόν· διὸ καὶ πάντες οἱ συγγραφεῖς ἄκοντες ἐμπίπτουσιν εἰς τὸ γένος τοῦτο.

Ὁ γοῦν Ἔφορος ἐν τῷ περὶ λέξεως δι᾽ αὐτοῦ τοῦ ἀπαγορεύοντος λόγου, μὴ τῇ εὐρύθμῳ χρῆσθαι διαλέκτῳ, εὐθὺς ἐ ἀρχῇ στίχον εἴρηκεν εἰπών· πάλιν δὲ περὶ τῆς ἐνρύθμου διέξειμι.

Περιέχεσθαι δεῖ οὐδὲν ἧττον καὶ τῆς εὐπρεπείας, ὥστε μὴ ἐκ τοῦ εὐθέος γυμνῶσαι τὰ αἰσχρά, περιεσταλμένως δὲ ἀπαγγέλλειν, ὡς Αἰσχίνης εἰς ἀῤῥητοποιΐαν τὸν Δημοσθένην διαβάλλων φησὶν αὐτὸν μὴ καθαρεύειν τὸ σῶμα, μήδ᾽ ὅθεν τὴν φωνὴν προΐεται·

Πρὸς δὲ τούτοις χρὴ τὴν ἑρμηνείαν καὶ σαφῆ καὶ ἐναργῆ εἶναι· οὐ γὰρ ἀπαγγεῖλαι μόνον δεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸν λόγον

և պրանն ընձայեցուցանել[1] ի մխաս և ի խորհուրդս լսողացն, մինչ պի լինել քերդողին Համերոնեայ ասացեալն՝

«Թիւրին ասեմ քեզ ասղ և ի մխաս կարի քաջ առ առնուլ»։

Եւ ուղղութիւն և կազմութիւն եղիցի ոչ ի սկզբանէ գամեռնայն սխալանս[2] և դյանցանս ի բաց բառնալով, այլ զասկաւս և դյաւէտ կարի քաջ յայտնիցն, պի մի տրամութիւն կրել ժանկանցն վատաչյս ի յետ այսորիկն եղիցին, բայց համանգամայն որ ուղղիչն և կազմեացէ՝ ինչ ինչ[3] (*) եղև յանցանքն և դիմարդ գոյ հնար լաւագոյն առնել։

Եւ կարի օգտակարագոյն գոլ երևի հրաման տալ ժանկանցն գրել յոմանս առարկութիւնս այնոցիկ՝ որ առ հինսն արտագրծեալք են, որպան դեղի կամ զպատմութիւն, կամ զարտասանութիւն, կամ զներբոզեան, կամ զդիր, կամ զայլ ինչ յայտսիսեացն. և յետ յայտորիկ առնել զտոցայցն ստացն ներդիսել. պի եթէ նմանապէս եղիցին գրեցեալքն՝ քնդատացէ, ապա եթէ ոչ՝ ուղղիչս և կազմիչս ունիցին դինոնս։

Վասն պի ոչ ամենեքեան առ ամենայն ինչ բնաւորեալք եմք, այլ ոմանք յախտիցն պակասել լինին, իսկ առ բառոյականն[4] առաւել վճարութիւնս կազմութեան գործեն. և ոմանք ընդդէմ այսր և ոմանք զերկոցունց պատմեն, բայց զմտածութիւնն լաւագոյն արտագործեն. և փորձելի է ըղբնական աւելատացութիւնն աճեցուցանել և զնաւագան և զպակասս ի ձեռն վարժից կրթութեան ընալ, պի և կարատցուք միմիայն զմեծամեծ առարկութիւնսն դիւրաւ լսել՝ որպէս Իսքենէս, և մի զիսոքունս, որպէս Լիւսիասն, այլ և առ երկոսին կազմութիւն պատրաստութեան ունիցիմք, որպէս Դիմոսթենէսն։

Եւ ի վերայ ամենեցուն զարժանաւորն արտադրութիւն յիւրաքանչիւրում բանիցն տեսակի փորձելի է արտուսանել։

---

1. Ա. *ընձայեցուցանել*։ 2. Ա. *սղխալանս*։ 3. Ա. *ինչ ինչ* լատ. ուղիղ՝ *ոչ ինչ*։ 4. Ա. *բարոականնն*։

ἐνοικειῶσαι τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκουόντων, ὥστε γενέσθαι τὸ ὑπὸ Ὁμήρου λεγόμενον,

ῥηϊδίων τι ἔπος ἐρέω καὶ ἐνὶ φρεσὶ θήσω.

Ἡ δὲ διόρθωσίς ἐστιν οὐκ ἀπ' ἀρχῆς πάντα τὰ ἁμαρτήματα περιαιροῦσα, ἀλλ' ὀλίγα καὶ μάλιστα τὰ πρόδηλα, ὅπως μὴ ἀθύμως ὁ νέος διατεθεὶς δυσέλπιστος εἰς τὰ μετὰ ταῦτα γένηται· ἅμα δὲ ὁ διορθῶν ὑποδεικνύτω, παρὰ τί γέγονε τὸ ἁμάρτημα, καὶ πῶς ἐνδέχεται βέλτιον ποιῆσαι.

Πολὺ δ' ὠφελιμώτερον καὶ τὸ προστάττειν τοῖς νέοις γράφειν εἰς τινὰ προβλήματα τῶν ἤδη τοῖς παλαιοῖς ἐξειργασμένων, οἷον τόπον ἢ διήγησιν ἢ ἔκφρασιν ἢ ἐγκώμιον ἢ θέσιν ἢ τι ἄλλο τῶν τοιούτων, μετὰ δὲ ταῦτα ποιῆσαι τοῖς ἐκείνων αὐτοὺς ἐντυγχάνειν, ἵν' εἰ μὲν ὁμοίως εἶεν γεγραφότες, πεισθῶσιν· εἰ δὲ μή, ἀλλὰ διορθωτὰς ἔχοιεν αὐτοὺς τοὺς παλαιούς.

Ἐπεὶ δὲ οὐ πάντες πρὸς πάντα πεφύκαμεν, ἀλλ' οἱ μὲν τῶν παθῶν ἀπολείπονται, περὶ δὲ τὰ ἤθη μᾶλλον κατορθοῦσιν, οἱ δ' ἀνάπαλιν, οἱ δ' ἀμφοῖν ὑστεροῦσι, τὰ δὲ ἐνθυμήματα ἄμεινον ἐργάζονται, πειρατέον τὰ μὲν φυσικὰ πλεονεκτήματα αὔξειν, τὰ δὲ ἐλλείποντα ταῖς αὐξήσεσιν ἀναπληροῦν, ἵνα δυνηθῶμεν μὴ μόνον τὰ μεγάλα προβλήματα καλῶς λέγειν ὡς Αἰσχίνης, μηδὲ τὰ μικρὰ ὡς Λυσίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀμφότερα παρασκευὴν ἔχωμεν, ὡς Δημοσθένης.

Ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ τὴν προσήκουσαν ὑπόκρισιν ἑκάστῃ τῶν λόγων ἰδέᾳ πειρατέον ἐκμανθάνειν.

ՅԱՂԱԳՍ ՊԻՏՈՅԻՑՆ.

Պէտք են համառօտ և արագ բացերևութիւն կամ գործ հանդիպողութեամբ վերբերեալ յորոշեալ ինչ դէմս կամ համեմատեալ դիմաց, և կայ[1] *առ դմա և խրատ բացայիշատակ. քանզի ամենայն խրատ ի համառօտ դէմս վերբերեալ պէտս առնէ։*

Եւ բացայիշատակն գործ է կամ բան կենցաղօգուտ. եւ սովորեր խրատն ի պիտոյից չորից. զի նմա ամենայն իրաւք վերբերիլ ի դէմս, իսկ խրատատուն ոչ ամենայն իրաւք. և երբեք զըստրոլորէ[2] *և երբեք գմանաւորէ բացերևեցուցանել գպէտսն, իսկ խրատատուն զըստրոլորէն միայն. և ևս ծագր ածել և խրախ առնել գպէտսն է երբեք ոչինչ ունելով կենցաղօգուտ, իսկ խրատն միշտ ի կենցաղիս յաղագս պիտանացուաց գոլ. և չորրորդումն՝ զի պէտքն գործ կամ բան է, իսկ խրատն բան միայն է։*

Եւ բացայիշատակն երկուք այսոքիւք զատուչ՝ նալ է ի պիտոյից. քանզի նա համառօտ, իսկ բացայիշատակն է երբեք զի ձկտի. և նա վերբերի ի դէմս ոմանս, բայց բացայիշատակն և ըստ ինքեանն բացայիշեալ լինի։

Եւ ասացեալ է պէտք ըստ արուեստութեան, զի առաւել քան զայլս պիտանացու է կենցաղումս. որպէս գՀոմերոսն բազմաց ելոց քերդողաց ըստ արուեստութեան միայն առաքեցեալք քերդող կոչել։

Եւ պիտոյիցն վերագոյն սեռք են երեք. քանզի ոմանք են բանականք և ոմանք գործականք[3] *և ոմանք խառնք։*

Եւ բանականք են՝ այք առանց գործոյ ի ձեռն բանից

1. A. *կամ* փխ. *կայ։* 2. A. *զստրոլորէ։* 3. A. *գործանք* փխ. *գործականք։*

ΠΕΡΙ ΧΡΕΙΑΣ.

Χρεία ἐστὶ σύντομος ἀπόφασις ἢ πρᾶξις μετ᾽ εὐστοχίας ἀναφερομένη εἴς τι ὡρισμένον πρόσωπον ἢ ἀναλογοῦν προσώπῳ, παράκειται δὲ αὐτῇ γνώμη καὶ ἀπομνημόνευμα· πᾶσα γὰρ γνώμη σύντομος εἰς πρόσωπον ἀναφερομένη χρείαν ποιεῖ.

Καὶ τὸ ἀπομνημόνευμα δὲ πρᾶξίς ἐστιν ἢ λόγος βιωφελής. διαφέρει δὲ ἡ μὲν γνώμη τῆς χρείας τέτρασι τοῖσδε, τῷ τὴν μὲν χρείαν πάντως ἀναφέρεσθαι εἰς πρόσωπον, τὴν δὲ γνώμην οὐ πάντως, καὶ τῷ ποτὲ μὲν τὸ καθόλου, ποτὲ δὲ τὸ ἐπὶ μέρους ἀποφαίνεσθαι τὴν χρείαν, τὴν δὲ γνώμην καθόλου μόνον· ἔτι δὲ τῷ χαριεντίζεσθαι τὴν χρείαν ἐνίοτε μηδὲν ἔχουσαν βιωφελές, τὴν δὲ γνώμην ἀεὶ περὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ χρησίμων εἶναι· τέταρτον ὅτι ἡ μὲν χρεία πρᾶξις ἢ λόγος ὑπάρχει, ἡ δὲ γνώμη λόγος ἐστὶ μόνον.

Τὸ δὲ ἀπομνημόνευμα δυσὶ τοῖσδε κεχώρισται τῆς χρείας· ἡ μὲν γὰρ σύντομος, τὸ δὲ ἀπομνημόνευμα ἔσθ᾽ ὅτε ἐπεκτείνεται, καὶ ἡ μὲν ἀναφέρεται εἴς τινα πρόσωπα, τὸ δὲ ἀπομνημόνευμα καὶ καθ᾽ ἑαυτὸ μνημονεύεται.

Εἴρηται δὲ χρεία κατ᾽ ἐξοχήν, ὅτι μᾶλλον τῶν ἄλλων πρὸς πολλὰ χρειώδης ἐστὶ τῷ βίῳ, καθάπερ καὶ Ὅμηρον πολλῶν ὄντων ποιητῶν κατ᾽ ἐξοχὴν τοῦτον μόνον καλεῖν εἰώθαμεν ποιητήν.

Τῆς δὲ χρείας τὰ ἀνωτάτω γένη τρία· αἱ μὲν γάρ εἰσι λογικαί, αἱ δὲ πρακτικαί, αἱ δὲ μικταί.

Λογικαὶ μέν εἰσιν αἱ χωρὶς πράξεως διὰ λόγων ἔχουσαι

ունին զիսկութիւն, հիւրաբ Դիոգենէս հարցեալ յումեքէ՝ զիաըդ արդեօք ոք փառասէր եղիցի, պատասխանի ետ՝ ոչ միով իւիք փառաց հոգ տանելով։

Եւ բանականացն տեսակք երկու՝ բացերևական և պատասխանական. և բացերևականացն են՝ որք ըստ կամաւոր բացերևութեան, հիդան Իսկրատէս ճարտասան զքաջաբոյս աշակերտացն ասուածոց մանկունս ասէր զոլ. և ոմանք ըստ անցից, որգոն Դիոգենէս[1] Շնական տեսեալ զպատանի մեծատուն զանխրատ, և ասաց՝ սա է ազգ արծամփապատ. զի Դիոգենէս[1] ոչ վայրապար բացերևեցոյց, այլ արտ յորոց[2] ետեսն։

Եւ ես և պատասխանականքն տեսակք են չորք. այն որ ըստ հարցմանն և հարցուածոյն, և ըստ հարցմանն փառասէր, եւ համանուանաբար ասացեալն սեռիւ պատասխանականն։

Եւ առաքել ի հարցուածոյն հարցումն, զի առ հարցումն վայրապրել պարտ է միայն կամ յուրասա կալ, իրր թէ վերակնել կամ վայրակնել, կամ ի ձեռն այսոյն կամ ոչին տալ պատասխանի. իսկ հարցուածականն երկայնագոյն պահանջէ զպատասխանին. և ըստ հարցման է, որկէն Պիտտակոս Միտիլենացի[3] հարցեալ, եթէ ծածկէ ոք յասուածոյն վատթար ինչ գործելով՝ ասաց՝ և ոչ ընդ միտ ածելով։

Քանզի յետ բացերևութեանցն առեղեալն աւելորդ է, վասն զի յետ ի բացարձակոյ նորա շատ էր բացերևութիւնն։

Իսկ հարցուածականն այսպիսի[4] է. Թէանով Պութագորեան հարցեալ յումեմնէ՝ քանօրեակիցն կին յառնէ ժաքուր ի Թեսմոփորոնն իջանէ, ասաց՝ յիւրմէն և նոյն ժամայն, յօտարէն և երբէք ոչ։

Իսկ ըստ հարցմանն պատասխանիք և վատ իմն ունին՝ կամ իրատ կամ այսպիսի ինչ, որգան Սովկրատէս հարցեալ, եթէ քաջարատիկ է Պարսից թագաւորն, ասաց՝ ոչ ունիմ ասել, քանզի ոչ գոյ գիտել՝ զիարդ է անցեալ իրատու։

---

1. Ա. Դիոգինէս։ 2. Ա. արտ հորոց, ուղղ. ե՝ արտ յորոց։
3. Ա. Մլիտեենացի փխ. Միտիլենացի։ 4. Ա. այապիս փխ. այսպիսի։

τὸ κῦρος, οἷον Διογένης ὁ φιλόσοφος ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, πῶς ἂν ἔνδοξος γένοιτο, ἀπεκρίνατο, ὅτι ἥκιστα δόξης φροντίζων

Τῶν δὲ λογικῶν εἴδη δύο, ἀποφαντικὸν καὶ ἀποκριτικόν· τοῦ δὲ ἀποφαντικοῦ αἱ μέν εἰσι καθ' ἑκούσιον ἀπόφασιν, οἷον Ἰσοκράτης ὁ σοφιστὴς τοὺς εὐφυεῖς τῶν μαθητῶν θεῶν παῖδας ἔλεγεν εἶναι· αἱ δὲ κατὰ περίστασιν, οἷον Διογένης ὁ Κυνικὸς φιλόσοφος ἰδὼν μειράκιον πλούσιον ἀπαίδευτον εἶπεν, οὗτός ἐστι ῥύπος περιηργυρωμένος· οὐ γὰρ ὁ Διογένης ἁπλῶς ἀπεφήνατο, ἀλλ' ἐξ ὧν εἶδεν.

Ἔτι καὶ τοῦ ἀποκριτικοῦ εἰσιν εἴδη τέσσαρα, τό τε κατ' ἐρώτησιν, καὶ τὸ κατὰ πύσμα, καὶ τὸ κατ' ἐρώτησιν αἰτιῶδες, καὶ τὸ ὁμωνύμως τῷ γένει λεγόμενον ἀποκριτικόν.

Διαφέρει δὲ τοῦ πύσματος ἡ ἐρώτησις, ὅτι πρὸς μὲν τὴν ἐρώτησιν συγκαταθέσθαι δεῖ μόνον ἢ ἀρνήσασθαι, οἷον ἀνανεῦσαι ἢ κατανεῦσαι, ἢ διά γε τοῦ ναὶ ἢ οὔ ἀποκρίνασθαι, τὸ δὲ πύσμα μακροτέραν ἀπαιτεῖ τὴν ἀπόκρισιν· κατ' ἐρώτησιν μὲν οὖν ἐστιν, οἷον Ἱττακός ὁ Μιτυληναῖος ἐρωτηθείς, εἰ λανθάνει τις τοὺς θεοὺς φαῦλόν τι ποιῶν, εἶπεν, οὐ οὐδὲ διανοούμενος.

Μετὰ γὰρ τὴν ἀπόφασιν τὸ προστιθέμενον περισσόν ἐστιν, ἐπεὶ καὶ ἀφαιρεθέντος αὐτοῦ ἀπήρκει ἡ ἀπόφασις.

Ἡ δὲ πυσματικὴ τοιαύτη ἐστίν, οἷον Θεανὼ ἡ Πυθαγορικὴ φιλόσοφος ἐρωτηθεῖσα ὑπό τινος, ποσταία γυνὴ ἀπ' ἀνδρὸς καθαρὰ εἰς τὸ θεσμοφορεῖον κάτεισιν, εἶπεν, ἀπὸ μὲν τοῦ ἰδίου παραχρῆμα, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀλλοτρίου οὐδέποτε.

Αἱ δὲ κατ' ἐρώτησιν αἰτιώδεις εἰσίν, ὅσαι χωρὶς τῆς πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίσεως καὶ αἰτίαν τινὰ ἔχουσιν ἢ συμβουλὴν ἤ τι τοιοῦτον, οἷον Σωκράτης ἐρωτηθείς, εἰ εὐδαίμων αὐτῷ δοκεῖ ὁ τῶν Περσῶν βασιλεύς, οὐκ ἔχω λέγειν, εἶπε, μηδ' γὰρ εἰδέναι πῶς ἔχει παιδείας.

Եւ պատասխանականք են որք ոչ ըստ հարցման և ոչ ըստ հարցուման, բայց բան իմն ունելով, առ որ է պատասխանն, որկէն Պլատոնի երբեմն Դիոգենէս իւ վաճառի իմաշ հղելոյ և կոչեցեալ կնա առ ճաշն՝ ով Դիոգենէս[1], ասաց, զի չնոհաւոր էր զո անպատուելիդ, եթէ ոչ պատուելի էր. քանզի և ոչ Դիոգենէս[2] յոգոյն իրիք հարցանէր և ոչ հարցանէր ուստանել ինչ ի նմանէ, այլ լոկ ի ճաշն կոչէր, որ է յայնցանէ այլ։

Եւ է քան զայս պատասխան և այլ տեսակ, որ անկանի ի բանականս որ կոչի կրկին. եւ կրկին է պէտք կամ երկուց զիմաց բացերևութիւնս ունելով, որոց և մին ընդ միւսում[3] զէմն պէտս առնէ, հիրար Ալեքսանդրոս Մակեդոնացոց թագաւորն ի վերայ անցեալ եկաց Դիոգենի՝ որ մինչդեռ ի քուն կայր, ասաց՝

«ոչ է պարտ զամենայն գիշերն ի քուն կալ խորհրդակրի առն»։

Եւ Դիոգենէս[4] պատասխանի եւ՝

«որում ժողովուրդ յանձնեն և այսքան հոգը»։

Զի էր և այսպէս պէտք՝ եթէ ոչ յաւելեալ էր պատասխանոյն։

Եւ գործականք են՝ որք առանց բանի երևեցուցանեն իմն միտս. և գործականացն ոմանք են ներգործականք և ոմանք կրականք. և ներգործականք՝ որքան միանգամ ազդեն իմն ներգործութիւն, որպէս Դիոգենէս Շնական տեսանելով մանուկ զի ուսէր թան՝ զմանկավարժն մականն եհար։

Եւ կրականք են՝ որք կիրս ինչ նշանակեն, հիրար երկուորեակ փոդոհար ըմբռնեալ ի շնութեան զանուանէն կախեցաւ։

Եւ խառնք են՝ որք միանգամ բանականին և գործականին հատարակութիւն կցորդութեան ունին, բայց ի գործականին պակասութիւն ունին, որբար Պիւթագորաս խնամատա-

1. Ա. Դիոգինէս։ 2. Դիոգինէս։ 3. Ա. միւսում։ 4. Ա. Դիոգինէս։

Ἀποκριτικαὶ δὲ εἰσιν αἱ μήτε κατ᾽ ἐρώτησιν, μήτε κατὰ πύσμα, λόγον δέ τινα ἔχουσαι, πρὸς ὅν ἐστιν ἡ ἀπόκρισις, οἷον Πλάτων ποτὲ Διογένους ἀριστῶντος ἐν ἀγορᾷ καὶ καλοῦντος αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἄριστον, ὦ Διόγενες, εἶπεν, ὡς χάριεν ἂν ἦν σου τὸ ἄπλαστον, εἰ μὴ πλαστὸν ἦν· οὔτε γὰρ Διογένης περί τινος ἠρώτα τὸν Πλάτωνα, οὔτε ὁ Πλάτων πυνθάνεται αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἁπλῶς πρὸς τὸ ἄριστον καλεῖ αὐτόν, ὅπερ ἐστὶ τῶν οὐδετέρων.

Ἔστι δὲ παρὰ ταῦτα καὶ ἄλλο εἶδος ἐμπίπτον εἰς τὰς λογικὰς καλούμενον διπλοῦν, διπλῆ δέ ἐστι χρεία ἡ δύο προσώπων ἀποφάσεις ἔχουσα, ὧν καὶ ἡ ἑτέρα μεθ᾽ ἑνὸς προσώπου χρείαν ποιεῖ, οἷον Ἀλέξανδρος ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς ἐπιστὰς Διογένει κοιμωμένῳ εἶπεν,

οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα.

Καὶ ὁ Διογένης ἀπεκρίνατο,

ᾧ λαοί τ᾽ ἐπιτετράφαται καὶ τόσσα μέμηλεν.

Ἦν γὰρ καὶ οὕτω χρεία μὴ προστιθεμένης τῆς ἀποκρίσεως.

Πρακτικαὶ δέ εἰσιν αἱ χωρὶς λόγου ἐμφαίνουσαί τινα νοῦν, τῶν δὲ πρακτικῶν αἱ μέν εἰσιν ἐνεργητικαί, αἱ δὲ παθητικαί, ἐνεργητικαὶ μὲν ὅσαι δηλοῦσί τινα ἐνέργειαν, οἷον Διογένης ὁ Κυνικὸς φιλόσοφος ἰδὼν ὀψοφάγον παῖδα τὸν παιδαγωγὸν τῇ βακτηρίᾳ ἔπαισε.

Παθητικαὶ δὲ αἱ πάθος τι σημαίνουσαι, οἷον Δίδυμος ὁ αὐλητὴς ἄλυς ἐπὶ μοιχείᾳ ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐκρεμάσθη.

Μικταὶ δέ εἰσιν ὅσαι τ.ῦ μὲν λογικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ κοινωνοῦσιν, ἐν δὲ τῷ πρακτικῷ τὸ κῦρος ἔχουσιν, οἷον Πυθαγόρας ὁ φιλόσοφος ἐρωτηθεὶς πόσος ἐστὶν ὁ τῶν ἀνθρώπων

սէր հարցեալ՝ քանիսուն է ժարդկան կենցաղս՝ ի վեր եկեալ ի տանկին յառնցաւ սակաւ, ի ձեռն այսորիկ ապդելով ըզսպաւթիւն։

Եւ ևս Լակոնացի այր հարցեալ որուսն ինս՝ ոչ բոլ ըզսահմանս երկրին ունին Լակեդեմոնացիքն՝ եցոյց դնիպահն։

Արդ՝ տեսակք պիտոյիցն այսոքիկ են. բայց ի զուրս բերեալ լինին՝ ոմանք խրատարանականարար, և ոմանք ապացուցօրէն, և ոմանք ըստ շնոհաւորին, ոմանք ըստ բաղրանականին, ոմանք ըստ մտածութեան, ոմանք ըստ յարացուցին, ոմանք ըստ ըղձի, ոմանք ըստ նշանակի, ոմանք յեղանակօրէն[1], ոմանք ըստ երկբայութեան, ոմանք ըստ այլափոխութեան, ոմանք լծորդակի, և յորոց խմիք և իսկ յառաջասացելոցս յեղանակաց բազկացեալք լինին։

Եւ խրատականարար, որդւն Բիոն խնատակ զարծաթսիրութիւն մայրաքաղաք[2] ասէր ամենայն չարութեան զոլ։

Եւ ապացուցօրէն, հիբար Իսոկրատէս ճարտասան խրատ տայր աշակերտացն յարդել և մեծարոյ համարել քան զծնողսն զվարդապետսն, զի նոքա կենդ, իսկ բարիոքն կենդ վարդապետքն պատճառ եղեն. քանզի զրացերևութիւն սորա Իսոկրատէս հանդերձ ապացուցիւ արտաբերեաց։

Եւ ըստ շնոհաւորին, որպէս Ոլոմպիաս հարցեալ ուսանէր զորդին զԱղեքսանդրոս Արաժապոյ զինքն երևեցուցանել. «ոչ զաղաբեսցէ սա, ասէ, քանզի զինէն առ Երա և ի բերան հարկանեզով»։

Եւ բաղրանարար, հիբար Դիոգինէս[3] Շնական տեսեալ համբակ կարի առաւել զարդարեալ, ասէ՝ թէ առ սրս թըշուառանաս, և եթէ առ կանայս՝ անիրաւես։

Եւ ընդմտածարար, որպէս Սոկրատէս իմաստասէր Ապոլլոդորայ[4] յաշակերտաց ուրումն նմա ասացեալ՝ անիրաւ մահ հատին ի վերայ քո Աթենացիքն, ընդդէմ ծիծաղեալ ասէ՝ և դու կամէիր թէ յիրաւի։

Բանզի տայ խորհել և ընդ միտ ածել մեզ, զի լաւ է յանիրաւի, քան թէ յիրաւի ըստգտանս կրել, զոր ի պէտս աստ թուի բանալ թողուլ և կարողութեամբ ապդեցեալ է։

1. A. յեզակօրէն, լաւս. ասլի.՝ յեզանակօրէն։ 2. A. մայրայքաղաք։ 3. A. Դիոգինէս։ 4. A. Ապոլլոդորա։

βίος, ἀναβὰς ἐπὶ τὸ δωμάτιον παρέκυψεν ὀλίγον, δηλῶν διὰ τούτου τὴν βραχύτητα.

Καὶ ἔτι Λάκων ἐρομένου τινὸς αὐτὸν ποῦ τοὺς ὅρους τῆς γῆς ἔχουσι Λακεδαιμόνιοι, ἔδειξε τὸ δόρυ.

Τὰ μὲν οὖν εἴδη τῶν χρειῶν ταῦτά ἐστι· προφέρονται δὲ αἱ μὲν γνωμολογικῶς, αἱ δὲ ἀποδεικτικῶς, αἱ δὲ κατὰ χαριεντισμόν, αἱ δὲ κατὰ συλλογισμόν, αἱ δὲ κατὰ ἐνθύμημα, αἱ δὲ κατὰ παράδειγμα, αἱ δὲ κατ' εὐχήν, αἱ δὲ συμβολικῶς, αἱ δὲ τροπικῶς, αἱ δὲ κατὰ ἀμφιβολίαν, αἱ δὲ κατὰ μετάληψιν, αἱ δὲ συνεζευγμένως ἐξ οἵων δήποτε τῶν προειρημένων τρόπων συγκείμεναι.

Γνωμολογικῶς μὲν οἷον Βίων ὁ σοφιστὴς τὴν φιλαργυρίαν μητρόπολιν ἔλεγε πάσης κακίας εἶναι.

Ἀποδεικτικῶς δὲ οἷον Ἰσοκράτης ὁ ῥήτωρ παρήνει τοῖς γνωρίμοις προτιμᾶν τῶν γονέων τοὺς διδασκάλους, ὅτι οἱ μὲν τοῦ ζῆν μόνον, οἱ δὲ διδάσκαλοι καὶ τοῦ καλῶς ζῆν αἴτιοι γεγόνασιν· τὴν γὰρ ἀπόφασιν αὐτοῦ Ἰσοκράτης μετὰ ἀποδείξεως ἐξενήνοχε.

Κατὰ χαριεντισμὸν δὲ οἷον Ὀλυμπιὰς πυθομένη τὸν υἱὸν Ἀλέξανδρον Διὸς αὐτὸν ἀποφαίνειν, οὐ παύσεται οὗτος, ἔφη διαβάλλων με πρὸς τὴν Ἥραν;

Συλλογιστικῶς δὲ οἷον Διογένης ὁ φιλόσοφος ἰδὼν μειράκιον περισσῶς καλλωπιζόμενον εἶπεν· εἰ μὲν πρὸς ἄνδρας, ἀτυχεῖς, εἰ δὲ πρὸς γυναῖκας, ἀδικεῖς.

Ἐνθυμηματικῶς δὲ οἷον Σωκράτης ὁ φιλόσοφος Ἀπολλοδώρου τινὸς γνωρίμου λέγοντος αὐτῷ ἀδίκως σου θάνατον κατέγνωσαν Ἀθηναῖοι, γελάσας ἔφη, σὺ δὲ ἐβούλου δικαίως;

Προσενθυμεῖσθαι γὰρ ἡμᾶς δεῖ, ὅτι ἄρα βέλτιον ἀδίκως ἢ δικαίως κατεγνῶσθαι, ὅπερ ἐν τῇ χρείᾳ δοκεῖ παραλελεῖφθαι δυνάμει δηλούμενον.

Եւ ըստ յարացուցի, որդան Աղեքսանդրոս Մակեդոնացոց թագաւորն յորդորեալ ի բարեկամացն լինչս ժողովել, ասաց՝ «ոչինչ օգուտ արար և ոչ կրիւսոսի»։

Եւ ըղձականաբար, որպէս Դամոն մանկամարդ ոսկեքն կաղ էր, գողացելոյ կօշկացն՝ «իցիւ, ասաց, թէ յարմարիցի դոզոյն»։

Եւ նշանակաբար, որպակ Աղեքսանդրոս Մակեդոնացոց թագաւորն հարցեալ յումեմէ, ո՞ր ունիցի զգանձս, ի սուսս, ասէ՝ ցուցեալ զբարեկամսն։

Եւ յեղանակաբար[1], հիդան Պղատոն իմաստասէր ասէր, զառաքինութեան զօսս ի քրտունս և յերկս բուսանիլ։

Եւ ըստ երկբայութեան, որպէս Իսոկրատէս ճարտասան յանձնարարելոյ մանկան և հարցեալ ուսանել որ յանձնեացն(°), իմ իմիք[2] սմա պէտք են, ասաց, պնակի նորոյ և գրչի. քանզի յերկբայս լինիմք, եթէ պնակի արդեօք նորոյ միայն ասէ և եթէ պնակի նորոյ և գրչի։

Եւ ըստ այլափոխութեան է, յորժամ զասացեալն կամ դնարցեալն յայլ ինչ որ պատասխանին առնիցէ այլափոխեալ գուցէ(°), որիէն Պիրրոս[3] Յոմաքայնոց թագաւորն յանդիր եղև մինչդեռ դինի ըմպէին, ո՞վ արդեօք լաւագոյն իցէ՝ Ախիլլինիդոս եթէ Սատրատոս. ինձ, ասաց, Սատրատոս կարի առաւել լաւագոյն(°)[4]։

Եւ լծորդ յեղանակն ոչ անհայտ է, զի բազմօրինակ լինի. քանզի եթէ յորժամ բազբանական[5] ինչ ընդ շնոհաւորին շարամանիցի կամ յարացոյց ինչ ընդ նշանաւորին և կամ երկբայութիւն ընդ այլափոխութեան, կամ պարզաբար մեկնակ ըստ քանիս այլ յեղանակս կարէ լինել լծորդութիւն, կամ երկուց կամ յոլովից յեղանակաց ի մի պէտս յարտուղոյ, որպէս Դիոգենէս[6] Շնական իմաստասէր տեսանել դնամբակ ի շան տանէ քարինս արտաքս ընկենլով, զարարեա՞, ասէ, ո՛վ պատանեակ, մի զուցէ չգիտելով հարցս դնայր։ Զի ունի համանգամայն և նշանակաբար և շնահաւորէն բացերեւութիւնս։

---

1 Ա. *յեզակաբար*, լաւս. ուղիղ՝ *յեղանակաբար*։ 2. Ա. *իմ իմիք*, լաւս. ուղիղ՝ *ում ումիք*։ 3 Ա. *Պիրգոս*։ 4 Ա. *լաւս լաւագոյն*
5 Ա. *բազբանական*, լաւս. ուղիղ՝ *գորովական*։ 6 Ա. *Դիոգինէս*։

Κατὰ παράδειγμα δὲ οἷον Ἀλέξανδρος ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν φίλων συναγαγεῖν χρήματα, εἶπεν ἀλλὰ ταῦτα οὐκ ὤνησεν οὐδὲ Κροῖσον.

Εὐκτικῶς δὲ οἷον Δάμων ὁ παιδοτρίβης χωλοὺς ἔχων τοὺς πόδας κλαπέντων αὐτοῦ τῶν ὑποδημάτων, ἔφη, εἴθε ἐναρμόσειε τῷ κλέπτῃ.

Συμβολικῶς δὲ οἷον Ἀλέξανδρος ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, ποῦ ἔχει τοὺς θησαυρούς, ἐν τούτοις, ἔφη, δείξας τοὺς φίλους.

Τροπικῶς δὲ οἷον Πλάτων ὁ φιλόσοφος τοὺς τῆς ἀρετῆς κλῶνας ἔφη ἱδρῶτι καὶ πόνοις φύεσθαι.

Κατὰ ἀμφιβολίαν δὲ, οἷον Ἰσοκράτης ὁ ῥήτωρ συνισταμένου αὐτῷ παιδίου καὶ ἐρωτῶντος τοῦ συνιστάντος, τίνος αὐτῷ δεῖ, εἶπε, πινακιδίου καινοῦ, καὶ γραφιδίου καινοῦ· ἀμφιβαλλόμενον γάρ, πότερον νοῦ καὶ πινακιδίου λέγει ἢ πινακίδος καινῆς καὶ καινοῦ γραφιδίου.

Κατὰ μετάληψιν δέ ἐστιν, ὅταν τὸ λεγόμενον καὶ τὸ ἐρωτώμενον ἐπ' ἄλλο τις ἀποκρινόμενος μεταλαμβάνῃ, οἷον Ὑρρος ὁ τῶν Ἠπειρωτῶν βασιλεὺς ζητούντων τινῶν παρὰ πότον, πότερος κρείττων αὐλητὴς Ἀντιγεννίδας ἢ Σάτυρος, ἐμοὶ μέν, εἶπε, στρατηγὸς Πολυσπέρχων.

Ὁ δὲ συνεζευγμένος τρόπος οὐκ ἄδηλός ἐστιν, ὅτι πολλαχῶς γίνεται· ἢ γὰρ γνωμικῷ χαριεντισμῷ συμπλακήσεται, ἢ παραδείγματι συμβολικῷ ἢ ἀμφιβολίᾳ καὶ μεταλήψει ἢ ἁπλῶς καθ' ὅσους καὶ ἄλλους τρόπους δύναται συγγενέσθαι συζυγία, ἤτοι δυοῖν ἢ καὶ πλειόνων τρόπων εἰς μίαν χρείαν παραλαμβανομένων, οἷον Διογένης ὁ Κυνικὸς φιλόσοφος ἰδὼν μειράκιον ἐκ μοιχοῦ λίθους βάλλον εἰς ἀγοράν, παῦσαι, ἔφη, παιδίον, μὴ ἀγνοοῦν παίσῃς τὸν πατέρα. ἔχει γὰρ ἅμα καὶ συμβολικῶς καὶ χαριέντως ἡ ἀπόφασις.

Եւ կրթութիւն ըստ պիտոյից խոնարհմամբ և պատմութեամբ, մակաճանութեամբ, հակաբանութեամբ. և ձըգտանմբ ամփոփեմբ զպէտսն, և առ այսոքիւք եղծանեմբ և առեղծանեմբ։

Եւ պատմութիւն երեւելի է, քանզի ճառեցեալ պէտս փորձիմբ և ըստ կարի նովիմբ անուամբք և կամ այլովք հատատագոյն մեկնել։

Բայց խոնարհումն է դանազան, քանզի ի ներ պիտոյն դէմբն ամենեքին յերիս թիւս այլափոխին. և զայս ոչ վայրապար, այլ իբրու թէ միոյ առ մի և առ երկու և առ բազումս. եւ զարձեալ երկուց առ մի և առ երկուս և առ բազումս . . . ։

Արդ՝ յառաջիկացելոյ պիտոյից, զի Իսոկրատէս[1] ճարտասան զքաջաբոյս յաշակերտացն առաուածոց մանկունս ասէր գոլ. այսպիսի խոնարհեցուսցուք զմիոյն առ մի, որդոն Իսոկրատէս[2] ճարտասան զքաջաբոյս աշակերտն առաուածոց մանուկ ասէր գոլ. և երկուց առ երկուս՝ Իսոկրատիկոս[3] ճարտասանիկոս զքաջաբոյս աշակերտացն առաուածոց մանկունս[4] ասէր գոլ. և յոքունց առ յոքունս՝ Իսոկրատ ճարտասանք զքաջաբոյս[5] աշակերտացն առաուածոց մանկունս ասէին գոլ։

Եւ երեւելի է յայսցանէ, զիարդ և ըստ այլ յեղանակ խոնարհեցուսցուք, շրջելով փոխելով և ի հինգն հոլովս։

Այլ զի պիտոյիցն ոմանք են բանականք և ոմանք գործականք, և ոմանք յերկոցունց սոցա խառնք, և սոցա զարձեալ այլք են տեսակք, ըստ իւրաքանչիւրումն միշտ փորձեսցուք ուսուցանել զխոնարհումն ընդ յարացուցիւ[6]։

Արդ՝ ուղղականն և մի ոչ ունի դժուարութիւն. քանզի ըստ սմա իւրաքանչիւր ոք ի պիտոյիցն սովորեաց յառաջարերիլ։

Բայց զսեռական հոլովն այսպէս խոնարհեցուսցուք. թէ

1. A. *զի Սակրատէս։* 2. A. *Սոկրատէս փխ. Իսոկրատէս։* 3. A. *Սակրատիկոս փխ. Իսոկրատիկոս։* 4. A. *մանգունս։* 5. A. *ի զքաջաբոյս։* 6. A. *արացուցիւ։*

Γυμνάζονται δὲ κατὰ τὰς χρείας τῇ ἀπαγγελίᾳ τῇ κλίσει τῇ ἐπιφανήσει τῇ ἀντιλογίᾳ, ἐπεκτείνομέν τε καὶ συστέλλομεν τὴν χρείαν, πρὸς δὲ τούτοις ἀνασκευάζομεν καὶ κατασκευάζομεν.

Καὶ ἡ μὲν ἀπαγγελία φανερά ἐστι· ῥηθεῖσαν γὰρ χρείαν πειρώμεθα κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτοῖς ὀνόμασιν ἢ καὶ ἑτέροις σαφέστατα ἑρμηνεῦσαι.

Ἡ δὲ κλίσις ἐστὶ ποικίλη· τὰ γὰρ ἐν τῇ χρείᾳ πρόσωπα εἰς τοὺς τρεῖς ἀριθμοὺς ἐναλλάττομεν, καὶ τοῦτο οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' οἷον ἑνὸς πρὸς ἕνα καὶ [δύο] πρὸς δύο καὶ [πλείους] πρὸς πλείους, καὶ πάλιν δυοῖν πρὸς ἕνα καὶ πρὸς δύο, καὶ πρὸς πλείους, ἔτι δὲ πλειόνων πρὸς ἕνα καὶ πρὸς δύο καὶ πρὸς πλείους.

Προκειμένης γὰρ χρείας, ὅτι Ἰσοκράτης ὁ ῥήτωρ τοὺς εὐφυέας τῶν θεῶν παῖδας ἔλεγεν εἶναι, οὕτω κλίνομεν ἑνὸς μὲν πρὸς ἕνα, οἷον Ἰσοκράτης ὁ ῥήτωρ τὸν εὐφυέα τῶν μαθητῶν θεῶν παῖδα ἔλεγεν εἶναι· δυοῖν δὲ πρὸς δύο, Ἰσοκράτεε τὼ ῥήτορε τὼ εὐφυέε τῶν μαθητῶν θεῶν παῖδε ἐλεγέτην εἶναι· πλειόνων δὲ πρὸς πλείους, Ἰσοκράτεις οἱ ῥήτορες τοὺς εὐφυεῖς τῶν μαθητῶν θεῶν παῖδας ἔλεγον εἶναι.

Φανερὸν δὲ ἐκ τούτων, πῶς καὶ τοὺς ἄλλους τρόπους κλινοῦμεν· μεταλαμβάνονται γὰρ καὶ εἰς τὰς πέντε πτώσεις.

Ἀλλ' ἐπεὶ τῶν χρειῶν αἱ μέν εἰσι λογικαί, αἱ δὲ πρακτικαί, αἱ δὲ ἐξ ἀμφοῖν τούτοιν μικταί, καὶ τούτων αὖ ἕτεραί ἐστιν εἴδη, καθ' ἕκαστον αὐτῶν πειρασόμεθα διδάσκειν τὴν κλίσιν ἐπὶ παραδείγματος.

Ἡ μὲν οὖν ὀρθὴ οὐδεμίαν ἔχει δυσκολίαν· κατὰ γὰρ αὐτὴν ἑκάστη τῶν χρειῶν εἴωθε προφέρεσθαι.

Τὴν δὲ γενικὴν πτῶσιν οὕτω κλινοῦμεν· ἐὰν μὲν λογικὴ ᾖ

բանական են պէաքն՝ յաւելցուք սա, զճառեալն յիշաւա-
կի եհաս կամ բան բացայիշեալ լինի ասոցին։

Արդ՝ զառաջին յետ պատմութեան բոլոր պիտոյից վա-
յելուչ է ի վերայ բերել, որգոն Իսոկրատու ճարտասանի
զքաջաբոյս յաշակերտացն ասատւածոց մանկունս ասացե-
լոյր գոլ[1]՝ ճառեցեալն յիշաւակի եհաս, իսկ վերջինն միջե-
ցելոյ սորա և բացերևութեան սկսեցելոյ, որգոն Պիտտակոս
Միտիլինացոյ հարցելոյ, եթէ ծածկի ոք յաստուածոցն վատ-
թար ինչ գործելոյ, բանն բացայիշյալ լինի ասոցին, և ոչ
ընդ միտ ածելով։

Եւ յարմարի առաւել բանն յիշեցեալ լինի, ամենայն
բանականաց պիտոյիցն, բայց յայնցանէ որ ըստ կամաւո-
րին բացերևութիւնն է. իսկ նմա ճառեցեալն յիշաւակի
եհաս։

Եւ եթէ իրական իցէ պէաքն, զի եթէ կրական իցէ՝
առդնելի է, պատահն յիշաւակի եհաս։

Եւ եթէ ներգործական՝ գործեցեալն յիշաւակի եհաս,
նմանապէս և ի վերայ խառնին։

Բայց սակայն ի վաղճանին պիտոյիցն և ի ասցանէ զիւ-
րաքանչիւր ոք առդնելի է, որբար Երիւսորնկի փոզահարի
ըմբռնեցելոյ ի հնութեան և զանուանէն կախեցելոյր՝ պա-
տահն յիշաւակի եհաս. և Դիոգենի Շնականի տեսելոյ զմա-
նուկ որ թան ուտէր և զմանկավարժն[2] ժակաւն հարեալ,
ներգործեալն յիշաւակի եհաս. և Լակոնացոյ հարցելոյր
ուրուն ինա ուր գտանիցես երկրին ունին Լակեդեմոնացիքն
և յուցեալ ընդդէմն՝ գործեցեալն յիշաւակի եհաս։

Եւ որպէսզանուն յամենայնի պէտն բայց ի կրականին
առդիցուք հաճոյ եղեն, կամ երևեցաւ, կամ ևն ինչ, կամ
յառաջի անկաւ, կամ ի միտ անկաւ, կամ այլ ինչ յայսպի-
սեացն, հիւրար Դիոգենի Շնականի տեսեալ համրակ անխրատ՝
հաճոյ թուեցաւ ասել կամ ի միտ անկաւ ասել՝ սա է ազա
արծաթասաւ։

Բայց սակայն ի վերայ կրականացն առդիցուք զպա-

1. Ա. գոլ յաս. ուրիշ՝ լինել։ 2. Ա. զմանզայվարժն։

χρεία, προσθήσομεν αὐτῇ, τὸ ῥηθὲν μνήμης ἔτυχεν, ἢ λόγος
ἀπομνημονεύεται εἰπόντος.

Τὸ μὲν οὖν πρότερον μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν ὅλης τῆς χρε-
ίας εὐπρεπές ἐστιν ἐπενεγκεῖν, οἷον Ἰσοκράτους τοῦ ῥήτορος
τοὺς εὐφυεῖς τῶν μαθητῶν θεῶν παῖδας λέγοντος εἶναι τὸ ῥη-
θὲν μνήμης ἔτυχε, τὸ δὲ δεύτερον μεσούσης αὐτῆς καὶ τῆς
ἀποφάσεως ἀρχομένης, οἷον Πιττακοῦ τοῦ Μιτυληναίου ἐρωτη-
θέντος εἰ λανθάνει τις τοὺς θεοὺς φαῦλόν τι ποιῶν, λόγος
ἀπομνημονεύεται εἰπόντος, οὐδὲ διανοούμενος.

Ἁρμόττει δὲ μᾶλλον τὸ μέν, λόγος ἀπομνημονεύεται, πά-
σαις ταῖς λογικαῖς χρείαις, πλὴν τῆς καθ' ἑκούσιον ἀπόφασιν·
ταύτῃ γὰρ τὸ ῥηθὲν μνήμης ἔτυχεν.

Ἐὰν δὲ πρακτικὴ ᾖ χρεία, εἰ μὲν παθητικὴ εἴη, προσ-
θετέον, τὸ συμβὰν μνήμης ἔτυχεν.

Εἰ δὲ ἐνεργητική, τὸ πραχθὲν μνήμης ἔτυχεν, ὁμοίως δὲ
καὶ ἐπὶ τοῦ μικτοῦ.

Ἐπὶ τέλει μέντοι τῶν χρειῶν καὶ τούτων ἕκαστον προσ-
θετέον, οἷον Διδύμου τοῦ αὐλητοῦ ἄλοντος ἐπὶ μοιχείᾳ καὶ
ἐκ τοῦ ὀνόματος κρεμασθέντος τὸ συμβὰν μνήμης ἔτυχε, καὶ
Διογένους τοῦ Κυνικοῦ φιλοσόφου ἰδόντος ὀψοφάγον παῖδα καὶ
τὸν παιδαγωγὸν τῇ βακτηρίᾳ παίσαντος τὸ πραχθὲν μνήμης
ἔτυχε.

Τῇ δὲ δοτικῇ ἐπὶ πάσης χρείας πλὴν τῆς παθητικῆς
προσθήσομεν τὸ ἔδοξεν ἢ τὸ ἐφάνη ἢ τὸ ἐπῆλθεν ἢ καὶ τὸ
παρέστη ἢ τι τῶν τοιούτων, οἷον Διογένει τῷ Κυνικῷ φιλοσό-
φῳ ἰδόντι μειράκιον πλούσιον ἀπαίδευτον ἔδοξεν εἰπεῖν, οὗτός
ἐστι ῥύπος περιηργυρωμένος.

Ἐπὶ μὲν τῆς παθητικῆς προσθήσομεν τὸ συνέβη, οἷον Δι-

ասհնացն, որպն Դիդիմոսի փողահարի ըմբռնեցեալում ի շնաբնեան՝ պատահեաց զանուանն կախել։

Իսկ ի հարցականին առիւցաք ընթռնուլ ի վերայ ասնոյն պիտոյիցն զբանն կամ զասին, որպն Դիոգինէս Շնական տեսեալ զհամբակ մեծատուն՝ բան ասել կամ ասի՝ սա, ասէ, ազա արծաթապատ։

Իսկ հոշականն հատասի է, զի արատցուք զբանն իբր յանդիմանակաց ոք(°) մեզ զէմս[1], յոր պէտքն վերաբերին[2], որպակ յէ Դիոգինէս[3] Շնական տեսանելով համբակ անխրատ՝ ասացեր, սա է ազա արծաթապատ։

Եւ մակձայնելն է բացերևեցուցանել ընտանեպէս և համառօտ զասացեալսն ի ձեռն պիտոյիցս, կամ իբրու զի հշմարիտ է, կամ իբր գեղեցիկ, կամ իբր օգտակար, կամ իբր այլոց սոյն սա հաճոյ թուեցաւ արանց փորձիցելոց և հարատարաց, որպան պէտան[4] Իւրիպիդէս զմիտս մեր իւրաքանչիւրում ասաց գոլ ատուածն։

Եւ մակձայնեացուք ի հշմարտութենէն այսպէս, զի ատուածն արդարև իւրաքանչիւրում միաք, յոր ինչ օգուտն է յորդորելով զմեզ և ի բաց արդիլով ի վնասակարացն։

Եւ ի գեղեցկէն այսպէս, քանզի գեղեցիկ է իւրաքանչիւր ումեք ոչ յոսկոջ և յարծաթում գոլ զատուածութիւնն, այլ յինքեան։

Եւ յօգտակարէն այսպէս. մի յերկար զրնկենուլ զպատիժս պատուհասին, քանզի կարծիս բերելով բազումք զանիրաւութեան ունիցիմք զղիւրութիւն։

Եւ չիմաստանացն վկայութենէ, յորժամ կամ իմաստուն, կամ օրինագիր, կամ քերթող, կամ զայլ ոք յանուանացելոցն[5] ասիցեմք միաբանել և մի կամ լինել մեզ ի ճառեցուսմս, որպէս ի վերայ յառաջիկայի պիտոյիցս ասացաք։

«Քանզի այսպիսի միաք են անդարամեաւյնոց[6] մարդկան»։

Եւ ըստ Հոմերոսի՝

---

1. Ա. *զէտա* փխ. *զէմս*։ 2. Ա. *վերայբերին*։ 3. Ա. *Դիոգինէս*։ 4. Ա. *պէտք* փխ. *պէտան*։ 5. Ա. *յանուանացելոցն* փխ. *յանուանացելոցն*։ 6. Ա. *անդարամեդայնոց*, լաս.՝ *խորամիտ*։

δύμῳ τῷ αὐλητῇ ἀλόντι ἐπὶ μοιχείᾳ συνέβη ἐκ τοῦ ὀνόματος κρεμασθῆναι.

Ἐπὶ δὲ τῆς αἰτιατικῆς προσθήσομεν καθόλου ἐπὶ πάσης χρείας τὸ φασί, τὸ λέγεται, οἷον Διογένην τὸν Κυνικὸν φιλόσοφον ἰδόντα μειράκιον πλούσιον ἀπαίδευτόν φασιν εἰπεῖν, ἢ λέγεται, οὗτός ἐστι ῥύπος περιηργυρωμένος.

Ἡ δὲ κλητικὴ σαφής ἐστι· ποιησόμεθα γὰρ τὸν λόγον πρὸς παρὸν ἡμῖν πρόσωπον, ἐφ' ὃ ἡ χρεία ἀναφέρεται, οἷον Διόγενες Κυνικὲ φιλόσοφε, ἰδὼν μειράκιον πλούσιον ἀπαίδευτον, εἶπας, οὗτός ἐστι ῥύπος περιηργυρώμενος.

Ἐπιφωνεῖν δέ ἐστιν ἀποδεχομένους οἰκείως καὶ συντόμως τὸ εἰρημένον διὰ τῆς χρείας, ἢ ὡς ἀληθές ἐστιν, ἢ ὡς καλόν, ἢ ὡς συμφέρον, ἢ ὡς καὶ ἄλλοις τὸ αὐτὸ τοῦτο ἔδοξεν ἀνδράσι δεδοκιμασμένοις, οἷον Εὐριπίδης ὁ ποιητὴς τὸν νοῦν ἡμῶν ἑκάστου ἔφησεν εἶναι θεόν.

Ἐπιφωνήσομεν δὲ ἐκ μὲν τοῦ ἀληθοῦς οὕτως· θεὸς γὰρ ὄντως ἑκάστῳ ὁ νοῦς, ἐφ' ἃ μὲν συμφέρει προτρέπων ἡμᾶς, ἀπείργων δὲ τῶν ζημιούντων.

Ἐκ δὲ τοῦ καλοῦ οὕτω· καλὸν γὰρ ἕκαστον μὴ ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ νομίζειν εἶναι τὸν θεόν, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ.

Ἐκ δὲ τοῦ συμφέροντος οὕτως· ἵνα μὴ διὰ μακροῦ κεῖσθαι τὸ τιμωροῦν οἰόμενοι πολλὴν τοῦ ἀδικεῖν ἔχοιμεν εὐχέρειαν.

Ἐκ δὲ τῆς τῶν εὐδοκίμων μαρτυρίας, ὅταν ἢ σοφὸν ἢ νομοθέτην ἢ ποιητὴν ἢ ἄλλον τινὰ τῶν διωνομασμένων λέγωμεν ὁμογνωμονεῖν τῷ ῥηθέντι, οἷον ἐπὶ τῆς προκειμένης χρείας φήσομεν·

τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

«հիւրաբ օր ի վերայ ածցէ հայր արանց և առաւածոց»։

Եւ հակաբանելոք պէտք ի ներհակացն ասցա, իբր թէ առ Իսոկրատեայ[1] ասացեալ, զի զվարդապետս յարգելի և ուժարելի է քան զհայրս. զի սոքա զկեանն, իսկ վարդապետքն զբարւոք կեալն ժառուցին։

Զի[2] սոքա ընդդէմ ասելով, թէ ոչ գոյր բարւոք կեալն, թէ ոչ զկեալն ասցա հարանցն ժառուցեալ էր։

Եւ գիտել արժան է, զի ոչ կարէ հակառակ ասել ընդդէմ ամենայն պիտոյից բազմաց բարւոք գեղեցիկ և անբծաբար ասացելոց, որպէս և ոչ զամենեսին գովել է վասն ամանց անդէն վազվազակի պատահել վատթարութեանն։

Եւ ձգտեմք զպէտսն, յորժամ զ'ի նմայն հարցմունս և զպատասխանիս, և եթէ զործ ինչ կամ կիրք ի նմա գտցեն՝ երկայնեմք։

Եւ աժփոփեմք զընդդէմն առնելով, որգն . . . . . <վասն զի> Եպամինոնդաս[3], անորդի մեռանելով՝ ասէ ցբարեկամն[4] երկուս գաւեթս թողուլ՝ զայն որ ի Լիւքտրիայն յաղթութիւն և միւսն որ ի Մանտինա. և ձգտեցուք այսպէս՝ <քանզի> Եպամինոնդաս[5], Աթենացոց զօրավարն[6], ապաքէն[7] ի ժամանակի խաղաղութեան այր զօրաւոր և բարի, իսկ իբրև պատերազմ եհաս քաղաքին առ Լակեդեմոնացիսն, բազումս և զեղեցիկս քաջասրտութեան զործ եցոյց. քանզի իշխան լինելով Բիւոտացոցն ի Լիւքտրիա՝ յաղթէր թշնամեացն, և ի պինտարութիւն առեալ զանձն վասն հայրենի գաւառին և մարտ տալով և նահատակելով՝ մեռաւ ի Մանտինա։

Եւ իբրև փոխեալ վախճանէր ի կենացս՝ աւաղելով և ողբալով բարեկամացն զնա պայն ամենայն, և մանաւանդ զի անորդի[8] մեռանէր, ժպտելով՝ «զաղաբեցէ՛ք, ասէ, զվ

1. Ա. առ Իսոկրատէս, լուս.՝ առ Իսոկրատես։ 2. Ա. իսկ, լուս. ուղիղ՝ զի։ 3. Ա. վասն զի մինոնիդաս (ըստ մեւնոնդաս) փխ. Եպամինոնդաս։ 4. Ա. զբարեկամն փխ. ցբարեկամն։ 5. Ա. քանզի մինոնիդաս (=ըստ մեւնոնդաս) փխ. Եպամինոնդաս։ 6. Ա. զաւրավարն։ 7. Ա. ապայքէն։ 8. Ա. անորդիքն փխ. անորդի։

Ἀντιλέγομεν δὲ ταῖς χρείαις ἐκ τῶν ἐναντίων, ὡς πρὸς τὸν Ἰσοκράτην, εἰπόντα ὅτι τοὺς διδασκάλους προτιμητέον τῶν πατέρων· οἱ μὲν γὰρ τὸ ζῆν ἡμῖν, οἱ δὲ διδάσκαλοι τὸ καλῶς ζῆν παρέσχοντο.

Φαμὲν γάρ ἀντιλέγοντες, ὅτι οὐκ ἐνῆν καλῶς ζῆν, εἰ μὴ τὸ ζῆν οἱ πάτερες παρέσχοντο.

Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὅτι οὐ δυνατὸν ἀντιλέγειν πάσῃ χρείᾳ πολλῶν καλῶς καὶ ἀμέμπτως εἰρημένων, ὥσπερ οὐδὲ πάσας ἐστὶν ἐπαινεῖν διὰ τό τινων εὐθὺς προσπίπτειν τὴν ἀτοπίαν.

Ἐπεκτείνομεν δὲ τὴν χρείαν, ἐπειδὰν τὰς ἐν αὐτῇ ἐρωτήσεις τε καὶ ἀποκρίσεις, καὶ εἰ πρᾶξίς τις ἢ πάθος ἐνυπάρχῃ, μηκύνοιμεν.

Συστέλλομεν δὲ τὸ ἐναντίον ποιοῦντες, οἷον σύντομος μὲν χρεία· Ἐπαμεινώνδας, ἄτεκνος ἀποθνήσκων, ἔλεγε τοῖς φίλοις, δύο θυγατέρας ἀπέλιπον, τήν τε περὶ Λεῦκτρα νίκην, καὶ τὴν περὶ Μαντίνειαν· ἐκτείνομεν δὲ οὕτως· Ἐπαμεινώνδας, ὁ τῶν Θηβαίων στρατηγός, ἦν μὲν ἄρα καὶ παρὰ τὴν εἰρήνην ἀνὴρ ἀγαθός, συστάντος δὲ τῇ πατρίδι πολέμου πρὸς Λακεδαιμονίους, πολλὰ καὶ λαμπρὰ ἔργα τῆς μεγαλοψυχίας ἐπεδείξατο· βιωταρχῶν μὲν περὶ Λεῦκτρα ἐνίκα τοὺς πολεμίους, στρατευόμενος δὲ καὶ ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀπέθανεν ἐν Μαντινείᾳ.

Ἐπεὶ δὲ τρωθεὶς ἐτελεύτα τὸν βίον, ὀλοφυρομένων τῶν φίλων τά τε ἄλλα, καὶ διότι ἄτεκνος ἀποθνήσκοι, μειδιάσας, παύσασθε, ἔφη, ὦ φίλοι, κλαίοντες· ἐγὼ γὰρ ὑμῖν ἀθανάτους

սիրելիք, ի լալոյ, քանզի ես ձեզ անմահս թողի երկուս զաւակս՝ երկուս յաղթութիւնս յաղթեալ վասն հայրենի գաւառիս Լակեդեմոնացոց, զոյն որ ի Լեւքտրիա զերեցն, և զկրսեր զարդի եղեալս ի Մանտինեայ։

Եւ եղծանելի է զպէտս յանհատատոյն, յաւելոյն, ի պակասոյն[1], յանկարէն, յանհատանէն, ի սուէն, յանօգտակարէն, յանպիտանացուէն, յամօթալոյն։

Եւ յանհատատոյն, որպէս ասեմք՝ զԻսոկրատէս[2] ոչ հաւատամ որոշել և զատուցանել, որոց պէտք են սա ճարտասանութիւն յանձնելոյ նմա մանկանն. և նմանապէս ուրն և Երկաւորեկին փողահարի, զի ոչ ամենեցուն հաւատամ է զանուանէն կախիլ։

Եւ յաւելոյն՝ յորժամ ասացի ինչ, որոյ ի բաց բարձնելոյ ոչինչ նուազ ինքնակատար տակաւին կայ ինայ պէտքն՝ որդին Սոկրատէս հարցեալ, եթէ բարեբաստիկ թուի Պարալոյ թագաւորն, ոչ ունիմ ասել, ասաց, զի ոչ դոյ գիտել զիարդ ունի սա ի խրատս. զի սաւելիսս ոչ միայն սա հարցումն արարեալ պատասխանի, այլ և զպատասխանոյն զպատճառս ասելով, ոչ անսացեալ, զի թէ է արդարև այլ պատասխանի, որ ոչ էր Սոկրատայ առն[3] արամարհանականի եղելոյ։

Եւ ի պակասէն՝ յորժամ ձեռնարկեսցուք ցուցանիցեմք ոչ բարիոք ասացեալ Դիմոսթենի՝ ենթադասութիւնս զոլ զճարտասանութիւն, զի բազմացն և այլոցն պէտք են մեզ։

Յանկարէն՝ որպէս թէ ասացուք սա Իսոկրատէս, ոչ է կարողութիւն յաստուածոց մարդիկ լինել, և ոչ եթէ քաջաբոյք իցեն։

Եւ յանհատանէն՝ զի ոչ վայել է Աներեսթենի, որ էր Աստիկեայ՝ երթալ յԱթենս՝ ուսան ի Լակեդեմոնա՝ ի կանանոցն ասել[4] յառնանոցն գալ։

Եւ ի սուէն՝ զի ոչ ճշմարտապէս Բիոն ասէր զարծաթ-

1. Ա. ի պակասոյն, լաւս. ուղղ.՝ ի պակասէն։ 2. Ա. զՍոկրատէս փխ. զԻսոկրատէս։ 3. Ա. ասն փխ. առն։ 4. Ա. ասել լաւս. ուղղ.՝ ասէր։

δύο καταλέλοιπα θυγατέρας, δύο νίκας τῆς πατρίδος κατὰ Λακεδαιμονίων, τὴν μὲν ἐν Λεύκτροις, τὴν πρεσβυτέραν, νεωτέραν δὲ τὴν ἄρτι μοι γενομένην ἐν Μαντινείᾳ.

Ἀνασκευαστέον δὲ ἔτι τὰς χρείας ἐκ τοῦ ἀσαφοῦς, ἐκ τοῦ πλεονάζοντος, ἐκ τοῦ ἐλλείποντος, ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, ἐκ τοῦ ἀπιθάνου, ἐκ τοῦ ψευδοῦς, ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου, ἐκ τοῦ ἀχρήστου, ἐκ τοῦ αἰσχροῦ.

Ἐκ μὲν τοῦ ἀσαφοῦς, ὡς εἰ λέγομεν τὸν Ἰσοκράτην μὴ σαφῶς διωρικέναι, ᾧ δεῖται πρὸς ῥητορείαν τὸ συνιστάμενον αὐτῷ παιδίον· ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ ἡ Διδύμου τοῦ αὐλητοῦ· οὐ γὰρ ἅπασι σαφές ἐστι τὸ ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐκρεμάσθη.

Ἐκ δὲ τοῦ πλεονάζοντος, ἐπειδὰν λέγηταί τι, οὗ ἀφαιρεθέντος οὐδὲν ἧττον διαμένει ἡ χρεία, οἷον Σωκράτης ὁ φιλόσοφος ἐρωτηθείς, εἰ εὐδαίμων αὐτῷ δοκεῖ ὁ Περσῶν βασιλεύς, οὐκ ἔχω λέγειν, ἔφη, μὴ γὰρ εἰδέναι πῶς ἔχει παιδείας· ἐπλεόνασε γὰρ οὐ μόνον πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρινόμενος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀποκρίσεως αἰτίαν εἰπών, οὐκ ἀναμείνας, εἴπερ ἄρα ἐπανερωτήσει, ὅπερ οὐκ ἦν κατὰ Σωκράτην ἄνδρα διαλεκτικὸν ὄντα.

Ἐκ δὲ τοῦ ἐλλείποντος, ὅταν δεικνύωμεν μὴ καλῶς φάμενον τὸν Δημοσθένην, ὑπόκρισιν εἶναι τὴν ῥητορικήν· πολλῶν γὰρ καὶ ἄλλων εἰς αὐτὴν δεόμεθα.

Ἐκ δὲ τοῦ ἀδυνάτου, ὡς ἂν φῶμεν πρὸς τὸν Ἰσοκράτην, μὴ δυνατὸν ἐκ θεῶν ἀνθρώπους γενέσθαι, μηδ' ἂν εὐφυεῖς ὦσιν.

Ἐκ δὲ τοῦ ἀπιθάνου, ὅτι μὴ εἰκός ἐστιν, Ἀντισθένην Ἀττικόν γε ὄντα παραγενόμενον Ἀθήνηθεν εἰς Λακεδαίμονα ἐκ τῆς γυναικωνίτιδος λέγειν εἰς τὴν ἀνδρωνῖτιν ἐπιέναι.

Ἐκ δὲ τοῦ ψευδοῦς, ὅτι μὴ ἀληθῶς ὁ Βίων ἔλεγε τὴν

սիրութիւն մայրաքաղաք զոլ ամենայն չարութեան. զի առաւել վատախոհութեան է։

Եւ յանօգտակարէն՝ զի վտասակար խրատ մատուցանէր Սիմոնիդէս[1] խաղալ ի կենցաղիս և յոչ մի ինչ ամենևին ոչ վոյթ առնել և հոգալ։

Եւ յանպիտանացուէն՝ որգան թէ երևեսցի ոչինչ օգտակար կենցաղիս ճառեցեալն։

Եւ յամօթալոյն՝ յորժամ ամօթալի և նախատանաց արժանէ երևեցուցանեմք զպէտսն. այլ Սիրարացի տեսեալ երբեմն զվակեհամնացիսն զի տաժանաբար կէին, ոչ զարմանալի, ասաց, զի ի մէջ առելեացն և թշնամեացն ոչ դանդաղին մեռանել. զի լաւագոյն զոլ զմահ քան զայսպիսի գկեանս. կարի խեղճաբար և ոչ յառն ի բարուց զբացեբևութիւնս արարեալ։

Արդ՝ յայսցանէ եղծանելի է, բայց առ իւրաքանչիւր մասն պիտոյիցն՝ սկսեալ յատաչնոցն ձեռնարկել, ի ձեռն որքանից տեղեաց և կար գուցէ. բայց մի անգիտասցի[2], զի ոչ է կար ներ ամենեսեան յամենեցունց ձեռնարկել։

Բայց սակայն զգաստ ձեռնարկութեանցն արտացուք և ըստ որս և զտոցայն[3] արտադրեսցուք, և նոյնք եղիցին և որ խրատուցն եղծ և ստեղծ։

Բայց ահա կատարեցելոց վայել է զպատճառան առնուլ և ըստ գրութեան մեզ ընձեռեցելոյ։

Արժան է և գնախերգանն այսպիսի գոլ, զի մի յարժարեսցի և պատկանիցի բնդ այլ պէտսն, այլ ուրոյն ենթակայիս։

Զի այս բարիոք եղիցի ի վերայ պիտոյից և առաւելի և այլոցն ամենեցունց, յորժամ ի մէջէ կամ յերկուց վերնագրանից մատանցն զպատճառս նախերգացն առնուցուք։ Եւ յետ նախերգանին զպէտսն արտադրելի է, ապա գկնի զձեռնարկութիւնսն։

Եւ ի կիր առնլի է ասատանօր և զճառեցմունս և զտարտրութիւնս և զբարս՝ զոր կար է։

---

1. Ա. Սիմոնեդէս։ 2. Ա. միայն գիտասցի փխ. մի անգիտասցի։
3. Ա. զտոցայն, լուս. ուղղ.՝ զտոցաքն։

φιλαργυρίαν μητρόπολιν εἶναι τῆς κακίας· μᾶλλον γὰρ ἀφροσύνη ἐστίν.

Ἐκ δὲ τοῦ ἀσυμφόρου, ὅτι βλαβερῶς παραινεῖ Σιμωνίδης παίζειν ἐν τῷ βίῳ καὶ περὶ μηδὲν ἁπλῶς σπουδάζειν.

Ἐκ δὲ τοῦ ἀχρήστου, οἷον εἰ φαίνοιτο πρὸς οὐδὲν ὠφέλιμον τὸ ῥηθὲν τῷ βίῳ.

Ἐκ δὲ τοῦ αἰσχροῦ, ὁπόταν αἰσχρὰν καὶ ἐπονείδιστον ἀποφαίνωμεν τὴν χρείαν, οἷον ἀνὴρ Συβαρίτης ἰδὼν Λακεδαιμονίους ἐπιπόνως ζῶντας οὐ θαυμάζειν ἔφησεν, ὅτι ἐν τοῖς πολέμοις οὐκ ὀκνοῦσιν ἀποθνήσκειν, ἄμεινον γὰρ εἶναι τὸν θάνατον τοῦ τοιούτου βίου· πάνυ γὰρ μαλακῶς καὶ οὐκ ἀνδρείου τρόπου τὴν ἀπόφασιν ἐποιήσατο.

Ἐκ μὲν οὖν τούτων ἀνασκευαστέον, πρὸς ἕκαστον δὲ μέρος τῆς χρείας ἀρξάμενον ἀπὸ τῶν πρώτων ἐπιχειρεῖν δεῖ, ἐξ ὅσων τόπων ἂν δυνατὸν ᾖ· μὴ λανθανέτω γὰρ ἡμᾶς ὅτι οὐχ οἷόν τέ ἐστιν ἐν πάσαις ἐκ πάντων ἐπιχειρεῖν.

Τὴν μέντοι τάξιν τῶν ἐπιχειρημάτων ποιησόμεθα, κατὰ καὶ τῶν τόπων ἐκτιθέμεθα, οἱ αὐτοὶ δ᾽ἂν εἶεν καὶ πρὸς τὴν τῶν γνωμῶν ἀνασκευήν τε καὶ κατασκευήν.

Τοῖς δὲ ἤδη τελειοτέροις προσήκει τὰς ἀφορμὰς λαμβάνειν καὶ ἐκ τῶν πρὸς τὰς θέσεις ἡμῖν παραθησομένων.

Χρὴ δὲ τὸ προοίμιον μὴ τοιοῦτον εἶναι, ὥστε ἐφαρμόττειν ἑτέραις χρείαις, ἀλλ᾽ ἴδιον τῆς ὑποκειμένης.

Τοῦτο δ᾽ἂν καλῶς γένοιτο ἐπί τε χρείας καὶ μύθου καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, ὅταν ἐξ ἑνὸς ἢ δύο τῶν ἀνωτάτω μερῶν τὰς ἀφορμὰς τῶν προοιμίων λαμβάνωμεν.

Μετὰ δὲ τὸ προοίμιον αὐτήν τε τὴν χρείαν ἐκθετέον, εἶτα ἑξῆς τὰς ἐπιχειρήσεις.

Χρηστέον δὲ ἐνταῦθα καὶ αὐξήσεσι καὶ παρεκβάσεσι καὶ ἤθεσιν, οἷς δυνατόν ἐστιν.

ՅԱՂԱԳՍ ԱՌԱՍՊԵԼԻ

Առասպել է բան աստ որ կերպարանէ զճշմարտութիւն, և գիտել արժան է, զի ոչ յաղագս ամենայն առասպելաց այժմ մեզ խնդիրը է, այլ որոց յետ արուագրութեանն մա-
կաանիք[1] *զբանն, որոց կերպարանն է. և է երբէք, զի զբանն ասելով զինի բերեմք զառասպելսն։*

Եւ կոչին Եսոպացիք և Լիբիականք և Սիբարականք և Փռիգացիք և Լիկիացիք, Եգիպտացիք և Կիպրացիք. եւ սո-
ցա ամենեցուն մի է եւ առ միմեանս տարբերութիւն՝ ա-
ռաջիկայն սմա իւրաքանչիւրում ուրոյն[2] *սեռն, որպէս Ե-*
սոպոս ասաց՝ կամ Լիբացի այր, կամ այրդ Արամազդաւ(*) *Սիբարացի, կամ Կիպրացի կին. և զնոյն յետնակ ի վերայ այլոցն*[3]*. Ի ևթէ և ոչ մի ինչ ոչ գուցէ յատկուած որ նշա-*
նակիցէ զսա, նորագոյն[4] *զայսպիսին Եսոպեանս կոչեմք։*

Իսկ որք ասեն զի ի վերայ անասունս կենդանեացն բա-
զկացեալս այսպիսիս զոլ, իսկ զի ի վերայ մարդկան այսպի-
սիս, և զոմանս անկարս և զոմանս զկարէն բուռն հարեալս
այսպիսիս[5] *զոլ՝ շամբշարար կարծել ինձ*[6] *թուին. քան-*
զի յամենեսին յառաջակայս են ամենայն սեռակք։

Եւ Եսոպեանք զրեթէ ամենեքին կոչին, զի ոչ եթէ Եսոպոս առաջին գտակ եղև առասպելաց, (քանզի Հոմերոս և Եսիոդոս և Արքիլոքոս և այլք ոմանք երիցագոյնք եղ-
եալք զսոսա երևին գիտացեալք, և կոննէս Կիլիկեցի, և Թուրիոս Սիբարացի, և Կերբեւոս որ ի Լիբիա՝ յիշեցեալք լինին յոմանց իբր առասպելարարք) այլ զի Եսոպոս առաւել
ցյագ[7] *և աջողակի վարեցաւն, որպէս Արիստոփանեան ինն*

1. Ա. *մակուսեմք*, լուս. ուղղ.՝ *մեկուսեմք*։ 2. Ա. *իւրոյն*, լուս. ուղղ.՝ *ուրոյն*։ 3. Ա. *ի վերայց այլոցն*։ 4. Ա. *նորագոյն*։
5. Ա. *այսպիս* փխ. *այսպիսիս*։ 6.Ա. *ինձ*, լուս. ուղղ.՝ *ինչ*։
7. Ա. *ցյագ* փխ. *ցյագ*։

ΠΕΡΙ ΜΥΘΟΥ.

Μῦθός ἐστι λόγος ψευδὴς εἰκονίζων ἀλήθειαν, εἰδέναι δὲ χρή, ὅτι μὴ περὶ παντὸς μύθου τὰ νῦν ἡ σκέψις ἐστίν, ἀλλ' οἷς μετὰ τὴν ἔκθεσιν ἐπιλέγομεν τὸν λόγον, ὅτου εἰκών ἐστιν. ἔσθ' ὅτε μέντοι τὸν λόγον εἰπόντες ἐπεισφέρομεν τοὺς μύθους.

Καλοῦνται δὲ Αἰσώπειοι καὶ Λιβυστικοὶ ἢ Συβαριτικοί τε καὶ Φρύγιοι καὶ Κιλίκιοι καὶ Καρικοὶ Αἰγύπτιοι καὶ Κύπριοι τούτων δὲ πάντων μία ἐστὶ πρὸς ἀλλήλους διαφορά, τὸ προσ-κείμενον αὐτῶν ἑκάστου ἴδιον γένος, οἷον Αἴσωπος εἶπεν, ἢ Λίβυς ἀνήρ, ἢ Συβαρίτης, ἢ Κυπρία γυνή, καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἐὰν δὲ μηδεμία ὑπάρχῃ προσθήκη σημαίνουσα τὸ γένος, κοινοτέρως τὸν τοιοῦτον Αἰσώπειον καλοῦμεν.

Ὁ δὲ λέγοντες τοὺς μὲν ἐπὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις συγκειμένους τοιούσδε εἶναι, τοὺς δὲ ἐπ' ἀνθρώποις τοιούσδε, τοὺς μὲν ἀδυνάτους τοιούσδε, τοὺς δὲ δυνατῶν ἐχομένους τοιούσδε, εὐήθως μοι ὑπολαμβάνειν δοκοῦσιν· ἐν πᾶσι γὰρ τοῖς προειρημένοις εἰσὶν ἅπασαι αἱ ἰδέαι.

Αἰσώπειοι δὲ ὀνομάζονται ὡς ἐπίπαν, οὐχ ὅτι Αἴσωπος πρῶτος εὑρετὴς τῶν μύθων ἐγένετο, (Ὅμηρος γὰρ καὶ Ἡσίοδος καὶ Ἀρχίλοχος καὶ ἄλλοι τινὲς πρεσβύτεροι γεγονότες αὐτοῦ φαίνονται ἐπιστάμενοι, καὶ δὴ καὶ Κόννις ὁ Κίλιξ, καὶ Θοῦρος ὁ Συβαρίτης, καὶ Κυβισσὸς ἐκ Λιβύης, μνημονεύονται ὑπό τινων ὡς μυθοποιοί) ἀλλ' ὅτι Αἴσωπος αὐτοῖς μᾶλλον κατα-κόρως καὶ δεξιῶς ἐχρήσατο· ὥσπερ Ἀριστοφάνειόν τι μέτρον

չափ և Սապիխական[1] այլ և Ալկմիոնեան[2] այլ և ի վերայ այլոց ասի. այլ ոչ որպէս քերդողացս այսոցիկ առաջնոց կամ միանչից գտողաց գչափս, այլ զի սոքօք յօրովք վարեցան։

Եւ անուանեն զսոսա հինքն քերդողք առաւել գովութիւնս և անս(°) առասպելս. և յօրովք են և մանաւանդ որք գտօրարանագիր նշանագրեն բանս, այլ ոչ առասպելս կոչել, ուստի ասեն և զԵսովպոս բանարար։

Իսկ Պղատոն ի արամարանոջ, յորժամ յաղագս անձին՝ է ուրեք բան և է ուրեք առասպել զսա անուանէ. և ասացեալ է առասպել՝ իրրու թէ բան իմն ելով, վասն զի առասպել զասելն կոչէին հինքն. և գովութիւն՝ վասն զի յարտգովութիւն իմն ունի և վերաբերի բոլոր իրս ի պիտանացու ենթադրութիւնս, բայց այժմ ամենք և զառակս գոմս կոչեն և բազմապիտակ է։

Եւ այս կրթութիւն՝ քանզի պատմեմք զառասպելն և խոնարհեցուցանեմք, և շարժանեմք զնա ըստ պատմութեան, և ձգեմք, և ամփոփեմք. բայց է և ի վերայ ասել սմա իմն բան, և զարձեալ՝ բանի իրիք առաջի եգելոյ, յառասպել նման առեղծանել. և առ այսոքիւք ևս եղծանեմք և առեղծանեմք։

Արդ՝ զպատմութիւն որ է՝ ներ յաղագս պիտոյն սպզեցաք, իսկ ներ առասպելն պարզագոյն գմեկնութիւնն զոլ պիտի և բուն ի դէպ, և որպէս կար է՝ անառեղծանելի և հաւատաւոր. վասն որոյ առ այսուիկ և ուսանել ևս պիտի, որքան միանգամ է ինչ առ հինսն գառանձ այսպէս պատմեալ[3]. զոր պիտանացու պիտի և բովանդակ իրիք ասացեալ առասպելի սոփորել այն՝ որ ուսանին չնորհօքէն ի միջոցացն սկսանել, որպէս Եսիոդոս՝

«այսպէս բազէ ասաց ծիծառնուկ խայտապարանոց»,
քանզի ի վերայ բերեցելոյ[4]

«յիմար է որ կամի ընդ վհոս քան պինդն հակառակել»,
ընդ սմա յայտնեալ լինի, զի ապաքէն խեռայր ծիծառն ընդ

1. Ա. Ասպիխական փխ. Սապիխական։ 2. Ա. Այլկմիոնեան։
3. Ա. պատմեաց, լուս. ուղղ.՝ պատմել։ 4. Ա. բերեցելոյ, լուս. ուղղ., բերեցելոյ։

καὶ Σαπφικὸν καὶ Ἀλκαϊκὸν καὶ ἄλλο ἀπ᾽ ἄλλου λέγεται, οὐχ ὡς τούτων τῶν ποιητῶν μόνων ἢ πρώτων ἐξευρηκότων τὰ μέτρα, ἀλλ᾽ ὅτι αὐτοῖς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐχρήσαντο.

Προσαγορεύουσι δὲ αὐτοὺς τῶν μὲν παλαιῶν οἱ ποιηταὶ μᾶλλον αἴνους, οἱ δὲ μύθους· πλεονάζουσι δὲ μάλιστα οἱ καταλόγάδην συγγεγραφότες τὸ λόγους ἀλλὰ μὴ μύθους καλεῖν, ὅθεν λέγουσι καὶ τὸν Αἴσωπον λογοποιόν.

Πλάτων δὲ ἐν διαλόγῳ τῷ περὶ ψυχῆς πῇ μὲν μῦθον, πῇ δὲ λόγον ὀνομάζει· εἴρηται δὲ μῦθος οἷον λόγος τις ὤν, ἐπεὶ καὶ μυθεῖσθαι τὸ λέγειν ἐκάλουν οἱ παλαιοί· αἶνος δὲ ὅτι καὶ παραίνεσίν τινα περιέχει· ἀναφέρεται γὰρ ὅλον τὸ πρᾶγμα εἰς χρησίμην ὑποθήκην· νῦν μέντοι καὶ τὰ αἰνίγματα αἴνους τινὲς καλοῦσι.

Καὶ τοῦτο τὸ γύμνασμα· καὶ γὰρ ἀπαγγέλλομεν τὸν μῦθον καὶ κλίνομεν καὶ συμπλέκομεν αὐτὸν διηγήματι, καὶ ἐπεκτείνομεν καὶ συστέλλομεν, ἔστι δὲ καὶ ἐπιλέγειν αὐτῷ τινὰ λόγον, καὶ αὖ λόγου τινὸς προτεθέντος, μῦθον ἐοικότα αὐτῷ συμπλάσασθαι· ἔτι δὲ πρὸς τούτοις ἀνασκευάζομεν καὶ κατασκευάζομεν.

Τὴν μὲν ἀπαγγελίαν ἥτις ἐστί, καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς χρείας δεδηλώκαμεν, ἐν δὲ τοῖς μύθοις ἁπλουστέραν τὴν ἑρμηνείαν εἶναι δεῖ καὶ προσφυῆ, καὶ ὡς δυνατόν, ἀκατάσκευόν τε καὶ σαφῆ· διὸ καὶ προεκμανθάνειν δεῖ, ὅσους καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἐστιν εὑρεῖν οὕτως ἀπηγγελμένους· χρήσιμον δὲ καὶ τὸ ὁλοκλήρου τινὸς εἰρημένου μύθου ἐθισθῆναι τὸν μανθάνοντα χαριέντως ἐκ τῶν μύθων ἄρξασθαι, ὥσπερ Ἡσίοδος·

ὣδ᾽ ἴρηξ προσέειπεν ἀηδόνα ποικιλόδειρον·
ἐκ μὲν γὰρ τῶν ἐπενεχθέντων,
ἄφρων δ᾽ὃς κ᾽ ἐθέλῃ πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν,
δηλοῦται, ὅτι ἄρα ἤριζεν ἀηδὼν πρὸς ἱέρακα· κἄπειτα ἀγανακ-

բազէի. և ապա բարկացեալ բազէն և յափշտակեալ զնա առ ինք՝ այսպէս զայս ասաց։

Եւ խոնարհեցուցանելի է զառաւելն, որպէս և զպէտան՝ ի Քիւան և ի կոմմանաւարս հոլովման, և մանաւանդ կրթելի է հարցականօքն. զի և հինքն գյոլովս առաւելացն այսպէս պատմեցին, կարի քաջ ուղղապէս, որպէս ասէ Արիստաւէս. քանզի ոչ եթէ յիւրեանց զիմաց ասացին, այլ ի հին իմն և ի նախնի վերաբերեն, զի միխիթարեցեն և սփոփեցին Թուել զանկատարսն։

Բայց ոչ միշտ արժան է իբրու թէ հարկաւորեցեալս իմիք հաւանել օրինաց առաջիկայի հոլովիս կարզի, այլ ուրեք ուրեք հրաման տալի է և խառն յեզանակաւ վարիլ իբրու թէ առաջի կալ այլ ինչ հոլովք, և այլափոխելս ըստ կնիսն այլ հոլովք. քանզի պաշտառադոյն քան զառ և զառնագանեալ է. որպիսի է և առ [1] Սոկրատականի Փիդոնի առասպելն ի Զիւպրոսի. քանզի զսկիզբն ի հարցականէն ուներ. «քանզի առն եթէ Սոկրատես կրասերագունի [2] քաղաքորին որպէս չնորհեալ իմն առիւծու կորիւն», և սակաւ մի յառաջ ժամուցեալ՝ փոխանակ յուղիղն այսպէս՝ «և ինձ Թուի սարսամախան(°) եղով մանկանն, պատանի աչխուհաւ եղելոյ, և դէտ շրջել նորա ուր և երթայրն. մինչ զի Պարսիկք առին և հարկանել սէրն ի պատանեկին զնա», և զկնի իբրն [3]։

Եւ չարամանելք այսպէս. արտպրելով զառասպելն՝ ի վերայ բերելք զպատմութիւն, և կամ զընդդէմն զպատմութիւն յառաջագոյն, և յետոյ զառասպելն, որպէս առեղծեալ(°), եթէ ուզս ցանգացեալ եղէ եղջերաց՝ և յականջացն յապաւեցաւ. զայս յառաջագոյն ասելով՝ արարաք զպատմութիւն զայս յեզանակ. քանզի և այսմ նման իմն ինձ Թուի և ուզտաւս այսմիկ կրել և կրիւսոս Լիւգացի, զբոլոր զկնին յոգագս սորա զպատմութիւնս։

Եւ ձգտեցուցանելք զյառասպելսն զիմաստութիւնս.

1. Ա. ասի փխ. առ ի։ 2. Ա. կրթսերագունն։ 3. Ա. զկնիրքն փխ. զկնի իրքն։

τήσας ὁ ἱέραξ καὶ συναρπάσας αὐτὴν οὕτω τάδε εἶπε.

Κλιτέον δὲ τοὺς μύθους καὶ τὴν χρείαν εἴς τε τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὰς πλαγίας πτώσεις, μάλιστα δὲ ἐμμελετητέον ταῖς αἰτιατικαῖς, ὅτι καὶ οἱ παλαιοὶ τοὺς πλείστους τῶν μύθων οὕτως ἀπήγγειλαν, καὶ μάλα ὀρθῶς, ὥς φησιν Ἀριστοτέλης· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ αὐτῶν προσώπου λέγουσιν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον ἀναφέρουσιν, ἵνα παραμυθήσωνται τὸ δοκεῖν ἀδύνατα λέγειν.

Οὐκ ἀεὶ δὲ χρὴ καθάπερ ἠναγκασμένῳ τινὶ ἕπεσθαι νόμῳ τῇ τῆς προκειμένης πτώσεως ἀκολουθίᾳ, ἀλλ' ἔνια προσακτέον, καὶ μικτῷ τρόπῳ χρῆσθαι, ὡς προκεῖσθαι μὲν ἄλλην τινὰ πτῶσιν, μεταβεβληκέναι δὲ ἐν τοῖς ἑξῆς εἰς ἑτέραν· ἐπιτερπέστερον γὰρ τούτου τὸ καὶ ποικίλον· ὁποῖός ἐστι καὶ παρὰ τῷ Σωκρατικῷ Φαίδωνι μῦθος ἐν τῷ Ζωπύρῳ· τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν ἀπὸ τῆς αἰτιατικῆς ἔχει. φασὶ τοίνυν, ὦ Σώκρατες, τὸν νεώτατον βασιλέως υἱὸν χαρίσασθαί τινι λέοντος σκύμνον· μικρὸν δὲ ὑποβὰς μετέβαλεν εἰς τὴν εὐθεῖαν οὕτω· καί μοι δοκεῖ ὁ λέων σύντροφος ὢν τῷ παιδὶ νεανίσκῳ ἤδη ὄντι ἀκολουθεῖν ὅπου βαδίζοι, ὥστε οἵ γε Πέρσαι ἐρᾶν ἔφασαν τοῦ παιδὸς αὐτόν, καὶ τὰ ἑξῆς.

Συμπλέκομεν δὲ ὧδε· ἐκθέμενοι τὸν μῦθον ἐπιφέρομεν διήγημα, ὡς ἔοικεν, ἢ ἀνάπαλιν τὸ μὲν διήγημα πρότερον, ὕστερον δὲ τὸν μῦθον, οἷον πεπλασμένον, ὅτι κάμηλος ἐπιθυμήσασα κεράτων καὶ τῶν ὤτων ἐστερήθη· τοῦτο προειπόντες ἐποίσομεν τὸ διήγημα τοῦτον τὸν τρόπον· παραπλήσιόν μοι δοκεῖ τι παθεῖν τῇ καμήλῳ ταύτῃ καὶ Κροῖσος ὁ Λυδός, καὶ ὅλον ἐφεξῆς τὸ διήγημα τὸ περὶ αὐτόν.

Ἐπεκτείνομεν δὲ τὰς ἐν τῷ μύθῳ προσωποποιΐας μηκύ-

ձգաւեմք և ևթէ այլ ինչ յայսպիսեացն արտասանեմք և պընդկման առնելով ամփոփեմք[1]։

Եւ մակասելի է այսպէս՝ յորժամ առասպելի ճառեցեալ նման իմն խրատական բանս սա ի վերայ բերիցեմք, որպան շուն՝ ուրեմն առ գետերբն շրջելով՝ և մին առնէր[2]

. . . . . .

զոր ունէրն ի բաց ընկեց, և ըմբռնեալ ի գետն՝ իբրու յափշտակեալ հեղձամղձուկ բերեալ լինէր։

Եւ զբանն այսպէս արտացուք՝ թէ ապաքէն բազում անգամ որ մեծամեծացն բազացան և պանձինս առ այնուիկ ևս, զորս ունէրնն կորուսին։

Եւ եղիցի և մին առասպելի յորվք մակբանք[3], յիւրաքանչիւր ումեք յառասպելիս զպատճառս մեր առնողաց, և ընդդէմ մին մակբանի կարի յոյժ բազում առասպելք նմանեալք սմա։

Քանզի մակբանին[4] զօրութիւն զպարզն առարկելով՝ հրաման տացուք մանկանց առասպել ինչ ստեղծանել յաոաջադասեցելոյն իբրև ընտանի. և առձեռնպատրաստ պայս առնել կարասցեն բազմաց առլցեալք առասպելացն. և զոմանս և նովիմբ իսկ անուամբք ի հնոցն շարադասածաց առնլով և զոմանս և լսկ լսելով՝ և գրեցին և ասացին՝ և զոմանս յանձանց ստեղծանելով։

Եւ եղծանեմք և ստեղծանեմք պայս օրինակ. վասն զի նոյն ինքն առասպելագործն խոստովանէ սուտս և անկարս շարադրել, բայց հաւանականս և օգտակարս, և եղծանելիս ցուցանելով, զի անհաւատն և անօգուտս ասէ. և ստեղծանելի է ի ներհակացն, զի այսոքիկ և վերագոյն գլուխքն՝ յորս և ըստժամայնքն անկանին։

Արդ՝ գնախերգանն արտադրել պարտ և արժան է զառասպելին . . . . . .

և է երբեք և հրաժարել, որպէս յենթադրութեան ոչ հարկաւոր միշտ պատմել, և ապա փոխել ի ձեռնարկութիւնն և եղծանել զառասպելոյն յիւրաքանչիւր ի մասին, յառաջնոյն

1. A. անփոփեմք։ 2. A. մի առնէր փխ. միս առնէր։ 3. A. մակրայք փխ. մակբանք։ 4. A. մակրային փխ. մակբանին։

νοντες, καὶ ποταμὸν ἢ τι τῶν τοιούτων ἐκφράζοντες· τὸ ἐναντίον δὲ ποιοῦντες συστέλλομεν.

Ἐπιλέγομεν δὲ ὧδε, ὅταν μύθου ῥηθέντος ἐοικότα τινὰ γνωμικὸν αὐτῷ λόγον ἐπιχειρῶμεν κομίζειν, οἷον κύων παρὰ ποταμόν τινα φέρων κρέας, καὶ κατὰ τοῦ ὕδατος τὴν αὐτοῦ σκιὰν θεασάμενος, οἰηθεὶς ἕτερον εἶναι κύνα μεῖζον κρέας ἔχοντα, ὃ μὲν εἶχεν ἀπέβαλεν, ἁλόμενος δὲ εἰς τὸν ποταμὸν ὡς ἁρπάσων, ὑποβρύχιος ἐγένετο.

Τὸν λόγον δὲ οὕτως ἐποίσομεν· ὅτι ἄρα πολλάκις οἱ τῶν μειζόνων ὀρεγόμενοι καὶ ἑαυτοὺς πρὸς αὐτοῖς τοῖς ὑπάρχουσιν ἀπολλύουσιν.

Γένοιτο δ'ἂν καὶ ἑνὸς μύθου πλείονες ἐπίλογοι, ἐξ ἑκάστου τῶν ἐν τῷ μύθῳ πραγμάτων τὰς ἀφορμὰς ἡμῶν λαμβανόντων, καὶ ἀνάπαλιν ἑνὸς ἐπιλόγου πάμπολλοι μῦθοι ἀπεικασμένοι αὐτῷ.

Τὴν γὰρ τοῦ ἐπιλόγου δύναμιν ἁπλῆν προτείναντες προστάξομεν τοῖς νέοις μῦθόν τινα πλάσαι τῷ προτεθέντι πράγματι οἰκεῖον· προχείρως δὲ τοῦτο ποιεῖν δυνήσονται πολλῶν ἐμπλησθέντες μύθων, τοὺς μὲν ἐκ τῶν παλαιῶν συγγραμμάτων ἀνειληφότες, τοὺς δὲ καὶ αὐτοὶ μόνον ἀκούσαντες, τ[illegible] καὶ παρ' ἑαυτῶν ἀναπλάσαντες.

Ἀνασκευάσομεν δὲ καὶ κατασκευάσομεν τοῦτον τὸν τρόπον· ἐπεὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ μυθοποιὸς ὁμολογεῖ καὶ ψευδῆ καὶ ἀδύνατα συγγράφειν, πιθανὰ δὲ καὶ ὠφέλιμα, ἀνασκευαστέον μὲν δεικνύντας, ὅτι ἀπίθανα καὶ ἀσύμφορα λέγει· κατασκευαστέον δὲ ἐκ τῶν ἐναντίων· ταῦτα γάρ ἐστι τὰ ἀνωτάτω κεφάλαια, εἰς ἃ τὰ κατὰ μέρος ἐμπίπτει.

Τὸ μὲν οὖν προοίμιον πρόσφορον εἶναι δεῖ τῷ μύθῳ· μετὰ δὲ τὸ προοίμιον ἐκθέσθαι δεῖ τὸν μῦθον, ἐνίοτε δὲ καὶ παρατίθεσθαι, ὅπερ ἐν ὑποθέσει οὐκ ἀναγκαῖον ἀεὶ διηγεῖσθαι· ἔπειτα δὲ μεταβαίνειν ἐπὶ τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἀνασκευάζειν τῶν εἰρημένων ἕκαστον ἐν μέρει, ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρξαμένους,

ակնաւ՝ և յիւրաքանչիւր մասն առաւելին ի վերայ իւրաքանչիւր տեղոյ բանի հնարս և պաճարանս գտանել փորձելոցս. և առնի է գձեռնարկածան ի տեղեացս յայցանէ՝ յանհաւատացն, յանհաւանէն, յանվայելչն, ի պակասէն, յաւելչէն, յանսովորէն, ի վիճաւորէն, ի գաւականէն, յանօգաւէն, յանմանէն, ի սաէն։

Արդ՝ անհաւատաւթիւն լինի կամ վասն մերոյ անուան, կամ վասն յոլովի. և վասն մերոյ՝ յորժամ անուն ոք ի կիր առեալ կամ ըստ սովորականաւն, կամ ըստ հռետորուան. և ի ձեռն յոլովից՝ յորժամ կաւ է ոչ յաւելեցելոյ և ոչ ի բաց բարձեցելոյ՝ բազում անգամ[1] ակն ունել գճառեցեալն, որպէս

«Ես գքեզ եդի ծառայ եղով տգաս»։

Քանզի ոչ հաւատաի և յայտնի է, թէ տգաս արդեօք եղ փոխանակ ծառայի և եթէ ծառայ փոխանակ տգասի։

Եւ առաւգագոյն յորագս անհաւատաւթեան սակաւ մի յեաղ ներ յորագս պատմութեան ասացի։

Բայց անհաւանն է այն՝ որ կարն է լինել կամ ճառիլ, բայց անհաւան է, թէ եղև և թէ ճառեցեալ է. կամ վասն դիմացն, յորս վերայ գործն կամ բանն վերաբերի, կամ վասն տեղոյն՝ յորում ասի լինել, կամ վասն ժամանակին՝ ըստ որում ասի լինել կամ ճառիլ, կամ վասն յեղանակի գործոյն կամ բանին, կամ վասն պատճառին սոցունց այսոցիկ ասացեալն մեր. զի ոչ ի դէպ և վայելչական է գայսպիսիսն գայս ինչ գործել կամ գայս ինչ ասել, կամ յայսմ ի տեղոջ, կամ ըստ այսմ ժամանակի, կամ գայս օրինակ, կամ վասն այսր պատճառի։

Եւ նոյն բան է և յորագս անվայելչականին։

Իսկ պակասէն և աւելին է, յորժամ ինչ ճառիլ կասցելոց բարձցէ Թողցէ, և կամ ասիցէ ինչ՝ որ ոչ է արժան, որպէս կամ դէմս, կամ իրս, կամ տեղի, կամ ժամանակ, կամ յեղանակ, կամ պատճառ, կամ ինչ յայսպիսեացն։

Եւ սովորական է՝ որ ըստ հաւատացելում հնագէտ պատմութեան և կամ ըստ հասարակաց կարծեաց ասացեալ,

1. Ա. անկամ փխ. անգամ։

καὶ πρὸς ἕκαστον μέρος τοῦ μύθου ἐφ' ἑκάστου τόπου λόγων εὐπορεῖν πειρωμένους· ληπτέον δὲ τὰ ἐπιχειρήματα ἐκ τόπων τῶνδε, ἐκ τοῦ ἀσαφοῦς, ἐκ τοῦ ἀπιθάνου, ἐκ τοῦ ἀπρεποῦς, ἐκ τοῦ ἐλλιποῦς, ἐκ τοῦ πλεονάζοντος, ἐκ τοῦ ἀσυνήθους, ἐκ τοῦ μαχομένου, ἐκ τῆς τάξεως, ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου, ἐκ τοῦ ἀνομοίου, ἐκ τοῦ ψευδοῦς.

Ἀσάφεια μὲν οὖν γίνεται ἤτοι δι' ἓν ὄνομα ἢ καὶ πλείονα· δι' ἓν μὲν ὅταν τις ὀνόμασι χρήσηται ἢ παρὰ τὰ εἰωθότα ἢ ὁμωνύμως, διὰ πλείω δὲ ὅταν δυνατὸν ᾖ μηδενὸς μήτε προστιθεμένου μήτε ἀφαιροῦντος πολλαχῶς ἐκδέχεσθαι τὸ εἰρημένον, οἷον

ἐγω σ'ἔθηκα δοῦλον ὄντ' ἐλεύθερον.

Οὐ γὰρ σαφές, πότερον ἐλεύθερον ἔθηκεν ἀντὶ δούλου, ἢ δοῦλον ἀνθ' ἐλευθέρου.

Ἀκριβέστερον δὲ μικρὸν ὕστερον περὶ τῆς σαφηνείας ἐν τῷ περὶ διηγήματος ῥηθήσεται.

Τὸ δὲ ἀπίθανόν ἐστι τὸ δυνατὸν μὲν γενέσθαι ἢ λελέχθαι, ἀπιστούμενον δὲ εἰ γέγονεν ἢ εἴρηται ἤτοι διὰ πρόσωπον, ἐφ' ὃ ἡ πρᾶξις ἢ ὁ λόγος ἀναφέρεται, ἢ διὰ τὸν τόπον, ἐν ᾧ λέγεται γενέσθαι τι ἢ εἰρῆσθαι, ἢ διὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν λέγεταί τι γενέσθαι ἢ λελέχθαι, ἢ διὰ τὸν τρόπον τῆς πράξεως ἢ τοῦ λόγου, ἢ διὰ τὴν αἰτίαν τῶν αὐτῶν τούτων λεγόντων ἡμῶν ὅτι οὐκ εἰκός ἐστι τῷ τοιούτῳ τόδε τι πρᾶξαι ἢ τόδε τι εἰπεῖν, ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ, ἢ κατὰ τοῦτον τὸν [τόπον ἢ] χρόνον, ἢ τοῦτον τὸν τρόπον, ἢ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν.

Ὁ αὐτὸς δὲ λόγος ἐστὶ καὶ περὶ τοῦ ἀπρεποῦς.

Τὸ δ'ἐλλιπὲς τὸ πλεονάζον ἐστίν, ὅταν τι τῶν ῥηθήσεσθαι δυναμένων παραλίπῃ, ἢ εἴπῃ τι μηδὲν ὄν, οἷον ἢ πρόσωπον ἢ πρᾶγμα ἢ χρόνον ἢ τρόπον ἢ τόπον ἢ αἰτίαν ἢ τι τῶν τοιούτων.

Τὸ δὲ ἀσυνηθές ἐστι τὸ παρὰ τὴν πεπιστευμένην ἱστορίαν, ἢ τὸ παρὰ τὰς κοινὰς ὑπολήψεις λεγόμενον, οἷον εἴ τις τοὺς

որպն՝ եթէ ոք զմարդիկ ստեղծանել ոչ ի Պռոմիթեայ[1], այլ յայլմէ ումեք յաստուածոցն ասիցէ, կամ զէշ խաստուն կամ անմիտ գաղուէս։

Իսկ ի վիճաւորէն տեղի այսպիսի է, յորժամ ցուցցուք զինքն ընդ ինքեան մարտուցեալ առասպելապիրն. և այսու վարելի է ոչ ի սկզբան, այլ յորժամ ինչ ի միջոցացն կամ ի վախճանէցն եղծանիցեմք, և յետ այսորիկ և ընդդէմ գնա ցուցանեմք յաստջաստացելոցն։

Եւ ի գաւականէն ձեռնարկեսցուք յանդիմանելով՝ զորս ոչ է արժան(*) նախ առաջին առասպելին ճառել, ոչ յառաջնումն պատմել. և է որք ի վախճանի՝ այլուր ուրեմն կամ(*). և զնաւ իսկ ամենևին զիւրաքանչիւր ոք՝ զորոց եթէ կարասցուք՝ ոչ ըստ արժանի զասին ասացեալք։

Եւ սակայն և յանօգտէն տեղին հաւատարի է, որով և մանաւանդ վարեսցուք[2] յեղծումն մակրանին[3]։

Զի յաննմանէն և ի տէն միասյոյ են մակրանին[4] եղծականք. արդ՝ յաննմանէն՝ յորժամ զառասպելումն ըստ ոչ միում իմիք և կամ ոչ ամենևին նմանեալ իցէ այնմ. և ի տէն՝ զի ոչ ըստ ամենայն պատահէ, որպէս ասէ առասպելապիրն[4], որպն՝ զի որք յոլովիցն բաղձան՝ և չէիցն զըրկին. քանզի ոչ այս միշտ ճշմարիտ է։

Եւ ի ներհակէն տեղեացն եղծցուք։

Բայց վերատին գլխաւորել պարտ և արժան է, յորժամ բազումք իցեն և հզօրք եղծմունք կամ ստեղծմունք. ապ՝ եթէ սակաւք և տկարք իցեն՝ բառնալի թողլի է վերատին գլխաւորութիւն։

Եւ վարեսցուք առատնօր և հեգնելով, և ածմամբ, և նուազութեամբ, և պարզաբար ամենայն բանիցն տեսակօք. զի ըստ որում ասացաքն՝ սակաւ մի զանազանէ կրթութիւնս այս յաստենական ենթադրութենէն։

Եւ սոյն տեղիք պիտանացուք առ պատմութեանցն եղծումն և ստեղծումն։

---

1. A Պռոմիթեա փխ. Պռոմիթեայ։ 2. A. զարեսցուք փխ. վարեսցուք։ 3. A. մակրային փխ. մակրանին։ 4. A. առասպելաձիրն փխ. առասպելապիրն։

ἀνθρώπους μὴ πεπλάσθαι εἴποι ὑπὸ τοῦ Προμηθέως, ἀλλ' ὑπ ἄλλου τινὸς τῶν θεῶν, ἢ τὸν ὄνον φρόνιμον εἴποι, ἢ ἀνόητον τὴν ἀλώπεκα.

Ὁ δὲ ἐκ τοῦ μαχομένου τόπος τοιοῦτός ἐστιν, ὅταν δείξωμεν αὐτὸν ἑαυτῷ μαχόμενον τὸν μυθόγραφον· τούτῳ δὲ χρηστέον οὐκ ἐν ἀρχῇ, ἀλλ' ὅταν τι τῶν μέσων ἢ τελευταίων ἀνασκευάζωμεν, ἔπειτα καὶ ἐναντίον αὐτὸ δεικνύωμεν τοῖς προειρημένοις.

Ἀπό γε μὴν τῆς τάξεως ἐπιχειρήσομεν ἐλέγχοντες, ἃ μὲν ἔδει πρῶτον ἐν τῷ μύθῳ ῥηθῆναι, οὐκ ἐν πρώτοις ἀπηγγελμένα· ἃ δὲ ἐπὶ τελευτῆς, ἀλλαχοῦ προκείμενα· καὶ ὅλως ἕκαστον ὡς ἂν δυναίμεθα, οὐ κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν εἰρημένον.

Καὶ μὴν καὶ ὁ ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου τόπος σαφής ἐστιν, ᾧ καὶ μᾶλλον χρησόμεθα εἰς ἀνασκευὴν τοῦ ἐπιλόγου.

Οἱ δὲ ἐκ τοῦ ἀνομοίου καὶ τοῦ ψευδοῦς μόνον εἰσὶ τοῦ ἐπιλόγου ἀνασκευαστικοί· ἐκ μὲν οὖν τοῦ ἀνομοίου, ἐπειδὰν τὰ ἐν τῷ μύθῳ κατὰ μηδὲν ἢ μὴ πάντη τῷ ἐπιλόγῳ προσεοικότα ὑπάρχῃ· ἐκ δὲ τοῦ ψευδοῦς, ὅταν μὴ κατὰ πᾶν συμβαίνῃ, ὥς φησιν ὁ μυθογράφος, ὅτι οἱ τῶν πλειόνων ὀρεγόμενοι καὶ τῶν ὄντων στερίσκονται· οὐ γὰρ ἀεὶ τοῦτο ἀληθές ἐστιν.

Ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων τόπων κατασκευάσομεν.

Ἀνακεφαλαιοῦσθαι δὲ χρή, ὅταν πολλαὶ καὶ ἰσχυραὶ ὦσιν ἀνασκευαὶ καὶ κατασκευαί, ἐπεὶ ὅταν ὀλίγαι καὶ ἀσθενεῖς, οὐ παραληπτέον τὴν ἀνακεφαλαίωσιν.

Χρησόμεθα δὲ ἐνταῦθα καὶ τῷ διασύρειν, καὶ αὐξήσεσιν ἢ μειώσεσιν, καὶ παρεκβάσεσι, καὶ ἤθεσι καὶ ἁπλῶς πάσαις ταῖς τῶν λόγων ἰδέαις· καθάπερ γὰρ εἴπομεν, σμικρὸν διαλλάττει τὸ γύμνασμα τοῦτο δικανικῆς ὑποθέσεως.

Οἱ δ'αὐτοὶ τόποι χρήσιμοι καὶ πρὸς τὴν τῶν διηγημάτων ἀνασκευήν τε καὶ κατασκευήν.

ՅԱՂԱԳՍ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ.

Պատմութիւն է բան արտաքսական իրաց եղելոց և կամ իբր եղելոց։

Եւ ատոք պատմութեան են վեց. զէմք՝ թէ մի իցէ թէ երկու՝ և իւր գործեցեալ ի գիմացն, և տեղին յորում իրքն, և ժամանակ ըստ որում գործն, եւ յեղանակ գործոյն, և վեցերորդ[1] ի վերայ ասցա պատճառքն։

Ասցա եղելոց վերնագունից տեսիցն, յորոց լինու միանդամայն[2] պատմութիւն և կատարեալն, ի ասցանէ յամենեցունց բարւոյաւ և որ ընդ առաս խառնի. իսկ պակասն է՝ յորմէ իմիքէ ի ասցանէ և իցէ կարօտեալ։

Եւ հետևի գիմացն սեռ, բնութիւն, վարժք, արտաքրութիւնք, հասակ, զէպք[3], կամ, բան, մահ, և յետ մահու։

**Եւ իրին՝ մեծ կամ փոքր, վտանգաւոր կամ անվտանգ, կար կամ անկար, դիւրին կամ գժուարին, հարկաւոր կամ ոչ հարկաւոր, օգտակար կամ անօգուտ, արդար կամ անիրաւ, փառաւոր կամ անփառ։*

Եւ ժամանակին հետևի անցեալն, ներկայն, հանդերձեալն, գինչ առաջին, գինչ երկրորդ և գինն իրքն. գինչ ըստ ժերուժ կենցաղիս վարել է և կամ գինչ ի հնումն, ի վերայ ամենեցուն առաջադրութիւնք, զորս ըստ հասարակին կամ գյատկին մարդիկ շարադրեն. և ևս ձմերանի եղոյ կամ

* Նախարդ ձեռագիրներից մեկում մի հանի թուղթ յետ յեղ առաջ են յեղել դասավարված, ուստի յեղ աստղանիշներո մեջ դրված հատվածը գտեղված է յեղել «Յաղագս ճերբոլեցի և պարսաւաճացն» գլխում՝ տե՛ս A. p. 254 p. տող 3 միջնեղ p. 255 ա, տող 14։

1. A. *վեցերորդ։* 2. *Ա. միայնգամայն։* 3. *A. պէտք փխ. զէպք։*

ΠΕΡΙ ΔΙΗΓΗΜΑΤΩΝ.

Διήγημά ἐστι λόγος ἐκθετικὸς πραγμάτων γεγονότων ἢ ὡς γεγονότων.

Στοιχεῖα δὲ τῆς διηγήσεώς εἰσιν ἕξ, τό τε πρόσωπον, εἴτε ἓν εἴη εἴτε πλείω, καὶ τὸ πρᾶγμα τὸ πραχθὲν ὑπὸ τοῦ προσώπου, καὶ ὁ τόπος ἐν ᾧ ἡ πρᾶξις, καὶ ὁ χρόνος καθ' ὃν ἡ πρᾶξις, καὶ ὁ τρόπος τῆς πράξεως, καὶ ἕκτον ἡ τούτων αἰτία.

Τούτων δὲ ὄντων τῶν ἀνωτάτω στοιχείων, ἐξ ὧν συμπληροῦται ἡ τελεία διήγησις, ἐξ ἁπάντων αὐτῶν καὶ τῶν συνεδρευόντων αὐτοῖς συνέστηκεν, ἐλλιπὴς δέ ἐστιν ἤ τινος τούτων ἐπιδέουσα.

Παρακολουθεῖ δὲ τῷ μὲν προσώπῳ γένος, φύσις, ἀγωγή, διάθεσις, ἡλικία, τύχη, προαίρεσις, πρᾶξις, λόγος, θάνατος, τὰ μετὰ θάνατον.

Τῷ δὲ πράγματι μέγα ἢ σμικρόν, κινδυνῶδες ἢ ἀκίνδυνον, δυνατὸν ἢ ἀδύνατον, ῥᾴδιον ἢ δυσχερές, ἀναγκαῖον ἢ οὐκ ἀναγκαῖον, συμφέρον ἢ ἀσύμφορον, δίκαιον ἢ ἄδικον, ἔνδοξον ἢ ἄδοξον.

Τῷ δὲ χρόνῳ παρέπεται τὸ παρεληλυθός, τὸ ἐνεστός, τὸ μέλλον, τί πρῶτον ἢ δεύτερον καὶ τὰ ἑξῆς, ἢ τί τῷ καθ' ἡμᾶς βίῳ πρέπει, τί τῷ παλαιῷ, ἐπὶ πᾶσιν αἱ προθεσμίαι, ἃς κατὰ κοινὸν ἢ κατ' ἰδίαν ἄνθρωποι συντίθενται· ἔπειτα χειμῶνος ὄντος ἢ ἔαρος, θέρους ἢ μετοπώρου, νυκτὸς οὔσης ἢ μεθ' ἡμέ-

գարնանի, կամ ամարանի, կամ աշնայնոյ, գիշեր եւոյ թէ առնջկան, ի ժողովի եղև իրքն թէ ի շահատականս ասնկից. և հարսանեաց արդեօք եւոյ կամ բարեկամաց ընդունելութեան, թէ աշխարհի կամ իրիք այլ կենցաղական անցից։

Եւ տեղոյն հեռւի մեծութիւն, անջատուացն, գրացիք քաղաք էր տեղին կամ վայր ձօնի էր տեղին, կամ խեղ, իւր կամ այլոց, անապատ կամ ապատ, ամուր կամ զեղխ, դաշտային կամ լեռնային, անջրդի կամ յուռթի, սոսկ կամ ծառուտ, և այնոյն նմանքն։

Եւ յեղանակուին՝ ակամայ կամ կամաւոր. և երկաքանչիւրն յերիս բաժանի, ակամայն՝ ի դէպ և ի յանդիպումն և ի հարկ. և կամաւորն՝ բռնութեամբ արդեօք եղև թէ գաղտուկ, թէ պատրանօք։

Եւ պատճառի իրացն հեռւի, յադագս բարեաց արդեաւք եղև առնելոյ կամ վասն ի չարէ թափելոյ, կամ վասն սիրոյ, կամ վասն կնոջ, կամ վասն որդոյ սակս, կամ վասն ախտի, վասն արուեստից, կամ վասն տափանաց, առելութեան, չարակրութեան, ողորմութեան, արբեցութեան, սոցա նըմանքն[*]։*

Եւ առաքինութիւնք պատմութեան երեք՝ հաւատոյ թիւն, համառօտութիւն, հաւանութիւն։

Վասն որոյ պիտի յաւէտ՝ թէ կար է պատճառն զառաքինութեանն ունել պատմութեան. և եթէ սա անհնար իցէ՝ վասն ընդդէմ իմն գոլ համառօտութեան և հաւանութեան՝ զճեպելոյն առուել հանդիպեցուցանելի է, որպան՝ եթէ է իրն բնութեամբ կրկին՝ ի հաւատոյ թիւն երթալի է և ի հաւանութիւն. թէ պարզ և ոչ բազմամանի[1] ի համառօտութիւն և ի հաւանութիւն։

Զի միշտ բուռն հարկանել պիտի զհաւանականէն յաւէտ ի պատմութեան. քանզի սա սորա յատուկ է, և սորա[2] ոչ եւոյ սմա՝ որքան հաւատի և համառօտ իցէ, այնքան առուել անհաւանագոյն[3] լսողացն երևի։

---

1. A. բազմաման, լուս. ուղղ.՝ *բազմամանի։* 2. A. սորա փխ. սորա։ 3. A. անհաւանագոյն, լուս. ուղղ.՝ *անհաւատագոյն։*

ραν, ἐκκλησίας οὔσης ἐγένετο τὸ πρᾶγμα ἢ πομπῆς ἢ ἑορτῆς· καὶ πότερον γάμων ὄντων, ἢ φίλων ὑποδοχῆς, ἢ πένθους, ἢ τοιαύτης βιωτικῆς περιστάσεως.

Τῷ δὲ τόπῳ παρακολουθεῖ μέγεθος, διάστημα, γειτνιῶσα πόλις ἢ χώρα, ἱερὸς ἦν ὁ τόπος ἢ βέβηλος, ἴδιος ἢ ἀλλότριος, ἔρημος ἢ οἰκούμενος, ὀχυρὸς ἢ ἐπισφαλής, πεδινὸς ἢ ὀρεινός, ἄνυδρος ἢ κάθυγρος, ψιλὸς ἢ δενδρώδης, καὶ πάντα τὰ παραπλήσια.

Τῷ δὲ τρόπῳ ἀκουσίως ἢ ἑκουσίως· ἑκάτερον δὲ εἰς τρία διαιρεῖται, τὸ μὲν ἀκούσιον εἰς ἄγνοιαν καὶ τύχην καὶ ἀνάγκην, τὸ δὲ ἑκούσιον, πότερον βίᾳ γέγονεν ἢ λάθρα ἢ ἀπάτῃ.

Τῇ δὲ αἰτίᾳ τῶν πράξεων παρέπεται, πότερον ἕνεκεν ἀγαθῶν κτήσεως γέγονεν ἢ χάριν κακοῦ ἀπαλλαγῆς, ἢ δια φιλίαν, ἢ διὰ γυναῖκα, ἢ τέκνων χάριν, ἢ διὰ τὰ πάθη, θυμόν, ἔρωτα, μῖσος, φθόνον, ἔλεον, μέθην, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

Ἀρεταὶ δὲ διηγήσεως τρεῖς, σαφήνεια, συντομία, πιθανότης.

Διὸ μάλιστα μέν, εἰ δυνατόν ἐστιν, ἁπάσας τὰς ἀρετὰς ἔχειν δεῖ τὴν διήγησιν· ἐὰν δὲ τοῦτο ἀμήχανον εἴη, τὸ μὴ ἐναντίαν εἶναί πως τὴν συντομίαν τῇ τε σαφηνείᾳ καὶ τῇ πιθανότητι, τοῦ κατεπείγοντος μᾶλλον στοχαστέον, οἷον, εἰ μὲν εἴη τὸ πρᾶγμα φύσει περισκελές, ἐπὶ τὴν σαφήνειαν ἰτέον καὶ πιθανότητα· εἰ δὲ ἁπλοῦν καὶ μὴ πολύπλοκον, ἐπὶ τὴν συντομίαν καὶ τὴν πιθανότητα.

Δεῖ γὰρ ἔχεσθαι ἀεὶ τοῦ πιθανοῦ ἐν τῇ διηγήσει· τοῦτο γὰρ αὐτῆς μάλιστα ἴδιον ὑπάρχει· καὶ τούτου μὴ προσόντος αὐτῇ, ὅσῳ ἂν σαφὴς καὶ σύντομος ᾖ, τοσούτῳ μᾶλλον ἀπιστοτέρα τοῖς ἀκούουσι καταφαίνεται.

Եւ թէ բնութեամբ իրն հաւանական իցէ՝ վարելի է ուրեք հաւանութեամբ և է ուրեք հաւաստութեամբ, բայց զոյն ուրեք՝ այնոքիւք որ կապիհնն և սահմանեն, և ի հաւանութիւն ածեն զառաջիկայն. և ևս զայնա՝ որք արբա-
մեցուցանեն զլսողն՝ համաոտապոյնս պատմելի է, որպէս Հոմերոս ի վերայ անկեալ զնի Պատրոկղոսի[1]:

Իսկ յուրախարարան զեզերելի է, որպէս նոյն ինքն քերդող այս Փէակացոյն առասպելախիրացն արար զՈդիւսևս հանդերձ բազում սաստկութեամբ և պարապով զբան իրն պատմելով:

Եւ հաւասար լինի պատմութիւն[2] յերկուց իրաց՝ ի նոյն ինքն ի պատմեցելոց իրացն, ի բանէն որ պատմէ զիրսն:

Եւ յիրացն . . . . . յորժամ ոչ բազում ի միասին պատմեսցէ ոք, այլ զմի մի իւրաքանչիւր ոք ի կատարած ճառուցանիցէ, զոր ամբաստանեն ոմանք զԹուկիդիդեայ. զի բաժանելով զննադէտ պատմութիւն յամարուն եւ ի ձմեռնէն՝ բազում անգամ հարկեցեալ[3], յառաջ քան զկատարիլն զոյնոցն՝ փոխեալ յայլ ինչ եղեալ ի նմին ժամանակի. ապա զայլ ևս իրին յայլում ձմերայնի կամ ամարանի գրծեցեալ պատմէ. և է երկիք՝ զի երրորդի և չորրորդի պէտք եղեն, մինչև ի կատարած եկեսց էրին, զոր ի սկզբանն պատմէր. միշտ լսո իւրաքանչիւր ժամանակի եղեալսն միանգամայն ի ձեռն առնելոյն ընդ յառաջինն պատմութեան, մինչ զի միանգամայն անհատասիս և համանգամայն[4] դժուարիչելիս լինել զիրն:

Եւ զդուշալի է և ոչ խառնակել զժամանակսն և զպատահարսն զիրացն, և ևս երկիցս զնոյն ասել. քանզի ոչ նուազ ինչ քան զայլսն և սա խառնակէ զմիտսն:

Եւ հրաժարելի և խորշելի[5] է և արտուղութիւնս[6] արկանել ի մէջոցս պատմութեանն երկարս:

Քանզի ոչ վայրապար արժան է խորշել և հրաժարել,

1. Ա. Պատրոկղոսի: 2. Ա. պատմութիւն փխ. պատմութիւնն: 3. Ա. հարցեալ փխ. հարկեցեալ: 4. Ա. հատչղամայն: 5. Ա. խորժելի: 6. Ա. արտուղութիւնս:

Ἐὰν δὲ τὸ πρᾶγμα φύσει πιθανὸν ᾖ, χρηστέον πῇ μὲν τῇ συντομίᾳ, τὸ δὲ πλεῖστον τοῖς κατασκευάζουσι καὶ εἰς πιθανότητα ἄγουσι τὸ προκείμενον· ἔτι δὲ τὰ μὲν λυπήσοντα τοὺς ἀκουσομένους συντομώτατα διηγητέον, ὡς Ὅμηρος, κεῖται Πάτροκλος.

Τοῖς δὲ εὐφραίνουσιν ἐνδιατριπτέον, ὥσπερ ὁ αὐτὸς ποιητὴς τοῖς Φαίαξιν οὖσιν φιλομύθοις πεποίηκε τὸν Ὀδυσσέα μετὰ πολλῆς ἀκριβείας καὶ σχολῆς τὰ καθ' ἑαυτὸν διηγούμενον.

Σαφὴς δὲ ἡ διήγησις γίνεται διχόθεν, ἐξ αὐτῶν τῶν ἀπαγγελλομένων πραγμάτων, καὶ ἐκ τῆς λέξεως τῆς ἀπαγγελίας, ἧς τὰ πράγματα.

Ἐκ μὲν οὖν τῶν πραγμάτων, ὅταν λεγόμενα τὰ πράγματα μὴ τὴν κοινὴν ἐκφεύγῃ διάνοιαν, οἷα τὰ ἐν τῇ διαλεκτικῇ καὶ τὰ ἐν γεωμετρίᾳ, ἢ ὅταν μὴ πολλὰ ὁμοῦ διηγῆταί τις, ἀλλὰ καθ' ἕκαστον εἰς τέλος προάγῃ, ὅπερ ἐγκαλοῦσί τινες τῷ Θουκυδίδῃ· διελὼν γὰρ ἱστορίας κατὰ θέρη καὶ χειμῶνας πολλάκις ἀναγκάζεται, πρὶν τελεσθῇ τὸ ὅλον πρᾶγμα, μεταβαίνειν ἐφ' ἕτερόν τι γεγονὸς ὑπὸ τὸν αὐτὸν καιρόν· εἶτα τὸ ὑπόλοιπον τοῦ πράγματος ἐφ' ἑτέρου χειμῶνος ἢ θέρους πραχθὲν διηγεῖται· ἐνίοτε δὲ καὶ τρίτου καὶ τετάρτου [καιροῦ] ἐδεήθη, μέχρις ἂν εἰς τέλος προέλθῃ τοῦ πράγματος, οὗπερ ἐξ ἀρχῆς διηγεῖτο, ἀεὶ τὰ καθ' ἕκαστον καιρὸν γινόμενα συναναλαμβάνων τῇ πρώτῃ διηγήσει, ὥστε ἅμα μὲν ἀσαφῆ, ἅμα δὲ δυσμνημόνευτα γενέσθαι τὰ πράγματα.

Φυλακτέον δὲ καὶ τὸ μὴ συγχεῖν τοὺς χρόνους καὶ τὴν τάξιν τῶν πραγμάτων, ἔτι τε καὶ τὸ δὶς τὰ αὐτὰ λέγειν· οὐδὲν γὰρ ἧττον τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο συγχεῖ τὴν διάνοιαν.

Παραιτητέον δὲ καὶ τὸ παρεκβάσεις ἐπεμβάλλεσθαι μεταξὺ διηγήσεως μακρᾶς.

Οὐ γὰρ ἁπλῶς χρὴ πᾶσαν παραιτεῖσθαι, καθάπερ ὁ Φι-

որպէս Փիլիտոսն, զի հանգուցանէ զմիտս լսողացն. այլ պայնքան երկարաբերին, թէ ոք ի բաց օտարացուցանէ զլսմիտս լսողացն, մինչ պիտեղ դարձեալ վերստին յիշեցուցանելով առաջաւորացեալն, որպէս Թեոպոմպոս. քանզի ի Փիլիպպականն երկուս իմն և երիս և յոլովս բոլորս պատմութիւնս ըստ սրտերութեան է գոռանել, ոչ իբր թէ Փիլիպպոս[1], այլ և ոչ թէ Մակեդոնացոցն ուրուք անուն է:

Եւ անհաւատի լինի պատմութիւն և առ պակասութեան, որոց պէտք էին հարկաւորապէս յիշատակ առնել, և անյայտից և ծածկելոց հնարէտ պատմութեանց այլաբանութիւնս:

Եւ ըստ բաւի պիտանալի է պհաւաստի սրտոյս անուանս զբերդոպատկանս ասել և զարաբեսս, և զեղանակս, և զօտարս, և զհինս, և զնոռմանունս:

Եւ բերդոպատկան է, որք միանգամ մեկնութեան խիք պէտք լինին, որպէս՝ «կառաջնակապ համարեալ կուռս»(*) և պայպիտիս:

Եւ արարեալք են, որպէս՝ վրդով, խնճոյ[2], աղխատրոյժ[3], դէշեր, և նմանքն:

Եւ յեղանակք են, որպէս՝

«պարիսպ սարսափածին փայտեղէն ասպէ մեծակն Արամազդ»:

Քանզի ի ձևոն յեղանակիս այսորիկ նշանակեաց Զոհակաղն(*) Աթենացոցն՝ բառնալ Թոդուլ զքաղաքն ի նաւս ելանել, և սաքօք, իբր թէ վարի[4] և զինքն:

Եւ այնք որք ի վաղնջուցն ընդելքն և սովորքն, բայց այժմ բարձեալ Թողեալ եղեն, որպէս ասէ Դիմոսթենէս յամի որ զԱրխոտակրատայն[5] ամբաստանէ յաղագս Վիշապին օրինաց՝ «բայց ոչ սխուրան և ոչ ինչ պատիժս հասուցանել, քանզի զինչն սխուրանս անուանեն հինքն»:

Եւ օտարք այնք՝ որք այլոցն գաւառացիք էին, և

1.Ա. ոչ Փիլիպպոսի փխ. Փիլիպպոսի: 2. Ա. խընճ: 3. Ա. աղխատրոյժ, լուս. ուղղ.՝ աղեկ տրոյժ: 4. Ա. ւարի փխ. վարի: 5. Ա. զառ Խոսկրատացն փխ. զԱրխոտակրատայն:

λιστος· ἀναπαύει γὰρ τὴν διάνοιαν τῶν ἀκροατῶν, ἀλλὰ τὴν τηλικαύτην τὸ μῆκος, ἥτις ἀπαλλοτριοῖ τὴν διάνοιαν τῶν ἀκροωμένων, ὥστε δεῖσθαι πάλιν ὑπομνήσεως τῶν προειρημένων, ὡς Θεόπομπος ἐν ταῖς Φιλιππικαῖς. δύο γάρ που καὶ τρεῖς καὶ πλείους ἱστορίας ὅλας κατὰ παρέκβασιν εὑρίσκομεν, ἐν αἷς οὐχ ὅπως Φιλίππου, ἀλλ' οὐδὲ Μακεδόνος τινὸς ὄνομά ἐστιν.

Ἀσαφὴς δὲ γίνεται διήγησις παρὰ τὴν ἔλλειψιν ὧν ἐχρῆν ἀναγκαίως μνήμην ποιήσασθαι, καὶ παρὰ τὴν τῶν ἀποκεκρυμμένων ἱστοριῶν ἀλληγορίαν.

Κατὰ δὲ τὴν λέξιν φυλακτέον τῷ σαφηνίζοντι τὸ ποιητικὰ ὀνόματα λέγειν καὶ πεποιημένα καὶ τροπικὰ καὶ ἀρχαῖα καὶ ξένα καὶ ὁμώνυμα.

Ποιητικὰ μὲν οὖν ἐστιν, ὅσα τινὸς ἐξηγήσεως δεῖται, οἷον κρήγυον, ἀντιφερίζειν, μάρναsθαι καὶ τὰ τοιαῦτα.

Πεποιημένα δὲ οἷον κέλαδος, κόναβος, κελαρύζειν καὶ τὰ τοιαῦτα.

Τροπικὰ δὲ οἷον,

τεῖχος τριτογενεῖ ξύλινον διδοῖ εὐρύοπα Ζεύς.

Διὰ γὰρ τῆς τροπῆς ταύτης ἐσήμανεν ὁ Πύθιος τοῖς Ἀθηναίοις, ἐκλιπόντας τὴν πόλιν εἰς τὰς ναῦς ἐμβῆναι, καὶ ταύταις οἷον τείχει χρήσασθαι.

Ἀρχαῖα δὲ τὰ πάλαι μὲν συνήθη, νῦν δὲ ἐκλελοιπότα, ὡς λέγει Δημοσθένης ἐν τῷ κατὰ Ἀριστοκράτους περὶ τοῦ Δράκοντος νόμου τὸ δὲ μηδ' ἀποινᾶν μὴ χρήματα πράττεσθαι· τὰ γὰρ χρήματα ἄποινα ὠνόμαζον οἱ παλαιοί.

Ξένα δὲ τὰ ἑτέροις μὲν ἐπιχώρια, τοῖς δὲ ἄλλοις οὐ συ-

այլոց ոչ սովորք և ընդհակ, որպէս թէ ոք վաճառ անուա-
նիցէ զնաւահանգիստ[1], որպէս Թեսաղացիք, կամ փառա-
սէր փոխանակ այնր՝ յորում հարկանին ոք, որպէս Կրետա-
ցիք:

Եւ համանուանք են՝ որոց ձայնն և անուն նոյն, և այլ
նշանակիալ ի ձեռն ձայնին է, որպան մանուկ. քանզի նշա-
նակէ և զորդին և զքոյ հասակին մանուկ և զծառայ:

Եւ անհաւատաի առնէ զհնկնութիւնն և որ ասի երկըա-
յութիւն ի տրամաբանականացն, ըստ հասարակին[2] այնր բա-
ժանելոյն և որ բաժանելն է, որպէս փողահարիկ մանուկ
երով տրբունեան եղիցի. քանզի մի իմն է հնթամայն և բա-
ժանելին՝ փողահարիկ եղեցի մանուկ երով տրբունեան, և
միւսն որ բաժանեալն է՝ փողահար մանուկ երով եղիցի տր-
բունեան:

Եւ ևս յորժամ աննշան ժամնիկ անյայտ է՝ թէ ընդ ում
է շարադասեալ, որպան՝ ոչ ընդ Պարսիկս Հերակլէս կռուի
. . . . . .

Եւ նմանապէս անհաւատաի լինի հնկնութիւն և յորժամ
նշանակիցէ ինչ ժամնիկ և անյայտ է, թէ ընդ ում շարա-
դասեալ է, որպէս

«իսկ նոքա տրբտմեալք ի վերայ քաջհնդա ծիծա-
ղեցան»:

Քանզի երկբայ է, թէ տրդեօք ի վերայ Թեսպիտեայ
տրամեալք, որ է սուտ, և եթէ ի վերայ ի վայր քարշելոյ
նաւացն. և դարձեալ՝

«զառնին զԵրիքթոնեայ զհնծանձին, զոր երբեմն Ա-
թենա կերակրեալ սնոյց Արամազդայ դուստրն, և ծնաւ կե-
նդնձայ Սանդարամեան»:

Զի աստանօր անյայտ է՝ զոր տրդեօք՝ թէ զառնին Ե-
րիքթոնեայ, ասէ, յԱթենայ կերակրիլ և սնանիլ և ծնանիլ
զերկիր՝ եթէ զԱթենայ:

Եւ ըստ սմին այսմիկ երկբայութեան[3] և Հերակլիտոսի

1. A. զնաւահանգիստ փխ. զնաւահանգիստս: 2. A. ըստ հասակին փխ. ըստ հասարակին: 3. A. երկբայութի փխ. երկբայութեան:

νήθη, ὡς εἴ τις ἀγοράν ὀνομάζει τὸν λιμένα, καθάπερ Θετταλοί, ἢ κλεινὸν ἀντὶ τοῦ ἐρωμένου, ὡς Κρῆτες.

Ὁμώνυμα δέ ἐστιν, ὧν φωνὴ μὲν καὶ ὄνομα τὸ αὐτό, ἕτερον δὲ τὸ σημαινόμενον ὑπὸ τῆς φωνῆς, οἷον παῖς· σημαίνει γὰρ καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸν καθ' ἡλικίαν παῖδα καὶ τὸν δοῦλον.

Ἀσαφῆ δὲ τὴν ἑρμηνείαν ποιεῖ καὶ ἡ λεγομένη ἀμφιβολία πρὸς τῶν διαλεκτικῶν, παρὰ τὴν κοινὴν τοῦ ἀδιαιρέτου τε καὶ διηρημένου, ὡς ἐν τῷ αὐλητρὶς πεσοῦσα δημοσία ἔστω· ἓν μὲν γάρ τί ἐστι τὸ ὑφ' ἓν καὶ ἀδιαίρετον, αὐλητρὶς ἔστω πεσοῦσα δημοσία, ἕτερον δὲ τὸ διηρημένον, αὐλὴ τρὶς πεσοῦσα ἔστω δημοσία.

Ἔτι δὲ καὶ ὅταν τι μόριον ἄδηλον ᾖ, μετὰ τίνος συντέτακται, οἷον οὐκενταύροις ὁ Ἡρακλῆς μάχεται· σημαίνει γὰρ δύο, οὐχὶ κενταύροις ὁ Ἡρακλῆς μάχεται, καὶ οὐχὶ ἐν ταύροις ὁ Ἡρακλῆς μάχεται.

Ὁμοίως δὲ ἀσαφὴς γίνεται φράσις καὶ ὅταν τι σημαῖνον μόριον ἄδηλον ᾖ, μετὰ τίνος συντέτακται, οἷον

οἱ δὲ καὶ ἀχνυμενοί περ ἐπ' αὐτῷ ἤδὺ γέλασσαν.

Ἀμφίβολον γὰρ πότερον ἐπὶ τῷ Θερσίτῃ ἀχνύμενοι, ὅπερ ἐστὶ ψεῦδος, ἢ ἐπὶ τῇ καθολικῇ τῶν νεῶν· καὶ πάλιν,

δῆμον Ἐρεχθῆος μεγαλήτορος, ὅ ποτ' Ἀθήνῃ
θρέψε Διὸς θυγάτηρ, τέκε δὲ ζείδωρος ἄρουρα.

Πότερον τὸν δῆμον ἢ τὸν Ἐρεχθέα φησὶν ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς τραφῆναι καὶ τεκεῖν τὴν γῆν.

Παρὰ ταύτην δὲ τὴν ἀμφιβολίαν τὰ Ἡρακλείτου τοῦ φι-

իժաստասիրի գրեանք խաւարայինք եղեն սաստիկ և յամախ սովաւ վարեցելոյ կամ նմին իւրի կամ վասն անգիտութեան։

Եւ զգուշանալի է և խորհելի ոչ գերազանցութեամբք վարիլ որպէս է շատ ինչ ի Թուկիդիդեայ. քանզի ոչ ընդհանուր բնաւին զգերազանցիցին զազգ խոտեմք. քանզի գանազան է և վասն այսորիկ ոչ շինական լինի մեկնութիւն. և ոչ ընդմիջարանութեամբք և սաքօք ի ձեռնարկիլ(°). քանզի որ մօտ ի մօտոյն առնու զբացատրութիւն ոչ տրամիցուցանէ[1] *զլսողն։*

Եւ սակայն և պակասն ինչ գոլ անուանք առ հատուածութիւն ներհական է։

Եւ զգուշալի և խորհելի է և առ միմեանս դնել զհոլովն ի վերայ գանազան դիմաց. քանզի յերկբայս լինի՝ զինչ ինչ վերաբերեալ լինի, որգոն ի վերայ հարցականին, յորոյ վերայ միայն հոլովիցն բազումք լինել զերկբայութիւն կարծեն, որպէս Դիմոսթենէսն յայնմ որ ընդդէմ Մեգեայն[2] *«զԵւբուլիդեան զԼևովգամանաայ զեղբայր սպանեալ զԲուովտոս ներսիթրոյ». քանզի անյայտ է, թէ արդեօք զԵւբուլիդեայ, որ է առաւ, այլ և զԼևովգամանաայ*[3] *եղբայրն երկբայ է, եթէ արդեօք Եւբուլիդեն է կամ Բուովտոս։*

Իսկ ի վերայ ուղղականին, որպէս առ Հերոդոտեան յառաջնումն, թէ են եգիպտացիք կողքացիք. քանզի անյայտ է՝ թէ ճն արդեօք կողքացիք եգիպտացիք և եթէ հակառ(°) կողքացիք եգիպտացիք։

Եւ զնոյն գայ ի վերայ սեռականին և տրականին, որգոն՝ կողքացոց եւոց եգիպտացոց. արդ՝ ի վերայ հարցականին յերկուանալի է, բայց ի վերայ այլոց հոլովիցն երևելի է, զի և յաւելուածով յօդիցն ոչ ևս յերկուանալի լինի բառն, որգան թէ են եգիպտացիք կողքացիքն. քանզի յայտ եղև, զի իբրև կողքացոց ասէ՝ թէ են եգիպտացիք։

Եւ նմանապէս եղիցի համառօտ պատմութիւն և յիրացն և ի բառէն։

Քանզի է համառօտութիւն բան՝ որ զսկիզբն և զվերջս

1. A. *տրամեցուցանեն* փխ. *տրամիցուցանէ։* 2. A. *Մեգայն*, լաս. ուղղ.՝ *Մեգեայն։* 3. A. *զեւովգամանաա* փխ. *զԼևովգամանաայ։*

λοσόφου βιβλία σκοτεινὰ γέγονε κατακόρως αὐτῇ χρησαμένου ἤτοι ἐξεπίτηδες, ἢ καὶ δι' ἄγνοιαν.

Παρατηρητέον δὲ καὶ τὸ μὴ ὑπερβατοῖς χρῆσθαι, οἷά ἐστι τὰ πολλὰ τῶν Θουκυδίδου· οὐ γὰρ καθόλου τὸ τῶν ὑπερβατῶν γένος ἀποδοκιμάζομεν· ποικίλη γὰρ διὰ τούτου καὶ οὐκ ἰδιωτικὴ γίνεται ἡ φράσις· μηδὲ μεταξυλογίαις, καὶ ταύταις διὰ μακροῦ· τὰ γὰρ ἐγγὺς λαμβάνοντα τὴν ἀπόδοσιν οὐ λυπεῖ τοὺς ἀκροατάς.

Καὶ μέντοι καὶ τὸ ἐλλείπειν τινὰ ὀνόματα πρὸς τὴν σαφήνειαν ἐναντίον ἐστί.

Παραφυλακτέον δὲ καὶ τὸ παραλλήλους τιθέναι τὰς πτώσεις ἐπὶ διαφόρων προσώπων· ἀμφίβολον γὰρ γίνεται τὸ ἐπὶ τίνα φέρεσθαι, οἷον ἐπὶ μὲν τῆς αἰτιατικῆς, ἐφ' ἧσπερ καὶ μόνης τῶν πτώσεων πολλοὶ γίνεσθαι τὴν ἀμφιβολίαν νομίζουσιν, ὡς παρὰ Δημοσθένει κατὰ Μειδίου, ἴσασιν Εὐαίωνα πολλοὶ τὸν Λεωδάμαντος ἀδελφὸν ἀποκτείναντα Βοιωτὸν ἐν δείπνῳ· ἄδηλον γὰρ πότερον Εὐαίων ἀπέκτεινε Βοιωτὸν ἢ Βοιωτὸς Εὐαίωνα, ὅπερ ἐστὶ ψεῦδος· ἀλλὰ καὶ ὁ Λεωδάμαντος ἀδελφὸς πότερον Εὐαίων ἐστὶν ἢ Βοιωτός;

Ἐπὶ δὲ τῆς εὐθείας, ὡς παρ' Ἡροδότῳ ἐν τῇ πρώτῃ· εἰσὶ δὲ καὶ Αἰγύπτιοι Κολχοί· ἄδηλον γὰρ πότερον οἱ Αἰγύπτιοι Κολχοί εἰσιν ἢ τουναντίον οἱ Κολχοὶ Αἰγύπτιοι.

Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς γενικῆς καὶ δοτικῆς, Κολχῶν δὲ ὄντων Αἰγυπτίων· καί, Κολχοῖς δὲ οὖσιν Αἰγυπτίοις· ἐπὶ μὲν οὖν τῆς αἰτιατικῆς ἀναμφισβήτητόν ἐστιν, ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων πτώσεων φανερόν, ὅτι προσθέσει ἄρθρων οὐκέτι ἀμφίβολος γίνεται ἡ λέξις· εἰσὶ δὲ Αἰγύπτιοι οἱ Κολχοί· δῆλον γὰρ γέγονεν, ὅτι περὶ Κολχῶν λέγει, ὥς εἰσιν Αἰγύπτιοι.

Ὁμοίως δὲ ἔσται καὶ σύντομος ἡ διήγησις ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς λέξεως.

Ἔστι γὰρ ἡ συντομία λόγος τὰ καιριώτατα τῶν πραγμά-

գոյնս իրացն նշանակէ, ոչ յաւելեալ որ ոչ հարկաւոր է լսոյ իրն և լսոյ բառին։

Այլ՝ յիրաց անաի, յորժամ ոչ միանգամայն[1] առցուք, այլ բարձեալ թողցուք, որքան միանգամ ընդնդա լսել թուի, և ոչ ի հետեւատ սկսցուք և մի այն որ յոգայն(՞)[2] զբանն ծախեսցուք, որպէս[3] որք յետ իրացն սովորեցին պատմել։

Քանզի այսոքիկ թերևս հնագէտ պատմութեան վայել են՝ յերկարելն և ի հետեւատ սկանելն ումեք գործ առ գործոցն[4] գոլ թուեցելոց։

Բայց պատմութիւն որ ասելով առ պլուխ բոլոր իրին, զոր յառաջին եղ, հայել պարտի զայն՝ որ յայս անկ է միայն ի պատմութիւնն ի ձեռն առնուլ, որպէս ի վերայ կիրանին[5], քանզի եթէ որ հնագէտ պատմութիւն յաղագս նորա գրեսցէ՝ վայել է և այլ նախնեաց էր, և այր հօր և մօր, և այլ շատ ինչ ասել, և գնահատակութիւնս՝ զորս նահատակեցաւ յիշամպիւսն, և որչափ յաղթութիւնս երթեալ տարաւ, և զիրամպիտան[6] անուանել[7] առ որովք յաղթեացն. իսկ պատմութիւն որ յաղագս նորա ասելով՝ ոչինչ այսպիսեացս առուգրանութիւն գործել իրաւացի է, որպէս արարին Հերոդոտաս և Թուկիդիդէս, իւրաքանչիւր որ զկիլնեանն զվիրագապզութիւն ասել առաջի եդեալ։

Իսկ բառն զգուշանալի է և խարխլի մի փաղանդմանարար վարել. քանզի որ գնոյն ունին գօրութիւն անուանք՝ երկոյնագոյն առնեն զբանն ոչինչ արժանաւորապէս, որպէս Դիմոսթենէս յերկրորդում Ոլինթիականացն՝ «զիւացգնութեամբ իմն և աստուածազանութեամբ երևեալ ամենեքին նմանեալ բարեգործութեամբ». և մի բան[8] պատճառ անուան առեալ, որգան՝ փոխանակ մեռաւ ելիք ըզկեանն, և որ սոցա ինչ նմանի իցէ։

Եւ ևս գայն՝ որ ընդ ումեքն լսեալ լինի՝ ամենայն

1. Ա. միայնգամայն։ 2. Ա. յոգայն, լուս.՝ թաւալեն։ 3. Ա. որպէս փխ. որպէս։ 4. Ա. առ գործոյն, լուս. ուղղ.՝ առ գործոցն։ 5. Ա. Կիռնին։ 6. Ա. զՈզոպիտոսն։ 7. Ա. անուանեալ փխ. անուանել։ 8. Ա. միաբան փխ. մի բան։

των σημαίνων, μήτε προστιθεὶς τὸ μὴ ἀναγκαῖον μήτε ἀφαιρῶν τὸ ἀναγκαῖον κατὰ τὰ πράγματα καὶ τὴν λέξιν.

Ἐκ μὲν οὖν τῶν πραγμάτων, ὅταν μήτε συλλαμβάνωμεν ἅμα [τὰ] πολλὰ πράγματα, μήθ' ἑτέροις ἐπεμβάλλωμεν, παραλείπωμέν τε ὅσα συνυπακούεσθαι δοκεῖ, μήτε πόρρωθεν ἀρχώμεθα, μήτε εἰς τὰ παρέλκοντα τὸν λόγον καταναλίσκωμεν, ὡς οἱ μετὰ τὰ πράγματα εἰωθότες διηγεῖσθαι.

Ταῦτα γὰρ ἂν ἴσως ἱστορίᾳ πρέποι, τό τε μηκύνειν καὶ τὸ πόρρωθεν ἄρχεσθαι καὶ ἐπεξεργάζεσθαί τινα τῶν παρέργων εἶναι δοκούντων.

Διήγησιν δὲ λέγων τις πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦ ὅλου πράγματος, ὃ προὔθετο, ἀποβλέπειν ὀφείλει τὰ εἰς τοῦτο συντελοῦντα μόνα ἐν τῇ διηγήσει παραλαμβάνων, οἷον ἐπὶ τοῦ Κύλωνος, εἰ μέν τις ἱστορίαν περὶ αὐτοῦ συγγράφει, προσήκει καὶ τίνων προγόνων ἦν καὶ τίνος πατρός τε καὶ μητρὸς καὶ ἄλλα πάμπολλα λέγειν, τό τε ἀγώνισμα, ὃ ἠγωνίζετο ἐν Ὀλυμπίᾳ, καὶ ὅσας νίκας ἀνείλετο, καὶ τὰς Ὀλυμπιάδας ὀνομάζειν ἐφ' ὧν ἐνίκα· διήγημα δέ τις περὶ αὐτοῦ λέγων οὐδὲν τῶν τοιούτων ἀκριβολογεῖσθαι δίκαιός ἐστι, καθάπερ ἐποιήσεν Ἡρόδοτός τε καὶ Θουκυδίδης, ἑκάτερος τὸ Κυλώνειον ἄγος εἰπεῖν προθέμενος.

Ἐν δὲ τοῖς κατὰ τὴν λέξιν παρατηρητέον καὶ τὸ μήτε συνωνύμοις χρῆσθαι· τὰ γὰρ τὴν αὐτὴν ἔχοντα δύναμιν ὀνόματα μακρότερον ποιεῖ τὸν λόγον οὐδὲν δέον, ὡς παρὰ Δημοσθένει ἐν τῶν Ὀλυνθιακῶν δευτέρῳ· δαιμονίᾳ τινὶ καὶ θείᾳ παντάπασιν ἔοικεν εὐεργεσίᾳ· μήτε λόγον ἀντὶ ὀνόματος ποιεῖν, οἷον ἀντὶ τοῦ ἀπέθανεν ἐξέλιπε τὸν βίον καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια.

Ἔτι δὲ καὶ τὰ συνυπακούμενα πάντως συμπεριαιρετέον

իրօք ի բաց բառնալի է այնմ՝ որ համառօտաբարն պատմել կամի. և ի կիր առնլի է և զպարզս անուանս առաւել քան զերկարս, յորժամ գնոյնս նշանակիցեն. և երկնչելի է և զդուշանալի, որպէս զի մի գուցէ ոչ գիտասցէ ցանկութեամբ համառօտութեան ի շինականաձեւութիւն և ի տգիտութիւն կամ յանհաւատութիւն անկցի։

Բայց ի հաւանելի սակս լինելոյ պատմութեանն՝ բառնալի թողլի է և բառս ի ձահս և ի դէպս, և բուռնս զրժացն և տեղեացն, և ժամանակացն. և իրք՝ որքան միանգամ վայելչական և ի ձեռն միմեանց կարգաւոր է։

Եւ պիտի և զպատճառսն սպաբար յաւելուլ ի պատմութիւնն և զանհաւատալին հաւատօրէն ասել, և պարզաբար հանդիպողութիւն առնել վայել է վայելչականին դիմօք և այլովք տառիւք պատմութեան ըստ իրին և ըստ բառին։

Եւ յարացոյցս մեզ եղիցի այն՝ որ յիսկզբանն յերկրորդում Թուկիդիդեայ յաղագս Պլատէացւոցն և Թէբէացւոց[1] պատմութիւն. զի ի դէպ էր Թէբէացւոցն միշտ հակառակացն ընդ Պլատէացիսն ուսեալ, թէ եղիցի պատերազմ՝ կամել յառաջագոյն հասանել առնուլ զՊլատէա մինչդեռ ի խաղաղութեան էին. և զայս խորհեալ նոցա յայսմանդիման[2] ոչ ձեռնարկել, այլ գիշեր անլուսին սպասել գտանել. և առ այսոքիւք ևս ունել զոմանս ի Պլատէացւոց անտի, որք բացցին նոցա զդրունսն, և ոչ մի ինչ պահպանութիւն յառաջագոյն ոչ կայր վասն գաշնաւոր երկմանցն. և գայնս որք մտանէին վասն իւրեանց թշնամութեանցն առ ոմանս քաղաքացւոցն... կարծեցին ապականել թէ այս եղիցի, այլ ոչ վասն Թէբէացւոցն մտանել։

Եւ հաւանելի է և զգալ Պլատէացւոցն յառաջագոյն հասեալ կալեալ զքաղաքն յանկարծօրէն թշնամեացն, և կարծեալ զցայգն կարի յոյժ բազում ի ներքս մտանել՝ ի հաշտութիւն դիմել և առակի կալ, և յետոյ իբր սեպհական իմացեալն՝ թէ ոչ բազումք են՝ ի վերայ հարկանել նոցա։

Եւ խուճապն կարի յոյժ հաւանագոյն է. զի Պլատէա-

1. Ա. Թէբիացւոց։ 2. Ա. յայս յանդիման փխ. յայս յանդիմանն։

τῷ συντόμως ἀπαγγέλλειν βουλομένῳ, χρηστέον δὲ καὶ τοῖς ἁπλοῖς ὀνόμασι μᾶλλον ἢ τοῖς συνθέτοις, καὶ τοῖς βραχυτέροις μᾶλλον ἢ τοῖς μακροτέροις, ὅταν τὸ αὐτὸ σημαίνωσιν· εὐλαβητέον δὲ ὅμως μὴ λάθῃ τις ἐπιθυμίᾳ συντομίας εἰς ἰδιωτισμὸν ἢ ἀσάφειαν ἐκπεσών.

Ὑπέρ γε μὴν τοῦ πιθάνην εἶναι τὴν διήγησιν παραληπτέον λέξεις μὲν προσφυεῖς τοῖς τε προσώποις καὶ τοῖς πράγμασι καὶ τοῖς τόποις καὶ τοῖς καιροῖς· πράγματα δὲ ὅσα εἰκότα ἐστὶ καὶ ἀλλήλοις ἀκόλουθα.

Δεῖ δὲ καὶ τὰς αἰτίας βραχέως προστιθέναι τῇ διηγήσει, καὶ τὸ ἀπιστούμενον πιστῶς λέγειν, καὶ ἁπλῶς στοχάζεσθαι προσήκει τοῦ πρέποντος τῷ τε προσώπῳ καὶ τοῖς ἄλλοις στοιχείοις τῆς διηγήσεως κατά τε τὰ πράγματα καὶ κατὰ τὴν λέξιν.

Παράδειγμα δὲ ἡμῖν ἔσται τὸ ἐν ἀρχῇ τῆς δευτέρας τοῦ Θουκυδίδου περὶ Πλαταιέων καὶ Θηβαίων διήγημα· εἰκὸς γὰρ ἦν τοὺς Θηβαίους ἀεὶ διαφόρους ὄντας τοῖς Πλαταιεῦσι μαθόντας, ὅτι ἔσοιτο πόλεμος, ἐθελῆσαι προκαταλαβεῖν τὴν Πλάταιαν ἔτι ἐν εἰρήνῃ· ταῦτα δὲ βουλευσαμένους ἓα μὲν τοῦ φανεροῦ μὴ ἐπιχειρεῖν, νυκτὶ δὲ ἀσελήνῳ ἐπιχειρῆσαι, καὶ πρὸς τούτοις ἔχειν τινὰς Πλαταιέων, οἳ καὶ ἀνοίξουσιν αὐτοῖς τὰς πύλας μηδεμιᾶς φυλακῆς προκαθεστηκυίας διὰ τὰς σπονδάς, τούς τε προδιδόντας ἰδίου ἕνεκα ἐχθροῦ πρός τινας τῶν πολιτῶν, οὓς ἤοντο διαφθεῖραι τούτων γινομένων, ἀλλὰ μὴ [τὸ] τοὺς Θηβαίους προδεδωκέναι.

Πιθανὸν δὲ τὸ μὲν αἰσθανομένους τοὺς Πλαταιέας προκατειλημμένην τὴν πόλιν ἐξαπιναίως ὑπὸ τῶν πολεμίων, νομίσαι τε διὰ τὴν νύκτα πολλῷ πλείους εἰσεληλυθέναι, πρὸς ξύμβασίν τε χωρῆσαι, ὕστερον δὲ κατανοήσαντας οὐ πολλοὺς ὄντας ἐπιθέσθαι αὐτοῖς.

Καὶ θόρυβος δὲ πάνυ πιθανώτατος τῶν μὲν Πλαταιέων

ցոյն խառնեցելոց ընդ Թեբէացիսն, և կանանց և ծառայից համանգամայն ի տանցն ազատակ և խնճոյ արարողաց, քաջաբաջք և խեցեօք ձգողացն, և բաղում անձրև ի գիշերին ի վերայ եղելոյ, և Թեբէացոցն ընդ կառն և ընդ խաւարն հալածելոց, և անգիտութեամբ և անփորձութեամբ ճանապարհացն ոչ կարացելոց ճողոպրել։

Եւ հատանելի է և փակել ուժիմն զբռունսն արգեամբ նիզակի ի փակաղակն, և կարի քաջ հատանագոյն տալ կնոջ կացին. քանզի դէպ էր կնոջ առ այր ի գուբսն բնակել, տեսանել զիշնամիսն և զպատերազմողս արգելեալս, երկնչել թէ մի գուցէ յուսահատեալք ի փրկութենէ և յանձանց վըհատեալ կացեալ՝ շրջեսցին չար առնել, մանաւանդ, որոց կարիցեն, և կարի յառաջագոյն զմերձաւոր տանցն. բայց թողից՝ զի և կինն ողորմեցաւ թշնամեացն և պատերազմողացն պարտեցելոցն. և նմանապէս և զայրն զամենայն, զի մի երկայնաբանեսցուք։

Եւ ոչ միայնաւեսակ է և պատմութեանն կրթութիւն, այլ որպէս առասպելն, և պատմի, և խոնարհի, և շարամանի առասպելաւ, և ամփոփի, և ձկաի, այլ և ըստ պատմութեան այլափոխեսցուք[1] զգլխոյն զդասս, և առ այսքիւք ևս զնոյն դաս պահեսցուք ըստ բաղումս և պէտս յեղանակ առնել զասացուածն. և է մակաճխել պատմելով և շարամանել ընդ միմեանս երկուս և յոլովս պատմութիւնս ըստ պատմութեան. բայց ի վերայ ամենեցուն պատկածանելն։

Արդ՝ յազգս պատմութեան և խոնարհման, և շարամանութեան, և ամփոփման[2] ևս, և ձկաելոյն և նոր առասպելային առացեալ է, և յեղափոխումն դասուցն հինգ օրինակ արեսցուք. և քանզի ի մէջոցացն է զսկիզբն առնելով մեզ ի սկիզբն անգրէն ընթանալ, ապա ի վախճանին հասանել, զոր արար Հոմերոս՝ Ոդիսէոյ. զի սկսաւ ի ժամանակացն ըստ որս Ոդիսեւս առ Կալիփսէն շրջէր՝ ապա յանգրէն ընթացաւ ի սկիզբն[3] հանդերձ է նոր առաւար (*) [illegible]

1. Ա. այլայլափոխեսցուք։ 2. Ա անփոփման։ 3. Ա. ի սկիզբն։

προσβαλλόντων τοῖς Θηβαίοις καὶ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν οἰκετῶν ἅμα ἀπὸ τῶν οἰκιῶν κραυγῇ τε καὶ ὀλολυγῇ χρωμένων λίθοις τε καὶ κεράμοις βαλλόντων τοὺς Θηβαίους, καὶ ὑετοῦ πολλοῦ ἐπιγενομένου νυκτός, πολλοὺς τῶν Θηβαίων διά τε πηλοῦ καὶ σκότους διωκομένων, ἀπειρίᾳ δὲ τῶν ὁδῶν οὐ δυναμένων ἐκφυγεῖν.

Πιθανὸν δὲ τὸ καὶ κλεῖσαί τινα τὰς πύλας στυρακίῳ ἀκοντίου ἀντὶ βαλάνου χρησαμένου εἰς τὸν μοχλόν, πολὺ δὲ πιθανώτερον τὸ τῆς δούσης γυναικὸς πέλεκυν. εἰκὸς γὰρ ἦν γυναῖκα πρὸς ἐρήμοις πύλαις οἰκοῦσαν, θεασαμένην τοὺς πολεμίους ἀποκεκλεισμένους φοβηθῆναι, μὴ ἀπελπίσαντας τὴν σωτηρίαν καὶ εἰς ἀπόνοιαν περιστάντας τραπέσθαι ἐπὶ τὸ κακῶς ποιεῖν, μάλιστα μὲν οὖν οὓς ἂν δύνωνται, πολὺ δὲ πρότερον τὰς πλησίον οἰκίας· ἐῶ γὰρ ὅτι κατὰ γυναῖκα ἦν ἐλεῆσαι καὶ πολεμίους νενικημένους· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ἵνα μὴ μικρολογῶμεν.

Οὐ μονοειδὴς δὲ τοῦ διηγήματος ἡ γυμνασία, ἀλλὰ καθάπερ ὁ μῦθος, καὶ ἀπαγγέλλεται καὶ κλίνεται καὶ συμπλέκεται [μύθῳ], συστέλλεταί τε καὶ ἐπεκτείνεται, ἔτι δὲ κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν ἐναλλάττομεν τῶν κεφαλαίων τὴν τάξιν, καὶ πρὸς τούτοις ἐστὶ καὶ τὴν αὐτὴν τάξιν φυλάττουσι κατὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους ποιεῖσθαι τὴν φράσιν· ἔτι δὲ καὶ ἐπιφωνεῖν διηγούμενον καὶ συμπλέκειν ἀλλήλαις δύο ἢ καὶ τρεῖς διηγήσεις κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν· ἐφ' ἅπασι δὲ τό τε ἀνασκευάζειν καὶ κατασκευάζειν.

Περὶ μὲν οὖν ἀπαγγελίας καὶ κλίσεως καὶ συμπλοκῆς, ἔτι δὲ συστολῆς τε καὶ ἐπεκτάσεως ἐν τῷ περὶ μύθων εἴρηται, τὴν δὲ ἀναστροφὴν τῆς τάξεως πολλαχῶς ποιησόμεθα· καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν μέσων ἐστὶν ἀρξάμενον ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀναβραμεῖν, εἶτα ἐπὶ τὰ τελευταῖα καταντῆσαι, ὅπερ ἐν Ὀδυσσείᾳ Ὅμηρος πεποίηκεν· ἤρξατο μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν χρόνων, καθ' οὓς Ὀδυσσεὺς ἦν παρὰ Καλυψοῖ, εἶτα ἀνέβραμεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν μετά τινος οἰκονομίας γλαφυρᾶς· ἐποίει γὰρ τὸν Ὀδυσσέα τοῖς

և պայծառ անօրէնութեամբ. զի արար զՈդիսեան ընդ փեսայսն զբան իրն պատմելով, և ապա խառնեալ և ընդ այն հարեալ զայլ ևս պատմութիւն՝ յանգեաց ի վախճանն, մինչ ցայն ուր՝ որք զկինն առնել կամէին՝ ևսպան Ոդիսեա, և առ ապն և առ ծանօթս նորա բարեկամութիւն և հաշտութիւն արար։

Եւ Թուկիդիդէս յայնցանէ որ զԵգիպտացիս[1] աւերէին սկսեալ՝ անդրէն ընթացեալ ի յիմնամեակն, ապա էջ ի Պելոպոնէսեական պատերազն։

Եւ է և ի վերջնոցն սկիզբն արարեալ գալ ի միջինն, և այսպէս ի սկիզբն հասանել, որպէս [Հերոդոտոս] <սկսաւ>[2] ի ձեռն երբորդին զվեց ուսուցանել, ասելով այսպէս՝ «առաքեալ Կամբիւսէս յԵգիպտոս այր՝ խնդրէր յԱմասեայ զդուստրն՝ և խնդրէր ըստ խրատու առն Եգիպտացւոյ, որ ըստգտեալ զԱմասիս[3] գործեաց զայս, զի զնա մերկեալ ի կնոջէ և յորդոց՝ արտաուսեր արար ի Պարսս». ապա[4] և զայլն ևս յառաջագոյնն պատմէ, զի Պարսից թագաւորն խնդրեաց յԵգիպտացոց թագաւորէն բժիշկ աչաց, որ իցէ լաւ. զի ըստ բնութեան էր դա պատմութեան նախ առաջին զակնացաւութիւն ասել զՊարսից թագաւորին, և որպէս յառաքեալ Եգիպտոս՝ խնդրեաց անտի թագաւորէն բժիշկ աչաց. իսկ առ գայն զընկենու, և ապա գժուարեալ բժիշկն զընդ ի կնոջէն և յորդոցն մերկիլ՝ վրէժ խնդրեաց և վանեաց զարտաուղն, և իբրառ առեալ Պարսից թագաւորին խնդրել զդուստր յԵգիպտացոց թագաւորէն, զի կամ որքան թշնամանեցան[5] արտմեսի և կամ ոչ առեալ թշնամանեսցի։

Եւ է ի միջոցացն սկսեալ ի վախճան գալ, ապա յառաջն յանգել։

Եւ գարձեալ ի վախճանիցն սկսեալ՝ անդէն ի սկիզբն ընթանալ և յանգել ի միջինն, և այլ ևս յառաջնոցն սկսեալ՝ փոխեալ ի վախճանն և ի միջինն գտեալ առնուլ։

1. Ա. զԵգիպտացիս, լաւ. ուղղ.՝ զի զԵգիպտացիս։ 2. Ա. սկսաւ պիտ. Հերոդոտոս։ 3. Ա. զամինեսին պիտ. զԱմասիս։ 4. Ա. ապայ։ 5. Ա. թշնամանեցաւ, լաւ. ուղղ.՝ թշնամանեսցին։

Φαίαξι τὰ καθ' ἑαυτὸν διηγούμενον, εἶτα συνάψας τὴν λοιπὴν διήγησιν ἔληξεν εἰς τὰ τελευταῖα, μέχρι τοὺς μνηστῆρας ἀπέκτεινεν Ὀδυσσεύς, καὶ πρὸς τοὺς γονέας αὐτῶν φιλίαν ἐποιήσατο.

Καὶ Θουκυδίδης δὲ ἀπὸ τῶν περὶ Ἐπίδαμνον ἀρξάμενος ἀνέδραμεν ἐπὶ τὴν πεντηκονταετίαν, ἔπειτα κατῆλθεν ἐπὶ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον.

Ἔξεστι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἀρξάμενον ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ μέσα, καὶ οὕτως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν καταντῆσαι, ὅπερ Ἡρόδοτος διὰ τῆς τρίτης ἡμᾶς διδάσκει λέγων οὕτω· πέμψας Καμβύσης εἰς Αἴγυπτον κήρυκα αἴτεε Ἄμασιν θυγατέρα, αἴτεε δὲ ἐκ συμβουλῆς ἀνδρὸς Αἰγυπτίου, ὃς μεμφόμενος Ἄμασιν ἔπρηξε ταῦτα, ὅτι μιν ἀποσπάσας γυναικός τε καὶ τέκνων ἔδοτον ἐποίησεν εἰς Πέρσας· εἶτα καὶ τὰ αἴτια διηγεῖται, ὅτι ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς ἠτήκει παρὰ τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως ἰατρὸν ὀφθαλμῶν, ὃς εἴη ἄριστος· ἦ γὰρ κατὰ φύσιν ἦν τάξις τῆς διηγήσεως πρῶτον μὲν τὴν ὀφθαλμίαν εἰπεῖν τοῦ Περσῶν βασιλέως, καὶ ὡς πέμψας εἰς Αἴγυπτον ᾔτησε παρὰ τοῦ βασιλεύοντος ἐκεῖ ἰατρὸν ὀφθαλμῶν, ὁ δὲ τοῦτον ἀναπέμπει, ἔπειτα ὅτι χαλεπῶς φέρων ὁ ἰατρὸς γυναικός τε καὶ παίδων ἀπολειφθεὶς ἠμύνατο τὸν ἐκδόντα, συμβουλεύσας τῷ Περσῶν βασιλεῖ αἰτῆσαι θυγατέρα παρὰ τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως, ἵνα ἢ δοὺς ἀνιῶτο, ἢ μὴ δοὺς ἀπέχθοιτο.

Ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν μέσων ἀρξάμενον ἐπὶ τὴν τελευτὴν ἐλθεῖν, εἶτα ἐν τούτοις λῆξαι.

Καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν τελευταίων ἀρξάμενον ἀναδραμεῖν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν καὶ λῆξαι εἰς τὰ μέσα, καὶ ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρξάμενον μεταβαίνειν ἐπι τὰ τελευταῖα, καὶ ἐν τοῖς μέσοις παύσασθαι.

Արդ՝ ըստ յեզափոխութեան[1] դասին այսպէս. վասն զի սովորեցաք արտաբերել զերս և է զի իբր բացերևեցուցանելովն, և է զի իբրու ասելի իմն քան զբացերևեցուցանելն առնելով, և է զի իբր հարցանելով, և այլ ուրեք իբր հարցուցանելով, և է ուրեք ի բաց հրաժարեցուցանելով, և այլուր իբր հրաժան ասելով, և այլուր իբր ըզճանալով, և երբեմն երդնելով, և երբեմն իբր առաւելով, և երբեմն իբր արամաբանելով, և այլուր իբր ենթադրելով. ներբնգունի ըստ ամենայն ըստ յեզանակս ըստ այսոսիկ[2] արտաբերել՝ պայծառացուցանելով և պէսպէս առնելով զպատմութիւնն, քանզի Թուկիդիդէս ի սկզբան երկրորդ հնագէտ պատմութեանցն ըստ բացերևեցուցականին յեզանակի արտաբերեաց զպատմութիւնս զայս. «Թերէացոցն արք սակաւ մի յոլովք յերից հարիւրոց մահն զառաջին քնով գինուք հանդերձ ի Պղատէա Բիովատացոց, որ էր Աթենացոց մարտակից օգնական» և զկնիսն։

Բայց մեք՝ եթէ կամիմք յոլով ինչ քան զբացերևեցուցանելն առնել, այսպէս ասեմք՝ ուժամիճոյց որպէս երևեցաւ իրաց պատճառք եղեն Աթենացոցն և Լակեդեմոնացոցն և երկաքանչիւրոցն ի մարտակցաց Թերէացոցն ի Պղատէա հասուածն. քանզի Թերէացոցն արք սակաւ յոլով յերից հարիւրոց մահն զառաջին քնով գինուք հանդերձ ի Պղատէա Բիովատ, և այսպէս զայսն ևս զպատմութեան յարեացուք։

Եւ եթէ հարցանել կամիցիմք, այսպէս ասացուք. զի արդարև ճշմարիտ է, զի Թերէացոցն արք սակաւ մի յոլով յերից հարիւրոց մահն գինուք հանդերձ ի Պղատէայ Բիովատայ։

Եւ այսպէս հարցականաբար գիտ այսորիկն։ Եւ եթէ հարցեալ ուսանիցիմք, ոչք են Թերէացոցն արք սակաւ յոլով յերից հարիւրոց, որք մահն զառաջին քնով հանդերձ գինուք ի Պղատէա Բիովատայ։ Եւ զայսն ևս հարցանելով և ուսանելով ի վերայ բերցուք։

Բայց սակաւութեանն և հարցանել ըստ արտաբերութեան ոչինչ ի միմեանց զանազանեաց, վասն որոյ միոմն ի նոցա-

1. Ա. յեզափոխութեն։ 2. Ա. այսոսիկ, յատ. ուղղ.՝ այսոցիկ։

Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἀναστροφὴν τῆς τάξεως οὕτως· ἐπεὶ δὲ εἰώθαμεν ἐκφέρειν τὰ πράγματα ἐνίοτε μὲν ὡς ἀποφαινόμενοι, ἐνίοτε δὲ ὡς πλέον τι τοῦ ἀποφαίνεσθαι ποιοῦντες, καὶ ἐνίοτε μὲν ὡς ἐρωτῶντες, ἄλλοτε δὲ ὡς πυνθανόμενοι, ἔσθ' ὅτε δὲ ὡς ἐπαποροῦντες, καὶ ἄλλοτε μὲν ὡς προστάττοντες, ἄλλοτε δὲ ὡς εὐχόμενοι, καί ποτε μὲν ὡς ὀμνύοντες, ποτὲ δὲ ὡς προσαγορεύοντες, ἄλλοτε δὲ ὑποτιθέμενοι, ποτὲ δὲ προσδιαλεγόμενοι· ἐνδέχεται γὰρ κατὰ πάντας τούτους τοὺς τρόπους ἐκφέρειν ποικίλλοντας τὰς διηγήσεις· Θουκυδίδης μὲν οὖν ἐν ἀρχῇ τῆς δευτέρας τῶν ἱστοριῶν κατὰ τὸν τοῦ ἀποφαινομένου τρόπον ἐξήνεγκεν τὴν διήγησιν ταύτην· Θηβαίων ἄνδρες ὀλίγῳ πλείους τριακοσίων εἰσῆλθον περὶ πρῶτον ὕπνον σὺν ὅπλοις εἰς Πλάταιαν τῆς Βοιωτίας, οὖσαν Ἀθηναίων συμμαχίδα.

Ἡμεῖς δὲ εἰ βουλοίμεθα πλέον τι τοῦ ἀποφαίνεσθαι ποιεῖν, οὕτως ἐροῦμεν· μεγάλων ὡς ἔοικε πραγμάτων αἰτία γέγονεν Ἀθηναίοις καὶ Λακεδαιμονίοις καὶ τοῖς ἐξ ἑκάστων συμμάχοις Θηβαίων εἰς Πλάταιαν ἄφιξις· Θηβαίων γὰρ ἄνδρες ὀλίγῳ πλείους τριακοσίων εἰσῆλθον περὶ πρῶτον ὕπνον σὺν ὅπλοις εἰς Πλάταιαν τῆς Βοιωτίας καὶ οὕτω τὰ λοιπὰ τῆς διηγήσεως συνάψομεν.

Εἰ δὲ ἐρωτᾶν βουλοίμεθα, οὕτως ἐροῦμεν· ἆρά γε ἀληθές ἐστιν, ὅτι Θηβαίων ἄνδρες ὀλίγῳ πλείους τριακοσίων εἰσῆλθον περὶ πρῶτον ὕπνον σὺν ὅπλοις εἰς Πλάταιαν τῆς Βοιωτίας;

Καὶ οὕτως ἐρωτηματικῶς τὰ μετὰ ταῦτα διελευσόμεθα. οὕτω δ'ἂν πυθοίμεθα, τίνες ἦσαν οἱ Θηβαίων ἄνδρες, οἳ ὀλίγῳ πλείους [ἦσαν] τριακοσίων εἰσῆλθον περὶ πρῶτον ὕπνον σὺν ὅπλοις εἰς Πλάταιαν τῆς Βοιωτίας; καὶ τὰ λοιπὰ πυνθανόμενοι ἐποίσομεν.

Τὸ δὲ ἐπαπορεῖν καὶ τὸ ἐρωτᾶν κατὰ μὲν τὴν προφορὰν οὐδὲν ἀλλήλων διήνεγκε, διόπερ τῷ ἑτέρῳ αὐτῶν ἀρκεσθησό-

նէ շատացուք. քանզի եթէ հարցանիցեմք և եթէ տարաբաւսիցեմք՝ այսպէս արտաբերեցուք.

«արդարև է՞ քան զաւետեան արիւնաթիւն խօսազագոյն»։

Եւ տարբերէ, զի այն որ հարցանէն՝ պատասխանիս խնդրէ, իսկ որ տարակուսին՝ ոչ ամենայն իրօք, այլ միայն յանձնիւբ տարակուսի։

Եւ եթէ հրամանն տալ կամիցեմք, այսպէս արտացուք. քանզի ենթադրեցուք ի վախճանիս պատմութիւնն, յետ եւ կռուցն ի Պլատէա տատակմանն, զի մի ոք որ թրաs տայցէ[1] կամ Թերէացոցն[2] կամ Պլատէացոցն զայս օրինակ, Պլատէացոցն այսպէս՝ եկայք վազվազակի, ով Պլատէացիք, որպէս զի արժանիս քաղաքիս եղիցիք և Մարգոնիոն նահատակութեանցն եղիցց, և այնոցիկ որ յաշխարհիս մերում անկեալ գնին, եւ ցուցէք Թերէացոցն, թէ ոչ իրաւացի առնեն՝ արժանի համարելով զմեզ իւրեանց ընդ ձեռամբ լինել և նոցա լսել և ծառայել, ոչ կամեցեալս պատերազմօք բռնադատեալք արտաքոյ երկրին և զաշանցն, զի տակաւ յոլով յերկիր հարիւրոց մարդկին զառաջինն քնով հանդերձ գինուք ի քաղաքն մեր, որ էր Աթենացոց մարտակից օգնական. և այնպէս և զառ Թերէացիսն[3] պատմեցուք։

Եւ եթէ ենթադրեցեմք զհրամանատարութիւնն[4] լինել առ Թերէացիսն՝ այսպէս ասացուք. «եկայք վազվազակի, ով Թերէացիք, որպէս զի երեսոյիք անձանց և նախնեացն արժանիք, և իշխանութիւնդ՝ որոյ ունիք, հանդերձ ամենայն բիւրաւք, և ցուցէք Պլատէացոցն, զի ծառայք էքն՝ ոչ միայն գերծեալ ի բաց ելլեն և անկան առ Աթենացիսն, այլ և զարս մեր տակաւ յոլով յերկիր հարիւրոց՝ մեռեալս զառաջինն քնով հանգերձ գինուք ի քաղաքն իւրեանց՝ կատարեսցին։

Եւ զայս օրինակ զայլսն ևս պատմեսցուք։ Եւ ի այսպէս գհրամանն առնել, թէ ենթադրեցեմք զոմն Թերէացոցն,

1. A. *խրա տայցէ* փխ. *խրատ տայցէ*։ 2. A. *Բեթէացոցն* փխ. *Թերէացոցն*։ 3. A. *զառ Պլատէացիսն*, լատ. ուղղ.՝ *զառ Թերէացիսն*։ 4. A. *գհրամատարութիւն*։

μεθα· ἐάν τε γὰρ ἐρωτῶμεν, ἐάν τε ἐπαπορῶμεν, οὕτως ἐξοίσομεν·

ἆρ' ἔστι πάντων ἀγρυπνία λαλίστατον;

Διαφέρειν δὲ δοκεῖ, ὅτι ὁ μὲν ἐρωτῶν ἀπόκρισιν ἐπιζητεῖ, ὁ δὲ ἐπαπορῶν οὐ πάντως, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἑαυτὸν ἀπορεῖ.

Εἰ δὲ προστάττειν βουλοίμεθα, οὕτω ποιήσομεν· ὑποθησόμεθα γὰρ ἐν τοῖς τελευταίοις τῆς διηγήσεως, μετὰ τὴν τῶν εἰσελθόντων εἰς Πλαταιὰς ἀναίρεσιν, ἕνα τινὰ παραινοῦντα ἢ τοῖς Θηβαίοις ἢ τοῖς Πλαταιεῦσιν οὕτως· ἄγετε, ὦ Πλαταιεῖς, ὅπως ἄξιοι τῆς πόλεως ἔσεσθε, καὶ τῶν προγόνων πρὸς Μέρσας τε καὶ Μαρδόνιον ἠγωνισμένων, καὶ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ τῇ ὑμετέρᾳ κειμένων, δείξατε τοῖς Θηβαίοις, ὅτι μὴ δίκαια ποιοῦσιν ἀξιοῦντες μὲν ὑμᾶς σφίσιν ὑπακούειν καὶ δουλεύειν, οὐκ ἐθέλοντας δὲ πολέμῳ βιαζόμενοι παρὰ τοὺς ὅρκους καὶ τὰς συνθήκας, ὀλίγῳ πλείους τριακοσίων, [εἶτα] εἰσῆλθον περὶ πρῶτον ὕπνον σὺν ὅπλοις εἰς τὴν πόλιν τὴν ὑμετέραν, οὖσαν Ἀθηναίων συμμαχίδα· καὶ ὡσαύτως τὰ ἑξῆς ὡς πρὸς Πλαταιεῖς διηγησόμεθα.

Εἰ δὲ ὑποθοίμεθα τὴν παρακέλευσιν γίνεσθαι πρὸς τοὺς Θηβαίους, οὕτως ἐροῦμεν· ἄγετε, ὦ Θηβαῖοι, ὅπως φανήσεσθε αὐτῶν τε καὶ τῶν πατέρων ἄξιοι καὶ τῆς ἀρχῆς, ἣν ἔχετε, συμπάσης τῆς Βοιωτίας, καὶ δείξατε τοῖς Πλαταιεῦσιν, ὅτι δοῦλοι ὄντες ὑμέτεροι οὐ μόνον ἀποδεδράκασι πρὸς Ἀθηναίους, ἀλλὰ καὶ ἄνδρας ὑμετέρους ὀλίγῳ πλείους τριακοσίων, ἐλθόντας περὶ πρῶτον ὕπνον σὺν ὅπλοις εἰς τὴν Πλάταιαν τὴν ἑαυτῶν, διέφθειραν.

Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ τὰ λοιπὰ διηγησόμεθα. ἔστι δὲ καὶ οὕτω πρόσταξιν ποιήσασθαι, εἰ ὑποθοίμεθά τινα τοῖς

յառաջ քան պլինեն ի Պատահ զմուռն, հրաման տալով զոր ասա և . . . . . .

զործեցին. «եկայք, ասէ, ով Թերէացիք, որպէս պի արք ի ձենջ սակաւ յոլով յերիք հարիւրոց մտցեն զառաջին քնով հանդերձ պինուք ի Պատահ ի մեր, որ է այնմ Աբենացոց մարտակից զօրավիգն, և պինեան, որպէս ներբնդունի՝ ըստ այսմ յեղանակի անցցուք բանիւ. և եթէ ըղձանայցեմք՝ այսպէս ասացուք. «իցիւ թէ ոչ երբէք Թերէացոցն արք սակաւ յոլով յերիք հարիւրոց մտեալք զառաջին քնով հանդերձ պինուք ի Պատահ Բիովատայ յԱբենացոցն զօրավիգն մարտակից». և մինչ ի վախճանն ըստ այսմ որ յաղթիմ կայ եղանակի պատմեցուք։

Ոչ անյայտ է և յեղանակն, պիտրդ և ըստ անուանս կանին արտաբերուբենան պատժուբիւն ի դուրս բերբի. իսկ յառաջականէն հրաժարեմք, զի յառաջագոյն լըստ հոլովման խոնարհուբենանց ասանդեցաք հոշականին։

Եւ ենթադրելով՝ այսպէս ասացուք. քանզի[1] ենթադրեցուք. զի Թերէացոցն արս սակաւ յոլով երիք հարիւրոց մտանել զառաջինն քնով հանդերձ պինուք ի Պատահ Բիովատայ՝ որ է Աբենացոց զօրավիգն մարտակից. և բանալ ասցա զդրունս Նաւսիկլիդէս հանդերձ որք ընդ նմայն էին՝ ոչ մեոյ պահպանութենան յառաջագոյն կացելոյ վասն սպոնդիցն[2], և այսպէս պյես այսոցիկան։

Եւ եթէ արամաբանականաբար պատմել կամիցիմք, ենթադրեցուք զոմանս արամաբանութեամբ և որ խօսեցին ընդ միմեանս յաղագս եղելոցն՝ և մին ուսուցանիցէ և միւսն ուսանիցի զեղեալսն, որպէս բազում անգամ քեզ ինձ և յառաջագոյն էին ասել յաղագս Պատահայ պատահելոցն ի Թերէացոցն Պատահացոց, բայց այժմ քաջ կամիմ ասել թէ քեզ ի ժամու և ի դէպ է պատմել։

Նախադէպ ձեռագիրներից մեկում մի բանի թուղթ չեն չեմ առաջ են չեղել դասավորված, ուստի չեմ աստղանիշների մեջ դրված հատվածը գտնված և չեղել «Յաղագս դրութեան» գլխում՝ A. p. 264 ա, տող 21 միջնեմ p. 265 ա, տող 9։

1. A. *քան*, փխ. *քանզի*։ 2. A *սպանդիցն* փխ. *սպոնդիցն*։

Θηβαίοις, πρὶν γενέσθαι τὴν εἰς Πλάταιαν εἴσοδον, προστάττοντα, ἃ δὴ καὶ ἔπραξαν· ἄγετε, ὦ Θηβαῖοι, ὅπως ἄνδρες ἐξ ὑμῶν ὀλίγῳ πλείους τριακοσίων εἰσέλθωσι περὶ πρῶτον ὕπνον σὺν ὅπλοις εἰς Πλάταιαν τὴν ὑμετέραν, νῦν δ'οὖσαν Ἀθηναίων συμμαχίδα· καὶ τὰ ἔξῆς, ὡς ἂν ἐνδέχηται, κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον διεξελευσόμεθα. εἰ δὲ εὐχοίμεθα, οὕτως ἐροῦμεν· εἴθε μηδέποτε Θηβαίων ἄνδρες ὀλίγῳ πλείους τριακοσίων εἰσῆλθον περὶ πρῶτον ὕπνον σὺν ὅπλοις εἰς Πλάταιαν τῆς Βοιωτίας, οὖσαν Ἀθηναίων συμμαχίδα· καὶ μέχρι τέλους κατὰ τὸν τοῦ εὐχομένου τρόπον διηγησόμεθα.

Οὐκ ἄδηλος δὲ ὁ τρόπος, πῶς κατὰ τὴν ὁμοτικὴν προφορὰν ἡ διήγησις ἐξενεχθήσεται· τὴν δὲ προσαγορευτικὴν παραιτούμεθα, ὅτι καὶ πρότερον ἐπὶ τῶν κατὰ τὰς πτώσεις ἐγκλίσεων ἤδη παραδεδώκαμεν ἐπὶ τῆς κλητικῆς.

Ὑποτιθέμενοι δὲ οὕτως ἐροῦμεν· ὑποθώμεθα γάρ, Θηβαίων ἄνδρας, ὀλίγῳ πλείους τριακοσίων, εἰσελθεῖν περὶ πρῶτον ὕπνον σὺν ὅπλοις εἰς Πλάταιαν τῆς Βοιωτίας, οὖσαν Ἀθηναίων συμμαχίδα· ἀνοίξαι δ'αὐτοῖς τὰς πύλας Ναυκλείδην τε καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ μηδεμιᾶς φυλακῆς προκαθεστηκυίας διὰ τὰς σπονδάς, καὶ οὕτω τὰ μετὰ ταῦτα.

Εἰ δὲ διαλογικῶς ἀπαγγέλλειν βουλοίμεθα, ὑποθησόμεθά τε τινας ἀλλήλοις διαλεγομένους περὶ τῶν πεπραγμένων, καὶ τὸν μὲν διδάσκοντα τὸν δὲ μανθάνοντα τὰ γεγενημένα, οἷον πολλάκις μέν σε καὶ πρότερον ἐπῆλθεν ἔρεσθαί μοι περὶ τῶν ἐν Πλαταιαῖς συμβεβηκότων Θηβαίοις τε καὶ Πλαταιεῦσιν, ἀτὰρ καὶ νῦν ἡδέως ἂν ἀκούσαιμι, εἴ σοι ἐν καιρῷ ἔστι διηγήσασθαι.

Այլ կարի քաջ առ Արամազդայ ժամ է, և ահա քեզ և այժմ իսկ ասեմ, զի եթէ արդարև, որպէս ասացեր, ցանկութիւն ունիցիս յաղագս սոցա լսել, զի Թերայեցիք միշտ թշնամիք և ընդդէմք եղեալ Պղատէացոցն՝ կամէին զՊղատեա ի խաղաղութեան յառաջագոյն հասանել և բուռն առնուլ:

Արդ՝ արք ի նոցանէ սակաւ յոլովք յերեք հարիւրոց մարն զառաջին քնով հանգերձ գինուք ի քաղաքն՝ որ էր Աթենացոց զօրավիգն մարտակից:

Զիաթդ գիշերի եղեալ և դրացն փակեցելոց, և տակաւին պահապանքն ի վերայ կային՝ գիւրաւ եկին մտին:

Փոքր մի քանզի և ևս հանգերձեալ եմ ասել, զի զդրունսն բացին նոցա արք Նաւսիկլիդէս և ընդ նմայքն, և պահպանութիւն և ոչ մի ինչ յառաջագոյն ոչ գոյր վասն խաղաղութեան, և գնացին:

Ջնոյն օրինակ անցցուք բանիւ հարցանելով և պատասխանի առնելով ըստ արամաբանիցն օրինի. վասն զի բացեալեցուցանելով զիրսն և երբեմն առարասիցեմք՝ Թէոզիս[1] արամաբանէ. նաբընդունի ոչ միայն առարասելով, այլ և բացայտելով արատաբերել զպատմութիւնս. և առարասելով, որպէս ասացաք՝ զԹուկիդիդէս գպատմութիւն ի դուրս բերել[2]. և բացատելով՝ և ոչ Թերէացոցն արք սակաւ յոլով յերեք հարիւրոց մարն զառաջին քնով հանգերձ գինուք ի Պղատէա Բիովատայ, որ էր Աթենացոցն զօրավիգն մարտակից. և զդրունսն բացին սոցա Նաւսիկլիտէս և ընդ նմայքն, և այսպէս մինչև ի վախճան:

Բայց է և այլ յեղանակ անշափապէս ասացեալ, յորժամ գշարակապող մեկնութիւն զմեկնութիւնս շարկապս բարձեալ թողցուք, որգոն՝ Թերէացոցն արք սակաւ յոլով յերեք հարիւրոց մարն զառաջին քնով հանգերձ գինուք ի Պղատէա Բիովատայ, որ էր Աթենացոցն զօրավիգն մարտակից. բացին սոցա զդրունսն Նաւսիկլիտէս... եդ ի հրապարակի գնացն. և նմանապէս և գինեան:

1. Ա. թէ ալ նմայ տիս. Թէոզիս: 2. Ա. բերել լուս. ուղի՝ բերէր:

Ἀλλὰ νὴ Δία καιρός ἐστι, καὶ δὴ καὶ ἤδη σοι λέγω, εἴπερ, ὡς φῂς, ἐπιθυμίαν ἔχεις ἀκοῦσαι περὶ τούτων· Θηβαῖοι γὰρ ἀεὶ διάφοροι ὄντες τοῖς Πλαταιεῦσιν ἐβούλοντο τὴν Πλάταιαν ἐν εἰρήνῃ προκαταλαβεῖν.

Ἄνδρες οὖν ἐξ αὐτῶν ὀλίγῳ πλείους τριακοσίων εἰσῆλθον περὶ πρῶτον ὕπνον σὺν ὅπλοις εἰς τὴν πόλιν, οὖσαν Ἀθηναίων συμμαχίδα.

Πῶς οὖν νυκτὸς οὔσης καὶ τῶν πυλῶν κεκλεισμένων, ἔτι δὲ καὶ φυλακῆς καθεστηκυίας ῥᾳδίως ἔλαθον εἰσελθόντες;

Μικρὸν μὲν ἔφθης, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἔμελλον εἰπεῖν, ὅτι τὰς πύλας ἀνέῳξαν αὐτοῖς ἄνδρες, Ναυκλείδης τε καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ, φυλακῆς οὐδεμιᾶς προκαθεστηκυίας διὰ τὴν εἰρήνην, καὶ τὰ ἑξῆς.

Τὸν αὐτὸν τρόπον διεξελευσόμεθα ἐρωτῶντές τε καὶ ἀποκρινόμενοι κατὰ τὸν διαλεκτικὸν νόμιον, ἔτι δὲ ἀποφαινόμενοι τὰ πράγματα ποτὲ μὲν καταφάσκομεν, οἷον Θέων διαλέγεται· ἔστι δὲ μὴ μόνον καταφάσκοντας ἀλλὰ καὶ ἀποφάσκοντας ἐκφέρειν τὰς διηγήσεις, καταφάσκοντας μέν, ὡς ἔφαμεν τὸν Θουκυδίδην τὴν διήγησιν ἐξενηνοχέναι· ἀποφάσκοντας δέ, οἷον οὔτε Θηβαίων ἄνδρες ὀλίγῳ πλείους τριακοσίων εἰσῆλθον περὶ πρῶτον ὕπνον σὺν ὅπλοις εἰς Πλάταιαν τῆς Βοιωτίας, οὖσαν Ἀθηναίων ξυμμαχίδα, οὔτε τὰς πύλας ἀνέῳξαν Ναυκλείδης τε καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ, καὶ οὕτω μέχρι τέλους.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος τρόπος ἀσύνδετος καλούμενος, ὅταν τοὺς συνδέοντας τὴν φράσιν συνδέσμους παραλείπωμεν, οἷον Θηβαίων ἄνδρες ὀλίγῳ πλείους τριακοσίων εἰσῆλθον περὶ πρῶτον ὕπνον σὺν ὅπλοις εἰς Πλάταιαν τῆς Βοιωτίας, οὖσαν Ἀθηναίων συμμαχίδα· ἀνέῳξαν αὐτοῖς τὰς πύλας Ναυκλείδης τε καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ, ἔθεντο εἰς τὴν ἀγορὰν τὰ ὅπλα. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἑξῆς.

Աւ Թեմոթենի զԱմփիպոլիս [1], զՊիդնան և զԱլունէոն [2], ոչ զոք ի սոցանէ յիշեմ։

Եւ զարձեալ՝ այլ Ելեսպոնտոս գնացեալ գայ, յաւուրս չափոյն եկն յԱմբրակիա, զՀեղին առեալ ունի՝ գնոյն քաղաք ի Պելոպենէսոսի. և Մեգարացոց [3] զաւեաց եանտէս։

Եւ զոյն ընդ այլսն ժանեալ զյեզանակս և խառն յերկուց կամ ի յոլովից առնել, մինչ զի զպատմութեան է զոր պատմել ըստ բացերևականին յեզանակի, և է զորս ըստ ըղձականին, և է զորս սրամարանարար, և է զոր անշաղկապաձև, և է զորս զիարդ ումեք և կամիցէ պայծառացուցանելով և պէսպէս առնելով գմեկնութիւն։

Եւ մանաւանեալ պատմութիւն է ըստ իւրաքանչիւր մասին պատմութեան խրատ ասել, բայց սա ոչ հնագէտ պատմութեան վայելուչ է և ոչ ճարտասանական բանին, այլ տեսողարանի և հրապարակի առաւել ի ճան և ի դէպ է։

Վասն որոյ . . . . . սրպէս առ Մենանդրոսի բազում ուրեք և այլ ուրեք, և ի սկզբան Դաջդանոսի [4] և օտարաւարի [5].

«առն ազքատի, քաջարուծի
ոչ լընչից բուծանելով՝ ամաչէր
ի հօրէն, զի սակաւ ինչ ունէր. քանզի խրատեալ զքաջ
պատուղ հատուցանէր անտէն բարի»։

Քանզի ի վախճանին [6] առանդն առ աւելորդ առկայ՝ պատրով միայն գլուցայն զգով։

Բայց յորժամ յաճախ խառնեսցէ ոք և մոտացնէ լինելին այսորիկ խրատականք՝ շնոտուտ և պայծառ լիճն պատմութիւն լինի, սրպէս առ Հերոդոտոսի յաւաջնումն. քանզի ասելով յազգս մարդկային կենցաղոյս, զի ոչ մի ինչ, այլ բազումս ունի յինքեան փոփոխմունս. ապա ի թիւ արկեալ և զարեալ՝ քանից աւուր է մարդկային կեանք, իբր առ ևթնեասուն ամս՝ ի վերայ բերէ. «և սոցա ամե-

1. Ա. զԱմֆապոլիս։ 2. Ա. զԱլինէսան։ 3. Ա. Մեգերացոց
4. Ա. Դապանոսի, յուս. ասպ.՝ Դանդանոսի։ 5. Ա. աւտարամարբ։
6. Ա. ի վաղճանին։

Καὶ παρὰ Δημοσθένει Ἀμφίπολιν, Πύδναν, Ποτίδαιαν, Ἀλόννησον, οὐδενὸς τούτων μέμνημαι.

Ἔτι καὶ πάλιν· ἀλλ' ἐφ' Ἑλλήσποντον οἴχεται, πρότερον ἦκεν ἐπ' Ἀμβρακίαν, Ἦλις ἔχει, τηλικαύτην πόλιν ἐν Πελοποννήσῳ· Μεγάροις ἐπεβούλευσε πρῴην.

Ἔστι δὲ καὶ τούτους ἀλλήλοις ἐπιπλέκειν τοὺς τρόπους καὶ μικτὸν ἐκ δυοῖν ἢ πλειόνων ποιεῖν, ὡς τοῦ διηγήματος τὰ μὲν ἀπαγγείλαι κατὰ τὸν τοῦ ἀποφαινομένου τρόπου, τὰ δὲ ἀσυνδέτως, τὰ δὲ ὅπως ἄν τις βούλοιτο ποικίλλων τὴν φράσιν.

Ἐπιφωνεῖν δὲ διηγήσει ἐστὶ τὸ καθ' ἕκαστον μέρος τῆς διηγήσεως γνώμην ἐπιλέγειν, τὸ δὲ τοιοῦτον οὔθ' ἱστορίᾳ πρέπον ἐστὶν οὔτε πολιτικῷ λόγῳ, θεάτρῳ δὲ καὶ σκηνῇ μᾶλλον ἐπιτήδειον.

Διὸ καὶ παρὰ τοῖς τοιούτοις ποιηταῖς ἐπιπλεῖστόν ἐστιν, ὡς παρὰ Μενάνδρῳ πολλαχοῦ μὲν ἀλλαχόθι, καὶ ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ Δαρδάνου καὶ τοῦ ξενολόγου,

ἀνδρὸς πένητος υἱός, ἐκτεθραμμένος
οὐκ ἐξ ὑπαρχόντων, ὁρῶν ἠσχύνετο
τὸν πατέρα μικρ' ἔχοντα· παιδευθεὶς γὰρ εὖ
τὸν καρπὸν εὐθὺς ἀπεδίδου καλόν.

Ὁ γὰρ τελευταῖος στίχος ἐκ περιττοῦ πρόσκειται θηρώμενος μόνον τὸν παρὰ τῶν θεατῶν ἔπαινον.

Ὅταν μέντοι συνεχῶς ἐγκαταμιγνύῃ τις, καὶ λανθάνῃ ταῦτα τὰ γνωμικά, ἐπιχαρίς πως ἡ διήγησις γίνεται, ὡς παρὰ Ἡροδότῳ ἐν τῇ πρώτῃ. λέγων γὰρ περὶ τοῦ ἀνθρωπείου βίου, ὡς οὐκ ἔστι σταθερὸς ἀλλὰ πολλὰς ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὰς μεταβολάς, ἔπειτα ἐξαριθμησάμενος ὅσων ἡμερῶν ἐστιν ἀνθρωπίνη ζωή, ὡς ἑβδομήκοντα ἔτη, ἐπιφέρει· τούτων τῶν ἁπασέων ἡμερέων ἡ ἑτέρη αὐτέων τῇ ἑτέρῃ ἡμέρῃ τὸ πα-

նեցան աւուրց մի ի ուցանէ ի միւսում աւուրն ամենևին ոչ նմանեցուցանէ իրա. ապա մակաճանէ նմանապէս. «յե՞ր կրիսէ, ամենայն մարդոյ պէտք պատնք». և գրձնալ յորպի(°) Գիդէան[1] աս. Կանդաւլեան ասէ՝ «տէր, միր պանիւ ասես ոչ ոգէն, հրամայելով ինձ գալիլին միւ տեսանել մերկ». և համանգամ մակաճանէ, «զի մերկանալով մերկանալ և պատկառանան կինն»։

Եւ ապայն ան հարտասան գոյսաք և մանաւանդ . . . . . ան քազաքակատարման սորա բանս. զի յերկրորդում Ոլինթականցն[2] պատմիւք յաղագս Փիլիպպոսի, զի շուրջ գնալու ունէր կատակ ծաղուց և քերդուս ամօթալիս երգոց, և զոր քաղաքն Ամֆիսացոց վարեաց հնար բրիւ գնչնս և պահպատա. և զի այսպիսի եղեւ Փիլիպպոս՝ յիրաւի արժանապէս ոչ գոհ ամենայն մարդկան վասն այնպիսի պատերազմանս. յետ այսորիկ մակաճանէ՝ «քանզի յաղագս մեզանէ գործոյ կարող են ծանձկել և Թագաւորանել զայսպիսի նախատանս»։

Եւ է և այլգոյ առաջի եղեալ խրատական բան պատմաբանն նման գանել, որպէս յառաջինն նշանակեցաք, որպէս ան Մենանդրոսի ի քրիստ եպիկիր[3]։

«Ով արդարև է գան գամենայն արհեստիւն խօսազգոյն»։

Ապա զինի գպատմաբանն.

«զիս յարուցեալ երկարդ անգամ ի գաւառ ածէ
խօսել գամենայն զիմոյ զինեցուցոյս գիարս».

Եւ պատմաբանն ի պատմաբանն չարամանալ է, յորժամ երկուս պատմաբանս է կամ յոյժս համանգամայն պատմել ձեռնարկեցեալ. և այսմ յաւէտ անցեն Խակրատականքն[4] և ինքն խակ Խակրատես[5] ի կացըրպականին այսպէս. «նինի[6] Հերակլեայ և որիքն, և ասկաւ մի յառաջ

1. Ա. Գինեան փխ. Գիդէան։ 2. Ա. *մալինթականացն* լուս. ուղղ.՝ *մոլինթականացն*։ 3. Ա. *եպիկիր*, լուս. ուղղ.՝ *եպիկիրս*։ 4. Ա. *Սոկրատականքն* փխ. *Խակրատականքն*։ 5. Ա. *Սոկրատես* փխ. *Խսոկրատես*։ 6. Ա. *և կինն* փխ. *նկին*։

ράπαν οὐδὲν ὅμοιον εἰσάγει πρῆγμα, εἶτα ἐπιφωνεῖ τοῦτον τὸν τρόπον· οὕτως, ὦ Κροῖσε, πᾶς ἐστιν ἄνθρωπος συμφορή. ὡς καὶ ὁ Γύγης πρὸς τὸν Κανδαύλην λέγει· δέσποτα, τίνα λόγον ἔχεις οὐχ ὑγιέα, κελεύων δέσποιναν τὴν ἐμὴν θεήσασθαι γυμνήν; ἅμα δὲ χιτῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή.

Καὶ μὴν καὶ παρὰ τοῖς ῥήτορσιν εὕροιμεν ἄν, οὐχ' ἥκιστα καὶ παρὰ τῷ πολιτικωτάτῳ Δημοσθένει καὶ ἐν τοῖς πολιτικωτάτοις αὐτοῦ λόγοις· ἐν γὰρ τῷ δευτέρῳ τῶν Ὀλυνθιακῶν διηγούμενος περὶ τοῦ Φιλίππου, ὅτι περὶ αὐτὸν ἔχει μίμους γελοίων καὶ ποιητὰς αἰσχρῶν ἀσμάτων, καὶ οὓς γε ἡ πόλις Ἀθηναίων ἐξέβαλεν ὡς ἀσελγεστάτους ὄντας, καὶ ὅτι τοιοῦτος ὢν Φίλιππος εἰκότως λανθάνει πάντας ἀνθρώπους τῷ κατορθοῦν ἐν τοῖς πολέμοις, μετὰ ταῦτα ἐπιφωνεῖ· αἱ γὰρ εὐπραξίαι δειναὶ συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ τοιαῦτα ὀνείδη.

Ἔστι δὲ καὶ ἀνάπαλιν προθέντα γνωμικὸν λόγον διηγήσασθαι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ μύθου παρεσημειωσάμεθα, οἷον καὶ παρὰ Μενάνδρῳ ἐν τῇ χρηστῇ ἐπικλήρῳ,

ἀρ' ἐστὶ πάντων ἀγρυπνία καλίστατον;

εἶτα ἑξῆς τὸ διήγημα.

ἐμὲ γοῦν ἀναστήσασα δευρὶ προάγεται
λαλεῖν ἀπ' ἀρχῆς πάντα τὸν ἐμαυτοῦ βίον.

Διήγησιν δὲ διηγήσει συμπλέκειν ἐστίν, ὅταν δύο διηγήσεις ἢ καὶ πλείους ἅμα διηγεῖσθαι ἐπιχειρῶμεν, τοῦτο δὲ μάλα ἐπετήδευσαν οἱ ἀπὸ Ἰσοκράτους καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ πανηγυρικῷ οὕτως· ἦλθον οἵ θ' Ἡρακλέους παῖδες, καὶ μικρὸν πρὸ τούτων Ἄδραστος ὁ Ταλαοῦ, βασι-

քան զոսա՝ Ադրաստոս[1] Տալայոսի որդի, որ էր թագաւոր Արգոսի. զսա ի վերայ Թեբայեցոցն զօրու երթեալ թշուառացեալ», և զկնիսն. և զարձեալ՝ «քանզի տակաւին և նուաստ և ի վերայ ելլադայ եկին յաշխարհն մեր Թրակացիք հանդերձ Եւմոզպաւ Պոսիդոնի և Սկիւթացիք հանդերձ Ամազաւնօքն Արեայ զաւերօքն, ոչ ի նմին ժամանակի», և զկնիսն:

Յաղագս յեզանակաց կրթութեան այսքան, և զի ըստ սորա կար է կրթել յառաջագիս:

Եւ յաղագս եղծման և աւերծման՝ զի նոյն տեղիք պիտանացուք, որք և յառաջագիսն. բայց որ ի պատմութեան և ի սէն և յանկարէն տեղիք չյարժարին, զոր առնէ Թուկիդիդէս՝ եղծանելով զոչն զոսոզն զՀիպարքոսն ելով յԱրմոդինեացյն[2] սատակիլ, իսկ Հերոդոտոս ընդդիմանալով բացերևութեան՝ եգիպտացի գոլ ի մօրէ զկամբիւսէս:

Արդ՝ ոչ միշտ կարծեն(*) յամենայն տեղեացն ի պատմութիւն ձեռնարկել, բայց թէ եղելի երբէք, այս զսոսա ի կիր առցուք. նախ առաջին[3] դ'ի հաւաստոյն՝ ըստ քանիս յեզանակս հաւաստութեան ասեմք, և երկրորդ՝ յանկարէն ձեռնարկեսցուք, ցուցանելով, զի անկար է այսպիսի լինել իրս, որպէս ասէ չարագիրն, կամ վասն ոչն աւելնելին բնաւորեալ, կամ վասն ոչ ըստ նմին ժամանակի գոլ պատմութեան, որպէս առ որս ասեն՝ թէ Հերակլէս ապան գիւրաւսիս. քանզի ըստ Եւհոդայ երիցագոյն է քան զՀերակլէս Բուբաս միոսան զարուք:

Եւ առ բնաւին բազում այսպիսեաց պատճառ ընկալցուք բանից Աւրոնայ[4] յանգիմանութեանցն:

Այլ՝ եթէ անկարելի ենթադրեցեմք զիրն, ցուցանելի է թէ անհաւան է. այցեցուք՝ եթէ ճշմարիտ իցէ, եթէ սուտ երևեսցի... զկնի քննեսցուք՝ թէ պակաս է, թէ աւելի. և

1. Ա. Աբրաստոս փխ. Ադրաստոս: 2. Ա. յԱրմոպինեացն փխ. յԱրմոզինեացն: 3. Ա. նախ առաջին, լուս. ուղիղ՝ նախ առաջինաւ: 4. Ա. առ ի նոսա, լուս. ուղիղ՝ Աւրոնոս:

λεὺς ὢν Ἄργους, οὗτος μὲν ἐκ τῆς στρατείας τῆς ἐπὶ Θήβας δεδυστυχηκὼς καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ πάλιν· ἔτι γὰρ ταπεινῆς οὔσης τῆς Ἑλλάδος ἦλθον εἰς τὴν χώραν ἡμῶν Θρᾷκες μὲν μετὰ Εὐμόλπου τοῦ Ποσειδῶνος, Σκύθαι δὲ μετὰ Ἀμαζόνων, τῶν Ἄρεως θυγατέρων, οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ τὰ ἑξῆς.

Περὶ δὲ ἀνασκευῆς καὶ κατασκευῆς εἴπομεν ὅτι οἱ αὐτοὶ τόποι χρήσιμοι, οἵπερ καὶ πρὸς τοὺς μύθους, ἐν δὲ τοῖς διηγήμασι καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς καὶ ἀδυνάτου τόποι ἁρμόττουσιν, ὅπερ ποιεῖ Θουκυδίδης μὲν ἀνασκευάζων τὸ μὴ τύραννον ὄντα Ἵππαρχον ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Ἁρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα ἀναιρεθῆναι, Ἡρόδοτος δὲ ἐναντιούμενος τοῖς ἀποφαινομένοις Αἰγύπτιον εἶναι μητρόθεν τὸν Καμβύσην.

Οὐκ ἀεὶ μὲν οὖν οἷόν τε ἐκ πάντων τῶν τόπων ἐν τοῖς διηγήμασιν ἐπιχειρεῖν, ἐὰν δέ ποτε ἐγγένηται, ταύτῃ τῇ τάξει χρησόμεθα, πρῶτον μὲν ἀπὸ τοῦ ἀσαφοῦς, καθ' ὅσους τρόπους περὶ σαφηνείας εἴπομεν, δεύτερον δὲ ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου ἐπιχειρήσομεν, δεικνύντες ὅτι ἀδύνατον τὸ πρᾶγμα οὕτω γενέσθαι, ὡς φησιν ὁ συγγραφεὺς ἤτοι διὰ τὸ μηδ' ὅλως πεφυκέναι γίνεσθαι, ἢ διὰ τὸ μὴ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἶναι τὰ ἱστορούμενα, οἷον πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι Ἡρακλῆς ἀπέκτεινε Βούσιριν· κατὰ γὰρ Ἡσίοδον πρεσβύτερος Ἡρακλέους ἐστὶν ὁ Βούσιρις ἕνδεκα γενεαῖς.

Καὶ ὅλως πρὸς τὰ πολλὰ τῶν τοιούτων ἀφορμὰς ἕξομεν λόγων ἐκ τῶν Ἀρίωνος ἐλέγχων.

Ἔπειτα δὲ καὶ εἰ δυνατὸν ὑποθοίμεθα τὸ πρᾶγμα, λεκτέον ὅτι ἀπίθανόν ἐστιν· εἰ δὲ καὶ πιθανόν ἐστι, σκεψόμεθα εἰ ψευδές ἐστιν· εἰ δὲ ἀληθὲς φανείη, ἑξῆς ζητήσομεν, εἰ ἐλ-

ապա՝ թէ կուբի ըստ պատմութեան ինքն ընդ ինքեան[1] շարապիրն. և այսքիւք պախարակեմք զդաս գլխոցն, թէ ոչ արժանապէս եղեալ:

Թէ ամենեքին այսքիւ ըստ յեղանակի կարգեալ յօրինեալ էին, այլ իբրև անօգուտ և անվայելուչ[2] ցուցանելի է, և է և իրացն զոր գործել ոչ է արժան, և յառաջացեալս գործիլ լռել[3] օգուտ է, որպէս թէ ոք զդկրատացի[4] զէանաեայ այսպիսիս ասացեալս յԱթէնս ամբարշտեալ. ասի՝ ապա ենթադրեսցէ ոչ ի ծովու և ոչ ի տան չար չկրել ինչ, և ի ծերութեան բարեբաստութեամբ վախճանեալ:

Եւ զիւրից և կարի յոլովից պաճարանս գացուք ձեռնարկութեանցն, թէ ըստ իւրաքանչիւր աւանդելոց տեղեացն ձեռնարկելով վարեսցուք և կոչեցեալովք ասասիք, յոլոց ամենայն գործն բաղկանայ. և են սոքա վեց՝ դէմք, իրք, տեղի, ժամանակ, յեղանակ[5], պատճառ:

Եւ յարացուցի յիւրաքանչիւրում մեզ բանս ի միում տեղոջ յանհաւանականին:

Արդ՝ եթէ եղծանիցեմք զպատմութիւն յանհաւանականէն, այսպէս անցցուք՝ բանիւ ցուցանելով, զի և դէմքն անհաւանելի է, և գործեցեալն, և տեղին՝ յորում գործ էն. և նմանապէս և ի ժամանակն և պատճառ գործոյն, որպան ի վերայ Մեդէայն զ'ի գիմացն, զի անկարելի է ժօր չար առնել սրտոց. և ի գործոյն՝ զի ոչ վայելուչ է փողոտելով. և ի տեղոյն՝ թէ ոչ ապանանէր ի Կորնթոսի, որ շուրջէր Յասոն[6] պատանեկացն հայրն. և ի ժամանակէն՝ անհաւանելի է յայնմ ժամանակի, յորում ինքն Մեդէա ի վայր երթեալ էր և ընդ գետին մտեալ յատնէ կին անկեալ տարաշխարհիկ. իսկ Յասոն մեծագոյն ևս առնոյր զօրութիւն՝ կին արարեալ զկռուտկա[7] զկերմոսի(°) զմադաւորի զտեղ-

1. Ա. ինքն ըստ ինքեան, լուս. ուղղ.՝ ինքն ընդ ինքեան: 2. Ա անվայելուչ է: 3. Ա. լռեալ, ուղղված է՝ լռել: 4. Ա. զկակրատացի, լուս. ուղղ.՝ զդկրատացի: 5. Ա. յեղանակ վխ. յեղանակ: 6. Ա. ընդ ատուն, լուս. ուղղ.՝ Յասոն: 7. Ա. զկուրկա, ուղղված է՝ զկռուտկա:

λείπει τι ἢ πλεονάζει· ἔπειτα δὲ ὅτι μάχεται κατὰ τὴν διήγησιν αὐτὸς ἑαυτῷ ὁ συγγραφεύς· πρὸς δὲ τούτοις μεμψόμεθα καὶ τὴν τάξιν τῶν κεφαλαίων, εἰ μὴ προσηκόντως εἴη γεγενημένη.

Εἰ δὲ ταῦτα πάντα κατὰ τρόπον εἴη διατεθειμένα, ἀλλ' ὡς ἀπρεπές τε καὶ ἀσύμφορον δεικτέον· ἔστι γὰρ τῶν πραγμάτων ἃ πραχθῆναι μὲν οὐκ ἐχρῆν, φθάσαντα δὲ πραχθῆναι σιωπᾶσθαι συμφέρει, οἷον εἴ τις τὸν Λοκρὸν Αἴαντα τοιαῦτα εἰπὼν εἰς τὴν Ἀθηνᾶν ἀσεβῆσαι οἷα λέγεται, ἔπειτα ὑπόθοιτο μήτε ἐν τῇ θαλάττῃ μήτε οἴκοι κακόν τι αὐτὸν πεπονθότα, ἐν γήρᾳ μετ' εὐδαιμονίας τετελευτηκέναι.

Ῥᾳδίως δὲ καὶ πλειόνων εὐπορήσομεν ἐπιχειρημάτων, ἐὰν καθ' ἕκαστον τῶν παραδεδομένων τόπων ἐπιχειροῦντες χρώμεθα καὶ τοῖς καλουμένοις στοιχείοις, ἐξ ὧν ἅπασα πρᾶξις ὑφίσταται· ἔστι δὲ ταῦτα ἐξ ὧν προείπομεν, πρόσωπον, πρᾶγμα, τόπος, χρόνος, τρόπος, αἰτία.

Παραδείγματος δὲ ἕνεκα ὁ λόγος ἡμῖν ἔστω ἐφ' ἑνὸς τόπου τοῦ ἀπιθάνου.

Ἐὰν τοίνυν ἀνασκευάζωμεν τὴν διήγησιν ἐκ τοῦ ἀπιθάνου, οὕτως ἐπεξελευσόμεθα, δεικνύντες ὅτι καὶ τὸ πρόσωπον ἀπιθανόν ἐστι καὶ τὸ πραχθὲν καὶ ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἡ πρᾶξις, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ χρόνος καὶ ὁ τρόπος καὶ ἡ αἰτία τῆς πράξεως, οἷον ἐπὶ τῆς Μηδείας ἐκ μὲν τοῦ προσώπου, ὅτι ἀπίθανόν ἐστι μητέρα κακῶς ποιῆσαι τέκνα, ἐκ δὲ τῆς πράξεως, ὅτι οὐκ εἰκός ἐστιν ἀποσφάξαι· ἐκ δὲ τοῦ τόπου, ὅτι οὐκ ἂν ἀπέκτεινεν ἐν Κορίνθῳ, ὅπου διέτριβεν Ἰάσων ὁ τῶν παίδων πατήρ· ἐκ δὲ τοῦ χρόνου, ὅτι ἀπίθανόν ἐστιν ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ, ἐν ᾧ αὐτὴ μὲν ἐτεταπείνωτο τοῦ ἀνδρὸς ἐκπεσοῦσα ξένη γυνή, ὁ δὲ Ἰάσων μείζω δύναμιν προσειλήφει γήμας Γλαύκην τὴν Κρέοντος τοῦ βασιλέως τῶν τόπων φυγατέρα· ἐκ δὲ

հացն զդուստր. և ի յեղանակէն՝ զի ջանայր զի մի դիտասցէ և ոչ սպանեալ լինէր, այլ դեղով և մանաւանդ զի կախարդ էր. եւ ի պատճառէն՝ զի անհաւանելի է առ այլն բարկութեան սպանանել զորդին. զի ոչ առանձին Յասանի, այլ և Միդէա հասարակ լինէր թշուառութիւն, և առաւել թերևս, որ կակղագոյն և գորովագոյն իմն են կանայք առ անցս:

Եւ նմանապէս և ի վերայ այլոց տեղեացն պահարևսցուք ըստ զկնէս տաուն ձեռնարկելով՝ յորոց և կար իցէ, և ի ներհակաց տեղեացն տեղեծցուք:

Եւ ի նոյն յարմարէն առասպելական պատմութիւնք և ի քերդողացն և ի հնագէտ պատմութեանց ասացեալ յաղագս կիսատուածոց և աստուածոց, և ևս արտացելոցն ըստ բնութեան, որպէս ոմանք զհնոցն պատմեն յաղագս Փիգասոսի և Երիքթոնեայ, և Քիմերեայ[1], և Պարըկայն, և նմանեցն:

Բայց ոչ ընդ(°) միայն եղծանել զայսպիսիս զառասպելաբանութիւնս, և ուսոի դիմեալ հոսելոյս այսպիսի բան բացերևեցուցանել կատարելագունի է ունակութեան, քան թէ ընդ բազումս՝ զոր արար Հերոդոտոս յերկրորդումն յաղագս պելլեհայցն պատմելով, զիարդ ի բաց թռեան յեգիպտոսէ՝ և մին ի Դովդովնէ[2] և միւսն յԱմմոնոս չոգաւ. քանզի բացապատմելով զառասպելաբանութիւնս, թէ կոյսք ուրանք ի Թերբէայ յեգիպտացոյն էին քրմից՝ մին ի Դովդոնէ[3] վաճառեցաւ և միւսն՝ յԱմմոնոս, և վասն զի զժուրէն բարբառէին և անգիտելի և ի միս առնլի էր զառասպականացն վայրին, ըմբռնեցաւ բան՝ իբրու թէ հաւք էին:

Իսկ Պղատոն ի Փեդրոսէ յաղագս Որիթուիայ ի Հիւսոյ . . . . . ըստ մերձաւոր վիժայ Որիթուիա[4] խաղայր շրջէր եկեալ և հասեալ ուժգնագոյն, մինչ և այսպէս ասիլ՝ ահա ի սովերա[5](°) յափշտակեալ լինել:

1. A. Քիմերեա փխ. Քիմերեայ: 2. A. մին ի Դովդովէ, յուս. ուղղ՝ միւսն ի Դովդովէ: 3. Ա. ի Դովդենէ: 4. A. Որովիթուիա: 5. A. հաւ ի սովերա, յուս. ուղղ՝ ահա ի սովիերա:

τοῦ τρόπου, ὅτι ἐπειράθη ἂν λαθεῖν καὶ οὐκ ἂν ξίφει διεχρήσατο, ἀλλὰ φαρμάκῳ ἄλλως τε καὶ φαρμακὶς οὖσα· ἐκ δὲ τῆς αἰτίας, ὅτι ἀπίθανόν ἐστι δι'ὀργὴν τὴν πρὸς τὸν ἄνδρα ἀπεκτονέναι τὰ τέκνα· οὐ γὰρ ἴδιον τοῦ Ἰάσονος, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς κοινὸν ἐγένετο τὸ ἀτύχημα, καὶ μᾶλλον αὐτῆς, ὅσῳ μαλακώτεραί πως αἱ γυναῖκες πρὸς τὰ πάθη.

Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τόπων ἐφοδεύσομεν κατὰ τὰ ἐξῆς στοιχεῖα ἐπιχειροῦντες ἐξ ὧν ἂν δυνατὸν ᾖ, ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων τόπων κατασκευάσομεν.

Οἱ δ'αὐτοὶ οὗτοι ἁρμόττουσι καὶ πρὸς τὰς μυθικὰς διηγήσεις τάς τε ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ τὰς ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν λεγομένας περί τε θεῶν καὶ ἡρώων, ἔτι τε καὶ τῶν ἐξηλλαγμένων κατὰ φύσιν, οἷά τινες ἱστοροῦσι περὶ Ηηγάσου καὶ Ἐριχθονίου καὶ Χιμαίρας καί Ἱπποκενταύρων καὶ τῶν παραπλησίων.

Τὸ δὲ μὴ μόνον ἀνασκευάζειν τὰς τοιαύτας μυθολογίας, ἀλλὰ καὶ ὅθεν παρερρύηκεν ὁ τοιοῦτος λόγος ἀποφαίνειν τελεωτέρας ἐστὶν ἕξεως ἢ κατὰ τοὺς πολλούς, ὅπερ πεποίηκεν Ἡρόδοτος μὲν ἐν τῇ δευτέρᾳ περὶ τῶν πελειάδων διηγούμενος, ὡς ἐξέπτησαν ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ἡ μὲν εἰς Δωδώνην, ἡ δὲ εἰς Ἄμμωνος ἀφίκετο, ἐξηγούμενός τε τὸ μυθολόγημά φησιν, ὅτι παρθένοι τινὲς ἐκ Θηβῶν τῶν Αἰγυπτίων ἦσαν ἱέρεια, ὧν ἡ μὲν εἰς Δωδώνην ἐπράθη, ἡ δὲ εἰς Ἄμμωνος, καὶ ἐπειδὴ βαρβαριστὶ ἐφθέγγοντο καὶ ἀξυνέτως τοῖς ἐπιχωρίοις, λόγος κατέσχεν ὡς ὄρνιθες ἦσαν.

Πλάτων δὲ ἐν τῷ Φαίδρῳ τὸ περὶ τῆς Ὠρειθυίας καὶ τοῦ Βορέου διήγημα οὐκ ἀποδεχόμενός φησι τὴν Ὠρείθυιαν πνεῦμα βορέου κατὰ τῶν πλησίον πετρῶν σὺν Φαρμακείᾳ παίζουσαν ὦσαι, καὶ οὕτω δὴ λεχθῆναι ὑπὸ τοῦ βορέου ἀνάρπαστον γεγονέναι.

Տի նա և Եփորա[1] վասի չորրորդումն իմն այնու յետանակաւ, զի Տիաքոս էր Պետոպեայ ձոխ արտօրէն և բնաւոր և Պիթոն[2] գաղանաձև զբնութիւն ունէր, և վիշապ և կոչէին. և զվայրօքն որ ի վաղնջուցն Փիլապա, բայց այժմ Պաղդանէ[3] անուանեալ՝ բնակիլ էին մարդակերք, որ կոչէին Հայիք. զորս հերակլէս ասի ըմբռնել զՏիբրիա առնովն. և վասն յաղթելոյ այնց որ ընդ Հերակլեանն էին իբրև զի ազգաւ էին՝ Հայիցին բազմացն, և ամբարշտութեանն աստուածոց զոյժ սմենեցուն թուէր լինել իրք կռոնի, և որքան միանգամ այլ ինչ լուծեալ լինի և յաղագս Դելեբոգոսի[4] և Մինովայ, և Հադամանթեայ, և Դիոսկուրացն, և այլոցն այնց՝ որ ի կրիտէ ասասպելարանեցան. սինա և Պաղիփատայ ճեմականի է ազգ գիրք յաղագս անհաւատից ժակագրեալ յորում այսոքիկ լուծանին. զի Պարիկք կարծեցան յառաջ ի վերայ ձիոց հնծեալք, բայց Թիմիդէս Թրակացի ի ձիարուծութեան ծախեալ[5] ասացաւ յիւրոց ձիոցն կորընչել, և քան նմին քանի և Աքտիոնի շանցն, իսկ Բևդիա(°) ներկանելով զալիան ի գլուխ մարդկան և սեաւս առնելով՝ խարեցաւ զևտորեալ ի սան կատարելով ճանկունս առնել և զնմանս այսոցիկ։

---

1. Ա. Ոփորա փխ. Եփորա։ 2. Ա. Պւթան, լուս. ուղղ.՝ Պիթան։ 3. Ա. Պալլանէ, լուս. ուղղ.՝ Պաղդանէ։ 4. Ա. Եւզուբուգոսի, լուս. ուղղ.՝ Հաբաբգոսի։ 5. Ա. Ծախեալ լուս. ուղղ.՝ Ծախի։

Καὶ μέντοι καὶ Ἔφορος ἐν τῇ τετάρτῃ χρῆται τούτῳ τῷ τρόπῳ, ὅτι ἄρα Τιτυὸς μὲν ἦν Πανοπέως δυνάστης, ἀνὴρ παράνομος καὶ βίαιος, Πύθων δὲ θηριώδης τὴν φύσιν, δράκων ἐπικαλούμενος, οἱ δὲ περὶ τὴν πάλαι μὲν Φλέγραν, νῦν δὲ Παλλήνην ὀνομαζομένην κατοικοῦντες ἦσαν ἄνθρωποι ὠμοὶ καὶ ἱερόσυλοι καὶ ἀνθρωποφάγοι, οἱ καλούμενοι Γίγαντες, οὓς Ἡρακλῆς λέγεται χειρώσασθαι τὴν Τροίαν ἑλών, καὶ διὰ τὸ κρατῆσαι τοὺς περὶ τὸν Ἡρακλέα ὀλίγους ὄντας τῶν Γιγάντων πολλῶν ὄντων καὶ ἀσεβῶν θεῶν ἔργον ἅπασιν ἐδόκει γεγονέναι τὸ περὶ τὴν μάχην, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ἐπιλύεται περὶ τοῦ Λυκούργου καὶ Μίνωος καὶ Ῥαδαμάνθυος καὶ Διὸς καὶ κουρήτων καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐν τῇ Κρήτῃ μυθολογουμένων· καὶ Παλαιφάτῳ τῷ Περιπατητικῷ ἐστιν ὅλον βιβλίον περὶ τῶν ἀπίστων ἐπιγραφόμενον, ἐν ᾧ τὰ τοιαῦτα ἐπιλύεται, οἷον ὅτι Κένταυροι μὲν ὑπελήφθησαν οἱ πρῶτοι ἐπὶ ἵπποις ὀχούμενοι ὀφθέντες, Διομήδης δὲ Θρᾴξ ἐς ἱπποτροφίαν ἐξαναλωθεὶς ἐλέχθη ὑπὸ τῶν αὐτοῦ ἵππων ἀπολωλέναι, κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ Ἀκταίων ὑπὸ τῶν κυνῶν, ἡ δὲ Μήδεια βάπτουσα τὰς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν ἀνθρώπων πολιὰς καὶ μελαίνας ποιοῦσα ἐφημίσθη τοὺς γέροντας εἰς λέβητα κατακόπτουσα νέους ποιεῖν, καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις.

Καὶ περὶ μὲν τῶν τρόπων τῆς γυμνασίας τοσαῦτα, καὶ ὅτι κατ' αὐτοὺς δυνατόν ἐστι γυμνάσασθαι καὶ τοῖς μύθοις.

ՅԱՂԱԳՍ ՏԵՂՈՅ

Տեղի է բան աճական խոստովանեցեալոյ իրի կամ յանցանաց, կամ քաջարութեան. զի է կրկին տեղին՝ մի ընդ-ղէմ չարագործաց, որպան գոռոզի, ժանչէ, այլ ասպանի, շռայլելոյ. իսկ միւսն՝ յաղագս բարի ինչ գործեցելոյ, որպոն յաղագս գոռոզասպանի քաջի և օրինագրողաց:

Տեղեացն ոմանք են պարզք և ոմանք ոչ պարզք. և պարզք՝ յառաջասացեալքս, և ոչ պարզք, որպոն գզօրավարէ[1] մաննչէ, զքահանայէ տաճարակապաէ, զթշնամանողէ ի կացրզի, ի տաճարի, կամ յաղագս կնոջ գոռոզասպանի:

Եւ տեղի ասացեալ է, զի ի նմանէն դիմելով իբրու թէ ի տեղոյ՝ դիւրաւ ձեռնարկեմք և ընդդէմ ոչ խոստովանողացն անիրաւել. վասն որոյ ոմանք[2] և պատճառս ձեռնարկութեանց զսա տանժանեցին. քանզի թշնամանողին ամբաստանութիւն հասարակ և աներկբայ. եւ տեղի կոչի, զի ի ոմանէ դիմելով՝ իբրու թէ ի տեղոյ՝ դիւրաւ և զկոնծռնձէ և զմեղեալ ամբաստանութեան բանից պաճարանս գտանեմք:

Եւ տարբերէ ի ներբողենէն և ի պարսաւանացն, քանզի նա յաղագս որոշելոյ զիմաց ասի և հանդերձ ապացուցից, որպոն Իսոկրատեայն Հելենեայ ներբողեան, և եթէ ուրեք Եւրիբատեայ պարսաւանք ինչ. բայց տեղին յաղագս միայն ի պարզից և իրաց, և առանց ապացուցի. և զի ի ներբողեանն և ի պարսաւանս հոգ տանելի է և առաջաբանից, բայց տեղոյն՝ մտածութիւն այսպիսի իմն լինել թուի, իբրև ասեն այլոյ բանի յառաջասացելոյ և իբր թէ մակբան իմն հանդերձ խանչութեամբ ըստ այլոց ո-

1. A. զզօրավարէ:

2. A. ոմանք, լուս. ուղիղ՝ և ոմանք:

ΠΕΡΙ ΤΟΠΟΥ.

Τόπος ἐστὶ λόγος αὐξητικὸς ὁμολογουμένου πράγματος ἤτοι ἁμαρτήματος ἢ ἀνδραγαθήματος· ἔστι γὰρ διττὸς ὁ τόπος, ὁ μέν τις κατὰ τῶν πεπονηρευμένων, οἷον κατὰ τυράννου, προδότου, ἀνδροφόνου, ἀσώτου, ὁ δέ τις ὑπὲρ τῶν χρηστόν τι διαπεπραγμένων, οἷον ὑπὲρ τυραννοκτόνου, ἀριστέως, νομοθέτου.

Τῶν δὲ τόπων οἱ μέν εἰσιν ἁπλοῖ, οἱ δὲ οὐχ ἁπλοῖ, ἁπλοῖ μὲν οἱ προειρημένοι, οὐχ ἁπλοῖ δὲ οἱ κατὰ στρατηγοῦ προδότου, κατὰ ἱερέως ἱεροσύλου, κατὰ τοῦ ὑβρίσαντος ἐν ἑορτῇ ἢ ἱερῷ, ἢ ὑπὲρ γυναικὸς τυραννοκτόνου.

Τόπος δὲ εἴρηται, ὅτι ἀπ' αὐτοῦ ὁρμώμενοι οἷον ἐκ τόπου ῥᾳδίως ἐπιχειροῦμεν κατὰ τῶν ὁμολογούντων ἀδικεῖν, διόπερ τινὲς καὶ ἀφορμὴν ἐπιχειρημάτων αὐτὸν ὡρίσαντο· ἡ μὲν γὰρ τοῦ ὑβριστοῦ κατηγορία κοινὴ καὶ ἀναμφισβήτητος [καὶ] τόπος καλεῖται, ἐξ αὐτῆς δὲ ὁρμώμενοι οἷον ἐκ τόπου ῥᾳδίως καὶ κατὰ Κόνωνος καὶ κατὰ Μειδίου λόγων εὑποροῦμεν.

Διαφέρει δὲ τῶν ἐγκωμίων καὶ τῶν ψόγων, ὅτι ἐκεῖνα μὲν περὶ ὡρισμένων προσώπων καὶ μετὰ ἀποδείξεως λέγεται, οἷον Ἰσοκράτους τὸ Ἑλένης ἐγκώμιον, καὶ εἴ πού τις Εὐρυβάτου ψόγος, οἱ δὲ τόποι περὶ μόνων ἁπλῶς εἰσι τῶν πραγμάτων καὶ χωρὶς ἀποδείξεως, καὶ ὅτι ἐν μὲν τοῖς ἐγκωμίοις καὶ ψόγοις φροντιστέον καὶ προοιμίων, ἐπὶ δὲ τοῦ τόπου ἐπίνοια τοιαύτη τις εἶναι βούλεται, ὥστε ἀποκοπὴν εἶναι δοκεῖν καὶ μέρος λόγου ἑτέρου προειρημένου, καὶ οἷον ἐπίλογόν τινα μετ' ὄγκου τῶν ἤδη προαποδεδειγμένων· διόπερ καὶ οὕτως ἀρκτέον αὐτοῦ,

անց յառաջացելոց, որպէս առ Իսքինեն[1]. «քանզի մի կարծէք, եղ արք Աթենացիք, զիշատութեանցն գնկզզանս[2] յառաւածոց, այլ ի[3] մարդկան յաղծապղծութեան լինել». և առ Դիմոսթենեն. «մարդք փինք և շտմզք և վիրագք, կրճատակք խոտքանչիւր ոք զիւրեանց դատաս, պատասխանն յառաջադոյն վճռատեալ նախ Փիլիպպոսի, եսկ յայժմ Ալեքսանդրի. որովայնիս չափել և ամօթալիօք զարհուրատեսիլն». և ես՝ «զի ահա, եղ Աթենացիք, ահա անհնարին անկատ չկայ և զնզակ[4], և բազում ևս յաչառակամութեան, և պատնեշութեան, և ի ձենջ խնամոյ, և զարմանոյ կարօտեալ»:

Ահա այնուհետև և առաջարանիցդ հարկ անկն, և զնոյն գիրան արտարկեն[5] իբրև պատմելով, բայց յանհնարին զանմուռնն և վերայ բերելոք. եսկ այսպիսիքն, ինձ թուի, թէ և այսպէս[6] օգտակարն, բայց ապարհնն ևս գյատուկ թիւն կրճատեսցեն:

Եւ ձեռնարկել պիտի ի համաց յօժարութեան գործոցդ և ի ուժգնեն գործոյն՝ զրա գործեն, և յանկանել՝ յորոց այլքն կրեն վասն նոցա, և ես յորոց ինքեանք կցորդութիւնս ընդունեն և եթէ որպէս յառնիւ կամիցիք և առաջարանել և պատուհասիմբ վարել, յես առաջարանին և պատուհասին(°) պատուհասին առցուք զձեռնարկութիւն. նախ՝ ի խորհրդոց գործոցն, զի չար է, եւ երկրորդ՝ յիրէն յոր անկրաւթիւնն եղև, և զի ի հարկաւորապէսին, որդոն զի զոչ ինչս զաւ առնէ, որ է հարկաւորապէս աստինացուն. և ի ոգս սակս զերկիր գործեք և նաւեք, և զամենայն ինչ միանգամայն զբաս աշխարհիս գործեք, զի ոչնչիւք ինչս՝ յորոց կեալ կարիցեք:

Եւ յես այսորիկ ի պարտեակութիւնն և անուամբ մի անկրաւթիւն է, բայց ճշմարտութեամբ բազում յին-

1. Ա. առ Իսքենին, լուս.՝ առ Եսքինէն: 2. Ա. զսկսմանս, լուս. ուղղ.՝ սկզբանս: 3. Ա. այ ի փխ. այլ ի: 4. Ա. զոքնզակ փխ. զժնզակ: 5. Ա. յարտարկեն: 6. Ա. այսպէս, լուս. ուղղ.՝ այսպեսաւ:

καθάπερ ἤδη προειρημένων ἑτέρων, ὡς παρ' Αἰσχίνῃ· μὴ γὰρ οἴεσθε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὰς τῶν ἀτυχημάτων ἀρχὰς ἀπὸ θεῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων ἀσελγείας γίνεσθαι, καὶ παρὰ Δημοσθένει, ἄνθρωποι μιαροὶ καὶ κόλακες καὶ ἀλάστορες, ἠκρωτηριασμένοι τὰς ἑαυτῶν ἕκαστοι πατρίδας, τὴν ἐλευθερίαν προπεπωκότες πρότερον μὲν Φιλίππῳ, νῦν δὲ Ἀλεξάνδρῳ, τῇ γαστρὶ μετροῦντες καὶ τοῖς αἰσχίστοις τὴν εὐδαιμονίαν· καὶ ἔτι· νόσημα γάρ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, δεινὸν ἐμπέπτωκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ χαλεπὸν καὶ πολλῆς εὐτυχίας τινὸς καὶ τῆς παρ' ὑμῶν ἐπιμελείας δεόμενον.

Ἤδη δὲ καὶ προοιμίων πολλοὶ φροντίζουσι, καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐκτίθενται ὡσανεὶ διηγούμενοι, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὰς αὐξήσεις ἐπιφέρουσιν, οἱ δὲ τοιοῦτοι τάχα ἂν καὶ οὕτως ὠφελοῖντο, διαφθείρουσι μέντοι τὴν ἰδιότητα τοῦ γυμνάσματος.

Ἐπιχειρεῖν δὲ δεῖ ἐκ τῆς προαιρέσεως τῶν δεδρακότων καὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἔργων ὧν διαπράττονται, ἔκ τε ὧν ἕτεροι πάσχουσι δι' αὐτούς, καὶ ἔτι ἐξ ὧν αὐτοὶ μεταλαμβάνουσιν ἐὰν δὲ ὥσπερ ἐν δίκῃ ἐθέλωμεν καὶ προοιμίῳ καὶ διηγήματι χρῆσθαι, μετὰ τὸ προοίμιον καὶ τὴν τοῦ ἀδικήματος ἀπαγγελίαν ληψόμεθα τὰς ἐπιχειρήσεις, πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς διανοίας τοῦ δεδρακότος, ὅτι πονηρά, δεύτερον δὲ ἀπὸ τοῦ πράγματος περὶ οὗ τὸ ἀδίκημα, ὅτι τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐστίν, οἷον ὅτι κλέπτης περὶ τὰ χρήματα ἐπιβουλεύει, ἅπερ εἰσὶν ἀναγκαιότατα πᾶσι, καὶ τούτων ἕνεκα καὶ γεωργοῦμεν καὶ πλέομεν καὶ πάνθ' ἁπλῶς κατὰ τὸν βίον πράττομεν, ἵν' ἔχωμεν χρήματα, ἐξ ὧν ζῆν δυνησόμεθα.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπὸ τῆς περιοχῆς, ὅτι τῷ μὲν ὀνόματι ἓν τὸ ἀδίκημά ἐστι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ πολλὰ περιέχει ἐν αὑτῷ ἀδι-

քան պարունակէ անիրաւութիւնս, իբրու թէ շնութիւն և բռնութիւն, և բազումս այլ այսպիսիս պարունակէ։

Եւ ապա ի բաղդատութենէն. և է սա երեքպատիկ. քանզի զամբաստանեալն ի մէնջ կամ ընդ մեծի ինչ բաղդատեմք, կամ ընդ նուազի, կամ ընդ նմանի։

Արդ՝ յորժամ ընդ մեծի բաղդատեմք՝ անեցուցանելով զնուազն և զոյգ նմա ապերևեցուցանեմք, որպէս զոմն զոյգ այնմ տաճարակապին անիրաւութիւն առնէ. քանզի միով երկոքին վարին առ ի գողանալն ցանկութեամբ. և ոչ զոմն՝ եթէ ժամանակ գոյէ՝ զանդագեսցի տաճարակապուա լինել, և ոչ տաճարակապուան գողանալ։

Եւ յորժամ ընդ նուազին բաղդատիցեմք, այսպէս առասցուք. զի եթէ զոմն զմարդկան զինչս շոպելով պատժեալ լինիք, արչաւ ևս առաւել սա պատժեսցի, որ զտաճուածոյն կապէ։

Եւ յորժամ զոյգ ընդ զուգի առարկիցեմք, ասասցուք. զի եթէ զդոյգն մեղուցեալս անվնաս և անպատիժ ոչ թողումք՝ և ոչ զսա արժան է անտես առնել։

Ապա ի ներհակայն. զի եթէ քոչն պատուոյ արժանի է՝ պատժի մատնիչն։

Եւ զկնի այսր յայնցանէ՝ որ իրէն է, որպէս յայնմ որ պատճարակապաէն ամբաստան լինիմք. զի յառաջ քան յատուածան ամբարշաւութիանց՝ զէպ է սեղանակապին բազում ինչ յանցեալսն(՞) և բանալ թողուլ բազում ինչ ի կարգեցելոյն ի պատիւ աստուածոյն, որպէս ասէն, գոնս, ազօթս, և ևս առա երդնուլ բազում անգամ, . . գնաւատարն։

Ապա յարտհութենէն և այնոցիկ՝ որք յետ իրին, որպէս զի սեղանակապութեան ելոյ՝ սէրունեան տաճարքն անպարզ կան ինան, և սեղանակապուան յաճօխալի հեշտութիւնս ծախէ զկապատածն. եւ զի վասն այսպիսի մեղանաց հասանէ քաղաքաց և աստուածոյ քէնք և սիք, սով, ժանդ, ախտք, զօրականաց սատակմունք և ամենայն ինչ՝ որ միանգամ այսպիսի է։

Եւ զկնի այսորիկ յանդիմանականն, որպէս՝ զի ի մարդիկ է զժնդակութենս։

Ապա ի դատողութենէն, ապա յօրինագրողացն կամ ի

κήματα, οἷον ἡ μοιχεία καὶ βίαν καὶ κλοπὴν καὶ νοθείαν καὶ μυρία ἄλλα περιέχει.

Ἔπειτα δὲ ἀπὸ τῆς συγκρίσεως, αὕτη δὲ τριπλῆ· τὸ γὰρ κατηγορούμενον ὑφ' ἡμῶν ἢ μείζονι ἑαυτοῦ συγκρίνομεν ἢ ἐλάττονι ἢ ἴσῳ·

Ὅταν μὲν οὖν μείζονι συγκρίνωμεν, αὔξοντες τὸ ἔλαττον ἴσον ἐκείνῳ ἀποφανοῦμεν, οἷον ὅτι κλέπτης τῷ ἱεροσύλῳ τὰ ἴσα ἀδικεῖ· μίᾳ γὰρ ἀμφότεροι χρῶνται τῇ περὶ τὸ κλέπτειν ἐπιθυμίᾳ, καὶ οὐθ' ὁ κλέπτης εἰ καιροῦ λάβοιτο, ὀκνήσειεν ἱεροσυλεῖν, οὐθ' ὁ ἱερόσυλος κλέπτειν.

Ὅταν δὲ ἐλάττονι συγκρίνωμεν, οὕτως ἐροῦμεν· εἰ ὁ κλέπτης ἀνθρώπων χρήματα ἀφαιρούμενος κολάζεται, πόσῳ μᾶλλον οὗτος κολασθήσεται ὁ τὰ τῶν θεῶν συλῶν;

Ὅταν δὲ ἴσον ἴσῳ παραβάλλωμεν, φήσομεν, ὅτι εἰ τὸν τὰ ἴσα ἡμαρτηκότα ἀθῷον οὐκ ἐῶμεν, οὐδὲ τοῦτον ἄξιον περιορᾶν.

Εἶτα ἀπὸ τῶν ἐναντίων· εἰ γὰρ ἀριστεὺς τιμῶν ἄξιος, κολάσεως ὁ προδότης.

Ἐξῆς δὲ ἀπὸ τῶν πρὸ τοῦ πράγματος, οἷον τὸ κατὰ τοῦ ἱεροσύλου, ὅτι πρὸ τῶν εἰς τοὺς θεοὺς ἀσεβημάτων εἰκός ἐστι τὸν ἱερόσυλον πολλὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τετολμηκέναι, πολλὰ δὲ εἰς τοὺς κατοιχομένους, ἐκλελοιπέναι τε τὰ πολλὰ τῶν νενομισμένων ἐπὶ τιμῇ θεῶν, οἷον ἑορτὰς θυσίας εὐχάς, ἔτι τε ἐπιωρκηκέναι πολλάκις, καὶ τὰ παραπλήσια.

Εἶτα ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως καὶ τῶν μετὰ τὸ πρᾶγμα, οἷον ἱεροσυλίας γενομένης τὰ μὲν ἱερὰ ἀκόσμητα διαμένει, ὁ δὲ ἱερόσυλος εἰς τὰς ἡδονὰς καταναλίσκει τὰ συληθέντα, καὶ ὅτι διὰ τὰς τοιαύτας ἁμαρτίας ἐπιγίνεται ταῖς πόλεσι καὶ θεῶν μηνίματα, λιμοὶ καὶ λοιμοί, στρατοπέδων ὄλεθροι, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα.

Ἐξῆς δὲ ἀπὸ τοῦ ἀναγκέστου, οἷον ἀνεπανόρθωτόν ἐστι τὸ πραχθέν.

Εἶτα ἐκ τῆς κρίσεως ἤτοι νομοθετῶν ἢ ποιητῶν ἢ σοφῶν

քերդողաց, կամ ի չիմասանոց արանց. բայց խրատէ ասելով, որպան՝ պի և սոցա չար գոլ թուի գործեցեալն և պատժի արժանի։

Եւ ի վերայ ամենեցուն զարամագաղափարութիւն արասցուք, յորժամ ներգործեցեալ պիրն պատժեցեմք եւ զխան գրկեցելոյ[1], որպան գայրասպանէ. պի տրամագրեմք՝ որպիսի էր գործելովն զապանուճն. պի խակ և անողորմն ինքնաձեռն եղեալ մարդ մարդոյ և զաւարն(°) կորդելով և գնարուածոն ի վերայ հասուցանելով. և եթէ յառաջնումն այլս ի վերայ այլոց առնելով և մոլեալ ընդ արիւն սպանեցելոյն[2], և որպիսիս և նայն ձայնս արձակէր՝ գայն զսպանողն ժաղթելով և գայն օգնական կոչելով, մի ժամ գմարդիկ և մի ժամ զասուածդ, և որքան մխանգամ[3] այլ ինչ այսպիսի։

Եւ յոչ պարզոն տեղիս է և յառաջասացելոցն ձեռնարկել, բայց ի յոլով տեղեաց պաճարանս գացուք վասն այնր՝ որ կան ինչ առ ոչ պարզոն. պի մասնիչն և ինքն ըստ ինքեան բարկութեան արժանի է, և կարի յորժամ և զօրավար իցէ. քանզի ոչն ըստ յուսոյ և ըստ կարծեաց գործեցեալ բազում պատճառս բանի աւանդէ։

Արդ՝ մեղանացն ածումն յայսցանէ ապաքէն եղիցի, իսկ գովանացն ի ներհակացն։

---

1. Ա. գկրեցելոյ, լատ. ուղղ.՝ գրկեցելոյ։ 2. Ա. արիւնասպանեցելոյն վին. արիւն սպանեցելոյն։ 3. Ա. միայնգամ։

ἀνδρῶν γνώμας λέγοντες, οἷον ὅτι καὶ τούτοις πονηρὸν εἶναι δοκεῖ τὸ πραχθὲν καὶ κολάσεως ἄξιον.

Ἐφ' ἅπασι δὲ τὴν διατύπωσιν ποιησόμεθα, ὅταν ἐνεργούμενον τὸ ἀδίκημα ἀπαγγέλλωμεν καὶ τὸ πάθος τοῦ ἠδικημένου, οἷον κατὰ ἀνδροφόνου· διαγράψομεν γὰρ οἷος μὲν ἦν ὁ ἐργαζόμενος τὸν φόνον, ὡς ὠμῶς καὶ ἀνηλεῶς αὐτόχειρ γενόμενος ἀνθρώπου ἄνθρωπος ὤν, καὶ τὸ ξίφος σπώμενος, καὶ τὴν πληγὴν καταφέρων, καὶ μὴ καιρίας εἰ τύχοι τῆς πληγῆς γενομένης, ἄλλας ἐπ' ἄλλαις ποιούμενος, καὶ μιαινόμενος αἵματι τοῦ φονευομένου, οἵας δὲ κἀκεῖνος φωνὰς ἠφίει, τοῦτο μὲν τοῦ φονέως δεόμενος, τοῦτο δὲ βοηθοὺς ἐπικαλούμενος, νῦν μὲν ἀνθρώπους, νῦν δὲ τοὺς θεούς, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα.

Ἐν δὲ τοῖς οὐχ ἁπλοῖς τόποις ἔστι μὲν καὶ ἀπὸ τῶν προειρημένων ἐπιχειρεῖν, πλειόνων δὲ λόγων εὐπορήσομεν διὰ τὸ προσκείμενον τοῖς ἁπλοῖς· ὁ γὰρ προδότης καὶ καθ' αὑτὸν μὲν ὀργῆς ἄξιος, πολὺ δὲ πλέον, ὅταν στρατηγὸς ᾖ· τὸ δὲ παρ' ἐλπίδας πραχθὲν πολλὰς ἀφορμὰς λόγων παραδίδωσιν.

Ἡ μὲν τῶν ἁμαρτημάτων αὔξησις ἐκ τούτων ἂν γένοιτο, τῶν δὲ ἐπαινετῶν ἐκ τῶν ἐναντίων.

ՅԱՂԱԳՍ ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹԵԱՆ

Արտասանութիւն է բան պարուսնական յայտնապէս ի գուբս ածելով զպղեցեալն։

Եւ լինի արտասանութիւն դիմաց և իրաց, և տեղեաց։

Եւ դիմաց՝ իբր թէ Հոմերական.

«բոլորակութիւն դիմիկամբք և աչժայտ գանգրահեր» [1]*։*

Եւ դյատակս Թերսիտեայն.

«լեպեշաի [2] *էր և սրագլուխ և կաղ ի միոջէ ոտանէ».*

և զինի՛ն. և առ Հերոդոտեայն [3] *զանասակս ցիծին և զձիագետացն* [4]*, և կրակոզիլոսացն զնգիպատացոյց։*

Եւ իրաց՝ իբր թէ պատերազմի, խաղազութեան, ձմեռացոյց, ժանգախաւի, շարժման։

Եւ տեղեաց, որպէս հզաւրաց (՞), ծովեզերաց, քաղաքաց, կղզեաց, անապատից և նմանիցն։

Եւ ժամանակաց, որպէս գարնանոյ, ամառայնոյ, ասնի և այսպիսեացն։

Եւ յեղանակացն են արտասանութիւնք, որպէս կաղժածացն և զինուցն, և մեքենայիցն, զոր օրինակ իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէն կազմեցաւ, որպէս առ Հոմերոնի՝ զինագործութիւնն, և առ ի Թուկիդիդեայ՝ շրջապարսպաւորութիւն Պլատէացոցն և մեքենայիցն կազմութիւն. «մեծ գործ բան ընդ մէջ ազգեալ փոխեցին զամենայն»։ Եւ յիննեբրոքոմ [5] *Քաւսեայ. «զկաւաս Պարսից ի վերայ երկայն փայ-*

1. Ա. *գանգռահեր։* 2. Ա. *լեպեշաի, լաս. ասպ.՝ զեպեշաի։* 3. Ա. *Հերոդոզեայն, լաս. ասպ.՝ Հերոդոզէս։* 4. Ա. *զձիայգեացն։* 5. Ա. *յիննեբրոքոմէ։*

ΠΕΡΙ ΕΚΦΡΑΣΕΩΣ.

Ἔκφρασις ἐστὶ λόγος περιηγηματικὸς ἐναργῶς ὑπ᾽ ὄψιν ἄγων τὸ δηλούμενον.

Γίνεται δὲ ἔκφρασις προσώπων τε καὶ πραγμάτων καὶ τόπων καὶ χρόνων.

Προσώπων μὲν οὖν, οἷον τὸ Ὁμηρικόν,

γυρὸς ἔην ὤμοις, μελανόχροος, οὐλοκάρηνος.

Καὶ τὰ περὶ τοῦ Θερσίτου,

φολκὸς ἔην, χωλὸς δ᾽ἕτερον πόδα, τῶ δὲ οἱ ὤμω κυρτὼ ἐπὶ στῆθος·

καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ παρ᾽ Ἡροδότῳ τὸ εἶδος τῆς ἴβιδος καὶ τῶν ἵππων τῶν ποταμίων καὶ τῶν κροκοδείλων τῶν Αἰγυπτίων.

Πραγμάτων δὲ οἷον [φράσις] πολέμου, εἰρήνης, χειμῶνος, λιμοῦ, λοιμοῦ, σεισμοῦ.

Τόπων δὲ οἷον λειμῶνος, αἰγιαλῶν, πόλεων, νήσων, ἐρημίας, καὶ τῶν ὁμοίων.

Χρόνων δὲ οἷον ἔαρος, θέρους, ἑορτῆς, καὶ τῶν τοιούτων

Αἱ δὲ καὶ τρόπων εἰσὶν ἐκφράσεις, ὁποῖαι τῶν σκευῶν καὶ τῶν ὅπλων καὶ τῶν μηχανημάτων, ὃν τρόπον ἕκαστον παρεσκευάσθη, ὡς παρὰ μὲν Ὁμήρῳ ἡ ὁπλοποιΐα, παρὰ Θουκυδίδῃ δὲ ὁ περιτειχισμὸς τῶν Πλαταιέων καὶ ἡ τοῦ μηχανήματος κατασκευή, κεραίαν μεγάλην δίχα πρίσαντες, ἐκοίλαναν ἅπασαν. ἐν δὲ τῇ ἑνάτῃ Κτησίας, οἷον τὰ εἴδωλα τῶν Περσῶν ἐπὶ τοῖς μακροῖς ξύλοις

ոչ տեսեալ ընդ առաւօտս առ դղեկն ի հեռուստ՝ Լիկիացիքն[1] ի փախուստ դարձան՝ կարծեցեալք զդղեակն արեամբ[2] լի զոլ, և ահա յըմբռնումն մատնիլ»։

Բայց եղեալ ինն և քառն արտասանութիւն, որպէս առ Թուկիդիդէս և Փիլիստեայ պիշերաժամարտութիւն։

Քանզի դիշերն ժամանակ ինն, իսկ կռիւն գործ։

Եւ ապստկցութիւն ինն կրթութիւնս այս ունի ընդ առաջաստացելուն, քանզի նա յաղագս ոչինչ որոշեցելոյ է, այլ հասարակ ընդհանուրս մանր մանր(՞). եւ սարբերեն ի միմեանց նախ առաջին, զի սեղի և յինքնակամութեանցն է, իսկ արտասանութիւն՝ բազում անգամ[3] յաղագս անշնչիցն և անինքնակամացն լինի. եւ երկրորդ՝ զի ի սեղջն զերան պատմելով՝ յանկամբ և զեղ խրատն՝ կամ բարի և կամ վատթար զոլ ասելով, եւ յարտասանութեանդ սակ երացն է պատմութիւն։

Եւ ձեռնարկեցուք զերան արտասանելով յառաջեղոյն, և յայնցանէ՝ որ առ սուտ երքն լինին, և յայնցանէ՝ որ դիկն ինչ պատահեցեն ասցա, որպան ի վերայ պատահարսին անցուք բանիւ նախ առաջին զպատերազմին զրօթաժողովութիւնսն . . . . . զմանս, և զսուտս, և ի վերայ ամենայնի զոմանց զըմբռնումն եւ զծառայութիւն, և զոմանց զյաղթութիւն և զյաղթութիւնսն։

Եւ եթէ ժամանակս կամ դէմս արտասանիցեմք՝ առ ի զնոքօքն պատժութենէ պատճառս առցուք բանիւ, և ի բոլոյն, և ի պիտանացուէն, և ի հեշտալոյն, որպան՝ Հոմերոս ի վերայ Աքիլլեայն զինուցն սրաթ, ասելով՝ դեղեցիկ էր և ամուր, և տեսանելի օգնականացն հիանալի, և թշնամեացն ահագին։

Եւ առաքինութիւնք արտասանութեան են այսոքիկ՝ հատաստութիւն առաւել և ներգործութիւն գրելէ տեսանել զպատմեցեալսն. եւ ապա ոչն կատարելապէս յերկարել առ պիտանացուսն, բայց եթէ զրոյոցն միտնգամայն[4] նմա-

1. A. *Լիկիացիքն* վխ. *Լիկիացիքն*։ 2. A. *արեամբ*, լուս. ուղղ. *արեամբք*։ 3. A. *բազում ինչ*, լուս. ուղղ.՝ *բազում անգամ*։ 4. A. *միանգամայն*։

ὁρῶντες ὑπὸ τὸν ὄρθρον πρὸς τὰς ἀκροπόλεις πόρρωθεν οἱ Λυδοὶ εἰς φυγὴν ἐτράποντο, νομίσαντες τὴν ἀκρόπολιν πλήρη εἶναι Περσῶν, καὶ ἤδη ἑαλωκέναι.

Γένοιτο δ'ἄν τις καὶ μικτὴ ἔκφρασις, ὡς παρὰ Θουκυδίδῃ καὶ Φιλίστῳ νυκτομαχία.

Ἡ μὲν γὰρ νὺξ καιρός ἐστιν, ἡ δὲ μάχη πρᾶξις.

Συγγένειαν δὲ ἔχει τὸ γύμνασμα τοῦτο τῶν προειρημένων· ἡ μὲν γὰρ περὶ οὐδενὸς ὡρισμένου ἐστὶν ἀμφότερα, ἀλλὰ κοινὰ καὶ καθόλου, ταύτῃ ὅμοια· διαφέρει δὲ ἀλλήλων πρῶτον μέν, ὅτι ὁ μὲν τόπος περὶ τῶν ἐκ προαιρέσεώς ἐστιν, ἡ δὲ ἔκφρασις τὰ πολλὰ περὶ τῶν ἀψύχων καὶ ἀπροαιρέτων γίνεται, δεύτερον δὲ ὅτι ἐν μὲν τῷ τόπῳ τὰ πράγματα ἀπαγγέλλοντες προστίθεμεν καὶ τὴν ἡμετέραν γνώμην ἢ χρηστὰ ἢ φαῦλα λέγοντες εἶναι, ἐν δὲ τῇ ἐκφράσει ψιλὴ τῶν πραγμάτων ἐστὶν ἡ ἀπαγγελία.

Ἐπιχειρήσομεν δὲ τὰ μὲν πράγματα ἐκφράζοντες ἔκ τε τῶν προγιγνομένων, καὶ ἐκ τῶν συμβαινόντων τούτοις, οἷον ἐπὶ πολέμου διεξελευσόμεθα πρῶτον μὲν τὰ πρὸ τοῦ πολέμου, τὰς στρατολογίας, τὰ ἀναλώματα, τοὺς φόβους, τὴν χώραν δῃουμένην, τὰς πολιορκίας, ἔπειτα δὲ τὰ τραύματα καὶ τοὺς θανάτους καὶ τὰ πένθη, ἐφ' ἅπασι δὲ τῶν μὲν τὴν ἅλωσιν καὶ τὴν δουλείαν, τῶν δὲ τὴν νίκην καὶ τὰ τρόπαια.

Ἐὰν δὲ τόπους ἢ χρόνους ἢ τρόπους ἢ πρόσωπα ἐκφράζωμεν, μετὰ τῆς παρ' ἑαυτῶν διηγήσεως ἀφορμὰς ἕξομεν λόγων καὶ ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ἐκ τοῦ χρησίμου καὶ ἐκ τοῦ ἡδέος, οἷον Ὅμηρος ἐπὶ τῶν Ἀχιλλέως ὅπλων ἐποίησεν, εἰπὼν ὅτι καὶ καλὰ ἦν καὶ ἰσχυρὰ καὶ ἰδεῖν τοῖς μὲν συμμάχοις ἐκπληκτικά, τοῖς δὲ πολεμίοις φοβερά.

Ἀρεταὶ δὲ ἐκφράσεως αἵδε, σαφήνεια μὲν μάλιστα καὶ ἐνάργεια τοῦ σχεδὸν ὁρᾶσθαι τὰ ἀπαγγελλόμενα, ἔπειτα τὸ μὴ τελέως ἀπομηκύνειν περὶ τὰ ἄχρηστα, τὸ δὲ ὅλον συνεξομοιοῦσθαι χρὴ τοῖς ὑποκειμένοις τὴν ἀπαγγελίαν, ὥστε εἰ μὲν

նութիւն առ առնուլ պիտի ենթակայիցն պատմութիւն, մինչ դի թէ պայծառ և զուարթ ինչ էակ ապրեցաւն, պայծառ և զուարթ և գմեկնութիւն զոլ. եւ եթէ մթին և գամաքային, և անագին է, և որպիսի պիարդ ինչ և իցէ՝ և ոչ գմեկնութիւնան հեռացուցանել և ի բաց առնել ի բնութենէն նոցա:

Բայց ամանք և արժանի համարին կրթիլ ըստ արուեստանութեան՝ եղծանելով և առեղծանելով գյոժանցան առաջեալ արուեստանութիւնս, որպն՝ դի Հերոդոտոս սուտ պատմեաց յաղագս սեսակի ցիծին, ասելով սպիտակ թևօք բայց ի գլխոյ և ի պարանոցէ և ի պոպռութեան ի ծայրէ. քանզի պոպռին բոլոր սպիտակ է:

Բայց մեզ ոչինչ նորոգ թուին ասել առաւել քան գյառաջասացեալն, վասն դի գայսպիսի սեսակս անկանիլ կարծեմք ընդ պատմութեան եղծիւք և առեղծիւք

εὐανθές τι εἴη τὸ δηλούμενον, εὐανθῆ καὶ τὴν φράσιν εἶναι· εἰ δὲ αὐχμηρὸν ἢ φοβερὸν ἢ ὁποῖον δή ποτε, μηδὲ τὰ τῆς ἑρμηνείας ἀπάδειν τῆς φύσεως αὐτῶν.

Ἔνιοι μέντοι γε ἀξιοῦσι γυμνάζεσθαι καὶ τὴν ἔκφρασιν ἀνασκευάζοντας καὶ κατασκευάζοντας τὰς ὑπό τινων εἰρημένας ἐκφράσεις, οἷον ὅτι Ἡρόδοτος διέψευσται περὶ τοῦ εἴδους τῆς ἴβεως λέγων ὅτι λευκόπτεροί εἰσι πλὴν κεφαλῆς τε καὶ αὐχένος καὶ τοῦ πυγαίου ἄκρου· τὸ γὰρ πυγαῖον ὅλον λευκόν ἐστιν.

Ἡμῖν δὲ οὐδὲν καινὸν δοκοῦσι λέγειν παρὰ τὰ προειρημένα, διὰ τὸ τοιοῦτον εἶδος ὑποπίπτειν νομίζειν [ἐν] ταῖς τῶν διηγημάτων ἀνασκευαῖς τε καὶ κατασκευαῖς.

ՅԱՂԱԳՍ ԴԻՄԱՌՆՈՒԹԵԱՆ

Դիմառնութիւն՝ դիմաց ի ներքս արկութիւն արուեստից բանս ընտանիս իւր՝ որ և ենթակայիցն[1] միշտ անբիծայից, իբրու թէ՝ զինչ ասիցէ[2] բանս առ կին որ՝ հանդերձեալ ուղի երթալ կամ զօրավար՝ յորդորելով զզօրականան առ վաստակս:

Եւ ի վերայ որշնկելոց դիմաց, իբրու թէ զինչ ասասցէ բանս կիւրոս խաղացեալ զօրօք ի Մասագետս[3], կամ զինչ Դաւիթ յետ ի Մարաթոնէ ի կռիւն[4] առնանելով զարքայ:

Եւ ընդ այսու ևս ընդ ազգիս[5] կրթութեանն անկանի և կայրպականաց բանիցն առեալ, եւ յորդորականացն, և թղթականացն:

Արդ՝ նախ առաջին քան զամենայն պարտ է արժան է ընդ միտ առնել զառաջին գէմս՝ որպիսի ինչ ոք է, և զայն՝ առ որ բանն, և զառաջիկայ հասակն, և զժամանակն, և ըստ տեղին, և զգեղն, և զենթակայ նիւթն, յորոց որոյ հանգերձեալ են բանքն ճառել. և ապա այնուհետև փութալ բանս յարմարականս ասել. քանզի վայել են վաս հասակի այլք այլոց, ծերունեցն և պատանեցն ոչ նոյնք, այլ պատանոյն բան մեզ պարզութեամբ և պչմախտութեամբ հանեալ եղիցի, իսկ ծերունեցն՝ խոհեմութեամբ և նմուաստութեամբ. եւ վասն բնութեան կնոջն և առն այլ բանք յարմարին, եւ վասն զեղի ծառայի և ազատի, և վասն ախորժակաց զինուորի և հոգագործի, և քան արուեստագրութեան

1. A. *ենթակայիցն*, ուղղված է՝ *ենթակայ իրացն*: 2. A. *ասիցե*, լաս. ուղղ.՝ *ասցէ*: 3. A. *ի Մասագետս*: 4. A. *ի կռիւն*, լաս. ուղղ.՝ *ի կռուին*: 5. A. *ազգիս*, լաս. ուղղ.՝ *ազգաս*:

ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΩΠΟΠΟΙΑΣ.

Προσωποποιΐα ἐστὶ προσώπου παρεισαγωγὴ διατιθεμένου λόγους οἰκείους ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασιν ἀναμφισβητήτως, οἷον τίνας ἂν εἴποι λόγους ἀνὴρ πρὸς τὴν γυναῖκα μέλλων ἀποδημεῖν, ἢ στρατηγὸς τοῖς στρατιώταις ἐπὶ τοὺς κινδύνους.

Καὶ ἐπὶ ὡρισμένων δὲ προσώπων, οἷον τίνας ἃ εἴποι λόγους Κῦρος ἐλαύνων ἐπὶ Μασσαγέτας, ἢ τίνας Δάτις μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἐντυγχάνων τῷ βασιλεῖ.

Ὑπὸ δὲ τοῦτο τὸ γένος τῆς γυμνασίας πίπτει καὶ τὸ τῶν πανηγυρικῶν λόγων εἶδος, καὶ τὸ τῶν προτρεπτικῶν, καὶ τὸ τῶν ἐπιστολικῶν.

Πρῶτον μὲν τοίνυν ἁπάντων ἐνθυμητέον δεῖ τό τε τοῦ λέγοντος πρόσωπον ὁποῖόν ἐστι, καὶ τὸ πρὸς ὃν ὁ λόγος, τήν τε παροῦσαν ἡλικίαν, καὶ τὸν καιρόν, καὶ τὸν τόπον, καὶ τὴν τύχην, καὶ τὴν ὑποκειμένην ὕλην, περὶ ἧς οἱ μέλλοντες λόγοι ῥηθήσονται· ἔπειτα δὲ ἤδη πειρᾶσθαι λόγους ἁρμόττοντας εἰπεῖν· πρέπουσι γὰρ διʼ ἡλικίαν ἄλλοι ἄλλοις, πρεσβυτέρῳ καὶ νεωτέρῳ οὐχ οἱ αὐτοί, ἀλλʼ ὁ μὲν τοῦ νεωτέρου λόγος ἡμῖν ἁπλότητι καὶ σωφροσύνῃ μεμιγμένος ἔσται, ὁ δὲ τοῦ πρεσβυτέρου συνέσει καὶ ἐμπειρίᾳ· καὶ διὰ φύσιν γυναικὶ καὶ ἀνδρὶ ἕτεροι λόγοι ἁρμόττοιεν ἄν, καὶ διὰ τύχην δούλῳ καὶ ἐλευθέρῳ, καὶ διʼ ἐπιτήδευμα στρατιώτῃ καὶ γεωργῷ, κατὰ δὲ διάθεσιν ἐρῶντι καὶ σωφρονοῦντι, καὶ διὰ γένος ἕτεροι μὲν λόγοι τοῦ Λά-

աստիճանքուժ և ողջախոհի, վասն ապրի՝ զի այլ բանք են Լակոնացոց սակաւք և սուրբ, և այլք Աստիկեցոց առն կոտրտարանի։

Եւ զժարար առնէք ասել բազում անգամ զՀերոդոտոս, զի թէպէտ և հելլենարէն[1] գրեաց՝ յորժամ ի նոսա բանիցն նմանութիւն առնիցէ։

Քանզի վայել են բանք և տեղեաց և ժամանակաց. քանզի ոչ որ յառաջի զօրուն՝ նոյնք և ժողովի, և ոչ յաղթողաց և պարտեցելոց, և որքան միանգամ այլք ինչ զիւաց գնեա երթան։

Այլ և նոյն ինքն իրքն իւրաքանչիւր ունին վայելչական մեկնութիւն։

Եւ առ այսորիւք կարողք և բանեակնք եղիցուք, յորժամ ոչ յաղագս մեծամեծաց իրաց նուաստաբար ասիցեմք, և ոչ յաղագս ըղձիցն յոխորտանաձև, և ոչ յաղագս զժնդակացն խնեհչարաբար, և ոչ յաղագս ամօթալիացն յանդգնօրէն, և ոչ յաղագս ազօրմականացն աւելապէս[2]. այլ զիայելուչսն իւրաքանչիւր ունիք իրացն բարձեալ հառուցուք, հանդիպեցուցանելով համանգամայն և որ յարմարիցի[3], և զիմացն, և տեղոյն, և ժամանակին, և զիպուածին, և իւրաքանչիւր ումիք յատաջասացելոցն։

Արդ՝ վասն զի պէտս իմն է զիմացն և իրացն դառնադառնութիւն. քանզի կամ մեղապրեմք ինչ[4] և կամ յորպրեմք, կամ սիրեմք, կամ ծաղրիմք և ծաղրութիւն խնդրեմք ի վերայ որոց գործեցաքն, և կամ այլ ինչ յայսպիսեացն, հարկաւոր է քան իւրաքանչիւր ումիք ի սոցանէ պատճառս ընտրեցեալ և ուրոյնս ասել։

Յորդորելով այսուհետև ասացուք՝ յոր եղուէքն(°) և կար է լինել, և զիւրին, և բարի, և վայելուչ է. զի օգուտ է, զի իրաւացի է, զի արժանաւոր (և երկպատիկ է առ առաւելս կամ առ վախճանեալս), զի հեշտ է, զի ոչ միայն առնեմք և ոչ նախկին, զի կարի լաւագոյն է սկիզբն առնել բարի գործոց, զի ապաշաւանս ոչ գործեցեալ բերէ։

1. Ա. հլլենարէն, լաւ. ուրիշ՝ հելլենարէն։ 2. Ա. առելապէս, լաւ. ուրիշ՝ աւելապէս։ 3. Ա. յարմարեսցի, լաւ. ուրիշ՝ յարմարիցի։ 4. Ա. ինչ, լաւ. ուրիշ՝ յինչ։

κωνος παῦροι καὶ λιγέες, ἕτεροι δὲ τοῦ Ἀττικοῦ ἀνδρὸς στωμύλοι.

Καὶ βαρβαρικῶς φαμὲν εἰπεῖν πολλάκις τὸν Ἡρόδοτον καίπερ ἑλληνιστὶ γράφοντα, ὅτι τοὺς ἐκείνων λόγους μεμίμηται.

Πρέπουσι δὲ λόγοι καὶ τόποις καὶ καιροῖς· οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου οἱ αὐτοὶ καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ, οὐδὲ ἐν εἰρήνῃ καὶ πολέμῳ, οὐδὲ νικῶσι καὶ ἡττημένοις, καὶ ὅσα ἄλλα παρακολουθεῖ τοῖς προσώποις.

Καὶ μὴν καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα ἕκαστα ἔχει πρέπουσαν ἑρμηνείαν.

Ταύτης δ'ἂν ἐγκρατεῖς γενοίμεθα, ἐὰν μήτε περὶ μεγάλων πραγμάτων ταπεινῶς λέγωμεν, μήτε περὶ μικρῶν ὑψηλῶς, μήτε περὶ εὐτελῶν σεμνῶς, μήτε περὶ δεινῶν ἐκλελυμένως, μήτε περὶ αἰσχρῶν φράσεως, μήτε περὶ ἐλεεινῶν περιττῶς, ἀλλὰ τὸ πρέπον ἑκάστῳ τῶν πραγμάτων ἀποδιδῶμεν στοχαζόμενοι ἅμα καὶ τοῦ ἁρμόττοντος τῷ τε προσώπῳ καὶ τῷ τρόπῳ καὶ τῷ χρόνῳ καὶ τῇ τύχῃ καὶ ἑκάστῳ τῶν προειρημένων.

Ἐπεὶ οὖν ποικίλη ἐστὶν ἡ τῶν προσώπων διαφορὰ καὶ τῶν πραγμάτων· ἢ γὰρ αἰτούμεθά τι, ἢ προτρέπομεν, ἢ ἀποτρέπομεν, ἢ παρηγοροῦμεν, ἢ συγγνώμην αἰτοῦμεν ἐφ' οἷς ἐπράξαμεν, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ καθ' ἕκαστον τούτων ἀφορμὰς οἰκείας εἰπεῖν.

Προτρέποντες τοινοῦν ἐροῦμεν, ὅτι ἐφ' ὃ προτρέπομεν, καὶ δυνατὸν γενέσθαι καὶ ῥᾴδιον καὶ καλὸν καὶ πρέπον ἐστίν· ὅτι συμφέρον, ὅτι δίκαιον, ὅτι ὅσιον (διττὸν δὲ καὶ τοῦτο, ἢ πρὸς θεοὺς ἢ πρὸς τετελευτηκότας), ὅτι ἡδύ, ὅτι μὴ μόνοι πράττομεν μηδὲ πρῶτοι, ὅτι εἰ καὶ πρῶτοι, πολὺ κρεῖττον ἄρξασθαι καλῶν ἔργων, καὶ ὅτι μὴ μετάνοιαν φέρει πραχθέν.

Եւ յիշեցուցանելի է և եթէ ինչ յառաջագոյն գոյր ի յորդորողէն առ յորդորեալն, և եթէ այլ երբէք հաւանեալ յօգուտ կրթեաց։

Եւ նոյն յեղանակ եղիցի ձեռնարկութեան, և եթէ մեզ դադիր ինչ լինիցիմք՝ յերկուացուցանելով յընդդիմացն ձեռնարկեացուք։

Եւ եթէ սփոփիցեմք՝ այսպէս ի կիր առցուք զբանն, զի հարկաւոր և ամենեցուն հասարակ, և միաբան է եղեալն, զի ակամայ է. քանզի ոչ միով իւիք՝ որ միաս ունին՝ ի վերայ ակամայիցն արժանին։

Եթէ կամաւոր իցէ՝ ճառելի է եթէ ինքն անձին պատճառք է[1]. քանզի յինքնասիրութենէ գոյն ինչ արժանութիւն կրեն յինքեանց[2] թշուառացեալքն։

Եւ ասելի է, թէ և քան զայս մեծ ևս չար է, զոր կրեցին այլք բազումք և դիւրաւ առան. և առ այսոքիւք՝ զի թէ և առ սակաւ սակաւ արժանագին է, այլ սակայն և գեղեցիկ և փառաւոր. և ապա՝ զի օգտակար է, և զի ոչ ինչ օգուտ է այնոցիկ՝ որ ի վերայ ահա եղելոցն արժանին։

Տինա և բանդագատականքն մեծ գօրութիւնս ունին առ ի մխիթարութիւնս, և մանաւանդ՝ յորժամ խնամական բանս առնիցէ. քանզի արժանիալքն առ այնոսիկ՝ որք կարծեն ոչինչ չար անցանել նոսա՝ բնաւորեցան ընդդէմ դառնալ[3] և առ արժանութեամբն ևս՝ իբրու բարկանալ այնոցիկ, որ այսպէսն մխիթարութիւնս մատուցանեն, իսկ առ այնոսիկ՝ որք աշխարակից և սգակից լինին՝ հաշատգոյն և համբոյր մերձաւորութեամբ ընդունել, իբրև յընտանեաց՝ մխիթարութիւն և սփոփանս. վասն որոյ յետ յաշխարհանային ի վերայ բերելի է բանիցն գիւրաւականն։

Եւ յորժամ թողութիւն խնդրիցեմք՝ զպատճառն առաւուստ ընկալցուք. նախ առաջին՝ զի ակամայ է գործեցեալն, և այս կամ վասն անգիտութեան, կամ վասն զիպուածոյ, կամ վասն հարկի. եւ եթէ կամաւոր իցէ՝ ասելի

---

1. A. պատճառք է, լուս. ուրիշ՝ պատճառք են։ 2. A. յինեանց վրս. յինքեանց։ 3. A. դառնաթ վրս. դառնալ։

Ὑπομνηστέον δὲ καὶ εἴ τι προϋπῆρκται ὑπὸ τοῦ προτρέποντος εἰς τὸν προτρεπόμενον, καὶ εἰ ἄλλοτε πεισθεὶς ὠφελήθη.

Ὁ δ᾽αὐτὸς τρόπος ἔσται τῆς ἐπιχειρήσεως, κἂν αἰτώμεθά τι, ἀποτρέποντες δὲ ἀπὸ τῶν ἐναντίων ἐπιχειρήσομεν.

** οὕτω χρησόμεθα δὲ τοῖς λόγοις, ὅτι ἀναγκαῖον καὶ πάντων κοινὸν τὸ γεγενημένον καὶ ἀκούσιον· ἥκιστα γὰρ οἱ νοῦν ἔχοντες ἐπὶ τοῖς ἀκουσίοις λυποῦνται.

Ἐὰν δὲ ἑκούσιον ᾖ, ῥητέον ὅτι αὐτὸς αὑτῷ αἴτιος· ὑπὸ γὰρ τῆς φιλαυτίας ἧττον λυποῦνται δι᾽ ἑαυτοὺς δυστυχήσαντες.

Λεκτέον δὲ ὅτι καὶ τούτου μεῖζον κακὸν ὑπάρχει, ὃ παθόντες ἕτεροι πολλοὶ ἤνεγκαν εὐκόλως· πρὸς δὲ τούτοις ὅτι εἰ κατὰ βραχὺ ἀνιαρόν ἐστιν, ἀλλ᾽ οὖν καὶ καλὸν καὶ ἔνδοξόν ἐστιν· ἐπειδὴ ὅτι ὠφέλιμον καὶ ὅτι μηδὲν ὄφελος τῆς ἐπὶ τοῖς ἤδη γεγενημένοις λύπης.

Καὶ ὁ οἶκτος δὲ μεγάλην ἰσχὺν ἔχει πρὸς παραμυθίαν, μάλιστα ὅταν τις ἐπὶ κηδείᾳ τοὺς λόγους ποιήσηται· οἱ γὰρ ἀνιώμενοι πρὸς μὲν τούτους τοὺς οἰομένους μηδέν τι δεινὸν αὐτοὺς πεπονθέναι πεφύκασιν ἀντιτείνειν καὶ πρὸς τῇ λύπῃ οἷον ὀργίζεσθαι τοῖς παραμυθουμένοις, παρὰ δὲ τῶν συνολοφυρομένων εὐμενέστερόν πως προσίεται, ὡς παρ᾽ οἰκείων, τὰς παρηγορίας, διόπερ μετὰ τοὺς θρήνους ἐποιστέον τῶν λόγων τοὺς νουθετικούς.

Ὅταν δὲ συγγνώμην αἰτῶμεν, τὰς ἀφορμὰς ἐντεῦθεν ἕξομεν, πρῶτον μὲν ὅτι ἀκούσιον τὸ πραχθέν, τοῦτο δὲ δι᾽ ἄγνοιαν ἢ τύχην ἢ ἀνάγκην· ἐὰν δὲ ἑκούσιον ᾖ, λεκτέον ὅτι ὅσιον, ὅτι σύνηθες, ὅτι ὠφέλιμον.

է, զի արժանաւոր, զի ընդել, զի օգտակար, զի խրատս մատուցանէ։

Եւ ձեռնարկել պարտ և արժան է՝ յորոց ընդունի տե-ղեացն. քանզի ոչ ամենեքեան յարժարին առ ամենայն ընդ նովիմբ տեսակաւ անկեալս դիմառնութիւնս։

Եւ այս կրթութիւն առաւել քան ամենեցուն բարւոյ և ախտից ընդունական է։

Արդ՝ պարզաբար և իբր թէ[1] միշտ շատ է և եթէ յայս-քանց տեղեաց ժանկտին կրթեսցին. իսկ որք կամիցին առաւգագոյն և կատարելագոյն զդիմառնութիւնսն ի ձեռն առնուլ՝ առաջի կայ վարիլ և փոքր մի յետոյն որ ճա-ռիցելոցն են մեզ պատճառք ձեռնարկութեանցն առ դիրսն[2]։

---

1. Ա. *իբր թէ*, լատ. ուղղ.՝ *ակ իբր թէ*։ 2. Ա. *առ դիրսն*, *ի-ա առ դիրսն*։

Ἐπιχειρεῖν δὲ δεῖ, ἐξ ὧν ἐνδέχεται τόπων· οὐ γὰρ πάντες ἁρμόττουσι πρὸς πάσας τὰς ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος οὔσας προσωποποιΐας.

Τοῦτο δὲ τὸ γύμνασμα μάλιστα ἠθῶν καὶ παθῶν ἐπιδεκτικόν ἐστιν.

Ἁπλῶς μὲν οὖν ὡς ἐν εἰσαγωγῇ ἀπόχρη, κἂν ἐκ τοσούτων τόπων τὰ μειράκια γυμνάζηται, τοῖς δὲ ἀκριβέστερον καὶ τελεώτερον βουλομένοις τὰς προσωποποιΐας μεταχειρίζεσθαι, πάρεστι χρῆσθαι καὶ ταῖς μικρὸν ὕστερον ῥηθησομέναις ἡμῖν ἀφορμαῖς τῶν ἐπιχειρημάτων πρὸς τὰς θέσεις.

ՅԱՂԱԳՍ ՆԵՐԲՈՂԵՆԻ ԵՒ ՊԱՐՍԱՒԱՆԱՑՆ

Ներբողեան է բան՝ որ երևեցուցանէ մեծութիւն քոյ առաքինութիւնն գործով և այլոց բարեաց պարծողիցդ ցմացեալդ. և սոցա է՝ որ ի կենդանիս ասիս այժմ ներբողեան կոչի, եւ է որ ի մեռեալս մակդերեցմանական, և է որ յաստուածս օրհնութիւն։

Այլ թէ ի կենդանիս և թէ ի վախճանեալս, և կամ կիսաստուածս, կամ աստուածս ոչ անուանիցէ՝ մի և նոյն է բանիցն հանգամանք։

Եւ ներբողեան կոչի վասն գինեան ներբողենիւք իմն և խաղուք առնել դյաստուածեան բարեբանութիւնս։

Վասն զի բարիքն առաւել գովին, եւ բարեացն են՝ որ գոգով և գրարուք. և են որ գմարմնով, և է որ արտաքուստ ի մեզ է և յայտ է, թէ երեք են սոքա սեռականագոյնքս, յորոց հնար գոցուք ներբողել։

Եւ է արտաքուստ բարեացն նախ առաջին քաջառնութիւն, և կրկին է սա՝ է որ քաղաքի և ազին, և քաղաքավարութեան բարուց, և է որ ծնօղաց և այլոց ընտանեաց։

Եւ ապա խրատ արուեստագիտութեան(*), փառասիրութիւն, իշխանութիւն, մեծութիւն, քաջագործութիւն. և անձնական բարիք՝ առաքինի բարիք և որ գհետ ասացա երկեան գործք, որգոն՝ գի խոհեմ, գի ողջախոհ, գի արի, գի խրատացի, գի արժանաւոր, գի ազատասիրող, գի մեծախոհ, և որքան միանգամ այլ ինչ այսպիսի։

*Եւ գեղեցիկ են գործք և յետ ժամու *գովեալք. քանզի*

* Նախորդ ձեռագիրներից մեկում մի հանի բառեր չեն լինի առաջ են լինել դասավորված, ուստի յիւ աստղանիշների մէջ գրված հատվածը գետեղված է լինել «Յաղագս պատմութեան» գլխում՝ տե՛ս A. p. 231 ա, տող 9 միջնեի p. 231 բ, տող 25։

ΠΕΡΙ ΕΓΚΩΜΙΟΥ ΚΑΙ ΨΟΓΟΥ.

Ἐγκώμιόν ἐστι λόγος ἐμφανίζων μέγεθος τῶν κατ' ἀρετὴν πράξεων καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν περί τι ὡρισμένον πρόσωπον, τοῦτο δὲ τὸ μὲν εἰς τοὺς ζῶντας ἰδίως νῦν ἐγκώμιον καλεῖται· τὸ δὲ εἰς τοὺς τεθνεῶτας ἐπιτάφιος λέγεται, τὸ δὲ εἰς τοὺς θεοὺς ὕμνος· ἀλλ' εἴτε ζῶντας, εἴτε τελευτήσαντας, ἢ καὶ ἥρωας καὶ θεούς τις ἐγκωμιάζοι, μία καὶ ἡ αὐτή ἐστι τῶν λόγων ἔφοδος.

Ἐγκώμιον δὲ λέγεται τῷ τοὺς παλαιοὺς ἐν κώμῳ τινὶ καὶ παιδιᾷ τὰς εἰς θεοὺς εὐλογίας ποιεῖν.

Ἐπεὶ δὲ τὰ ἀγαθὰ μάλιστα ἐπαινεῖται, τῶν δὲ ἀγαθῶν τὰ μὲν περὶ ψυχήν τε ταὶ ἦθος, τὰ δὲ περὶ σῶμα, τὰ δὲ ἔξωθεν ἡμῖν ὑπάρχει, δῆλον ὅτι τὰ τρία ἂν εἴη ταῦτα, ἐξ ὧν εὐπορήσομεν ἐγκωμιάζειν.

Ἔστι δὲ τῶν ἔξωθεν πρῶτον μὲν εὐγένεια ἀγαθόν, διττὴ δὲ ἡ μὲν πόλεως καὶ ἔθνους καὶ πολιτείας ἀγαθῆς, ἡ δὲ γονέων καὶ τῶν ἄλλων οἰκείων.

Ἔπειτα δὲ παιδεία, φιλία, δόξα, ἀρχή, πλοῦτος, εὐτεκνία, εὐθανασία. τοῦ δὲ σώματός ἐστιν ὑγεία, ἰσχύς, κάλλος, εὐαισθησία. ψυχικὰ δὲ ἀγαθὰ τὰ σπουδαῖα ἠθικὰ καὶ τούτοις ἀκολουθοῦσαι πράξεις, οἷον ὅτι φρόνιμος, ὅτι σώφρων, ὅτι ἀνδρεῖος, ὅτι δίκαιος, ὅτι ὅσιος, ὅτι ἐλευθέριος, καὶ ὅτι μεγαλόφρων, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Καλαὶ δέ εἰσι πράξεις καὶ αἱ μετὰ θάνατον ἐπαινούμεναι·

զկնդանիս սովոր իցեն[1] սպրել, և ընդդէմ որ մինչդեռ կենդանի եմք մեք՝ ներբողեալ լինիմք և ի մահէն[2] գերադանցեալք. քանզի նախանձ կենդանեաց ըստ Թուկիդիդի կալ առ հակառակամարտեան[3]. և զորս յայլոց սակս այլ ոչ անձանց գործեմք. և զորս յաղագս բարոյն, այլ ոչ վասն օգտին կամ հեշտից. և յորոց երկին ուրոյն, իսկ օգուտն հասարակ. և վասն որոյ գործոց բազումք մեծամեծս կրեն յաղագս[4] ի դէպ ժամու բարեգործաց և առաւել վախճանեցելոց. վասն որոց գովին և յաղագս բարեկամաց պատիժք և վտանգք:

Եւ գովելի են գործք և սէք վասն[5] ժամանակի եղեն, և եթէ միայն սք գործեաց, և եթէ նախկին, կամ յորժամ ոչ սք, կամ առաւել քան զայլս, կամ ընդ սակաւս, կամ առաւել քան զհին, կամ զոր ոչ սք յուսայր, կամ երկիւղք, կամ սրքան ժամանակ վերաւ, կամ վաղվաղակի գործեցաւ:

Բայց պարտ և արժան է առնուլ զպատուհասիւնս փառաւորացն. և պիտանացու և դէպ է ցուցանել և կշռել յանցելոցն գնանդերձեալսն, որպէս սրք գովենն գՀելլինէ, գի Թեսևս[6] մեծ յարգով արկաւ գնա:

Եւ պիտանացու է և ի դէպ է ցուցանել և կշռել յանցելոցն գնանդերձեալսն, որպէս թէ սք ասիցէ յաղագս Ալեքսանդրի Մակեդոնացոյ՝ թէ արդեօք գործեաց այնքանս, և այնչափս ազինս կործանեալ[7], գի սակաւ եկաց ժամանակս:

Որպէս թէ որպէս Թեոպոմպոս ի Փիլիպպոսի ներբողենին՝ գի թէ կամիցի[8] Փիլիպպոս ի նոյն ախորժակս կալ մնալ և ներողաց ամենայնի թագաւորեացէ:

Եւ ոչ անպիտան և չիշատակ գործել անդ վերաւորեցելոցն հակառակ հարցանել նոցա զպործան առ ներբողեցելոցն:

Եւ շնորհաւոր է թերևս երբէք և յանուանցն, կամ ի հանճնութենէն, կամ ի մականուանութեանցն ներբողել, եթէ

1. A. *սովրեցին*, լուս. ուղղ.՝ *սովոր իցեն*: 2. A. *ի մահէն*, լուս. ուղղ.՝ *ի մահու*: 3. A. *առ հակառակամարան*: 4. A. *յաղագս*, լուս. ուղղ.՝ *ցյաղագս(°)*: 5. A. *վաս* փխ. *վասն*: 6. A. *Թեբսև* փխ. *Թեսևս*: 7. A. *կործանեաց*, լուս. ուղղ.՝ *կործանեալ*: 8. A. *կամիցի*, լուս. ուղղ.՝ *կամիցի*:

τοὺς γὰρ ζῶντας εἰώθασι κολακεύειν, καὶ ἀνάπαλιν αἱ ζώντων ἔτι ἡμῶν ἐγκωμιαζόμενοι καὶ τὸν τῶν πολλῶν φθόνον ὑπερβαλλόμεναι· φθόνος γὰρ τοῖς ζῶσι κατὰ Θουκυδίδην πρὸς τὸ ἀντίπαλον· καὶ ἃς ἄλλων ἕνεκα καὶ μὴ ἑαυτῶν πράττομεν· καὶ τοῦ καλοῦ χάριν, ἀλλὰ μὴ διὰ τὸ συμφέρον ἢ τὸ ἡδύ· καὶ ἐφ' ὧν ὁ μὲν πόνος ἴδιος, ἡ δὲ ὠφέλεια κοινή· καὶ δι' ἃς οἱ πολλοὶ καὶ μεγάλα πάσχουσιν εὖ καὶ ἃς χάριν εὐεργετῶν καὶ μᾶλλον τετελευτηκότων· διόπερ ἐπαινοῦνται καὶ αἱ πρὸ τῶν φίλων τιμωρίαι καὶ κίνδυνοι.

Ἐπαινεται δὲ εἰσιν αἱ πράξεις καὶ διὰ τὸν καιρόν, καὶ εἰ μόνος ἔπραξέ τις ἢ πρῶτος, ἢ ὅτε οὐδείς, ἢ μᾶλλον τῶν ἄλλων, ἢ μετ' ὀλίγων, ἢ ὑπὲρ τὴν ἡλικίαν, ἢ παρὰ τὴν ἐλπίδα, ἢ μετὰ πόνων, ἢ ὅσα ῥᾴστα ἢ τάχιστα ἐπράχθησαν.

Δεῖ δὲ λαμβάνειν καὶ τὰς κρίσεις τῶν ἐνδόξων, καθάπερ οἱ ἐπαινοῦντες Ἕλενην, ὅτι Θησεὺς προέκρινε.

Χρήσιμον δὲ καὶ τὸ εἰκάζειν ἐκ τῶν παρεληλυθότων τὰ μέλλοντα, ὡς [τε] εἴ τις λέγοι περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος, τί δ' ἂν ἔπραξε τηλικαῦτα καὶ τοσαῦτα ἔθνη καταστρεψάμενος, εἰ μικρὸν ἔτι ἐπεβίω χρόνον;

Καὶ ὡς Θεόπομπος ἐν τῷ Φιλίππου ἐγκωμίῳ, ὅτι εἰ βουληθείη Φίλιππος τοῖς αὐτοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἐμμεῖναι, καὶ τῆς Εὐρώπης πάσης βασιλεύσει.

Οὐκ ἄχρηστον δὲ καὶ τὸ μνημονεύειν τῶν ἤδη δεδοξασμένων ἀντιπαραβάλλοντα ἐκείνων τὰ ἔργα πρὸς τὰ τῶν ἐγκωμιαζομένων.

Χάριεν δέ ἐστιν ἐνίοτε ἀπὸ τῶν ὀνομάτων καὶ τῆς ὁμωνυμίας ἢ τῶν ἐπωνυμιῶν ἐγκωμιάζειν, ἐὰν μὴ πάνυ φορτικὸν

ոչ կարի ծանր* և ծաղր առնելի իցէ. և յանուանցն, որպէս Դիմոսթենէս՝ զի էր իբրու թէ ժողովրդեան տարաւարիւն. ի տժանուանութենէն՝ յորժամ դիպիցի ոք ունելով զնոյն առնուն առն փառաւորելոյ[1]. եւ ի մականունութեանցն, որպան Պերիկլէս Ոգոմպոան[2] ի մեծամեծ քաջութիւնս վճռելոյ կոչեցեալ։

Արդ <արդ> սեղիքն՝ յորոց ձեռնարկեսցուք այսքիկ են, և վարեսցուք սոքօք զայս օրինակ։

Յետ նախերգանին՝ անդէն իսկ յաղագս քաջառնձութեանն[3] առասցուք, և այլոցն՝ որք արտաքոյ, և յաղագս մարմնոյ բարեաց՝ ոչ վայրապար և ոչ որպէս դեռվդէ(°) զրանն օրինեսցուք, այլ ի վերոյ իւրաքանչիւր ուրուք ցուցանելով, զի ոչ անխմաստաբար[4], այլ խոհականութեամբ, և որպէս պարտ և արժան էր՝ նաքօք վարեցան (քանզի և ոչ միով խիք զովին՝ զորս ոչ ըստ կամակարութեան, այլ ի զիպուածոյ ունին բարիս), որպան՝ թէ բարեբաստիկ եղով էր կշիռ չափարեր և մարզապէր, և առ բարեկամն նոյն, և իրաւացի, և առ մարմնոյն առաւելութիւնս աղէկախոհաբար ժառեալ։

Եւ եթէ սչինչ յառաջասացելոց բարեացն ունիցի՝ առելի է, զի թշուառ եղիվն ոչ էր նկուն, և ոչ անանկացեալ՝ անիրաւ, և ոչ կարօտեալ՝ կաշկանդեալ. և զի ի քաղաքէ փոքրէ եղով՝ պայծառ եղև, որպէս Ոգիսեւս և Դիմոկրիտոս[5]. ար և ի վաթարում քաղաքավարութեան անեալ՝ ոչ ծամածռեցաւ, այլ և քան զայնս՝ որ նորա ժամանակաւն եղեն՝ լաւ եղև, որպէս Պլատոն որ ի տակաւիշխանութեան։

Եւ գովելի է եւ եթէ ոք ի նկուն տանէ եղով մեծ եղև, որպէս Սոկրատէս որ յառաքինութենէն երևեցաւ[6] միայն[7] որպէ և Սոփրոնիսկոսի Հերմեսեայ զրօշին։

Եւ արժանի է հիանալ և ընդ այն՝ որ ի ձեռագործիկ իմեքէ[8], և կամ ի տաժանական բախտէ՝ բարի ինչ կարաց

1. Ա. փառաւորելոյ, լատ. ուրիշ՝ փառաւորելումն։ 2. Ա. Որուզպոան փխ. Ոգոմպոան։ 3. Ա. քաջայառնմութենն։ 4. Ա. աւնխաստաբար փխ. անխմաստաբար։ 5. Ա. Դեմոկրատոս։ 6. Ա. յառաքինութենէն երեւեցաւ = Փայնարէտն։ 7. Ա. միոյ = տէն մայս («մոյրիկի»)։ 8. Ա. իմեքէ, ուղղած է՝ իմիքէ։

καὶ καταγέλαστον ᾖ, καὶ ἀπὸ μὲν τῶν ὀνομάτων, οἷον Δημοσθένης ὅτι ἦν τὸ τοῦ δήμου σθένος· ἀπὸ δὲ τῆς ὁμωνυμίας, ὅταν τις τύχῃ τὸ αὐτὸ ὄνομα ἔχων ἀνδρὶ δεδοξασμένῳ· ἐκ δὲ τῶν ἐπωνυμιῶν, οἷον Περικλῆς Ὀλύμπιος ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς κατορθώμασι μεγαλειότητος ἐπικεκλημένος.

Οἱ μὲν οὖν τόποι ἐξ ὧν ἐπιχειρήσομεν, οὗτοι εἰσί· χρησόμεθα δὲ αὐτοῖς τοῦτον τὸν τρόπον.

Μετὰ τὸ προοίμιον εὐθὺς περὶ εὐγενείας ἐροῦμεν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τε ἐκτὸς καὶ περὶ σῶμα ἀγαθῶν, οὐχ ἁπλῶς οὐδ' ὡς ἔτυχε τὸν λόγον διατιθέμενοι, ἀλλ' ἐφ' ἑκάστου δεικνύντες, ὅτι μὴ ἀνοήτως, ἀλλὰ φρονίμως καὶ ὡς ἔδει αὐτοῖς ἐχρήσατο (ἥκιστα γὰρ ἐπαινοῦσι μὴ κατὰ προαίρεσιν ἀλλ' ἐκ τύχης ἃ ἔχουσιν ἀγαθά) οἷον ὅτι εὐτυχῶν ἦν μέτριος καὶ φιλάνθρωπος, καὶ πρὸς τοὺς φίλους ὁ αὐτὸς καὶ δίκαιος, καὶ τοῖς τοῦ σώματος πλεονεκτήμασι σωφρόνως προσηνέχθη.

Εἰ δὲ μηδὲν τῶν προειρημένων ἀγαθῶν ἔχοι, λεκτέον, ὅτι ἀτυχῶν ταπεινὸς οὐκ ἦν, οὐδὲ πενόμενος ἄδικος, οὐδὲ δεόμενος ἀνδραποδώδης, καὶ ὅτι ἐκ πόλεως ὢν μικρᾶς λαμπρὸς ἐγένετο, καθάπερ Ὀδυσσεύς τε καὶ Δημόκριτος, καὶ ἐν πολιτείᾳ φαύλῃ τεθραμμένος οὐ διεστράφη, ἀλλὰ τῶν καθ' αὑτὸν ἄριστος ἐγένετο, ὥσπερ Πλάτων ἐν ὀλιγαρχίᾳ.

Ἐπαίνετός τε καὶ εἴ τις ἐκ ταπεινῆς οἰκίας ὢν μέγας ἐγένετο, ὥσπερ Σωκράτης ὁ Φαιναρέτης τῆς μαίας υἱὸς καὶ Σωφρονίσκου τοῦ ἑρμογλύφου.

Ἄξιον δὲ ἄγασθαι καὶ τὸν ἐκ βαναύσου τέχνης ἢ πονηρᾶς τύχης ἀγαθὸν δυνηθέντα τι ἐργάσασθαι, ὁποῖον λέγουσιν Ἡρω-

արդ եւ, որպիսիս ասեն զՄիմոնա գործ[1] եւ զկնոնիսս զրոյն իմաստասիրել. քանզի յաւէտ ի թշուառութեան պայծառ և լուսաւոր երեւի առաքինութիւնն։

Եւ յետ այսոցիկ զգործոն և զառաքինութեան զիատարմունս ասացաք ի մէջ ոչ մի լաւ միջէ և որպէս որ պատմեցաւ, ասելով քանզի հնարէտ պատմական է, այլ առաջի դնելով միմի մի իւրաքանչիւր առաքինութիւն. ապա զգործոն անցուք բանիւ, որպէս՝ զի կամ ողջախոհ՝ յառաջագոյն ասել և յանդէն ի վերայ բերել զոր ինչ նմա ողջախոհական գործ գործեցեալ է, և նմանապէս ի վերայ այլոց առաքինութեանցն։

Իսկ զպարտականն կամ ոչ է պարտ և արժան ասել՝ քանզի չիշումն լինի մեզ՝ կամ որպէս հնար է գոլոյ և ծաճուկ. զի մի վրիպեսցուք ապարտնութիւն փախանակ ներգոյնի առնելով. «քանզի ապարտանել վայել է յաղագս անիրաւութեան մեղանչողաց, և գովելոյ՝ որք բարեօք ինչ առաւելեալք են»։

Բայց զանշնչին զներգոյնեանս, որպէս՝ զիեզու, զողջութեան, զառաքինութեան, և զհատատարացն՝ համեմատաբար արասցուք յառաջասացելոց անգիացս ձեռնարկելով, յորոց կար իցէ։

Արդ՝ յայսցանէ գովեսցուք, եւ պարսաւեսցուք ի նեղհակացն։

---

1. Ա. *գործ*, ճեռնակում է՝ *գերձակ*։

να μὲν τὸν σκυτοτόμον, Λεόντιον δὲ τὴν ἑταίραν φιλοσοφῆσαι. μάλιστα γὰρ ἐν τοῖς ἀτυχήμασιν ἐκλάμπει ἡ ἀρετή.

Μετὰ δὲ ταῦτα τὰς πράξεις καὶ τὰ κατορθώματα παραληψόμεθα οὐκ ἐφεξῆς διηγούμενοι· λέγοντες γὰρ ἄλλα προστίθεμεν κατὰ μίαν ἑκάστην ἀρετήν, ἔπειτα τὰ ἔργα διεξιόντες, οἷον ὅτι ἦν σώφρων, προλέγειν καὶ ἐπιφέρειν εὐθύς, τί αὐτῷ σωφρονητικὸν ἔργον πέπρακται, ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν.

Τὰς δὲ διαβολὰς ἢ οὐ δεῖ λέγειν· ἀνάμνησις γὰρ γίνεται τῶν ἁμαρτημάτων· ἢ ὡς οἷόν τε λάθρα καὶ ἀποκεκρυμμένως, μὴ λάθωμεν ἀπολογίαν ἀντ' ἐγκωμίου ποιήσαντες· ἀπολογεῖσθαι μὲν γὰρ προσήκει περὶ τῶν ἀδικεῖν αἰτίαν ἐχόντων, ἐπαινεῖν δὲ τοὺς ἐπὶ ἀγαθῷ τινι διαφέροντας.

Τὰ δὲ τῶν ἀψύχων ἐγκώμια, οἷον μέλιτος, ὑγείας, ἀρετῆς καὶ τῶν παραπλησίων, ἀναλόγως ποιησόμεθα ἀπὸ τῶν προειρημένων τόπων ἐπιχειροῦντες, ἐξ ὧν ἂν δυνατὸν ᾖ.

Ἐκ μὲν τούτων ἐπαινεσόμεθα, ψέξομεν δὲ ἐκ τῶν ἐναντίων.

ՅԱՂԱԳՍ ԲԱՂԴԱՏՈՒԹԵԱՆ

Բազդատութիւն է բան զլաւն կամ զյօտին յանգիման կացուցանել։

Եւ լինի բազդատութիւն և զիմաց և իրաց. եւ զիմաց՝ որպէս Էանտեայ և Ոդիսեայ, եւ իրաց՝ որպէս խմաստութեան և արդարութեան։

Այլ վասն զի և զիմացն զմին յարգուն առնելոք ի գործան հայելով, եւ եթէ այլ ինչ ի նմա բարի է, միանգամայն եղիցի յաղագս երկոցունցն։

Եւ նախ առաջին որոշեսցի, զի բազդատութիւնք լինին ոչ մեծ ինչ առ միմեանս գանազանութիւն ունոցաց. քանզի ծաղր առնելի է որ առթակուսին՝ եթէ ո՞ր արիւք արուարագոյն է՝ Աքիլլեւս կամ Թերսիտէս. այլ յաղագս նմանիցն և յաղագս որոց երկբայս եմք, ասմ ունելք պարտ և արժան է միասին առնել վասն ոչ մի ինչ ոչ տեսանել միասին առ միսեան[1] երևելի առաւելութիւն։

Արդ՝ յորժամ զէմս բազդատեմք՝ նախ առաջին զայս հակառակ հարցցուք՝ զազատութիւն և զքաջութիւն, և զիշխանութիւն, և զիմաստս, և զմարմնոյն արամադրութիւն, և եթէ այլ ինչ զմարմնոյն և արտաքուստ բարի յաղագս ներբողենիցն յառաջագոյն ասացաք։

Եւ յետ այսորիկ[2] զգործան բազդատեմք՝ մեծագոյն համարելով զգեղեցկագոյնն, և կամ զյօրվից բարեացն և կամ զմեծամեծացն պատճառս, և հաստատագոյնն, և զայն՝ զի զէպ ժամանակի առաւել գործեցեալն, եւ որոց գործեցելոց մեծ օգուտ է, և ոչ գործեցելոց մեծ վնաս պատահէ. և զայն՝ որ ի կամաց յօժարութենէ առաւել քան ի հարկէ, կամ զի-

1. Ա. *միսեան* փխ. *միսն։* 2. Ա. *յետ այսորիկ* լուս. ուղղ.՝ *յետ այսորիկ։*

ΠΕΡΙ ΣΥΓΚΡΙΣΕΩΣ.

Σύγκρισίς ἐστι λόγος τὸ βέλτιον ἢ τὸ χεῖρον παριστάς.

Γίνονται δὲ συγκρίσεις προσώπων τε καὶ πραγμάτων, καὶ προσώπων μὲν οἷον Αἴαντος Ὀδυσσέως, πραγμάτων δὲ οἷον σοφίας τε καὶ ἀνδρείας.

Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τῶν προσώπων θάτερον προκρίνομεν εἰς τὰς πράξεις ἀποβλέποντες, καὶ εἴ τι ἄλλο περὶ αὐτῶν ἐστιν ἀγαθόν, μία μέθοδος ἂν εἴη περὶ ἀμφοῖν.

Πρῶτον δὲ διωρίσθω, ὅτι αἱ συγκρίσεις γίνονται οὐ τῶν μεγάλην πρὸς ἄλληλα διαφορὰν ἐχόντων· γελοῖος γὰρ ὁ ἀποροῦν, πότερον ἀνδρειότερος Ἀχιλλεὺς ἢ Θερσίτης, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ὁμοίων, καὶ περὶ ὧν ἀμφισβητοῦμεν, πότερον δεῖ προθέσθαι, διὰ τὸ μηδεμίαν ὁρᾶν τοῦ ἑτέρου πρὸς τὸ ἕτερον ὑπεροχήν.

Ὅταν μὲν οὖν πρόσωπα συγκρίνωμεν, πρῶτον μὲν ἀντιπαραβαλοῦμεν τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν παιδείαν καὶ τὴν εὐτεκνίαν καί τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν τοῦ σώματος διάθεσιν, καὶ εἴ τι ἄλλο περί τε τὸ σῶμα καὶ ἔξωθεν ἀγαθὸν ἐν τοῖς περὶ ἐγκωμίων προείπομεν.

Μετὰ δὲ ταῦτα τὰς πράξεις συγκρινοῦμεν προκρίνοντες τὰς καλλίους καὶ τὰς ἀγαθῶν πλειόνων καὶ μειζόνων αἰτίας, καὶ βεβαιοτέρας καὶ τὰς πολυχρονιωτέρας, καὶ τὰς ἐν καιρῷ μᾶλλον πεπραγμένας, καὶ ὧν μὴ πραχθεισῶν μεγάλη βλάβη συμβαίνει, καὶ τὰς ἐκ προαιρέσεως μᾶλλον τῶν δι' ἀνάγκην ἢ τύχην, καὶ ἃς ὀλίγοι ἔπραξαν μᾶλλον ἢ ἃς πολλοί· τὰ γὰρ

պիւ, կամ զորս սակաւք գործեցին, կամ ոչ ոք. քանզի հասարակականքն և ամիկականքն ոչ կարի զովելիք են. և զոր աշխատութեամբ և երկովքն գործեցաք առաւել քան դիւրաւ, և զորս գործեցեալ եմք ի վեր քան զգօրութիւն կամ քան դատակ[1] առաւել քան զորս յարժամ կար է։

Իսկ դչարախօսութիւնսն, որպէս ասացաքն ի յառաջ ներբողնիսին, կամ ոչ է պարտ և արժան լուծանել, կամ որպէս կար է վազվազակի. եւ զներհակիսն դիմաց հերձել միայն և ծաղր առնել վայել է. քանզի այսու գանապանեալ է բազդաւութիւն յինթագրութենէ։

Քանզի ննթագրութեան առ դընաանիսն և զանկս ասել զվճարմունս ուղղութեան, և եթէ ինչ գործեցեալ է ի ներհակացն յանցանք՝ զայսոսիկ աճեցուցանեմք, իսկ բազդաւութիւն միայն պարզաբար զվճարմանց ուղղութենաց զաւելութիւն խնդրել խոստանայ։

Եւ յարժամ իսկ իրք բազդաւեալք՝ ծաղր առնելի է թերևս ասասնօր քուեացն զազդաւութիւնն կամ այսպիսի ինչ խնդրել, աչինչ էր արգելուլ զսա համեմատութեան այսոցիկ դիտել[2] և խուզել, իբր թէ զդատակ նոցա կամ զննութիւն[3] կամ զվայրսն, յորում բնաւորեցաւ զոլ. որպէս թէ ոք ասիցէ զղջութիւն Ագղոնեցւոյն զոլ գուսար, վասն զի բժիշկ է առաւածն, կամ զժեղք յերկինից զոլ՝ վասն զի քուէ բազմայ ի ցօղոյ գնիւթ գայցաւթեանն առնել, կամ յա[4] Ագաժազսա՝ ի լաւէ քազաքին,վասն զի բնաւորեցաւ աչնաւագոյն մեզ յԱստիկէ լինել, և որքան ժիանգամ այսպիսիք։

Եւ գինի այսոքիկ ասելի է եւ գվասն երկաքանչիւր բազդատելեացն գատաստանաւ օգտութենէն։

Արդ՝ գաւացն բազդաւութենս յայսոսիկ արասցուք. և ի ներհակացն՝ յարժամ խնդրեմք երկուց եւց փախչելոց գյոսին գասնել, որգն անզգամութեան և յաւոյ[5]։

Արդ՝ մի ոքն առ մեն բազդաւութիւնք այսպէս հանգամանեսցին, իսկ գյոլովգին ամանց առ յոլով ըստ երկուց յերանակաց սովորեցաք բազդատել։

---

1. Ա. դնատակ լուս. ուղղ.՝ գնատարակ։ 2. Ա. գիտել վիս. գիտել։
3. Ա. գննութիւն վիս. գբննութիւն։ 4. Ա. յո, լուս. ուղղ.՝ յոս։
5. Ա. յաւս, լուս. ուղղ.՝ յաւոց։

κοινὰ καὶ δημώδη οὐ πάνυ ἐπαινετά· καὶ ἃς μετὰ πόνου ἐπράξαμεν μᾶλλον ἢ ῥᾳδίως, καὶ ἃς εἰργασάμεθα μετὰ τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν δύναμιν μᾶλλον ἢ τὰς ὅτε δυνατόν ἐστι.

Τὰς δὲ διαβολάς, ὡς ἔφαμεν ἐν τῷ περὶ ἐγκωμίων, ἢ οὐ δεῖ λέγειν ἢ ὡς οἷόν τε τάχιστα, τὰς δὲ τοῦ ἐναντίου προσώπου διασύρειν μᾶλλον καὶ χλευάζειν προσήκει· τούτῳ γὰρ διοίσει σύγκρισις τῆς ὑποθέσεως.

Ἐν μὲν γὰρ τῇ ὑποθέσει πρὸς τῷ τὰ οἰκεῖα λέγειν κατορθώματα καὶ εἴ τι πέπρακται τοῖς ἀντιδίκοις ἁμάρτημα, ἐπάξομεν, ἡ δὲ σύγκρισις μόνην ἁπλῶς τῶν κατορθωμάτων τὴν ὑπεροχὴν ζητεῖν ἐπαγγέλλεται.

Ὅταν δὲ πράγματα συγκρίνωμεν, γελοῖον μὲν ἴσως ἐνταῦθα δόξει συγγένειαν ἢ τι τοιοῦτον ζητεῖν, οὐδὲν δὲ κωλύει κατὰ ἀναλογίαν τοῖς τοιούτοις ἐπισκοπεῖν, οἷον ἢ τοὺς εὑρετὰς αὐτῶν ἢ τὴν φύσιν ἢ τὴν χώραν, ἐν αἷς πέφυκεν εἶναι, καθὰ εἴ τις φαίη τὴν ὑγείαν Ἀπόλλωνος εἶναι θυγατέρα, ἐπειδὴ ἰατρὸς ὁ θεός, ἢ τὸ μέλι ἐξ οὐρανοῦ, διότι δοκεῖ τοῖς πολλοῖς ἐκ δρόσου τὴν ὑπόστασιν ἔχειν, ἢ ναὶ μὰ Δί᾽ ἀλλ᾽ ἐκ τῆς ἀρίστης πόλεως, ἐπειδὴ πέφυκε τὸ κάλλιστον μέλι ἐν τῇ Ἀττικῇ γίνεσθαι καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Ἐξῆς δὲ λεκτέον καὶ τὰς δι᾽ ἑκατέρων τῶν παραβαλλομένων συμβαινούσας ὠφελείας.

Τὰς μὲν οὖν τῶν βελτιόνων συγκρίσεις ἐκ ταύτης ποιησόμεθα· ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων, ἐπειδὰν ζητῶμεν δυοῖν ὄντων φευκτῶν τὸ χεῖρον ἀνευρεῖν, οἷον ἀφροσύνης καὶ ἀλγηδόνος.

Αἱ μὲν οὖν ἑνὸς πρὸς ἕν τι συγκρίσεις οὕτως ἂν μεθοδεύοιντο, τὰς δὲ πλειόνων τινῶν πρὸς πλείω κατὰ δύο τρόπους εἰώθαμεν συγκρίνειν.

Բանդի մի է յեղանակ, յորժամ ընդ բազդատեցուին գծայրագոյնն առեալ առ միմեանս հարցցուք, և ըստ զոցա բազդատութեան և առ հասարակ զամենայն սեռն առ ամենայն սեռն արժանի համարիցեմք ունել, իբրու թէ կամիցիմք զարուացն[1] սեռ առ իպացն բազդատել, ո՞ր արդիւք է նոցա արուորագոյնն, արժանի համարեսցուք առ ա-րուորագոյն արուն զարուորագոյն զկինն բազդատելով, զի՞ր որ ի նոցանէն գոցուք լաւագոյն. այսպէս և զբոլոր իսկ զազգն լաւագոյն քան զմիւսն բացերևեցուցանել:

Եւ եթէ կամիցիմք զարուացն զազգն մեծագոյն առնել քան զիպացն՝ այսպէս արասցուք. ենթադրեսցուք՝ այնուհետև և զԹեմիստոկլէս լաւագոյն գոլ քան զարուացն ազգս բոլո արուքեան, և զԱրտեմիսիա՝ քան զիպին. իսկ ազա՝ թէ արուորագոյն է Թեմիստոկլէս քան զԱրտեմիսիա, և արուացն ազգ քան զիպացն արուորագոյն:

Եւ եթէ զէգ ազգն մեծարգոյ համարել քան զարուին կամիցիմք՝ այսպէս ենթադրեսցուք՝ զՏոմիրիս գոլ արուս բազոյն կանանց եւ զկիւրոս արանց. իսկ ազա՝ թէ Տոմիրիս արուորագոյն քան զկիւրոս է, և իպացն ազգ քան զարանցն արուորագոյն:

Եւ երկրորդ յեղանակ է, յորժամ ոչ մի կամ երկուս դառնալ ազանցեալս ընդ առաւել ազանցեալս բազդատիցիմք, այլ զայն զազգն մեծարգոյ առնիցեմք, որոյ յոլով են քաջքն(°). իբրու թէ յոլով են արուքն արիք քան եթէ կանայքն, եւ ազգն արանցն արուորագոյն քան զկանանց:

Բանդի ոչ եթէ Տոմիրիս Մասագետաց կամ Սպարեթ-բա[2] Ամուրգայ[3] Սակաց արքայքն կին[4] լաւ էն քան զկիւրոս, եւ կամ առա(°) Արտաղդաւ՝ Շամիրամ քան զՋրա-դաշտ[5] Բակտրացի[6], անա թոյլ առ արժան է և զէգ քան զարու ազգն արուորագոյն գոլ, միոյ կամ երկուց կանանց արուորագունաց հակիրճ, բայց արուաց կարի շատ բազմաց:

---

1. Ա. զգրժացն, լատ. ուղիղ՝ զարուացն: 2. Ա. Սպարեթիա փխ. Սպարեթրա: 3. Ա. Մուրգա փխ. Ամուրգա: 4. Ա. արքա ինքնին փխ. արքայքն կին: 5. Ա. զգրադեշա, լատ. ուղիղ՝ զգրադաշտ: 6. Ա. Բագրատացի փխ. Բակտրացի:

Εἰς μὲν γάρ ἐστι τρόπος, ὅταν τῶν συγκρινομένων λαβόντες τὰ ἀκρότατα πρὸς ἄλληλα παραβάλλωμεν, κατὰ δὲ τὴν τούτων σύγκρισιν καὶ τὸ σύμπαν γένος πρὸς πᾶν γένος ἀξιῶμεν ἔχειν, οἷον εἰ βουλοίμεθα τὸ τῶν ἀρρένων γένος πρὸς τὸ τῶν θηλειῶν συγκρῖναι, ὁπότερον αὐτῶν ἐστιν ἀνδρειότερον, [ἀξιοῦμεν] τὸν ἀνδρειότατον ἄνδρα πρὸς τὴν ἀνδρειοτάτην γυναῖκα συγκρίνοντες, ὁπότερον ἂν εὑρίσκωμεν κρεῖττονα, οὕτω καὶ τὸ ὅλον αὐτοῦ γένος τοῦ ἑτέρου κρεῖττον ἀποφαίνειν.

Εἰ μὲν δὴ βουλοίμεθα προκρίνειν τὸ τῶν ἀρρένων γένος τοῦ θήλεος, οὕτω ποιήσομεν· ὑποθησόμεθα γὰρ Θεμιστοκλέα κρείττονα εἶναι τοῦ τῶν ἀρρένων γένους κατὰ ἀνδρείαν, Ἀρτεμισίαν δὲ τοῦ θήλεος, οὐκοῦν εἰ ἀνδρειότερος Θεμιστοκλῆς Ἀρτεμισίας, καὶ τὸ τῶν ἀρρένων γένος τοῦ τῶν θηλειῶν ἀνδρειότερον.

Εἰ δὲ τὸ θῆλυ γένος τοῦ ἄρρενος προκρίνειν ἐθέλοιμεν ὑποθησόμεθα Τόμυριν μὲν εἶναι ἀνδρειοτάτην γυναικῶν, Κῦρον δὲ τῶν ἀνδρῶν, οὐκοῦν εἰ Τόμυρις ἀνδρειοτέρα Κύρου καὶ τὸ τῶν θηλειῶν γένος ἀνδρειότερον τοῦ τῶν ἀρρένων.

Δεύτερος δὲ τρόπος ἐστίν, ὅταν μὴ μίαν ἢ δύο τῶν ἐξοχωτάτων τοῖς ἐξοχωτάτοις παραβάλλωμεν, ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ γένος προκρίνωμεν, ἐν ᾧ πλείους εἰσὶν οἱ εὐδόκιμοι, οἷον εἰ πλείους εἰσὶν ἄρρενες ἀνδρεῖοι ἢπερ αἱ γυναῖκες, καὶ τὸ γένος τῶν ἀρρένων τοῦ τῶν γυναικῶν ἀνδρειότερον.

Οὐ γὰρ εἰ Τόμυρις ἡ Μασσαγέτις, ἢ Σπαρέθρα ἡ Ἀμύργου τοῦ Σακῶν βασιλέως γυνὴ κρείττων ἐστὶ Κύρου, ἢ καὶ ναὶ μὰ Δία Σεμίραμις Ζωροάστρου τοῦ Βακτρίου, ἤδη συγχωρητέον καὶ τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος εἶναι ἀνδρειότερον, μιᾶς μὲν ἢ δύο γυναικῶν ἀνδρειοτάτων οὐσῶν, ἀρρένων δὲ παμπόλλων.

Եւ է և յեղանակ բանից կրկին. քանզի ոչ յիւրաքանչիւր ումեք բազմաւոկից ուրոյն առանձինն պրանն անցուք բանիս, և կամ ի յաղագս երկոցունց մին մեծարգոյ առնելով, որպէս Քսենոփոն և պլատոնն պանծինն արուփանս ընդ մարմնոյն հակառակ բազդատելով մեծարգոյ առնէ։

Ἔστι δὲ ὁ τρόπος τῶν λόγων διττός· ἢ γὰρ ὑπὲρ ἑκάστου τῶν συγκρινομένων ἰδίᾳ τινὰ λόγον διεξελευσόμεθα, ἢ ἕνα παρ' ἀμφοῖν θατέρου προκρίνοντες, καθάπερ καὶ Ξενοφῶν ἐν τῷ συμποσίῳ τὸν τῆς ψυχῆς ἔρωτα τῷ τοῦ σώματος ἀντιπαραβάλλων πρόκρίνει.

ՅԱՂԱԳՍ ԴՐՈՒԹԵԱՆ

Դրութիւն է իր որ բանական երկբայութիւն ընդունի առանց դիմաց արուեցելոց և ամենայն անցից. որպան՝ թէ ամուսնանալի է, թէ մանկունս առնելի է, թէ աստուածք են։

Եւ տարբերէ ի տեղոյն, վասն զի նա է խոստովանեցեալ իրի աճումն, իսկ դրութիւն՝ երկբայի. վասն որոյ և Հերմագորաս զսա զատեցեալ տեղի կոչեաց, և Թէոդորոս Գադարացի[1] զլուխ ենթագրութեան։

Եւ տարբերէ և արտելութեամբն զի դրութեանն վախճան է հաւանեցուցանելն, իսկ տեղոյն պատիժ առնուլ. եւ զի սակ տեղի յատնին, իսկ սա ի ժողովի և ի խելութեան. զի տեղոյն լսողքն զատուտրք, իսկ դրութեան՝ որ ոք և իցեն ըստ այլ բազումս։

Եւ զիմառնութեան՝ զի դրութիւն զեմս չինքեան ոչ երևեցուցանէ, բայց զիմառնութիւն բազում անգամ շրջի չիւրոց բանիցն գիւտ ի ներքս ածելով զիմօքն. զի ոչ նոյն օրինակ զրանն ոք կարգիցէ զիտելով[2] պարզաբար՝ թէ մանկունս[3] առնելի է, և ի ներքս մուծանելով՝ հայր խրատ տալ որպոյն։

Եւ առցուք զնախերգանն դրութեան կամ ի խրատուէ՝ որ կազմէ զդիրն, կամ ի նախերգանէն, կամ ի պիտուց, կամ ի բարբառոյ, կամ ի վեհ պատասխանոյ, կամ ի հին պատմութենէ, կամ ի ներբողենէ, կամ ի պարտաւանաց իրին՝ յորպա որոյ խնդիրն։

Եւ պատմութիւն ոչ ունիմք դրութեան. զի անկեալ զնի առանց անցից, այլ յետ նախերգանին զասեցուք զդրութեան։

1. Ա. Գագիրացի, լուս. ուղիղ՝ Գադարացի։ 2. Ա. զիտելով, լուս. ուղիղ՝ զիտելով։ 3. Ա. մանգունս։

ΠΕΡΙ ΘΕΣΕΩΣ.

Θέσις ἐστὶν ἐπίσκεψις λογικὴ ἀμφισβήτησιν ἐπιδεχομένη ἄνευ προσώπων ὡρισμένων καὶ πάσης περιστάσεως, οἷον εἰ γαμητέον, εἰ παιδοποιητέον, εἰ θεοί εἰσι.

Διαφέρει δὲ τοῦ τόπου, ὅτι ὁ μέν ἐστιν ὁμολογουμένου πράγματος αὔξησις, ἡ δὲ θέσις ἀμφισβητουμένου· διὸ καὶ Ἑρμαγόρας μὲν αὐτὴν κρινόμενον προσηγόρευκε, Θεόδωρος δὲ ὁ Γαδαρεὺς κεφάλαιον ἐν ὑποθέσει.

Διαφέρει δὲ καὶ τῇ ἐκβάσει, ὅτι ἐν μὲν τῇ θέσει τέλος ἐστὶ τὸ πεῖσαι, ἐν δὲ τῷ τόπῳ τὸ τιμωρίαν λαβεῖν, καὶ ὅτι λέγεται ὁ μὲν τόπος ἐν δικαστηρίῳ, ἡ δὲ ἐν ἐκκλησίᾳ καὶ ἀκροάσει, ἔτι τοῦ μὲν τόπου ἀκροῶνται δικασταί, τῆς δὲ θέσεως ἁπλῶς πολῖται, καὶ κατὰ ἄλλα πολλά.

Τῆς δὲ προσωποποιΐας, ὅτι ἡ μὲν θέσις πρόσωπον οὐκ ἐμφαίνει, ἡ δὲ προσωποποιΐα, ὅτι πλεῖστον ἀναφέρεται ἐν τῇ τῶν οἰκείων λόγων εὑρέσει τοῖς εἰσαγομένοις προσώποις· οὐ γὰρ τῷ αὐτῷ τρόπῳ τις τοὺς λόγους διαθήσεται ἁπλῶς σκοπῶν, εἰ παιδοποιητέον, καὶ παρεισάγων πατέρα συμβουλεύοντα τῷ υἱῷ παιδοποιήσασθαι.

Ληψόμεθα δὲ τὰ προοίμια τῶν θέσεων ἤτοι ἀπὸ γνώμης κατασκευαζούσης τὴν θέσιν, ἢ ἀπὸ παροιμίας ἢ χρείας ἢ ἀποφθέγματος χρησίμου ἢ ἱστορίας, ἢ ἀπὸ ἐγκωμίου ἢ ψόγου τοῦ πράγματος, ὑπὲρ οὗ τὸ ζήτημα.

Διήγησιν δὲ οὐκ ἔχομεν ἐν ταῖς θέσεσιν· ὑπόκειται γὰρ τὸ πρᾶγμα ἀπερίστατον, ἀλλὰ μετὰ τὸ προοίμιον τάξομεν τὰ κεφάλαια.

Վասն զի զրուխանցն են սմանք տեսականք, որք ի տեսութեան սակս և գիտութեան խնդրին[1] մխայն՝ թէ աստուածք խնամ տանին յաշխարհի. և գործականքն՝ ի գործ ինն զատբերութիւն ունին, որպան թէ ամուսնանալի է. եւ երևելի է՝ զի գործականքն քաղաքականապոյնք են ըստ քաղաքականին ձևոյ, իսկ տեսականքն առաւել խնամասիրաց յարմարին, յորս ոչինչ նուազ եւ ճարտասանաց ձեռնարկել կարողութիւն է յայնցանէ[2], որ առ գործական զրուխանան տեղեացն գիմեցելոց:

Բայց սակայն ոչինչ տարբերէ, թէ այսպէս ասիցէ ոք՝ թէ ամուսնանալի է. և թէ այսպէս՝ արդիւք ամուսնանալի է թէ ոչ. և զարձեալ՝ թէ ախորժելի է ամուսնութիւն, թէ փախչելի. քանզի միևնոյն է ի ձեռն ամենեցուն ասցա ազդեցեալն:

Արդ՝ գործականաց զրուխանցն վերնագոյն գլուխքն առեալ լինին յայնմ՝ որ կազմեն ի հարկաւորէն և ի գիտեցիչն, և յօգտակարէն, և ի հեշտալոյն, և յայնմ՝ որ եղծանեն, ի նեղհակացն. և յիւրաքանչիւր ոք ձեռնարկեսցուք ի տեղեացն, յորոց կարողութիւն իցէ:

Քանզի որպէս բաղում անգամ նշանակեցաք՝ ոչ է կարողութիւն յամենայն պատճառէ առ ամենայն առարկութիւն ձեռնարկել. և են տեղիք այսոքիկ. նախ առաջին՝ զի կար է լինել արժան է վարժել ի ձեռն զրուխանան. եւ երկրորդ՝ զի ըստ բնութեան է և ըստ հասարակս ամենայն մարդկան սովորութեան[3], եւ օրինաց. զի ոչ է բաւական առ ի գործել ինչ կարն զան գոյ, թէ ոչ և ըստ բնութեան և ըստ օրինաց իցէ. երրորդ՝[4] զի գիւրին է լինել, եւ եթէ ոչ գիւրին գոյ՝ զի կար է գործիլ, զի կարի շատ այսպէս գովելի է գործիլ, քանզի գիւրին է:

Եւ ապա՝ զի ոչ միայնք գործեմք, այլ և այլք բազումք:

Զկնի՝ զի ոչ նախ առաջինք, այլ և այլք շատք յառաջադոյն քան զմեզ... կամ նախ առաջինք՝ զի կարի լաւա-

1. A. խնդիրն վխ. խնդրին: 2. A. յանցանէ: 3. A. սովորութիւն, լատ. ուղղ.՝ սովորութիւ: 4. A. երկրորդ:

Ἐπεὶ δὲ τῶν θέσεων αἱ μέν εἰσι θεωρητικαί, ὅσα θεωρίας ἕνεκα καὶ γνώσεως μόνον ζητοῦνται, οἷον εἰ θεοὶ προνοοῦνται τοῦ κόσμου, αἱ δὲ πρακτικαὶ εἴς τινα πρᾶξιν τὴν ἀναφορὰν ἔχουσαι, οἷον εἰ γαμητέον, φανερὸν ὅτι αἱ μὲν πρακτικαὶ καὶ πολιτικώτεραί εἰσι καὶ κατὰ τὸν ῥητορικὸν χαρακτῆρα, αἱ δὲ θεωρητικαὶ μᾶλλον τοῖς φιλοσόφοις ἁρμόττουσιν, αἷς οὐδὲν ἧττον ἐγχειρεῖν καὶ τοῖς ῥητορικοῖς δυνατόν ἐστιν ἀπὸ τῶν πρὸς τὰς πρακτικὰς θέσεις τόπων ὁρμωμένοις.

Οὐδὲν μέντοι διαφέρει, ἐάν τε οὕτω λέγῃ τις, εἰ γαμητέον ἢ οὔ, καὶ πάλιν, εἰ αἱρετέος ὁ γάμος ἢ φευκτέος· ἓν γὰρ καὶ ταὐτόν ἐστι διὰ πάντων τούτων τὸ δηλούμενον.

Τῶν μὲν οὖν πρακτικῶν θέσεων τὰ ἀνωτάτω κεφάλαια καταλαμβάνεται κατασκευάζοντι μὲν ἐκ τοῦ ἀναγκαίου καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ ἡδέος, ἀνασκευάζοντι δὲ ἐκ τῶν ἐναντίων· εἰς ἑκάστην δὲ ἐπιχειρήσομεν, ἐξ ὧν τόπων δυνατόν ἐστιν·

Ὡς γὰρ ἐπισημαινόμεθα, οὐχ οἷόν τέ ἐστιν ἐκ πάσης ἀφορμῆς πρὸς πᾶν πρόβλημα ἐπιχειρεῖν· εἰσὶ δὲ καὶ οἱ τόποι οἵδε, πρῶτον μὲν ὅτι δυνατὸν γενέσθαι τὸ ἀξιούμενον διὰ τῆς θέσεως, δεύτερον δὲ ὅτι κατὰ φύσιν καὶ κατὰ τὰ κοινὰ πάντων ἀνθρώπων ἔθη τε καὶ νόμιμα· οὐ γὰρ ἀπόχρη πρὸς τὸ πρᾶξαί τι τὸ δυνατὸν αὐτὸ εἶναι, ἐὰν μὴ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ νόμον ὑπάρχῃ, τρίτον ὅτι ῥᾴδιον γενέσθαι, εἰ δὲ μὴ ῥᾴδιον εἴη, δυνατὸν δὲ πραχθῆναι, ὅτι πολὺ πλέον οὕτως ἐπαινετόν ἐστιν εἰ μὴ ῥᾴδιον ἦν.

Ἔπειθ' ὅτι μὴ μόνοι πράττομεν, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι πολλοί.

Ἔξῃς ὅτι μὴ πρῶτοι, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πρὸ ἡμῶν, εἰ δὲ καὶ μόνοι ἢ πρῶτοι, ἀλλ' ὅτι ποτὲ κρεῖττον ἄρξασθαι ἔργων

զոյն սկիզբն առնել լաւագոյն գործոց, և գովելագոյն է և միայն՝ ոչ ընդ այլս։

Եւ ապա՝ զի յարմար է։ Եւ ապա՝ զի արդար է իրն։ Եւ ապա՝ զի արժանաւոր (և կրկին է սա, զի կամ առաւածոց չնահանջն է կամ վախճանեցելոցն)։ Եւ զկնի՝ զի հարկաւոր է։ Ապա՝ զի փառաւոր և զի օգտակար, և զի առ հասարակաւթիւն, և առ վրիպաւթիւն ի դէպ և ի ճահ. և զի նախկընական է լաւոց իրաց, և զի հեշտ, և զի ոչ գործեցեալ՝ զեղջ բերէ և զժուարաւ անդրէն ուղղեալ կացմի։

Ապա ի ներհակէն. զի եթէ ներհակն ոչ առնելի է՝ սա առնելի է եւ եթէ ներհակն ամօթալի է՝ սա գեղեցիկ. եւ եթէ նա անօգուտ է՝ սա օգտակար. եւ եթէ ներհակն անհեշտ է՝ սա հեշտալի է։

Եւ զնոյն օրինակ և ի նմանոյն. զի եթէ նմանն ախորժելի է՝ ապա և սա ախորժելի է։

Նմանապէս և ի նուազէն, և ի մեծէն, և ի ժամանակէն, և ի բոլորէն. և զկնի ձեռնարկեացուք և ի վախճանէն՝ յորոյ սակս[1] և զբոն ախորժեմք. զի եթէ վախճանն ախորժելի է՝ և արարչական վախճանին ախորժելի է։

Եւ զկնի այսոցիկ ի պարունակութենէն[2]. զի բազումս յինքեան պարունակէ իրս գեղեցիկս, կամ օգտակարս, կամ հեշտալիս։

Ապա յայնցանէ՝ որ յառաջ քան զբոն է՝ ձեռնարկեացուք, և յայնցանէ՝ որ առ նմին իրին, եւ երկորդ՝ յայնցանէ որ յետ իրին։

Բայց եթէ ոք ի կատարելագունացն իցէ՝ ի մէջ առնելի է և միւրաքանչիւր գյառաջասացն(°) և զնշանաւոր արանցն քերդողաց, և քաղաքականացն, և իմաստասիրացն վկայութիւն։

Եւ ևս եթէ պատմութիւնք ինչ ուրեք միաբանեն ասացելոցս՝ և այսոցիկ յիշատակ առնելի է մի վարկպարագի և մի որպես դէպ է, այլ ըստ աճման արարեալ մեր գյարացոյցն, յայնցանէ, որ միում առն գործեցեալ եղեն, ապա

1. Ա. յորս առէ փխ. յորոյ սակս։ 2. Ա. ի պարունակութենէն, լուս. ուղղ.՝ ի պարունակութենէն։

καλῶν, ἐπαινετώτερον δὲ καὶ τὸ μόνον, ἀλλὰ μὴ μεθ' ἑτέρου.

Εἰθ' ὅτι ἁρμόττει. εἰθ' ὅτι ὅσιον (διττὸν δὲ τοῦτο· ἢ γὰρ θεοῖς κεχαρισμένον ἢ τετελευτηκόσιν). Ἐφεξῆς δὲ ὅτι ἀναγκαῖον. εἰθ' ὅτι ἔνδοξον, καὶ ὅτι λυσιτελές, καὶ ὅτι πρὸς ἀσφάλειαν ἐπιτήδειον, καὶ ὅτι προκαταρκτικόν ἐστι κρειττόνων πραγμάτων, ὅτι ἡδύ, καὶ ὅτι εἰ μὴ πραχθῇ, μετάνοιαν φέρει καὶ δυσεπανόρθωτόν ἐστιν.

Ἐκ δὲ τοῦ ἐναντίου· εἰ γὰρ τὸ ἐναντίον οὐ πρακτέον, τοῦτο πρακτέον· καὶ εἰ τὸ ἐναντίον αἰσχρόν, τοῦτο καλόν· καὶ εἰ ἐκεῖνο ἀσύμφορον, τοῦτο συμφέρον· καὶ εἰ τὸ ἐναντίον ἀηδές, τοῦτο ἡδύ.

Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐκ τοῦ ὁμοίου· εἰ γὰρ τὸ ὅμοιον αἱρετόν, καὶ τοῦτο αἱρετόν.

Ὁμοίως δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐλάττονος καὶ ἐκ τοῦ μείζονος καὶ ἐκ τοῦ μέρους καὶ ἐκ τοῦ τέλους, οὗ χάριν καὶ τὸ πρᾶγμα αἱρούμεθα· εἰ γὰρ τὸ τέλος αἱρετόν, καὶ τὸ ποιητικὸν τοῦ τέλους αἱρετόν.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ τῆς περιοχῆς, ὅτι πολλὰ ἐν αὐτῷ περιέχει πράγματα καλὰ ἢ συμφέροντα ἢ ἡδέα.

Εἶτα ἐκ τῶν πρὸ τοῦ πράγματος ἐπιχειρήσομεν, καὶ ἐκ τῶν παρ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, καὶ τρίτον ἐκ τῶν μετὰ τὸ πρᾶγμα.

Ἐὰν μέντοι τις καὶ τῶν τελεωτέρων εἴη, λεκτέον καθ' ἕκαστον τῶν προειρημένων τόπων καὶ τὰς τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν ποιητῶν τε καὶ πολιτικῶν καὶ φιλοσόφων μαρτυρίας.

Ἔτι δὲ καὶ εἴ πού τινες ἱστορίαι συνάδουσι τοῖς λεγομένοις, καὶ τούτων μνημονευτέον μὴ χύδην μηδ' ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ κατὰ αὔξησιν ποιουμένους τὰ παραδείγματα, πρῶτον ἀπὸ τῶν ἑνὶ ἀνδρὶ καὶ ἰδιώτῃ πεπραγμένων, ἔπειτα ἀπὸ τῶν ἄρ-

յայնցանէ՝ որ իշխանի կամ թագաւորի, և զինի յայնցանէ՝ որ ի բոլոր քաղաքին և ի վերայ ամենայնի, յայնցանէ՝ որ գաւառաց ամանց կամ ազանց եղելոց. բայց սակայն ոչ իրր թէ լի ի հին պատմութեանցն և ի քերդողացն զրանն լինել։ Եւ ի ներհակացն կարծելի է։

Բայց զդան արագութիւն ձեռնարկութեանցն՝ ըստ որում և զեղիանցն արարաք, ի վերուստ յառաջմէ սկիզբն արարողի յառաջ անցանելով մինչև ի վերջինն։

Յարայուզի սակս և եղեալ զրութիւն ինչ առաջին զօրավարացանցն, որպէս՝ թէ վարեցէ զքաղաք իմաստունն։

Արդ՝ այնմ որ կարծէն՝ իբրու զի պարտ և արժան է վարել զքաղաք, ասելի է նախ առաջին՝ զի կարէ իմաստնոյն քաղաքավար[1] լինել, երկրորդ՝ զի ըստ բնութեան է, որպէս՝ զի և ի զազանս ին վարչութիւնք եւ իւրաքանչիւր վասին գոյ մի ոք առաջնորդ. զի և առ խուժս, և առ Ելլինացիս, և առ նոսին խոկ (որպէս բանն է) առ առաւածան՝ միայ իշխին և առաջնորդ լինին առաքինագոյնքն։

Եւ զինի՝ զի և զիւրին է իմաստնոյն վարիչ լինել կրթութեցելումն. քանզի որ յառաջս բարուց մարդկայինց առաքինութեանց իրաց՝ ոչ անյարմար և անյարդար մարդկան առաջնորդ վիճակաւս լինել։

Ապա՝ զի թէ և ոչ դիւրին է, այլ նախանձաւորթապոն պարտ և արժան հաւանել երկոց և աշխատութեանց զքաղաքի բարերաստութիւն։

Եւ զինի՝ զի և ժառանգիցս ունի բաղումս, որք ընդ նմա վարիչք լինին, և զի ոչ առաջին, այլ կարի շատ բազում վարիչք եղեն իմաստունք՝ Պիտտակոս, Սողոն, Լիկուրգոս, Զաղևկոս[2] և այլք բազումք։

Եւ ապա՝ զի թէև ոչ ոք էր վարիչ եղեալ և ի վաղնջուց և այժմ, այլ գովելագոյն է՝ որ սկիզբն առնէ զեղելիկ գործոց։

Եւ զինի այսոցիկ՝ զի յարմարն և վայել է իմաստնոյն քաղաքավար լինել. քանզի ով ոք լաւագոյն քան զամ ընտրէ զիրաւն և իրաւ առցէ զօրաւորն, և օրէնս և վարիս ի ներքս ածեալ մուծցէ, և անկաշառաբար զայս ամենայն գործեսցէ։

1. Ա. քաղաքավար։ 2. Ա. Զալևկոս, յաւ. ասպ.՝ Զաղևկոս։

χοντι ἢ βασιλεῖ, ἐξῆς δὲ ἀπὸ τῶν πόλει, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀπὸ τῶν χώραις τισὶν ἢ ἔθνεσι γεγενημένων, μὴ μέντοι ὥστε ἀνάπλεων ἱστοριῶν καὶ ποιημάτων τὸν λόγον γενέσθαι· ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων ἀνασκευαστέον.

Τὴν δὲ τάξιν ποιησόμεθα τῶν ἐπιχειρημάτων, καθὰ καὶ τὴν τῶν τόπων ἐποιησάμεθα, ἄνωθεν ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρχόμενοι καὶ προϊόντες μέχρι τῶν τελευταίων.

Παραδείγματος δὲ ἕνεκα ἔστω τις θέσις πρώτη ἀπὸ τῶν πρακτικῶν, οἷον εἰ πολιτεύεται σοφός.

Τῷ μὲν οὖν κατασκευάζοντι ὡς χρὴ πολιτεύεσθαι, λεκτέον πρῶτον μὲν ὅτι δυνατόν ἐστι τῷ σοφῷ πολιτεύεσθαι, δεύτερον δὲ ὡς κατὰ φύσιν ἐστίν, οἷον ὅτι καὶ ἐν θηρίοις ὑπάρχει πολιτεία καὶ ἑκάστης ἀγέλης ἐστί τις ἡγεμών, καὶ ὅτι παρὰ βαρβάροις καὶ παρ' Ἕλλησι καὶ παρ' αὐτοῖς (ὡς λόγος) τοῖς θεοῖς ἀεὶ ἄρχουσιν οἱ σπουδαιότατοι.

Ἐξῆς δὲ ὅτι καὶ ῥᾴδιον τῷ σοφῷ πολιτεύεσθαι· ἐγγεγυμνασμένος γὰρ ταῖς περὶ ἠθῶν ἀνθρωπίνων πραγματείας οὐκ ἀρρύθμως ἀνθρώπων προστήσεται.

Ἔπειτα ὅτι εἰ καὶ μὴ ῥᾴδιον ἦν, ἀλλὰ προὐργιαίτερόν γε χρὴ τίθεσθαι τῶν πόνων τὴν τῆς πόλεως εὐδαιμονίαν.

Ἐξῆς δὲ ὅτι καὶ συναγωνιστὰς ἔχει πολλοὺς τοὺς συμπολιτευομένους, καὶ ὅτι μὴ πρῶτος, ἀλλὰ πολλοὶ ἐπολιτεύσαντο σοφοί, Πιττακὸς Σόλων Λυκοῦργος Ζάλευκος, ἄλλοι μυρίοι.

Ἔπειθ' ὅτι καὶ εἰ μηδεὶς ἦν καὶ πάλαι πεπολιτευμένος καὶ νῦν, ἀλλ' ἐπαινετώτερός γε ἀρχόμενος καλῶν ἔργων.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὅτι ἁρμόττει τῷ σοφῷ πολιτεύεσθαι· τίς γὰρ ἄμεινον αὐτοῦ κρινεῖ τὰ δίκαια, καὶ συμβουλεύσεται τὸ συμφέρον, καὶ νόμους καὶ ψηφίσματα εἰσηγήσεται, καὶ ἀδωροδόκητα ταῦτα διαπράξεται;

Եւ յորժամ իմիք գործ առաւել ցուցցէ զառաքինութիւն և առ աստուած նմանութիւն։

Եւ առ այսոքիւք՝ զի և արդարութիւն է հատուցանել զաւտին և քաղաքացւոյն և հայրենի աստուածոյն[1] զհատուցմունն ի նոյանէն կերակրոյ և անդեան և խրատուց։

Եւ ապա՝ զի արժանաւոր է և շնորհաւոր աստուածոյ՝ զմարդիկ անձանց իւրեանց գեղեցկապէս վարիչ լինել, և զի անցելոցն հնչա է ապրիլ և ամբողջ պահել ազգայնոցն։

Եւ ապա՝ զի հարկաւոր է քաղաքին ունել զոք խնամով իւր և մանաւանդ զառաքինի. քանզի առանց սորա քաղաք ոչ կարէ հաստատուն կալ։

Եւ զկնի այսորիկ՝ զի և քան զինքն ոք յորում և փառաւորագոյն է քաղաքավար լինել, թէև ցայնքան անկրեալի իցէ։

Եւ ապա՝ զի և օգտակարագոյն գոր հանապազ կենանս անցուցանէ յընչից հաշիւ, և զի հաստատագոյն և անխախտագոյն ի գլացոզաց և ի չարաիւսաց չարակենութենէ առաքեալ է։

Եւ զկնի՝ զի սկիզբն է և առաջին վարիչ լինել իմաստնոյն ժեժամնեցաց և գեղեցկաց[2] իրաց ոչ միայն և առանձինն, այլ և առհասարակ. ապա՝ զի և հնչաւոլի է կենանք քաղաքավարացն[3]. քանզի այս գրեթէ բնաւորեցաւ գհետ երթալ և ի յոյովից յառաջատացելոցն տեղեացն։

Եւ առ այսոքիւք ևս՝ զի անփոյթ եղեալ քաղաքավարութիւն և փոփոխումն ի չարն կալեալ՝ գժուարաւ անդրէն ուղղութիւն կրէ, և վասն առաջ եղելոյն չար անփոյթ եղելոյն գղջումն լինի, և զի ոչինչ օգուտ է։

Եւ զկնի ի ներհակացն. քանզի եթէ հակառակ գործել գաւառի սովորալի է՝ քաղաքավար[4] լինել գեղեցիկ է. և եթէ նա անօգուտ՝ սա օգտակար. և եթէ նա անկատակ և անառարժ՝ քաղաքավար լինել հնչա և կամակ։

Եւ եթէ նմանն վարիչն լինելոյն և եղիցի հոգն առնել և փոյթ մանկանց՝[5] ըստ որում գեղեցիկն է և օգտակար և հնչաւ։

1. A. ածուածոյն։ 2. A. յեղեցկաց։ 3. A. քաղաքայվարացն։
4. A. քաղաքայվար։ 5. A. մանգանց։

Ἐν τίνι δὲ ἔργῳ μᾶλλον ἐπιδείξεται τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν πρὸς τὸν θεὸν ὁμοιότητα;

Πρὸς δὲ τούτοις ὅτι δίκαιον ἀποδοῦναι τῇ πατρίδι καὶ τοῖς πολίταις καὶ τοῖς πατρῴοις θεοῖς τὰς ἀμοιβὰς τῆς παρ' αὐτοὺς τροφῆς καὶ παιδείας.

Ἔπειθ' ὅτι ὅσιον καὶ κεχαρισμένον ἐστὶ τοῖς θεοῖς, τοὺς ἀνθρώπους καλῶς πολιτεύεσθαι, ἔξῆς δὲ ὅτι καὶ τοῖς κατοιχομένοις ἤδὺ ἐστι σώζεσθαι τοὺς συγγενεῖς.

Εἶθ' ὅτι ἀναγκαῖόν ἐστι τῇ πόλει ἔχειν τινὰ τὸν προνοούμενον αὐτῆς καὶ μάλιστα σπουδαῖον, ἄνευ γὰρ τούτου πόλις οὐκ ἂν δύναιτο συστῆναι.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὅτι καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ τις ἐνδοξότερος γίνεται πολιτευόμενος, κἂν τέως ἀφανὴς ἦν.

Ἔπειθ' ὅτι λυσιτελέστατα ἂν τὸν καθ' ἡμέραν βίον διάγοι εἰς χρημάτων λόγον, καὶ ὅτι ἀσφαλέστατα τοῦ παρὰ τῶν συκοφαντούντων καὶ ἐπιβουλευόντων φθόνου ἀπηλλαγμένος.

Ἔξῆς δὲ ὅτι ἄρχει καὶ προηγεῖται τὸ πολιτεύεσθαι τὸν σοφὸν μειζόνων τε καὶ καλλιόνων πραγμάτων οὐ μόνον ἰδίᾳ, ἀλλὰ καὶ κοινῇ, καὶ ὅτι καὶ ἥδιστος ὁ βίος τῶν πολιτευομένων, τοῦτο δὲ σχεδὸν παρακολουθεῖν πέφυκε καὶ τοῖς πλείστοις τῶν προειρημένων τόπων.

Ἔτι δὲ πρὸς τούτοις, ὅτι ἀμεληθεῖσα πολιτεία καὶ μεταβολὴν ἐπὶ τὸ κακὸν λαβοῦσα δυσεπανορθωτός ἐστι, καὶ τῷ πρὶν γενέσθαι πονηρὸν ἠμελημότι μετάνοια γίνεται, ὅτι μηδὲν ὄφελος.

Ἔξῆς δὲ ἐκ τῶν ἐναντίων· εἰ γὰρ τὸ ἀντιπράττειν τῇ πατρίδι αἰσχρόν, τὸ πολιτεύεσθαι καλόν· εἰ ἐκεῖνο ἀσύμφορον, τοῦτο συμφέρον· καὶ εἰ ἐκεῖνο ἀηδές, τοῦτο ἡδύ.

Καὶ εἰ τὸ ὅμοιον τῷ πολιτεύεσθαι, ἔστω δὲ τὸ ἐπιμελεῖσθαι τῶν νέων, εἰ καλόν ἐστι καὶ συμφέρον καὶ ἡδύ, καὶ αὐτὸ τὸ πολιτεύεσθαι καλόν ἐστι καὶ συμφέρον καὶ ἡδύ.

Եւ ի նուագէն ձեռնարկեցուք այսպէս. զի եթէ միոյ ոմն առաքինոյն հոգ առնելի է, և մնծէն(°) եթէ զանիւ զարման առնելի է։

Եւ ի մանաւորէն՝ եթէ մի օրէնս օրտակաց, և կամ մի խրատ ի ներքս մուծանելի և պատուիլ է առաքինութիւն, եւ բոլոր քաղաքավարութիւն[1]։

Եւ անդրէն ընդդէմ ի բոլորէն, եթէ ընդհանրական քաղաքավարութիւն ի ներքս մուծանել պատուհասէ մարդկան ի մոռանալն, որպէս Գաւառն ի քաղաքավարութեան՝ իրատացի է և իրում գաւառին վարիչ լինել։

Եւ զկնի այսորիկ անցեալ բանիւ զբարեբաստութիւն քաղաքին ի խաղաղութեան և պատերազմի, և միանգամայն[2] պարզաբար յորում և իցէ ժամանակի, որոյ վախճան գնեցիկ վարիչն[3] լինելի է։

Ապա՝ ի պարտականութենէն, զի բանիւ և կարծելով մի ինն հանդերձեալ է քաղաքի շնորհել վարիչն լինել, բայց գործով բազում ինչ է։

Բանի քան Արիստոտելեանց հարկաւոր է վարչին և յաղագս պատերազմի և խաղաղութեան խրատ տալ, և պատճառանք ընչից(°), և յաղագս պահպանութեան յաշխարհին, և յաղագս ի ներքս մտից, և յաղագս օրինադրութեան, և այլոց այսպիսեաց։

Իսկ այնոցիկ՝ որ յառաջ քան զերն են ուսեալք, և այնոցիկ՝ որ առ նմին երթն, և այնոցիկ՝ որ յետ իւրացն՝ բայց կարողութեն է և յաղագս առաջիկայ դրոց տարայոյց արտապրել, եւ հաւատարմագոյն եղիցի ի վերայ միոյ, որպան՝ եթէ մանկունս[4] առնելի է։

Բանի առեալ զամուսնութիւն ինչ և զամենայն պարագաքար, որքան միանգամ հարկաւոր է ամենապատեհութեան[5] յառաջագոյն զոլ՝ զուխցուք ցուցանելով, զի գնեցիկ և օգտակար և հեշտ. ապա զկնի՝ գհետևանս մանկարարութեան[5], զկնի այսորիկ՝ որք ի վերայ լինին, որպան զծերատածութիւնս և զ'ի վերայ մանկանցն[6] յաջողութեանց հեշտութիւնս, և զնմանսն։

1. Ա. *քաղքավարութի։* 2. Ա. *միայնգամայն։* 3. Ա. *վարչին*, լուս ուղղ.՝ *վարիչն։* 4. Ա. *մանդունս։* 5. Ա. *մանգաբարութի։* 6. Ա. *մանգանցն։*

Ἐκ δὲ τοῦ ἐλάττονος ἐπιχειρήσομεν οὕτως· εἰ μιᾶς οἰκίας τῷ σπουδαίῳ φροντιστέον, καὶ πόλεως μιᾶς ἐπιμελητέον.

Ἐκ δὲ τοῦ μέρους, ὅτι εἰ ἕνα νόμον συμφέροντα, ἐπεὶ καὶ μίαν συμβουλὴν εἰσηγητέον τῷ σπουδαίῳ, καὶ ὅλην τὴν πολιτείαν.

Ἀνάπαλιν δὲ ἐκ τοῦ ὅλου, εἰ καθολικὴν πολιτείαν εἰσηγεῖται τοῖς ἀνθρώποις ὁ σοφός, ὥσπερ καὶ Πλάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ, δίκαιός ἐστι καὶ ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι πολιτεύσασθαι.

Μετὰ δὲ ταῦτα διελευσόμεθα τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πόλεως ἐν εἰρήνῃ τε καὶ παρὰ τὸν πόλεμον, καὶ ἁπλῶς παρ' ὁντινα-οῦν χρόνον, ἅπερ τελευτὴ τοῦ καλῶς πολιτεύσασθαί ἐστιν.

Εἶτα ἐκ τῆς περιοχῆς, ὅτι λόγῳ μὲν καὶ τῷ δοκεῖν ἕν τι μέλλει τῇ πόλει χαρίζεσθαι τὸ πολιτεύσασθαι, ἔργῳ δὲ πολλά ἐστι.

Κατὰ γὰρ τοὺς περὶ τὸν Ἀριστοτέλην ἀνάγκη τὸν πολιτευόμενον περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης συμβουλεῦσαι, καὶ περὶ χρημάτων, καὶ περὶ φυλακῆς τῆς χώρας, καὶ περὶ τῶν εἰσαγωγίμων καὶ ἐξαγωγίμων, καὶ περὶ νομοθεσίας τε καὶ τῶν ἄλλων τοιούτων.

Τῶν δὲ πρὸ τοῦ πράγματος τόπων καὶ τῶν παρ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα καὶ μετὰ τὸ πρᾶγμα δυνατὸν μὲν καὶ ἐπὶ τῆς προκειμένης θέσεως παραδείγματα ἐκθέσθαι, σαφέστερα δὲ ἔσται ἐφ' ἑτέρας, οἷον εἰ παιδοποιητέον.

Λαβόντες γὰρ τὸν γάμον καὶ πάντα ἁπλῶς, ὅσα ἀνάγκη τῆς παιδοποιΐας προϋπάρξαι, ἐπαινεσόμεθα δεικνύντες καλὰ καὶ συμφέροντα καὶ ἡδέα, [καὶ] εἶθ' ἑξῆς παρομαρτοῦντα τῇ παιδοποιΐᾳ, μετὰ δὲ ταῦτα τὰ ἐπιγιγνόμενα, οἷον τὰς γηρωκομίας καὶ γηρωβοσκίας, καὶ τὰς τῶν τέκνων εὐπραγίας καὶ ἡδονάς, καὶ τὰ παραπλήσια.

Եւ ի ներհակացն պաճարանս գայուք յետոյ։

*Արդ՝ յաղագս գործական տեսութեան է այսքան։ Արդ՝ ել ըստ ինձ փորձեսցուք և զտեսականացն ինչ անցանել բանիւ ի նմին տեղւոջ զիմեալ, բայց սակայն և զնոյն դաս և ստանձնօր պահեսցուք, զոր ի վերայ գործականացն [1]. այլ որպէս երևեսցի ի վերայ առաջադրեցեալումն տարբերութեան *յարմարել՝ այնպէս արասցուք. բայց թերևս լաւագոյն է և զնոյն առնել և ի վերայ գործականացն։*

Եւ յարմարական գործ իւրաքանչիւրում տարբերութեան է, յորժամ ի սկզբան անդ զիմեմեան և զպարզագոյնս ձեռնարկութեանցն ասելով, միշտ սակաւ սակաւ յառաջ անցանելով՝ զծանրագոյնն և զահագինս առնուցումք, եւ յորժամ զկազմածն և տեղծականս ոմանս յառաջ քան զնոսա դասեսցուք, որ միանգամ է ինչ տեղծական, եւ յորժամ զկարս ի միջոյ հզօրագունիցն ի ներքս առցուք, եւ որքան միանգամ ասի ներ յաղագս դասու. արդ՝ եղիցէ մեզ ինդրել՝ եթէ ինամ տանին ստուածք աշխարհի։

Իսկ ապա զարձեալ ասասցուք, եթէ կարողութիւն է ստուածոց հոգալ վասն մեր, և ոչինչ նուազանալ նոցա յաղագս առ աշխարհ հոգոց։

Վասն զի զոյ ի նմա(°) և զիւրին է ստուածոյ հոգ տանել և առանց ամենայն իրականութեան։

Եւ զկնի՝ զի զդեա զկիսաստուածս և զայլս զամենայն աստուածս մարտակիցս ունի հոգոյս [2] այսորիկ։

Եւ ապա՝ զի ամենայն մարդիկ ելենացիք և խոյժք ստածութիւն յաղագս աստուածոց ունին՝ իբրու հոգոյց վասն մեր։

Եւ նշանակ՝ զանգի ոչ բագինք և տաճարք և հարցման տեղիք աստուածոց նուիրեալք լինէին, յորս իւրաքանչիւր

* Նախորդ ձեռագիրներից մեկում մի բանի բուրք չես յեղ առաջ են յեղել դասավորված, ուստի յեղ աստղանիշերի մեջ դրված հատվածը տեղված է յեղել «Յաղագս պատմութեան» գիրում, տե՛ս A p. 240 բ, տող 8 միւնեղ p. 241 ա, տող 20։

1. A. *գործակցացն* փխ. *գործականացն*։ 2. A. *հոգոյս*, լուս. ուղղ. *հոգոյս*։

Ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων εὐπορήσομεν εἰς ἀνασκευήν.

Περὶ μὲν οὖν τῆς πρακτικῆς θέσεως τοσαῦτα, φέρε δὲ πειραθῶμεν καὶ τῶν θεωρητικῶν τινα διελεῖν ἐκ τῶν αὐτῶν τόπων ὁρμώμενοι, οὐ μέντοι τὴν αὐτὴν τάξιν κἀνταῦθα φυλάξομεν, ἥνπερ ἐπὶ τῶν πρακτικῶν, ἀλλ' ὡς ἂν φανείη τῷ προτεθέντι προβλήματι ἁρμόττειν, οὕτω καὶ ποιησόμεθα· ἴσως δ'ἄμεινον τὸ αὐτὸ ποιεῖν καὶ ἐπὶ τῶν πρακτικῶν.

Ἁρμόττουσα δὲ τάξις ἑκάστῳ προβλήματί ἐστιν, ὅταν τὸ καταρχὰς τὰ ἁπλούστερα καὶ κουφότερα τῶν ἐπιχειρημάτων λέγοντες ἢ καὶ μᾶλλον προϊόντες τὰ πληκτικώτερα καὶ βαρύτερα λαμβάνωμεν, καὶ ὅταν τὰ κατασκευαστικὰ τινων πρὸ ἐκείνων τάττωμεν, ὧν ἐστι κατασκευαστικά, καὶ ὅταν τὰ ἀσθενῆ μεταξὺ τῶν ἰσχυροτέρων παρεμβάλλωμεν, καὶ ὅσα ἄλλα λέγεται ἐν τοῖς περὶ τάξεως· ἔστω δ'οὖν ἡμᾶς ζητεῖν, εἰ προνοοῦσι θεοὶ τοῦ κόσμου.

Οὐκοῦν πάλιν ἐροῦμεν, ὅτι δυνατόν ἐστι τοῖς θεοῖς προνοεῖν ἡμῶν, καὶ μηδὲν αὐτοὺς ἐλαττοῦσθαι ἐκ τῆς περὶ τὸν κόσμον φροντίδος.

Ἔπειθ' ὅτι ῥᾴδιόν ἐστι τῷ θεῷ καὶ ἄνευ πάσης πραγματείας.

Ἐξῆς ὅτι καὶ δαίμονας καὶ ἥρωας καὶ ἄλλους θεοὺς συναγωνιστὰς ἔχει ταύτης τῆς φροντίδος.

Εἶθ' ὅτι πάντες ἄνθρωποι Ἕλληνές τε καὶ βάρβαροι ἔννοιαν περὶ τῶν θεῶν ἔχουσιν ὡς προνοοῦσιν ἡμῶν.

Σημεῖον δέ· οὐ γὰρ ἂν βωμοὶ καὶ ναοὶ καὶ χρηστήρια θεοῖς ἀνετίθετο, ἐφ' οἷς ἕκαστοι εὖ πεπόνθασιν ἢ λιμῷ ἢ

ոք ի մէնջ բարի կրեալ կամ ի սովոյ, կամ ի ժանդախտից, կամ ի պատերազմացն, և յայսպիսեացն խնդրէ ազատեալք, և ոչ գիտականաց ուշ գնէին ժաւք, և մանաւանդ՝ յորժամ յաղագս մեծամեծաց ինչ վտանգիցին։

Եւ զկնի՝ զի և խժատանոյն հաճոյ թուի, որպէս Պղատոնի, Արիստոտելի, Զենոնի, ապա՝ զի և օրինադրացն, քանզի ոչ ամբարշտութեան գոյին գիրք[1]։ Ապա զի և վտանգիք են յաւետ խլմանք առաջնորդք հոգ տանել վասն մեր գաւառածոյն։*

Եւ զի օգուտ առնէ կարծելն հոգ տանել գաւառածս, և զի հաստատագոյն և ուշադրութեամբ անցուցանեն զկեանս ունելով, կարծելով[2] այցելութ միշտ ըստ կենցաղոյս գործոյ, եւ զի հեշտ[3] կեան՝ որ կարծեն խնամոցս ունել գաւառածոնն։

Զկնի այսոցիկ՝ զի արդար երով աստուած՝ ոչ անխնամարար անտես առնէր գաշտոցն զինքն։

Եւ ապա՝ զի քնութիւն բոլորեցուն վկայէ ըստ նախախնամութեան ամենայն ինչ լինել և յաղագս փրկութեան և սերդութեան այնց՝ որ յաշխարհիս. և տարոյն ժամանակի ըստ ժամանակի փոփոխմունս ընկալեալ և անձրևքն, և պտուղքն ըստ ժամանակի լինելով, և մասունք կենդանեացն՝ որպէս արարեալ են ի քնութենէն[4] առ սերդութիւն և յաբակայութիւն և փրկութիւն երեսանց, ըստ որում և Քսենոփոն ի յիշատակարանն ասէ։

Եւ ապա՝ զի սոցա յամենեցուն առաւել վայել է խնամ առնել աստուածոց աշխարհի. քանզի ոչ էր արժան գաւառիկ և անգործս ասել գաւառած վասն առ այսպիսիս անպարապութիւն[5] ունել, որպիսի մեք վասն ժամկանացուք գոլոյ[6] և սակաւք՝ հարկաւորապէս անպարապանաք։

Ապա՝ զի հարկաւոր է նախախնամութիւն գոլ. քանզի եթէ զինանն ի բաց բարձցէ ոք՝[7] ի բաց բառնայ և զոր ու-

1. Ա. *գիրք*, լուս. ուղղ.՝ *գրօղք*։ 2. Ա. *կարծելիս* ով փխ. *կարծելոյ*։ 3. Ա. *հեշտ*, լուս. ուղղ.՝ *հեշտաւ*։ 4. Ա. *ի բնութեանէն*։ 5. Ա. *անպարապութիւն*, լուս. ուղղ.՝ *անպարապութեն*։ 6. Ա. *գոլ*, լուս. ուղղ.՝ *գոլոյ*։ 7. Ա. *բարձցէ*, լուս. ուղղ.՝ *բարձցէ ոք*։

λομῷ ἢ πολεμῳ ἤ τινι τῶν τοιούτων, ὡς ἀπαλλαγέντες, οὐδ' ἂν πάντη ἂν προσεῖχον τὸν νοῦν, καὶ μάλιστα ὁπότε περὶ τῶν μεγίστων κινδυνεύοιεν.

Ἔξῆς δὲ ὅτι καὶ τοῖς σοφοῖς δοκεῖ, οἷον Πλάτωνι Ἀριστοτέλει Ζήνωνι, εἴθ' ὅτι τοῖς νομοθέταις· οὐ γὰρ ἂν ἀσεβείας ἦσαν γραφαί. εἴθ' ὅτι ἔνδοξοί εἰσι μάλιστα οἱ ἡγούμενοι προνοεῖν ἡμῶν τοὺς θεούς.

Εἴθ' ὅτι ἀσφαλέστατα ἂν οὕτοι καὶ προσεχόντως τὸν βίον διάγοιεν νομίζοντες ἔχειν ἐπισκόπους ἀεὶ πασῶν τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων, καὶ ὅτι μάλιστα ἡδέως ζῶσιν οἱ ἡγούμενοι ἐπιμελητὰς ἔχειν τοὺς θεούς.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὅτι δίκαιος ὢν ὁ θεὸς οὐκ ἂν ἀπρονοήτους περιεώρα τοὺς σεβομένους αὐτόν.

Ἔπειθ' ὅτι ἡ φύσις τῶν ὅλων μαρτυρεῖ κατὰ πρόνοιαν πάντα γεγενῆσθαι τῆς σωτηρίας ἕνεκα τῶν ἐν κόσμῳ· αἵ τε γὰρ τοῦ ἔτους ὧραι κατὰ καιρὸν τὰς μεταβολὰς λαμβάνουσαι, οἵ τε ὄμβροι καὶ καρποὶ καθ' ὥραν γινόμενοι, καὶ τὰ μέρη δὲ τῶν ὡρῶν ὡς εὖ δεδημιούργηται ὑπὸ τῆς φύσεως πρὸς διαμονὴν καὶ σωτηρίαν αὐτῶν, καθάπερ καὶ Ξενοφῶν ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι δῆλοί.

Εἴθ' ὅτι τοῦτο πάντων μάλιστα ἁρμόττει τῷ θεῷ τὸ προνοεῖν τοῦ κόσμου· οὐ γὰρ δὴ ὅσιον ἀργὸν καὶ ἄπρακτον τὸν θεὸν εἰπεῖν, ἢ νὴ Δία τοιαύτας ἔχειν ἀσχολίας, οἵας ἡμεῖς τῷ θνητοὶ εἶναι καὶ ἀσθενεῖς ἀναγκαίως ἀσχολούμεθα.

Εἴθ' ὅτι ἀναγκαῖόν ἐστι τὸ πρόνοιαν εἶναι· εἰ γάρ τις τὸ προνοεῖν περιέλοι τοῦ θεοῦ, ἀνήρηκε καὶ ἣν ἔχομεν περὶ αὐ-

նիմք յաղագս նորա զմտածութիւնն, վասն որոյ և զգոլն զնա կարծեմք. զի վասն յաղագս մեր հոգոյն աստուծոյ՝ և զի է նա՝ հաւատամք:

Ապա և ոչ ի սկզբան անդ շինեալ լինէր բագին, թէ ոչ էր իմն նախախնամութիւն:

Քանզի որպէս առն առանց շինողի ոչ կարէ լինել[1] լինքնին ի վայր եկելոյ քարանց և աղիւսոց, և ոչ նաւ՝ առանց նաւասատի, և ոչ հանդերձ՝ առանց անկաւղի, և ոչ բնաւ ինչ ի զուգնաքայցն և ի պատուականացն[2] առանց իւրաքանչիւր արարչի. այնպէս ծայր առնելի է ասել զգեղեցկագոյնս և զքանչելագոյնս ամենայն էից զաշխարհ ոչ ի գեղեցիկ ումեքէ և յատուածագոյնէ արարչէ եղանիլ, այլ լինքնին: Զկնի այսորիկ ի ներհակէն, զի շամբուշ է պայպիսի գեղեցկատեսութիւն[3] և կարգ յարմարուածոյ ախտոցիկ՝ որ յերկինս շրջին, ոչ յումեքէ ի նախախնամութենէ լինել կարծել, այլ վարկպարապի և որպէս դէպ:

Ապա ի նմանէն[4]՝ զի ոչ կարէ գեղեցկապէս բազկանալ և ոչ[5] առն առանց շինողի, և ոչ նաւ՝ առանց նաւասատի, և ոչ զօր՝ առանց զօրավարի, և ոչ քաղաք՝ առանց քաղաքավարի, և ոչ յաշխարհս կարէ բազկանալ առանց նախախնամողին աստուծոյ:

Եւ առ այսոքիւք ի մանաւորէն, զի եթէ խոստովանեսցեր երևին ըստ քաղաքս քաղաքս և կիսաստուածք և զևք նախախնամողք և աստուածք՝ կարդաւոր է և բոլոր յաշխարհիս նախախնամել զաստուածս:

Ապա ի պարտնակութենէն՝[6] զի բանիւ մի բարձանալ լինել օրէնք կարծին, բայց ճշմարտութեամբ՝ բազում. քանզի թէ ոչ էր աստուածոց նախախնամութիւն՝ և ոչ արդարութիւն կարէր բազկանալ, և ոչ բարեպաշտութիւն, և ոչ արդարերդմնութիւն, և ոչ արութիւն, և ոչ ողջախոհութիւն, ոչ սէր, ոչ շնոհ, ոչ պարզապար յայնցանէ՝ որ բան առաքի-

1. Ա. լինել, լուս. ուղղ.՝ շինել: 2. Ա. պատուականացն, լուս. ուղղ.՝ ի պատուականացն: 3. Ա. գեղեցկայդաստութի: 4. Ա. ի նմանոյն, լուս. ուղղ.՝ ի նմանէն: 5. Ա. որ փխ. ոչ: 6. Ա. ի պարտնութենէն:

τοῦ ἔννοιαν, δι' ἣν καὶ τὸ εἶναι αὐτὸν ὑπολαμβάνομεν· ἐκ γὰρ τῆς περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ φροντίδος τοῦ θεοῦ καὶ ὅτι ὑπάρχει πεπιστεύκαμεν.

Ἔπειθ' ὅτι οὐδὲ τὴν ἀρχὴν συνέστη ὁ κόσμος, εἰ μή τις ἦν πρόνοια.

Ὥσπερ γὰρ οὐδὲ οἰκία ἄνευ τοῦ οἰκοδόμου δύναται γενέσθαι ἐξ αὐτομάτου συνδραμόντων τῶν πλίνθων, οὐδὲ πλοῖον ἄνευ τοῦ ναυπηγοῦ, οὐδὲ ὅλως τι τῶν εὐτελεστάτων ἢ τιμιωτάτων ἄνευ τοῦ περὶ ἕκαστον δημιουργοῦ, οὕτω γελοῖόν ἐστι φάναι τὸ κάλλιστον καὶ τιμιώτατον ἁπάντων τῶν ὄντων τὸν κόσμον μὴ ὑπὸ καλλίστου τινὸς καὶ θειοτάτου δημιουργοῦ γεγονέναι, ἀλλ' ἐκ ταυτομάτου.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὅτι εὐηθές ἐστι τὴν τοιαύτην εὐταξίαν τῶν κατὰ τὸν οὐρανὸν φερομένων μὴ ὑπό τινος προνοίας γενέσθαι νομίζειν, ἀλλ' εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν.

Ἔπειτα ἐκ τοῦ ὁμοίου, ὅτι εἰ μὴ δύναται καλῶς συστῆναι μήτε οἰκία ἄνευ οἰκονόμου, μήτε ναῦς ἄνευ κυβερνήτου, μήτε στρατόπεδον ἄνευ στρατηγοῦ, μήτε πόλις ἄνευ πολιτευτοῦ, οὐδ' ἂν ὁ κόσμος δύναιτο συστῆναι ἄνευ τοῦ προνοοῦντος θεοῦ.

Πρὸς δὲ τούτοις ἐκ τοῦ μέρους, ὅτι εἰ ὁμολογουμένως φαίνονται ἡμῶν κατὰ πόλεις προνοοῦντες ἥρωές τε καὶ δαίμονες καὶ θεοί, ἀκόλουθόν ἐστιν ὅλου τοῦ κόσμου προνοεῖν θεούς.

Εἶτα ἐκ τῆς περιοχῆς, ὅτι λόγῳ μὲν ἓν ἀναιρεῖται δόγμα, τὸ δ'ἀληθὲς πολλά· εἰ γὰρ οὐκ ἔστι θεῶν πρόνοια, οὐδὲ δικαιοσύνη δύναται συνίστασθαι οὔτε εὐσέβεια οὔτε εὐορκία οὔτε ἀνδρεία οὔτε σωφροσύνη οὔτε φιλία οὔτε χάρις οὔθ' ἁπλῶς τῶν κατ' ἀρετὴν οὐδέν, ἅπερ οὐκ ἔστι κατ' ἄνδρας νοῦν ἔχοντας ἀναιρεῖν.

նախնեանցն ինչ է ոչինչդարձ ոչ է ըստ ապացուցի(°) որ միտս առնին ի բաց բառնալ։

Եւ ի ներհակայ տեղեացն ի միւս ժամն ձեռնարկեսցուք։

Եւ գրիցն ոմանք են պարզք և ոմանք շարալծեալք. և պարզք՝ թէ ամուսնանալի է, եւ շարալծեալք՝ թէ թագաւորի ամուսնանալի է. եւ բաժանելի է զշարալծեալսն[1] յիւրաքանչիւր շարալծեցելոցն, զի ընդանիս և ուրոյնս բանս իւրաքանչիւրոցն մասանցն[2] հատուսցուք։

Ածմունս և արտերութիւնս՝ ըստ որ ներընդունի մասունս[3] գրութեան՝ զոր արասցուք։ Նմանապէս և կրիւք և յեզանակօք վարեսցուք և գրեթէ ամենայն բանիցն տեսակօք. քանզի բազում ի ներքս ժուժցուք կենցաղոյ կիրս, և յաղագս իւրաքանչիւր ուրուք յարմարական բանս արասցուք, որպան եկ լեր խնդրել՝ թէ ամուսնանալի է։

Յետ դնասարակս և զընթանալոցս յաղագս[4] ամենայն մարդկան զրանս ենթադրել, յորոց և կամ բազկացուսցուք զամուսնանալն կամ եղծցուք, և ըստ իւրաքանչիւր կենաս անցցուք բանիս, որպան՝ թէ երկրագործի, վաճառականի, դիւնաւորի, աղքատի, մեծատան, թագաւորի. և այսպէս բազում նիւթ[5] բանից առցուք, լոր թէ մի գրութիւն զամենայն բազումն առապրել[6]։

Եւ նովիմբ պատճառաւ ձեռնարկութեանցն վարեսցուք և առ խրատուցն եղծումն և առեղծումն՝ ըստ որում առացաք յառաջագոյն։

---

1. Ա. զշարայլծեալսն։ 2. Ա. համառացն փխ. մասանցն։ 3. Ա. ի մասունս փխ. մասունս։ 4. Ա. յաղագս յաղագս։ 5. Ա. նիւթ, լաւս. ուղղ.՝ հիւթ. 6. Ա. առպրել, լաւս. ուղղ.՝ առապրել։

Ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων τόπων εἰς τὸ ἕτερον μέρος ἐπιχειρήσομεν.

Ἐπεὶ δὲ τῶν θέσεων αἱ μέν εἰσιν ἁπλαῖ, αἱ δὲ συνεζευγμέναι, ἁπλαῖ μὲν εἰ γαμητέον, συνεζευγμέναι δὲ εἰ βασιλεῖ γαμητέον, διαιρετέον τὰς συνεζευγμένας εἰς ἑκάστην τῶν συνεζευγμένων, ἵνα τοὺς οἰκείους λόγους ἑκάστῳ τῶν μερῶν ἀποδῶμεν.

Καὶ αὐξήσεις καὶ παρεκβάσεις, καθ' ἃ ἐνδέχεται μέρη τῆς θέσεως, ποιησόμεθα. Ὁμοίως δὲ καὶ πάθεσι καὶ ἤθεσι καὶ προτροπαῖς χρησόμεθα καὶ σχεδὸν πάσαις τῶν λόγων ἰδέαις· πολλὰς γὰρ εἰσάξομεν βίων περιστάσεις, καὶ περὶ ἑκάστης τοὺς ἁρμόζοντας λόγους ἐροῦμεν, οἷον φέρε ζητεῖν, εἰ γαμητέον.

Μετὰ τὸ κοινοὺς καὶ καθολικοὺς περὶ πάντων ἀνθρώπων λόγους ὑποθέσθαι, ἐξ ὧν ἢ συστήσομεν τὸ γαμεῖν ἢ ἀνασκευάσομεν, καὶ καθ' ἕκαστον βίον ὑπερεξελευσόμεθα, οἷον γεωργοῦ ἐμπόρου στρατιώτου πλουσίου πένητος βασιλέως, καὶ οὕτω πολλὴν περιουσίαν λόγων ἕξομεν, ὡς τὴν μίαν θέσιν πάμπολλα ποιῆσαι.

Ταῖς δ' αὐταῖς ἀφορμαῖς τῶν ἐπιχειρημάτων χρησόμεθα καὶ πρὸς τὴν τῶν γνωμῶν ἀνασκευήν, καθάπερ εἶπον καὶ πρότερον.

ՅԱՂԱԳՍ ԱՒՐԻՆԱՑ

Օրէնք են հաճոյ կամ բազմութեան կամ առն քաղաքավարի[1] փառաւորի՝ ըստ որում ամենայն ումեք[2] վայել է կեալ աշխոյժ՝ որ ի քաղաքի, ոչ ժամանակ ինչ բացորոշեալ։

Եւ օրինացն հարցմունք լինին երկպիմի. զի կամ ի ներքս մտելոյ նոցա և զրելոցն[3], և որոց ասա կայցեն։

Արդ՝ զրելոցն[3] լինի փորձութիւն՝ թէ արժան է հաստատել թէ ոչ։ Եւ յազագս ասա[4] կայիցէ օրինացն կռիւք երկբայութեան լինին նախահարցն ոչ ամենևին ի բաց բառնալ[5] զօրէնս, այլ երկաքանչիւր ումեք առ օգտակարին մեկնողի՝ աճեցոզի(°), որքան ժամանակ յազագս իւր զրել թուի, և թագուցանողի զներհակն։

Վասն զի այժմ մեզ բանս յազագս եղծման և առեղծման օրինաց, եւ այսքերիկ յաւէտ ի ներքս մուծման պատաժաւթեան է, և ասա առելի յազագս սոցա։

Արդ՝ ի ներքս մտից օրինաց կամ յամբաստանութիւն լինելիք և եղծանելիք . . . . . ի սեղեակս յայսցանէ, յանհատատուն, յանկարէն, յոչ հարկաւորէն, յընդդիմաւորէն, յանիրաւէն, յարժանոյն, յանօգտակարէն, յաժօխալոյն։

Եւ լինի անհատատուութիւն՝ է որ առ արատաբերութիւն, զոր ամանք առոգանութիւն կոչեն, և է որ զանուաժ, և է որ առ հոժանութիւն, և է որ ըստ բազաձանութեան(°), զոր փազանութիւն ամանք անուանեն, և է որ առ շաբազատութիւն և բաժանութիւն, և է որ առ յօրինուածն, և է որ առ պակասութիւն, և է որ առ կռիւ։

1. A. *քազաքայվարի։* 2. A. *ուրեք, լատ. ուրդ.՝ ումեք։* 3. A. *զրելոցն, լատ. ուրդ.՝ զրելոցն։* 4. A. *առն փխ. առա։* 5. A. *բառնան։*

ΠΕΡΙ ΝΟΜΟΥ.

Νόμος ἐστὶ δόγμα πλήθους ἢ ἀνδρὸς ἐνδόξου πολιτικόν, καθ' ὃ πᾶσι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει, οὐκ εἴς τινα χρόνον ἀφωρισμένον.

Τῶν δὲ νόμων ἐξέτασις διχῶς· ἢ γὰρ εἰσφερομένων αὐτῶν καὶ τιθεμένων ἢ κειμένων ἤδη.

Τιθεμένων οὖν γίνεται δοκιμασία, εἰ χρὴ κυροῦν ἢ μή. Περὶ δὲ τῶν ἤδη κειμένων αἱ ἀμφισβητήσεις γίνονται τοῖς δικαζομένοις οὐ παντελῶς ἀναιροῦσαι τοὺς νόμους, ἀλλ' ἑκάτερον πρὸς τὸ λυσιτελέστερον ἐξηγούμεναι, καὶ αὔξονται μὲν ὅσα ὑπὲρ αὐτοῦ γεγράφθαι δοκεῖ, συγκρύπτονται δὲ τὰ ἐναντία.

Ἐπεὶ δὲ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος περὶ ἀνασκευῆς καὶ κατασκευῆς νόμου, ταῦτα δὲ μάλιστα ἐν ταῖς εἰσηγήσεσι, λεκτέον περὶ τούτου.

Εἰσφερομένων τοίνυν τῶν νόμων ἢ κατηγοροῦμεν καὶ ἀνασκευάζομεν, ἢ συνηγοροῦμεν καὶ κατασκευάζομεν. Μετὰ δὲ τὸ προοίμιον ἀνασκευάζομεν ἐκ τόπων τῶνδε, ἐκ τοῦ ἀσαφοῦς, ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, ἐκ τοῦ οὐκ ἀναγκαίου, ἐκ τοῦ ὑπεναντίου, ἐκ τοῦ ἀδίκου, ἐκ τῆς ἀξίας, ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου, ἐκ τοῦ αἰσχροῦ.

Γίνεται δὲ ἀσάφεια ἡ μὲν περὶ τὴν προφοράν, ἣν τινες περὶ τὴν προσῳδίαν καλοῦσιν, ἡ δὲ περὶ τὸ ὄνομα, ἡ δὲ περὶ τὴν ὁμωνυμίαν, ἡ δὲ περὶ τὴν πολυωνυμίαν, ἣν συνωνυμίαν ἕτεροι προσαγορεύουσιν, ἡ δὲ περὶ τὴν σύνταξιν, ἡ δὲ περὶ τὴν σύνθεσιν καὶ διαίρεσιν, ἡ δὲ περὶ πλεονασμόν, ἡ δὲ περὶ ἔλλειψιν, ἡ δὲ περὶ τὴν μάχην.

Արդ՝ որ առ արտաբերութիւն[1] է, յորժամ ի նմին դառ- նաս կացելոց բանից՝ ամանդ նմանապէս կարողութիւն իցէ, որպան(°) երկիմի առնուլ զգրեալն՝ ազաւին ասկի մի լը- դեցի, ապա թէ ոչ՝ արքունի լիցի։

Քանզի յերկրայս լինիմք՝ թէ ասկին թէ արգեօք ազաւինն արքունի լիցի. կալ է ամփոփիլ և ձկտիլ իրն. և առ անուն, յորժամ հատարակ յոյժ հին կամ օտար իցէ հին(°), որպան ձիաչար և մերսոի. եւ եթէ ոք ասիցէ զամփոփ փոխանակ բանդի, որպէս կիպրացիքն. վասն որոյ զառ Հոմերոսին ո- մանք այսպէս ասեն՝

«ի պղնձում[2] ամփորոչ կապել էր երիս և տասն ամիս»։

Եւ առ հոմանունսն՝ յորժամ մի անուն երկուս կամ յո- լովս նշանակիցէ, որպան՝ եթէ ոք մանկան[3] գրիցէ ոչ գոլ վիճաբանիւն։

Քանզի խնդրեսցուք առաւնօր, թէ արդեօք զանաբ- ղունս առէ ոչ վիպիլ[4], թէ որպէ՝ յազգս հօր, և կամ ծա- ռայ՝ յազգս տեառն։ Քանզի սոքա միով անուամբ անուա- նին մանկունք։

Առ բազմանուանութիւն՝ յորժամ ընդդէմ այնր նշանա- կեալ լինի մի՝ իցէ և անուանք բազումք, որպան առաւր, զալապր։ Քանզի անհաւասաւութիւն և այսպէս լինի, յոր- ժամ կարծիցէ ոք զոյդ անուաժք գոլ զնշանակեալսն։

Եւ առ շարադրութիւն, որպան՝ յորժամ Պիտտակոս ա- սիցէ՝ առնուլ[5] բաժանել զհայր և զմայր և զդոյդն. քանզի երկրայ է և այս բան՝ արդեօք զժանկունս[6] ասէ բաշխել առնուլ ծնողացն թէ զծնողս մանկանցն։

Եւ ևս այս՝ յորժամ ի մարմնի (°) անուն կայցէ և շա- բադասել կարիցէ՝ կամ այնց՝ որ յառաջ քան զինքն, և կամ այնց՝ որ զկնի իւր զանազան միաս կատարել, որպան՝ որ յաղթեացն ի պատերազմի զօրավար՝ կանգնեսցէ Արեայ պատկեր ոսկի ունելով նիզակ. քանզի է առացեալն՝ կամ պատկեր ոսկի և կամ ոսկի նիզակ։

1. A. առ արտասանութիւն, լաս. ուրդ.՝ առ արտաբերութիւն։ 2. A. ի պըղծում փխ. ի պղնձում։ 3. A. մանգան։ 4. A. վկաեար։ 5. A. առնու փխ. առնուլ։ 6. A. զմանգունս։

Περὶ μὲν οὖν τὴν προφορὰν ἐστιν, ὅταν ἐν τῇ αὐτῇ τάξει κειμένων τινῶν λέξεων ὁμοίων, δυνατὸν ᾖ προφέρεσθαι διττῶς τὸ γεγραμμένον, οἷον θεράπαινα χρυσία μὴ φορείτω, εἰ δὲ μή, δ η μ ο σ ί α ἔστω.

Ἀμφισβητοῦμεν γάρ, πότερον ᾖ θεράπαινα δημοσία ἔστω, ἢ τὰ χρυσία· δύναται γὰρ συστέλλεσθαι καὶ ἐκτείνεσθαι τὸ ᾱ. περὶ δὲ τὸ ὄνομα, ὅταν καινὸν ᾖ σφόδρα παλαιὸν ἢ ξένον ἢ τὸ γεγραμμένον, οἷον ἡ ποδοκάκκη καὶ ἡ ἡμεδαπή, καὶ εἴ τις λέγοι τὸν κέραμον ἀντὶ δεσμωτηρίου, καθάπερ Κύπριοι· διὸ καὶ τὸ παρ᾽ Ὁμήρῳ τινὲς οὕτως ἐξηγοῦνται,

χαλκέῳ δ᾽ἐν κεράμῳ δέδετο τρισκαίδεκα μῆνας.

Περὶ δὲ τὴν ὁμωνυμίαν, ὅταν ἓν ὄνομα δύο ἢ τρία σημαίνῃ ἢ καὶ πλείω, οἷον εἴ τις γράφει, ἐκ παιδὸς μὴ εἶναι μαρτυρίαν.

Ζητήσομεν γὰρ ἐνταῦθα, πότερον ἄνηβον λέγει μὴ μαρτυρεῖν ἢ υἱὸν ὑπὲρ πατρὸς ἢ δοῦλον ὑπὲρ δεσπότου. οὗτοι γὰρ ἑνὶ ὀνόματι προσαγορεύονται παῖδες.

Περὶ δὲ τὴν πολυωνυμίαν ἀνάπαλιν, ὅταν τὸ σημαινόμενον ἕν, τὰ δὲ ὀνόματα πολλά, οἷον ἄορ, ξίφος, φάσγανον, μάχαιρα. ἀσάφεια γὰρ καὶ οὕτω γίνεται, ὅταν οἴηται τις ἴσα τοῖς ὀνόμασιν εἶναι τὰ σημαινόμενα.

Περὶ δὲ τὴν σύνταξιν, οἷον ἐπειδὰν φήσῃ Πιττακὸς νέμεσθαι πατέρα καὶ μητέρα τὴν ἴσην· ἀμφιβάλλει γὰρ καὶ ἥδε ἡ λέξις, ἆρα γὰρ τοὺς παῖδας λέγει νέμεσθαι τὰ τῶν γονέων, ἢ τοὺς γονεῖς τὰ τῶν παίδων;

Καὶ ἔτι ὅταν ἐν μέσῳ τι κείμενον ὄνομα δύνηται συνταττόμενον ἢ τοῖς πρὸ αὐτοῦ ἢ τοῖς μετ᾽ αὐτὸ διάφορον διάνοιαν ἀποτελεῖν, οἷον ὁ νικήσας ἐν πολέμῳ στρατηγὸς ἀνατιθέτω τοῦ Ἄρεως ἄγαλμα χρυσοῦν ἔχον δόρυ· ἔστι γὰρ τὸ λεγόμενον ἤτοι ἄγαλμα χρυσοῦν ἢ δόρυ.

Եւ առ չարագրութիւն[1] և բաժանութիւն՝ զոր ոմանք առ հասարակն բաժանեցելոյ կոչեն, որպան ի ժառանգութիւն հրամայեալ գոլ վեղբայրս զմանկունս։

Զի է բաժանելով ասել՝ նախ առաջին վեղբայրս կոչել, և եթէ սա ոչ իցէ, յայնժամ զմանկունս յարել, և է որ շարադրելով ասիլ համանգամայն կոչիլ զնոսա։

Եւ զարձեալ՝ որ ի սուտ վկայութեան ըմբռնիցի՝ երիս հազարս ատցէ, կամ երիս հազարս ատցէ՝ միանգամ ըմբռնեալ։

Եւ առ յորովումն լինի երկրայութիւն, յորժամ կար իցէ ասել[2] լինչ քան զոգեաղն, որպէս և աղեցեալն, որպան՝ եթէ ոք օրինադրիցէ[3] ժառանգել և գառս ի մօրէ. քանզի յերկրայս լինի և մայրն՝ իբրու գառս ի մօրէ օրէնս կոչեն, ևս յառաջագոյն պինքն զմայրն։

Իսկ այն որ առ պակասութեան անհատատութենէ լինի՝ կամ բազմագիմի[4], կամ ըստ պատճառի, կամ ըստ պիպի, կամ ըստ հարկի, կամ յեղանակի, կամ ըստ տեղոյ, կամ ըստ ժամանակի, կամ ըստ արակութեան, կամ ըստ քանակութեան։

Ըստ պատճառի՝ որպան հայրատանջն ձեռնատեսցի. քանզի պակաս է՝ քանզի արդեօք և զայն որ ըստ անգիտութեան է, և զայն որ առանց անդիտութեան, թէ զամենայն միանգամայն պարզաբար։

Իսկ ըստ պիպին՝ պակասութիւն բազմատեսակ է. քանզի յայտ է թէ տարբերէ զէմքն, և բնութեամբ, և հասակաւ, և հազուագիւտ տղակցաւ, և զիպուածով, որպան ընդ ժառանգին առատկիլ զմանկունսն. քանզի ոչ է որոշեալ հասատուն՝ թէ և զմատաղն, և զեզն, և զժանուկն. և զայն որ ոչն միարանեաց՝ ընդ հօրն տարագիր առնել զմանկունսն. իսկ արդիւք և անարդի և ոչ համեստի՝ թէև այն, որ ոչ և մի լինչ յայսցանէ ոչ միարանեաց։

1. Ա. առ չարագրութի, լատ. ուղղ.՝ առ չարադատութի։ 2. Ա. ասել, լատ. ուղղ.՝ ասիլ կամ ասելի։ 3. Ա. աւրինագրեցէ, լատ. ուղղ.՝ աւրինագրեսցէ։ 4. Ա. բազմայգիմի։

Περὶ δὲ τὴν σύνθεσιν καὶ διαίρεσιν, ἣν τινες περὶ τὴν κοινὴν τοῦ διηρημένου καὶ τοῦ ἀδιαιρέτου φασίν, οἷον ἐπὶ τὸν κλῆρον ἔρχεσθαι νόμου κελεύοντος ἀδελφοὺς παῖδας.

Ἔστι μὲν γὰρ διαιροῦντας φάναι, πρῶτον μὲν καλεῖσθαι τὸν ἀδελφόν, εἰ δὲ μὴ οὗτος εἴη, τότε τοὺς παῖδας παρεῖναι, ἔστι δὲ καὶ συντιθέναι λέγοντας ἅμα καλεῖσθαι αὐτούς.

Καὶ πάλιν, ὁ ψευδομαρτυρῶν ἁλοὺς τρὶς χιλίας διδότω· ἤτοι γὰρ λέγει, ὁ τρὶς ἁλοὺς ψευδομαρτυρῶν χιλίας διδότω, ἢ τρὶς χιλίας διδότω ἅπαξ ἁλούς.

Περὶ πλεονασμὸν δὲ γίνεται ἀσάφεια, ὅταν δυνατὸν ᾖ πλέον τι τοῦ γεγραμμένου συλλογίζεσθαι, ὡς καὶ αὐτὸ δυνάμει δηλούμενον, οἷον εἴ τις νομοθετήσειε κληρονομεῖν καὶ τοὺς πρὸς μητρός· ἀμφισβητήσειε γὰρ ἂν καὶ ἡ μήτηρ, ὡς εἰ τοὺς πρὸς μητρὸς νόμος κληρονομεῖν καλεῖ, πολὺ πρότερον αὐτὴν τὴν μητέρα καλοίη.

Ἡ δὲ παρ᾽ ἔλλειψιν ἀσάφεια γίνεται πολλαχῶς, οἷον ὁ πατροτύπτης χειροκοπείσθω· ἐλλείπει γὰρ πότερον καὶ τὸν δι᾽ ἄνοιαν, ἢ καὶ τὸν ἐπ᾽ εὐνοίᾳ καὶ πάντας ἁπαξαπλῶς.

Ἡ δὲ κατὰ πρόσωπον ἔλλειψις πολυειδής ἐστι· διαφέρει γὰρ ὅπου τὰ πρόσωπα καὶ φύσει καὶ ἡλικίᾳ καὶ ταῖς ἐγγυτέρω συγγενείαις καὶ τύχῃ, οἷον τῷ προδότῃ συναναιρεῖσθαι τοὺς παῖδας· οὐ γὰρ διώρισεν, εἰ καὶ τὸν θετὸν καὶ τὴν θήλειαν.***

Եւ ըստ հարկի, որպէս երիցս քաջ եղեալն հարկաւոր՝ պարտ և արժան է դատ ոչ պինդուորել։

Եւ յեզանակէն լինի, յորժամ օրինադրէ պշուն կամ զայլ ոք ի չարագործաց սահակել՝ բառնայցէ Թողուցու զօրինակ սահակմանն։

Եւ ըստ տեղոյն պակասութիւն, որպէս եթէ ոք հրաժայիցէ զքաջն ի հրապարակի գնել արքունի՝ և ոչ որոշիցէ զտեղին։

Եւ ըստ ժամանակին խնդրեսցուք՝ այսպէս սկիզբն առեալ ուրուք անիրաւ ձեռաց վրէժ խնդրել, թէ և[1] յետոյ ժամանակաւ իցէ։

Եւ ըստ օրակութեան է, յորժամ ասիցէ ոք՝ զարծաթ պոլ ընդ հարկաւ, ոչինչ յապաղս գահեկանի հատատուն որոշիցէ։

Եւ ըստ քանակութեան՝ յորժամ թէ ոք առեալ անհարկ գոլ՝ պիտի բառնայցէ Թողուցու[2]։

Արդ՝ առ պակասութեան անհատատութիւն լինի այսքանաւք։ Եւ առ կռիւ՝ յորժամ ինքն ընդ ինքեան կռուիցի օրէնքն։

Բայց պիտի արժան է, թէ ամենայն յառաջատգիալքն անհատատութեան անդիք յայնս՝ որ կան ի քաղաքս օրէնքն՝ գատանին. իսկ յայնս՝ որ ի դեղերանս կրթութեան առիս որ վարժին՝ ոչ նմանապէս. քանզի որպէս է յաւէտ՝ ըստ որս յայնքան կրի սովորութիւն՝ գնոսա որոշեմք։

Արդ՝ յորժամ գանհատատութիւն առցուք ի ձեռն՝ անդէն վազվազակի հարցցուք գոմն, թէ կարելիս հրամայեն օրէնքն, և ոչ ըզձից նմա ըստ Դիմոսթենի, և ոչ զժոխս ամենևին գործիլ, որպէս յայնմանէ՝ որ հրամայէ անսուտ լինել ի հրապարակի. քանզի անկարելի է և զժոխալինելի սա. և յայնմանէ գուբացուցանել զերեսս շան. քանզի եթէ ի շնութեան ըմբռնեսցի կոյր՝ գիծրդ ոք հանիցէ զերեսս նորա զոչս բնաւին գոյս։

Եւ գիտի այսորիկ յուզեսցուք, թէ հարկաւոր են օրէնքն.

1. Ա. թէ և, լատ. ասպ.՝ թէ արժան է և։ 2. Ա. Թողուցս փխ. Թողուցու։

քանզի ոչ եթէ յապաղս բարեաց ուրուք կամ օգտակարաց եղեալ, այլ յապաղս վոքունց, և ոչ լինչ առաւել այնոցիկ, որ կայցեն կամ ոչ կայցեն անպիտան, իսկ այն՝ որ յընդդիմէն ցուցանի զօրէնս[1] այնոցիկ, որ առա կան օրէնքն նեբհական, կամ այնոցիկ՝ որ զբռութեամբ և քաղաքավարութեամբն. վասն գի ի գեղերանն ոչ են այնք, որպէս որ ի քաղաքին օրէնք կան, առ որ հայելով և գիտելով վերծանիցէ[2] ոք զ'ի ներքս մտեալ օրէնս։

Բայց սակայն ոչ որպէս յԱթէնս կամ այլ ուրեք օրինաց լինելոց՝ այսպէս կրթել վայել է այսքան, գի ամենեին է շամբուշ մեզ։

Բայց պարտ և արժան է եղծանելով՝ ըստ գլխոյ առաջ օրինին ցուցանել փորձել ըստ առ հասարակ ամենայն մարդկան սովորութիւն զգրեալ[3] օրէնսն գոլ, որպէս կնոջ մի լեզի իշխանութիւն կտակ առնել ասելի(՞). քանզի առաջոյ քան զհասարակ ամենայն մարդկան սովորութիւն է օրէնս. քանզի ամենայն ուրեք օրինադրեալ և հրամայեալ իւրոց լինել իւրաքանչիւր ումեք ոչ միայն կենդանեաւ, այլ և յորժամ մեռանիցի՝ Թողուլ ումեք կամ մի Թողուլ։

Ձեռ այսորիկ հարցցուք, թէ իրաւացի ի վերայ ամենայն քաղաքացեացն որ կան օրէնքն, այլ ոչ յապաղս ումանց առանձին գրեալ է, և թէ առ պատիւ և արժանաւորութիւն իւրաքանչիւրումն բաշխէ։

Եւ յորժամ առ արժանաւորութիւն օրինադրիցէ՝ արբասան լինելի է, գի ոչ զոյգն բաշխէ ամենեցուն՝ որ ժողովրդականացն է առանձին։

Եւ յորժամ հասարակ զամենեցունց օրինադրիցէ՝ արբասան լինել պիտի, գի ոչ առ արժանաւորութիւն բաժանէ, որպէս՝ Թշնամանողն ասցէ զբաքմայս բիւրս՝ ապա Թէ ոչ անարգեսցի. քանզի ոչ զոյգ է անանկաց և մեծատանց պատուհաս. գի նոցա վասն մեծութեան պարտ է զարծաթն հատուցանել իսկ սոցա վասն ցանգութեան և տարակու-

1. Ա. զաբէն, լատ. ասպ.՝ զաբէնս։ 2. Ա. երծանիցէ։ 3. Ա. գրիեալ, լատ. ասպ.՝ գիբս եղեալ։

ասնաց ոչ կարացեալ հատուցանել՝ քաջայայտ է թէ անարգեալ լինի։

Ապա արժանոյն՝ քանզի ընդ միում ածցուք և քննեացուք, թէ զարժանին որոշէ զպատուհաս օրինադիրն ի վերայ անիրաւեցելոցն. այ ահ Աբրամազդայ՝ զպատիւն՝ թէ յաղագս պատուոյ իցէ օրէնք. և կրկնակ է խնդիրն՝ թէ առաւելեալ գացի օրէնս կամ զորս յառաջագոյն ասէ, կամ պահասեալ, որպէս և առաւելեալ՝ թէ ոք մահ հատցէ ի վերայ սպանողի ինչ յանապատն կենդանեացս, և կամ արժանի վարկցի՝ որ պաշտպանութիւնն կրեաց ծառայ գոլ պաշտպանողին. և պակասեալ՝ որպէս եթէ ոք օրինադրիցէ կամ առն սպանողի հազարս հատուցանել, կամ քաջին ոսոսովք ձիթենեաց պակիլ։

Եւ զկնի ձեռնարկեացուք յանօգտէն՝ ցուցանելով զօրէնսն ձեռասելով կամ ինչս, կամ զգուշութիւն և փրկութիւն, կամ զերկոսին, որպէս Օլոմպիա յաղթին ի ներքս ժառանել մանն ինչ զպարապին քակեալ, եւ քանզի անօգուտ և զեղխ է։

Ապա ամօթալոյն՝ ըստ որում բազում օրինադրացն ոչ մաքառուորել և ոչ ձեռագործական արուեստս հրոյ գործել քացաքացեացն հրամայեացն. և ևս շուն տացէ հազարս՝ քանզի անփառաւորք լիցուք յայսմ օրինաց, իբրու թէ կուռ բոլոր արծաթ քան ժողովք։

Եւ կազմել պարտ և արժան է և ի ներհակացն. և ի կիր առնելի է յօրինադրացն եղծման, և կազմածի, և ախտիւք [1], և բարուք ընդունականաւօք, և աճմամբք, և արտելութեամբք, և ընդհանուր ամենայն բանիցն տեսակաւ. և ի նոցունց յայտնէ ձեռնարկեացուք և առ վարկիցն եղծումն. զի ոչ այլ ինչ յօրինացն զանազանի [2], բայց զի վարկն բազում անգամ լինի առ պէտս պիտոյից և ի ժամանակ որոշեալ, իսկ օրէնքն՝ մշտնջենաւոր որքան յինքենէ։

1. A. ազախւք, ուղղված է՝ ախախւք։ 2. A. զանազանի, լուս. ուղղ.՝ զանազանէ։

ՅԱՂԱԳՍ ՎԵՐԾԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՎԵՐԾԱՆՄԱՆ

Վերծանութիւն է արտաբերութիւն գրեցելոց հանդերձ ոլորակի սասակութեամբ և ձայնի։

Սիկղէն մանկան [1] առնելի ի պարզագունից շարագրացն և ճարտասանաց՝ Իսոկրատեայցն, ապա Հիպերիդեայցն [2] և Իսքինեայցն, և ի սոցայց յայսպիսեայցն ի Դեմոսթենէս հասցուք։

Եւ նախ առաջին քան զամենայն նմա ճառելի է, զի ճարտասանական բանիցն են որ ներբողականք են, և են որք առնականք, և են որ կաճառասականք։

Եւ առնականացն են ոմանք՝ որ յաուելք են, և են որք ընդհանուրք։ Եւ յաղագս այսց իւրաքանչիւրոց առաջին ցուցանելի է ոչ սասյգ ճշդելով և ոչ իբրու թէ բովանդակօք և օրինակաւ գիտել զոչն որ բերեալ լինի։

Եւ յետ այսորիկ պարտ և արժան է զենթադրութիւն արտադրել. ապա եթէ սրա գոնից է՝ և զինդիրսն, եւ եթէ առաւել իցէ սուբ՝ և ձեռնարկութեանցն զիւրաքանչիւր յանդիման կացուցանելի է նմա և զներգեղեցիկ բանին ըստբարեխոք այսպէսն ունելով և գյոռոխան, զի զոմանս քակտիցէ և զոմանս ոչ. եւ ուսուցանելի է զնա և ընդելագոյնս առնելի մաքրոց անձանց [3], բայց ոչ սակայն ոչ կարի զատուցելոցն և օտարաց ոմանց [4], որ և վասն սորին այսորիկ հռչակաւորք են, և որպէս առ Դեմոսթենի՝ թուղ որ ասիան(°)։

Բայց մի անգիտասցի և զբարս, և զկիրս, և զարտեղութիւնս [5], և զաճմունս, և զնուազութիւնս, և զայլ մտաց

1. A. մանգան։ 2. A. Հիպերեգեայցն։ 3. A. անձանց, լուս. ուղղ.՝ անուանց։ 4. A. աւտարաց ոմանց, լուս. ուղղ.՝ աւտարաց տանցն։ 5. A. զարտոզութիս, լուս. ուղղ.՝ զարտեղութիս։

յիզանակս. և գիտացէ և ուսումնասիրեան ձևս, և որպես պի պարտ ոք բարւոք և ի դէպ նորօք վարեսցի[1]. յազագս առ- տու առաւելագոյն մեք այլս ասասցուք:

Եւ կարի յառաջագոյն քան զամենայն՝ ընդհատուցա- նելի է մեզ վայելչականաւն ասացելոց ենթադրութիւնացն, և ըստ ձայնին[2], և ըստ մարմնոյն գեղեցկաձև շարժման. քանզի սա է՝ որ բանին գնեղգեղեցկութիւն ցուցանէ. եւ նուազաւորագոյն ենթադրեսցուք և ընդ միտ ածցուք զա- սպին գնոսիր[3] և զարժանաւորութիւնն, և գհասակն, և զգի- պուածն, և զաեղին՝ յորում ասէ, և զիրսն՝ յազագս որոյ բանիք, որպէս զի կարողութիւն իցէ յաւէտ յազագս փոխա- նակ ժերոյ իսկ անձանց գայն իբրու ճշմարտապէս լինել կարծեմք. արդ գՊովլոս[4] զողբերգութեան ենթադրողն՝ ա՛յս- պէս քաջ արտաբերել[5], զորոց ի ձեռն առնոյր զդէմսն՝ մինչ զի և ասեն գնա ճշմարտապէս արտասուեալ ենթադաւելով զոգւականսն:

Եւ նմանապէս յազագս հնարէիս պատմոզացն ասեմք, զի նոցա սեռք բազումք են. զի է որ ազգաբանական է, ընդ որով գազգաբանութիւնս որք գյԱթէնաս կամ այլ ուրեք զիշխանան և գներս պատմին գակնածուսն, և որք յԱրգոսի զբաւմ կանայս, և գյոյս ի Լակեդեմոնի, և ի Մակեդոնիա, և ի Գարոս Թագաւորս Թուէին, և են որ գԱպողղոդովրոյ Աթենացւոյ և գԱկուզիլաոսի[6] գԱրգիւացւոյ, և գնկատոսի գՄելիսացւոյ:

Եւ իրաւան է՝ ըստ որում իրս ինչ անցանելոք բանիս, որգան խոհութիւնս, պատեհագոյնս և գայլոսիս, որպի- սի անձին բազումք Փուկիդիդեայն[7] և Փիլիստոսին:

Եւ առասպելաբանականք՝ ըստ որում յազագս գիւցա- զանց և աստուածոց առասպելաբանեմք, որպէս են կարգաք այս Ասկլեպիադացյն[8] ողբերգուածոցն:

1. Ա. վարեսցի, լուս. ուպ.՝ վարիսցի: 2. Ա. գձայնին, լուս. ուպ.՝ յըստ ձայնին: 3. Ա. գնոսիր, լուս. ուպ.՝ գբան: 4. Ա. գՊով- լոս, լուս. ուպ.՝ գՊաւլոս: 5. Ա. արտաքսել, լուս. ուպ.՝ արտաբերել: 6. Ա. գԱկուզոսաս, լուս. ուպ.՝ գԱկուզոնն: 7. Ա. Թուկիսիդ ացն, լուս. ուպ.՝ Թուկիդիդեայն: 8. Ա. Ասկլիպիագայցն, լուս. ուպ.՝ Ասկլեպիադացյն:

Եւ են ոմանք, որ յիշեն գբարիւթագաղէս ասացելոցն՝ որպիսի են Քսենոփոնտեացքն և Սակրատականքն. բայց յի- շատակեն և ընդ այսու տեսակաւ եւ որք գիտասուր արս գումարեն, որպիսիք են որք զարժանաւորս շարագրին կեն- ցագս՝ Արիստոքսենոս երաժշտական ասատիւրոս և որք միանգամ այսպիսիքս:

Եւ են որ[1] գպարոնական[2], ըստ որում յազագս վայ- րաց և քաղաքաց, գետոց, գրոց և բնութեան, և այսպի- սեաց պատմիցեմք. որպիսի իմն կիմնոն, Փիլիաս, Փիլո- ստեփանոս և Իսարոս[3] Չանացան. և ըստ աւրն այսմիկ տե- սակի շարագրին և որք գշատ ուրիք գքաղաքավարութեան[4] հաւաքին, որպէս Արիստոտելէանն:

Բայց է և այլ կատարելագոյն տեսակ՝ ըստ որում յա- ռաջասացելոցն ամենեքումբ համանգամայն վարիլ, որպէս Հերոդոտոս Էարար և յոլովք հնագէնք պատմագրացն. եւ զոտսա սկիզբն վերծանութեան արասցուք ի սմանէ[5]. քան- զի պարզագոյն և բազմաւաւելն է, ասէ, և յայնմանէ՝ ի Թէոպոմպոս և ի Քսենոփոն փոխեալ գնասցուք, յորոց՝ ի Փիլիստոս և Հերոդոտոս հասցուք, և յետոյ՝ Թուկիդիդեան[6]:

Եւ գնոյն օրինակ ի վերայ սոցա վարժեսցուք՝ որով և ի վերայ ճարտասանաց բանիցն. ոչ որպէս սմանք զպայ- ծառան և գխիճամիճան Թուկիդիդեայն զանց առնեն, բազկե- լով ի շամանդակ քաւաւութենէն՝ և գանդիան և ժառանգս բանին պարապեցուք[7](*), եւ եղիցի քաւաւութիւն մեր և նախանձ ոչ միայնոյ ուրուք միայնուժ հնոցն, այլ աւենե- ցուն բարգաւաճագանելոցն:

Քանզի այսպէս առատիկ և բազմագ և գանազանից պա- ճարան գացուք բանիդ. ոչ աւտխեալ[8] փախիցէ ի մեծ վատթարութենէ, որ հետևել սերբ ա՛յնոցիկ՝ որ գմի ոքն առաջի գնոն քաւաւել. քանզի խառնիճաք և մախիզք և ան- հաւատիք՝ որք ոչ միայն գիրմոսթենեան ախորժակ եւոլ

1. Ա. և է երբ որ, լուս. ուպ.՝ և են որ: 2. Ա. գպարոնական, լուս. ուպ.՝ գպարոնականն: 3. Ա. Իսարոս: 4. Ա. քաղաքա- վարութիւնն: 5. Ա. ի սմանէ, լուս. ուպ.՝ ի սմանէ: 6. Ա. Թուկիսիդեան, լուս. ուպ.՝ Թուկիդիդեան: 7. Ա. պարապեցուք, լուս. ուպ.՝ պարապեցուք: 8. Ա. աւտխեալ փին. աւտխեալ:

զնմանէն[1](°). և զձուձք և ակարք և անշնորք՝ որք զվիւսիսան միայն կամին քաւակել[2]։

Բայց յորժամ զաժենեցուն բարիս ոք զարմանալով կերպարանել զիւր միտն առ այն ձեռնարկեսցէ՝ Ապաժապաղ իմն ի նմա ձև լինի իմն բանիցն, զոր իւրաքանչիւր ոք յիւրմէ բնութենէ տպաւորիցէ[3], ոչ առ մի ինչ հարկաւորել տեսակ հայել, այլ ամենայն բարեացն ինքնին կամակար յանձն առանալ։

Արդ՝ ամենեցուն օգտակարագոյն եղիցի զգեղեցիկն յամենայն շարագրածէ ընտրելով պատուել, առեջ առեջ զնոսա յիշել հանդերձ յորմարական ներմագրութեամբն ներմագաւութեամբ։

---

1. A. զնմանէն, լաւ. ուղղ.՝ երանեն. 2. A. քակակել 3. A. տպաւորիցէ, լաւ ուղղ.՝ տպաւորիցէ։

ՅԱՂԱԳՍ ԼՍԵԼՈՒԹԵԱՆ

Եւ ներ լսելութեանցն նախ առաջին է մտերիմ և բազում ժառուցանել զինքն ասողի. քանզի ոչն ժառուցանողն և ոչ ի պիտանեացն ինչ օգտակար։

Արդ՝ պառաջին բաւական է զոնեա ներմագրութեանն շարագրածին յիշատակ առնել, ապա և գլխոցն և անօրէնութեան, և յետ այսորիկ փորձել և զգեղեցկապէս պատմելոցն յիշատակ առնել. եւ թէպէտ և ոչ բան, և ոչ սրպէս տրամադրեացն ասելով, և ոչ այսպէս ապաքէն օգտակար է. քանզի յառաջ անցանելով այսպիսոյ միանգամայն[1] կրթութեան՝ կարացուք և նովիմբ բանիւ զիւրաքանչիւր վերաբերել։

Եւ պարտ է ոչ անդէն վազվազակի համանգամայն զամենայն ինչ ձեռնարկել յիշել, և ոչ նոյն ժամայն փորձել ասել առ ինքն կամ առ այլ զճառեցեալն, այլ գրել պարապոյ[2] և յիշատակ բերել առացելոցն. եւ նախ առաջին զգնահերպանեն՝ զի եղիցի մեզ ի վերայ ճարտասանական լսելութեան[3] յարացոյցք. զի յորժամ հարեալ առաքեալ ներակերթեանն առ սա կարացուք ունել զճառեցեալ նախերգանին՝ ձեռնարկելի է անա և ի պատմութիւն։

Եւ յորժամ պայս բաւականապէս ունիցի՝ փոփոխացուք առ առքօք և ի միւս ևս գլուխ, եւ զկնի առ երկուս և երիս, և առ սակաւ սակաւ յառաջ անցանելով այսպէս՝ զամենայն ճառեցելոցն բուռն հարցուք. համանգամայն ապատեալ զգուշացուք և պատրաստել զգիւտս և զմեկնութիւնս ըստ քանի յեղանակս ներգուժ յարգաս վերծանութեան, որպէս յառաջագոյն ասացի. պարտ և արժան է և ուշ դնել և զիտել

---

1. A. միանգամայն։ 2. A. պարապոյ, լաւ. ուղղ.՝ զպարապոյ։ 3. A. լսելութեն, լաւ. ուղղ.՝ լսելութեն։

գնացն շարագրածս, և զայլս կարճ և յոլովք ծերունեացն առնէին։

Եւ Թէոպոմպոս Դիմոսթենեայ լուեալ յաղագս պախարակութեան առ Ղիմպոնէս զրանեցելոյ՝ և ինքն գրեաց ի նորա ճառեցելոցն զիմեալ։

Եւ ոմանք յորոց է Դիոնիսիոս Աղիկառնացի՝ սա ասեն և(°) զԱբիսաղիտոնեայն ոչ գոլ Դիմոսթենիւ, այլ որումն լոզաց նորա. և ըստ այսմ շարագասութեան կրճատութեան շարադրեցելոյ՝ և ոչ բացավառանգելի է զայս առնել ամենայն լսելութեան, այլ ներբարզաւաճեցելոյ արանց և փորձից. այլ զի մի մոռացօն լինիցի մեզ յանգիտութենէ չարի վարժուցն առնելով՝ վասն որոյ որպէս զոնար (°) յաւէտ ընտրելի է զվարդապետսն, զոր վասն հանապազորդի լսելութեան և ոչ զիտելով քաւակութիւն բերեմք. եւ եթէ ոչ ունիցիմք լսելութիւն՝ զաժենայն զոր ինչ միանգամ յիշանդումն գործեցաք կամ կրեցաք, որոց հետևեցաքն, և կամ եթէ կաճառական ինչ գործեցաւ, որպէս ձայնաւորութիւն[1], յածուցն, տևսութիւն, խոտորութիւն, եւ եթէ ինչ այսպիսի փորձեացուք շարադիր[2] և զեղեցիկ անուամբ շարագրութեամբ վարեցեալք համանգամանն այսակրութիւն(°)ոչ միայն զրաւս և զյիշատակս, այլ և զիրս[3] և զրարս օգտէ. քանզի օրինակ իմն համարս և պարտիս խոշտանգանաց հանապազորդ կենաց առաջորք՝ ոչինչ թողով զգործեցելոցն ի մէնջ անհարցափորձ[4] հարևանցի, և այսպիսի արտահանութիւնս ապաքէն տևսակ է և կոչեցելոյ արտասանութեան։

1. Ա. ձայնամասթի, լուս. ուղղ.՝ ձայնաւորութի։ 2. Ա. շարագիրք, լուս. ուղղ.՝ շարագիրք։ 3. Ա. գնչսիրս, լուս. ուղղ.՝ գիրս։ 4. Ա. անհարցայփորձ։

ՅԱՂԱԳՍ ՏԱՐԱՍՈՒԹԵԱՆ

Տարասութիւն է մեկնութեան այլայլութիւն գնոյն միտս պահելով, եւ սոյն սա փոխաոութիւն անուանի։

Եւ յեղանակք են սորա նախկին չորք՝ ըստ շարագասութեան[1] և առդրութեան, ըստ բացահանութեան, ըստ այլափոխութեան[2]. եւ եղիցին ի սոցանէ ոմանք քաւն կարի բազում։

Արդ՝ ըստ շարագասութեան, յորժամ գնոյն բառ ունիցի և փոխադրութեան մանրկանցն զանազան մեկնութիւնս առնիցեմք, որպիսիք բազում ինչ են։

Եւ ըստ առդրութեանն՝ յորժամ ոչ ինչ զառաջին բառն արտաքս հանիցեմք՝ ի ներքս մուծմամբ[3] այլոյ բառի այլափոխ առնիցեմք զմեկնութիւն, որ և Դիմոսթենէսն առբար. քանզի Թուկիդիդեայ առացեալ՝ թէ իրացն ժամանակք ոչ կան միանն, ինքն այսպէս արտադրեաց՝[4] թէ իրացն ոչ կան միանն ժամանակք ձերում յարութեանդ և հինգութեան(°)։

Եւ ըստ բացհանութեան յեղանակ առարաու ընդդէմ ունի այնմ՝ որ ըստ առդանութեանն է. քանզի զրազումս կիսակատար առելով՝ ի բաց հանեմք։

Իսկ ըստ այլափոխութեան յեղանակին, յորժամ զառաջիկայ բառն հանելով՝ այլ փոխանակ սորա դնիցեմք. որպէս փոխանակ ծառայն՝ պատակ կամ սարուկ կամ ինչ այլոցն ի հաւասար նմանիցս, կամ փոխանակ յեղանակ բառի՝ գիսկն, կամ փոխանակ իսկի՝ զեղանակն, կամ փոխանակ միոյ բառի՝ մի զիրուք կամ յոլով, կամ փոխանակ յոլովից՝ միս։

Բայց են և այլ յեղանակ առարաութեան՝ զորպիսիս ի

1. Ա. ըստ շարագրութի, լուս. ուղղ.՝ ըստ շարագասութե։ 2. Ա. այլայփոխութե։ 3. Ա. մուծման, լուս.՝. արտագրեաց։ 4. Ա. արտագրեաց, լուս. ուղղ.՝ արտագրեաց։

վերայ պատմութեան յուցանեմք, թէ զնոյն իրան փոխեաւ ցուք ի յեղանակացն գանագանութիւն, որգան փոխանակ ապերևեցուցանելոյ՝ հարցանել, եւ փոխանակ հարցանելոյն՝ ուսանել, և այսպէս ըստ այլ ևս յեղանակաց նախաճառեցելոցս պատմութեան դիւրագոյն այսպէս և պիտանացուագոյն կրթեսցուք. բայց յորժամ հանդերձելոցն տարասիլ[1] գրանիցն զմիտան ներառանձին ըստ ինքեան ձեռն առեալ փորձեսցուք, որք անուանիցիմք յանձինս զօրութիւն մեկնել պիտանացուագոյն և նոյն ինքն ընթեռնելով ինչ ի պատմելոցն բարիւք ի հնոցն ուրուք ընթերցողի[2] փութի յիշելով՝ շարադրել նովիմբ իսկ բառիւք[3] և շարադրութեամբ, խոշանգել գանձն՝ իբրու թէ ի նժանութիւն կերպարանաց բերեալ գնոցա ասիցս. քանզի այսպէս և մեք ընդելասք լիցուք ըստ հնոցն մեկնել, և համանգամայն հաւատասգոյն և մեկնողագոյն լիցին ճառեցեալքն։

Բայց յորժամ վերստին ի ձեռն առցուք անդէն վաղվաղակի զայսոսիկ, յորս կրթութիւն կրեցաք, և կատարեսցուք՝ յորժամ Լիւսիոն ոք ընթեռնելով գրանն՝ փորձեսցի գԼիւսիայեան մտածութիւնս արտաբերել[4] ըստ Դիմոսթենի յեղանակի, եւ ներայլակ գամենայն Դիմոսթենի յեղն ըստ Լիւսիոն, եւ նմանապէս և զայլոց ճարտասանաց և հնապիտակաց. և զգուշական մտածութիւնն կոչեցեալս մեկնել յանգիմանաբար, այլ ոչ ընդ ամենայնի գամենայն ընդհարկանեմք, այլ որքանիցս գփոխադրութիւն քաջձևակի[5] ներընդունի, որգան և յանդիմանական մտածութիւն այսպիսին է։

Արդ՝ առնուլ գտուեալն խոստովանաբար[6] օրինաւոր գոլ և շնոհ նոցա հատուցանել ոչ ըստ օրինաց գրել ցուցական արուեստիւք. քանզի այսպէս առնուլ գտուեալն օրինաւոր գոլ խոստովանելով և գշնորհս նոցա հատուցանել օ-

1. Ա. տարասիլ, լաւս. ուղիղ՝ տարբառանիլ։ 2. Ա. ընթերցողի։ 3. Ա. շարադրել նովիմբ իսկ բառիւք, լաւս. ուղիղ՝ շարադրել նոքիմբ իսկ բառիւք։ 4. Ա. արտայբերել։ 5. Ա. քաջայձևակի։ 6. Ա. խոստովանաբար, լաւս. ուղիղ՝ խոստովանաբար եղիւ։

րինաւոր ոչ ասացես, յորժամ տարասիլ ընդելասցես գմանաւանդ։

Նախ առաջին՝ ի պարզագունից սկիզբն արասցուք, որգան ի յիշատակէ. ապա փոխեսցուք ի մի ինչ ձեռնարկութիւն, յետ այսորիկ ի մի ինչ գլուխ, կամ նախերգան, կամ պատմութիւն։ Եւ այսպէս առ սակաւ սակաւ գլուխս տարասանել կարիցին՝ որ ահա կատարելագունի է ունակութեան։

ՅԱՂԱԳՍ ԱՐՏԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ

Արտագործութիւն է բան գլուա ժառց և առզութեան գլակատն առգնել. եւ պակասիցն պահարանս գացուք՝ կամ գանհատատան հատատեցուցանելով, կամ գլակատաբարան լսա մեկնութեան և ժառցն ճառելով, կամ կարողագոյնս ասել, կամ հատանագոյն, կամ ներգործագոյն, կամ ճշմարտագոյնս, կամ առաւելեալ ինքն լսա ինքեան միաբան ատցեալ, կամ օրինագոյնս, կամ գեղեցկագոյնս, կամ քաղաքավայելչագոյնս, կամ օգտակարագոյնս, կամ առաւել սիրելագոյնս ենթադրութիւնս, եւ կամ քաղաքատագոյնս, կամ գեղեկակերպագոյն լսա մեկնութեան։

Եւ տարացոյց մեզ բաւական լեցի յաղագս Եւրովացոց ատացեալն Իսքենեայ ներում որ լսա Քահանիփոնատայն[1], ի Դիմոսթենեայ ներում յաղագս պատկին. զի օգնելով նոցա Աթենացիք, թէպէտ և զրկեալ էին՝ և ապրեցուցին և զքաղաքն ի բաց հատն։ Բայց Իսքենէս ասէ այպէս. «Եւ ըզնոսին զքաղաքս և զքաղաքավարութիւնն հատք առանդացն ուղղապէս և յիրաւի՝ ոչ իրաւունս համարեալ գոլ զբարկութիւն յիշել ի վերայ հարկանելոյ». եւ Դիմոսթենէս այպէս. «Եւ բարիք արարէք ապրեցուցանել զկղզին, և ևս առաւել քան զայն լաւագոյն՝ զի տեարք էին և ժարմնոց և քաղաքացն անդրէն տալ զայսոսիկ յիրաւի նոցա մեղուցեալ ի ձեզ ոչինչ, որովք զրկեցայքն՝ յորս հատատարեմն համարեալ եղեայք ընդ միա ածելով»։

Արդ՝ վասն զի հնչմամբ ծանրագոյն Դիմոսթենին, և պարարկութիւն հնչաւորագոյն ունելով և հատատուն և զգոյշ, և պարզ Իսքենեայն անդէն իսկ կարծեն. եւ պլսելիս

1 Ա. Ներում որք լսա Եսխինեսատայն, լաւ. ապ.՝ Ներում որք լսա Իսենոփանոսատայն։

փորձեցելոյ այապիսեացն բաշխել երևեցի՝ ընդ միա ածցուք և խուզեսցուք և լսա ժառին ժառին բանիւն։

Արդ՝ Իսքենէս պարզ արար զբարեգործուածսն և մի՝ իսկ սա երկուս, որիշ պարգսն[1] երևեցուցանելն և որիշ զի բաց տալն, և հաժանգամսն զերկրորդն ածեցոյց առաջնոյն առգրութեամբ, ասելով՝ թէ ևս առաւել քան զայս լաւագոյն և ևս սա զոր կարծեցին՝ որպէս ի բացն հատն, ասէ. իսկ նա և զրե զայն և բարիք, ասէ, արար գհատանութիւն այս բանի զորովելով։

Եւ հակաճառնեսցուք ցուցանելով գյառաջատացեալ բան անհատատաս, կամ անկարս ատացեալս, կամ անհատան, կամ սուտս, կամ պակատս լսա մտաց, կամ լսա ատգութեան, կամ զարձեալ ասելս, կամ ներյայտնեսս, կամ լոյծս, կամ մարտուցեալ ինքն ընդ ինքեան, կամ տարօրէն, կամ ամաւթալի, կամ անվայելուչ, կամ անօգուտ, կամ ոչինչ առաւել վասն իւր չան եթէ ընդդէմ իւր ատացեալ՝ զոր ոմանք կոչեն հակաշրջեալ, և կամ լսա վայելչական գատան ատացեալ, և կամ կերպաբար պատմութեամբ։

Զկրթութիւն այպէս արտացուք. նախ առաջին՝ հրամայեսցուք հակարանել ընդդէմ ձեռնարկաց գնատս անկարծելի ի գործվել, զի որպէս արար ոմն ի կրսերագունիցն. քանզի առ ճառատն Դիմոսթենի առնալ գատեալն խոտովանելով օրինաւոր գոլ և զշնոհ նոցա անդէն հատացցանել՝ ոչ լսա օրինացն գրես, այլ ընդդէմ լեալ պատատհաց այպէս այս Դիմոսթենէս, վասն զի տալ՝ յորժամ կամիցաք, և առնուլ՝ յորժամ մաղթէ. եւ յետ այսորիկ առ Սոկրատէս ասէ հակասել, ապա առ բոլոր գլուխն, և գկնի և ճառելով պատմութեամբ հակատատուել՝ մինչ ունակութիւն լիցի քեզ բոլոր բանիցն ընդդէմ գալ։

Արդ՝ որովք ներակրթել արժան է յառաջ քան գենթադրութիւն՝ այսոքիկ են։

1. Ա. գպարշոն փխ. գպարգսն։

Ց Ա Ն Կ

ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՅԵՎ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐԻ

Ագեսիլաոն՝ նեբրոդեան Խենոփոնտի Ἀγησίλαος 24.

Ադիմանտոս՝ եղբայր Պղատոնի Ἀδείμαντος 28.

Ադրաստոս՝ որդի Տալայոսի Ἄδραστος ὁ Ταλαοῦ 100.

Աթենա Ἀθήνη 76.

Աթենացիք Ἀθηναῖοι 22. 26. 40. 50. 74. 88. 90. 92. 94. 98. 110. 184. Աթենացի՝ տես Ապոլոդորոսի Աթենացի 176.

Աթէնք Ἀθῆναι 52. 102. 173. 176.

Ալկմիոնի՝ որդի «Ամփիարեայ» Ἀλκμαίων ὁ Ἀμφιάρεω 20.

Ալկմիոնեան հայր 58.

Ալոնէսոն՝ կղզի և քաղաք Ἀλόννησος 96.

Ակուսիլաոս Արգիացի Ἀκουσίλαος 176.

Ադեքսանդրոս Մակեդոնացի 24. 38. 40. 42. 110. 132.

Ադիկառնացի տես Դիոնիսիոս Ադիկառնացի 180.

Ամազունք Ἀμαζόνες 100.

Ամասիս՝ թագաւոր Եգիպտոսի Ἄμασις 86.

Ամբրակիա քաղաք Ἀμβρακία 96.

Ամմոնոս Ἄμμωνος 104.

Ամուրգոս՝ արքայ Սակաց Ἄμοργος 142.

Ամֆիպոլիս Ἀμφίπολις 96.

Ամֆիարաոս՝ հայր Ալկմիոնի Ἀμφιάραος. Ամփիարեայ 20.

Անդրոյդիոն Ἀνδροτίων. զԱնդրոյդիոնեայն՝ ժեղապրական ճառ Դեմոսթենեսի κατὰ Ἀνδροτίωνος 14.

Անտիգինիդաս Ἀντιγεννίδας 42.

Անտիսթենէս Աստիկեցի Ἀντισθένης Ἀττικὸς 52.

Անտիփիլոս Ἀντίφιλος. զԱնտիփիլեայ զգարծս 8.

Ապոլոդորոս Ἀπολλόδωρος 40.

Ապողոնի Ἀπόλλων 140.

Ապողոդորոս Աթենացի Ἀπολλόδωρος 176.

Առ Լիմբիտինէան՝ ճառ Դեմոսթենեսի πρὸς Λεπτίνην 26. առ Զիմպաթնէս 180. առ Զևենաւնէան 14. առ Լիկոփրինէան (?) 24.

Արիոն Ἀρίων 100.

Արիստոկրատէս Ἀριστοκράτης. զԱրիստոկրատեան հրապարակական ճառ Դեմոսթենեսի κατὰ Ἀριστοκράτους 74.

Արտ 20.

Ասիանացիք ճարտասանք Ἀσιανοί 30.

Ասկլիպիադէս՝ աշակերտ Իսոկրատեսի Ἀσκληπιάδης.

Ակիսիփեադացյն ողբերգուածոյն (=Τραγῳδούμενα) 176.
Ատոկհանք τὰ ἀφροδίσια 18.
Ատթիկէ Ἀττική 140. Ատթիկկոյք 124. Ատթիկական պատերազմն 12. Ատթիկկոյ՝ տես Անտիմենէս Ատթիկկոյ 52.
Արամազդ Ζεύς 20. 40. 56. 74. 76. 94. 140. 142. 174. 177. տես նաև Որմիզդ.
Արգոս Ἄργος 100. 176. Արգիացի Ἀργεῖος տես Ակուզիլաոս Արգիացի.
Արէս Ἄρης 100. 168.
Արիստոգիտոն Ἀριστογείτων. Արիստոգիտոնեանք 20.
դԱրիստոգիտոնեան՝ հրապարակական հատ Թիմոսթենեի կատ Ἀριστογείτονος 180.
Արիստոդիմոս Ἀριστόδημος 20.
Արիստոտելէս, Արիստոտէլ Ἀριστοτέλης 24. 60. 160. 177. Արիստոտելեանք 156.
Արիստոփանէս Ἀριστοφάνης, Արիստոփանեան չափ 56.
Արիստոքսենոս Ἀριστόξενος 177.
Արմոդիոս Ἁρμόδιος. Արմոդիոնեայքն 20. Արմոդիոնեայքն 100.
Արտեմիսիա Ἀρτεμισία 142.
Արքիլոքոս Ἀρχίλοχος 10. 56.
Աքիլլեաս Ἀχιλλεύς 118. 138.
Աքաիոն Ἀκταίων 106.

Բագարացի տես Զրագաշտ Բագարացի 142.
Բազմագով Πολύαινος՝ աշակերտ Եպիկուրոսի 30.
Բացայիշատականք Քանոփոնի Ἀπομνημονεύματα 18.
Բևդիա (՞) Μήδεια 106.
Բրուտոս Βοιωτός 78.
Բիոն իմաստակ Βίων ὁ σοφιστής 40. 52.
Բիոտիա Βοιωτία 88. 90. 92. 94.
Բիոտացի Βοιωτός 50. 88.
Բիտոն Βίτων 20.
Բուբսիս Βούσιρις 100.

Գագարացի, տես Թէոգորոս Գագարացի.
Գիգէս Γύγης 18. 98.
Գինեերբուք՝ երկ Պղատոնի συμπόσιον 18.
Գինեերբուք՝ երկ Քանոփոնտի συμπόσιον 24.
Գլակ՝ եղբայր Պղատոնի Γλαύκων 28.
Գորգիաս՝ երկ Պղատոնի Γοργίας. ի Գորգոյ 18.

Գամբանական՝ հատ Լիսիա-սի ἐπιτάφιος 12.
Գամոն մանկամարդ Δάμωνος ὁ παιδοτρίβης 42.
Գաոս Δάτις 122.
Գարգանոս Δάρδανος 96.
Գարհ Δαρεῖος 22.
Գելփք Δελφοί 10.
Գիդիմոս փղոնտար Δίδυμος ὁ αὐλήτης 48. տես նաև Երկաւորեակ.
դԳիմոկրատան՝ հատ Գիմոսթենեի (՞) κατὰ Ἀριστοκράτους 14.
Գիմոկրիտոս Δημόκριτος 134.
Գիմոսթենէս Δημοσθένης 10. 12. 24. 26. 32. 52. 74. 78. 80. 96. 110. 134. 172. 175. 177. 180. 181. 182. 184. 185.
Գիոմոսթենական 22.
Գիոգենէս Շնական Διογένης ὁ Κυνικός 36. 38. 40. 42. 46. 48.
Գիոդոտոս Διόδοτος 28.
Գիոկլէս Διόκλης 12. 26.
Գիտիկէս Թրակացի Διοιτήδης Θρᾷξ 106.
Գիոնիսոս զառզ Διονύσιος ὁ τύραννος 22.
Գիոնիսոս Ակիկառնացի Διονύσιος Ἁλικαρνασσεύς 180.
Գիոսկուրայքն Διόσκουροι 106.
Գովգոնէք, Գովգոնէ, Գաճնգ 104.

Եգիպտացիք, Եգիպտացիք Αἰγύπτιοι 20. 56. 78. 86-100. 104. 116.
Եգիպտոս Αἴγυπτος 86. 104.
Ելլադա Ἑλλάς 100. 110.
Ելլենական պատմութիւնք՝ Թէոպոմպոսի 26.
Ելլենացիք Ἕλληνες 20. 22. 152.
Ելեսպոնտոս Ἑλλήσποντος 96.
Եկաբէ Ἑκάβη 6.
Եկատոս Միլեսացի Ἑκαταῖος 176.
Եկբատանք Ἐκβάτανα 22.
Եպամինոնդաս Ἐπαμεινώνδας 50.
Եպիդաւն Ἐπίδαυρος 86.
Եպիկուրեանք Ἐπικούρειοι 30.
Եսիոդոս Ἡσίοδος 56. 58. 100.
Եսոպացիք Αἰσώπειοι 56. Եսոպեանք 56.
Եսոպեան բանք Αἰσώπειοι λόγοι 16.
Եսոպոս Αἴσωπος 56. 58.
Եսքինէս, Եսքինոս Αἰσχίνης 24. 26. տես նաև Բսքինէս.
Երա Ἥρα 40.
Երիքթոնիոս Ἐριχθόνιος 76. 104.
Երկաւորեակ Δίδυμος 38. 46. 52. տես նաև Գիդիմոս.
Երովացի ὁ Εὐβοεύς 184.
Եւերոպէ (՞) Εὐαίων 78. դԵւերոպէեան 78.

Եւբիա (՞) Ὄλυνθος. Եւբիայ 20.
Եւմոլպոս Εὔμολπος. Եւմոլպաւ 100.
Եւրիբատոս Εὐρύβατος. Եւրիբատայ պարտաւանք 108.
Եւրիպիդես Εὐριπίδης 6. 24.
Եւրոպէ Εὐρώπη 20. 132.
Եփորոս Ἔφορος 20. 26. 30. 106.

Զակինթոս Ζάκυνθος 152.
Զենոն իմաստասէր Ζήνων 160.
Զիպրոս Ζώπυρος 60.
Զոհկազն ὁ Ηὐθιος 74.
Զրադաշտ Բակտրացի Ζωροάστρης ὁ Βάκτριος 142.

Էաս Αἴας. Էանտեայ 102. 138.

Ընդդէմ Արիստագորասին՝ ձառ Հիպերիդեսի կատὰ Ἀριστογόρας 22.
Ընդդէմ Լիկոփրոնի՝ ձառ Լիկուրգոսի կատὰ Λυκόφρονος 22.
Ընդդէմ Մեզեայն՝ ձառ Դեմոսթենեսի կատὰ Μειδίου 12. 78.
Ընդդէմ Ոնեսորայ՝ ձառ Դեմոսթենեսի կատὰ Ὀνήτορος 24.
Ընդդէմ Տիմարքոսին՝ ձառ Եսքինեսի կատὰ Τιμάρχου 24.
Ընդդէմ Տիմոկրատոսին՝ ձառ Դեմոսթենեսի կատὰ Τιμοκράτους 26.
Ընդդէմ Քեսիփոնտայ՝ ձառ Եսքինեսի կատὰ Κτησιφῶντος 26.

Թեբէացիք Θηβαῖοι 82. 84. 88. 90. 92. 94. Թեբայիք 88. 94. 100.
Թեբէա Θῆβαι 104.
Թեմիստոկլէս Θεμιστόκλης 24. 142.
Թեսեւս Θησεύς 132.
Թեսպեայ դստերք Θεσπίου θυγατέρες 20.
Թեսսալացիք Θετταλοί 76.
Թեսսալիա Θετταλία 22.
Թերսիտես Θερσίτης 76. 116. 138.
Թեանով Պիւթագորեան Θεανὼ ἡ Πυθαγορική 36.
Թեոդորոս Գազարացի Θεόδωρος ὁ Γαδαρεύς 146.
Թեոն Θέων 94.
Թեոփրաստոս Θεόφραστος 24.
Թեոպոմպոս Θεόπομπος 12. 18. 20. 22. 24. 26. 74. 132. 177. 180.
Թուկիդիդես Θουκυδίδης 12. 18. 20. 22. 24. 26. 28. 72. 78. 80. 82. 86. 88. 94. 100. 116. 118. 132. 176. 177. 181. Թուկիդիդոս 20. 22.

Թուրիոս Սիբարացի Θούριος ὁ Συβαρίτης 56.
Թռասիմաքոս Θρασύμαχος 28.
Թրակացի Θρᾷξ 100. ա՛ես նաև Դիոմիդէս Թրակացի 106.

Իդոմենեւս Ἰδομενεύς 30.
Իսայոս Ἰσαῖος. վԻսեայն 12.
Իսոկրատէս ձարտասան Ἰσωκράτης ὁ ῥήτωρ 12. 24. 36. 40. 42. 44. 46. 50. 52. 98. 108.
Իսոկրատականքն 92. Իսոկրատեայքն 175.
Իստրոս Ἴστρος 177.
Իսքինէս, Իսքինէս Αἰσχίνης 10. 30. 32. 110. 184. 185. ա՛ես նաև Եսքինէս.
Իսքինեայքն 175.
Իւրիպիդէս Εὐριπίδης 48.

Լակեդեմոն Λακεδαίμων 52. 176.
Լակեդեմոնացիք Λακεδαιμόνιοι 50. 54. 88. Լակեդեմոնացիք 40.
Լակոնացի Λάκων 40. 46. 124.
Լեոնտիոս Λεόντιος 136.
Լեովդամանտ Λεωδάμας. վԼեովդամանտայ 78.
Լիբացի Λίβυς 56.
Լիբիա Λιβύη 20. 56.
Լիբիականք Λιβυστικοί 56.
Լիպիացիք Լυδοί 118. ա՛ես նաև Կրիւսոս Լիւդացի.
Լիկիացիք Λύκιοι 56.
Լիկուրգոս ձարտասան Λυκοῦργος 22.
Լիկուրգոս օրէնսգիր 152.
Լիսիաս ձարտասան Λυσίας 12. 24. 26. 28. 32. 177. 182.
Լիւքտրիա Λεῦκτρα 50. 52.

Խաժ Γλαῦκος 10.

Կալիփսէ Καλυψώ 84.
Կալլիաս Καλλίας. Կալլիայ 24.
Կամբիւսէս Καμβύσης 86. 100.
Կանդաւլէս Κανδαύλης 98.
Կարքեդոնացիք Καρχηδόνιοι 22.
Կացրդական՝ ձառ Իսոկրատեսի Πανηγυρικός 98.
Կերկիրացիք Κερκυραῖοι 28.
Կրէմոս (՞) Κρέων 102.
Կիբիւսոս առակախօս Κυβισσός 56.
Կիլիկեցի, ա՛ես Կոննէս Կիլիկեցի 56.
Կիլոն, Կիլոն Κύλων 18. 80.
Կիլոնեան վիրապապծութիւն Κυλώνειον ἄγος 26. 80.
Կիմոնոս 177.
Կիպրացիք Κύπριοι 56. 168.
Կիւրոս Κῦρος 122. 142.

Կլիան Κλέων 28.

Կլովբիա Κλέοβις. յաղագս Կլովբեայն 20.

Կղաւկա Γλαύκη 102.

Կողքացիք Κολχοί 78.

Կոննէս Կիլիկեցի Κόνις ὁ Κίλιξ 56.

Կոնոպ Κόγων. գԿոնոպեա 24.

գԿոնոպէ կամ ընդդէմ Կոնոպեային՝ ճառ Թեմոթենեսի κατὰ Κόνωνος 26. 108.

Կովկարն Սիւկացոց թագաւոր Κώκαλος 20.

Կորնթացի Κορίνθιος 28.

Կորնթոս Κόρινθος 102.

Կրետացիք Κρῆτες 76.

Կրէտէ Κρήτη 106.

Կրիւսոս Լիւդացի Κροῖσος ὁ Λυδός 42. 60. Կրէտէ Κροῖσε 98.

Ղոկրատացի Λοκρός 102.

Ղևևուրգոս Λυκοῦργος 106.

Մայիք Γίγαντες 106.

Հեգեսոս ճարտասան Ἡγήσιος ὁ ῥήτωρ 30.

Հելենէ Ἑλένη 108. Հելլինէ 132.

Հելլենաց ներքոգեան՝ ճառ Իսակրատեայ 108.

Հեղին Ἥλις 96.

Հերակլէս Ἡρακλῆς 20. 76. 98. 100. 106.

Հերակլեանքն Ἡρακλεῖδαι 20.

Հերակլիտոս խմաստասէր Ἡράκλειτος ὁ φιλόσοφις 76.

Հերմագորաս Ἑρμαγόρας 146.

Հերմեսեայ դրօշ (՞) ἑρμόγλυφος 134.

Հերոդոտոս Ἡρόδοτος 18. 20. 22. 26. 78. 80. 86. 96. 100. 104. 116. 120. 124. 177.

Հիպարքոս Ἵππαρχος 20. 100.

Հիպերիդէս Ὑπερείδης 22. 26. Հիպերիդեայքն 175.

Հիւսս Βορέας 104.

Հոմերոս, Հոմերն Ὅμηρος 6. 10. 24. 32. 34. 48. 56. 72. 84. 116. 118. 168.

Հոմերական 116.

Հոսոս Ὄσσα 22.

Հոդամանթիս Ῥαδάμανθυς. Հոդամանթեայ 106.

Ոսկրատացի Λοκρός 102.

Ղևևուրգոս Λυκοῦργος 106.

Մակեդոնացիք 74.

Մակեդոնիա Μακεδονία 176.

Մանտինա քաղաք Μαντίνεια 50. 52.

Մասսագետք Μασσαγέται 122.

Մասագետացի, աճս Տոմիւրիս Մասագետացի 142.

Մարաթոն, Մարաթոն Μαραθών 22. 122.

Մարդոնիոս Μαρδόνιος 90.

Մեգարացիք Μεγαρεῖς 96.

գՄեղեայ՝ ճառ Թեմոսթենեսի κατὰ Μειδίου 108. աճս ընդդէմ Մեղեայ.

Մեղէա, Միդէա Μήδεια 102. 104.

Մելեսագի, աճս Եկատոս Մելեսացի.

Մենանդրոս Μένανδρος 24. 96. 98.

Մինով Μίνως. Մինովայ 106.

Միլտիադէս Μιλτιάδης 175.

Միտիլենացի, Միտիլենացիք Μιτυληναῖος աճս Պիտտակոս Միտիլենացի.

Յաղագս պատկին՝ Թեմոսթենեսի περὶ στεφάνου 14. 22.

[Յաւաքինոսթենէն երեւեցաւ] Փաւնարէտի մայր Սոկրատեսի 134.

Յոսոն Ἰάσων 102. 104.

Նաւսիկլիդէս յաւ. քն. Ναυκλείδης 92. 94.

Նեղոս Νεῖλος 20.

Նամիրամ Σεμίραμις 142.

Ոդիսեւս Ὀδυσσεύς 72. 84. 86. 134. 138.

Ոլիմպոս Ὄλυμπος 22.

Ոլիմպիա, Ոլիմբիա Ὀλυμπία 20, 80. 174.

Ոլիմպիականք 22.

Ոլիմպիական՝ ճառ Լիւսիասի Ὀλυμպιακός 12.

Ոլոմպիաս՝ մայր Ալեքսանդրի Մեծի Ὀλυμπιάς 40.

Ողեթիականք՝ ճառ Թեմոսթենեսի Ὀλυνθιακός 80. 98.

Ողոմպիագ Ὀλυμπιάς 80.

Ողուժպոսն, աճս Պերիկլէս Ողուժպոսն.

Որիթուիա Ὠρειθυίας 104.

Որմիզդ Ζεύς 10. աճս նաև Արամազդ.

Պաղպանէ Παλλήνη 106.

Պաղիւրատոս Παλαίφατος 106.

Պատրոկղոս Πάτροκλος 72.

Պարիկք Կենտαυροι 106. Պարբկացն Ἱπποκενταύρων 104.

Պարսիկք Πέρσαι 36. 52. 60. 76. 86. 116.

Պարսք Περσίς 86. 176.

Պելոպենէսոս, Պելոպենէս Πελοπόννησος 20. 96.

Պելոպենէսական պատերազմ Πελοποννησιακὸς πόλεμος 86.

Պենէոս Πηνειός 22.

Պենոպեւս Πανοπεύς. Պենոպեայ 106.

Պերիկլէս Ողուժպոսն Περικλῆς Ὀλύμπιος 134.

Պիգասոս Πήγασος 104.

Պիդնա Πύδνα 96.

Պիթոն Πύθων 106.

Պիտտակոս Միտիլենացի Πιττακὸς ὁ Μιτυληναῖος 36. 46. Պիտտակոս 152. 168.

Պիրրոս Πύρρος 42.

Պիթագորաս իմաստասէր Πυθαγόρας ὁ φιλόσοφος 38.
Պիթագորեան Πυθαγορικός 36.
Պլատէա Πλάταια 22. 26. 82. 88. 90. 92. 94. Պլատիա 94.
Պլատէացիք Πλαταιεῖς 82. 84. 90. 92. 94. 116. Պլատաայցն τῶν Πλαταιῶν 22.
Պլատոն Πλάτων 18. 22. 24. 28. 38. 42. 58. 104. 134. 156. 160.
Պոսիդոնաս Ποσειδῶνος, Պոսիդոնի 100.
Պովղոս Πῶλος 176.
Պրոմիթեւս Προμηθεύς. Պրոմիթեայ 64.

Սակք Σάκαι. Սակայ 142.
Սապիական չափ Σαπφικὸν μέτρον 58.
Սիբարացի Συβαρίτης 54. 56.
Սիբարականք Συβαριτικός 56.
Սիլենոս Σειλήνος 18.
Սիկելացիք Σικελοί 12.
Սիմոն Σίμων 136.
Սիմոնիդէս Σιμωνίδης 54.
Սիւացիք Σικανοί 20.
Սկիւթացիք Σκύθαι 100.
Սողոն Σόλων 152.
Սոկրատէս, Սովկրատէս Σωκράτης 24. 36. 40. 52. 60. 134. 185.
Սոկրատականք 60. 177.
Սոփոկլէս Σοφοκλῆς 18.
Սոփրոնիսկոս Σωφρόνισκος 134.
Սպարթիթա՝ Աժուրգայ կին Σπαρέθρα 142.
Ստարտաոս (՞) 42.

Վարդապետ Δαίδαλος 20.

Տալայս՝ հայր Ագրատատոսի Ταλαός 100.
Տարանթիշատակութիւն՝ ճառ Թեմոսթենեսի περὶ παραπρεσβείας 14. 20.
Տիմէոս Պղատոնի Τίμαιος 22.
Տիմպէ Τέμπη 22.
Տիտոս Τιτυός 106.
Տիւրիա Τροία 106.
Տոմիրիս Մասագետացի Τόμυρις 142.

Յոմաքայինք Ἠπειρῶται 42.

Փեարոս Պղատոնի Φαῖδρος 28. 104.
Փէակացիք, Փեկացիք Φαίακες 72. 86.
Փիզոփ Պղատոնի Φαίδων 18. 60.
Փլեգրա Φλέγρα 106.
Փլիա 177.
Փիլիպպականք՝ ճառ Դեմոսթենեսի Φιλιππικοί 14.
Փիլիպպականք Թէոպոմպոսի Φιλιππικά 18. 20. 22. 74.
Փիլիպպոս՝ հայր Աղեքսանդրը Մեծի 20. 24. 74. 98. 110. 132.
Փիլիստոս Φίλιστος 12. 18. 20. 22. 74. 118. 177. Փիլիտոն 176.
Փիլոստեփանոս Φιλοστέφανος 177.
Փոխպայիք 56.

Քաղաքավարութիւն Պղատոնի πολιτεία 18. 28. 156.
Քիմերա Χιμαίρα. Քիմերեայ 104.
Քսենոփոն Ξενοφῶν 24. 26. 144. 160. 177.
Քսենոփոնտեայքն 177.
Ըստ Քսենոփոնտայն՝ ճառ Իսքենեսի κατὰ Κτεσιφῶντος 184.
Քսեսթաս Κτησίας. Քսեսթեայ 116.

ՅԱՆԿ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐԻ

(Նշանակված այս բառերը չունեն նոր Հայկազյան և Առձեռն բառարաններըը).

Ապանցեալ, ἐξοχώτατος, «ընտիր, ազնիւ». «Եւ երկրորդ յեղանակ է, յորժամ ոչ մի կամ երիւս զաւուրս ապանցեալս ընդ առաւել ապանցեալս բազդատիցիմք» 142.

ակնացաւութիւն, ὀφθαλμία, 86. ՆՀԲ. ունի «աչացաւ» և «աչացաւութիւն».

ապուն «կծու, դառն». «ապեաք ապուն» 98.

այտակի, οὖτω, «այսպէս» 8. 10. տե՛ս նաև *աչոդակի, լծորդակի*.

այսքանաթար 172.

անարբուն, ἄνηβος, «անչափահաս» 168.

անիրնական, ἀπροαίρετος, 118.

անկամակ, ἀηδής, «անհաճո, դժկամակ» 154. ՆՀԲ. ունի «անկամակութիւն».

անկաշառաբար, ἀδωροδοκήτως, 152.

անշափապահ, ἀσυνδέτως, 96.

աշխարակից, συνολοφυρόμενος, 126.

ապացուցօրէն, ἀποδεικτικῶς, 40.

ապերևեցուցանեմ, ἀποφαίνω, 10. 112. 182. ՆՀԲ. ունի «ապերևութիւն».

աչմայ, μελανόχροος, «սևադոյն». «բոլորակութիւն գլխին գլխիամբք և աչմայ, գանգրահեր» 116.

աչոդակի, δεξιῶς, 56.

առանդ,στίχος, «տապի տող», 30. «քանզի ի վաթճանին առանդն առաւելորդ առկայ՝ որպով միայն գլխոզացն զգով» 96.

առասպելաբանականք 176.

առասպելագրեմ, μυθοποιός, 62. ՆՀԲ. ունի «առասպելագրեմ» և «առասպելագրութիւն».

առասպելասէր, φιλόμυθος, 72.

առասպելաբար, μυθοποιός, 56.

աստուածպաշտութիւն, θεῖος, 80. ՆՀԲ. ունի «աստուածպաշտ».

արդարերդմնութիւն, εὐορκία, 162.

արիկ, πλείων, «ավելի». ունին Պիտ. և Երզն. քեր. նոր և նշանակութիւնք.

արուագործութիւն, ἐξεργασία, 14. 16. 28. 184.

արտախոհութիւն 180.

արտատուր, ἔκδοτος, 86. ունի նաև Տիմոթ. կ. 333.

արտացեալ (°), ἐξηλλάγμενος, 104.

արտուսանել, ἐκμανθάνειν, 32.

Բազմայեղանակի, πολυτρόπως, 6. ՆՀԲ. ունի «բազմայեղանակ».

բազմապետակ 58.

բազմաօգտակ, πολυωφελής, 6.

բազբանաբար, συλλογιστικῶς, 40. ՆՀԲ. ունի «բազբանական» և «բազբանութիւն».

բակկել (°). «ոչ որպէս ումանք պապիծատան և դմեծամեծան Թուկիդիդեան գանց առնեն, բակկելով ի շամանդաղ բառակութիւնն» 177.

բառիկըն 8.

բարեգործեալ 185.

բացատանութիւն, բացատնութիւն 181. ՆՀԲ. (յաւելուած) ունի «բացատնեալ».

բացայիշատականք, ἀπομνημονεύματα, 18. *բացայիշատակ* 34. ՆՀԲ. ունի «բացայիշատակ».

բացայիշեմ, ἀπομνημονεύω, 34. 46. ՆՀԲ. ունի «բացայայիշեցնել».

բացատատեմ, ἐξηγέομαι, 104.

բացավատանգելի 180.

բռնատանիմ, μεταφέρω, 12.

Գեղեցկավայել εὐπρεπής, 30. ՆՀԲ. ունի «գեղեցկավայելուչ».

գոնար (°). «վասն որոյ որպէս գոնար յաւէտ ընտրելի է գվարդապետսն» 180.

գովեանն (°). «և եւս և զայն որ ի Մարաթիոն ի կռուին ոչ որպիսի ամենեքին զարժացեալ գովեանն եղեալ» 22.

Դանդիան. «և դանդիան և մատաքունս բանին պատեսցուք» 177.

դատոզական, δημηγορικός, 4.

դարձ, σκυτοτόμος, «դերձակ» 136. *դարձ = դերձակ* տե՛ս Hübschmann, Armenische Grammatik, Leipzig 1895, եջ 140.

դերագիր, ἀντιγραφή, 14.

դժարար, βαρβαριῶς, 124.

դժարէն, βαρβαριστί, 104.

դժոխալինելի 172.

դժոխայիշելի, δυσμνημόνευτος, 14.

Եղիտասեալ 176. ՆՀԲ. ունի «հնիտասութիւն».

եռանաէս, πρῴρων, «երիկ չի, առաջին որր» 96. յեռանդումն 180. ՆՀԲ. ունի «եռանդ».

երեսբացեայք, ἀγακαλυπτήρια 24.

երկակեմ, ἔπομαι. «նախանձէ և բնութեամբ և վարքիւքեամբ ապացուցականն բանն և երկակէ անհցականն» 14.

եքսուղես, ἐξούλης, «զանգատ իրավախախտի դեմ կամ նրա դեմ, ով չե հպատակում դատական վճռին» 24.

Զարնալ (°). ապա ի թիւ արկեալ և զարնալ՝ քանից աւուր է ժարգային կեանք» 96.

Զոհկապն (°). Ηύθιος, *74.*

զաւարն (°), ξίφος, *«սուսեր» 114.*

զօրաժողովութիւն, στρατολογία, *118.*

Ըղձականաբար, εὐκτικῶς, *42.*

ընդմիջաբանութիւն, μεταξυλογία, *78.*

ընդմատածաբար, ἐνθυμηματικῶς, *40. ՆՀԲ. (յաւելուած) ունի «ընդմատածութիւն».*

բառմասինքն, τὰ κατὰ μέρος, *62. ՆՀԲ. ունի «բառմասնեայքն».*

Թեսմոփորեն, θεσμοφορεῖον, *տաճար Դիմետրի» 36.*

Լծորդակի, συνεζευγμένως, *40. ՆՀԲ. ունի «լծորդօրէն».*

Ծանչութիւն, ὄγκος, *108. ՆՀԲ. ունի «ծանչուիմն».*

ծայտապարանոց, ποικιλόδειρος, *58.*

ծորագօտի, βαθύζωνος, *10.*

ծաւիսաք (°). «ծաւիսաք և մախիդք և անհաւասիք» 177.

ծրատաբանականաբար, γνωμολογικῶς, *40.*

ծօսղագոյն, λαλίστατος, *90. 98.*

Ծառուտ, δεγδρώδης, *«ծառոտ» 70. ՆՀԲ. չունի.*

կայտառութիւն, κίνημα. *«որով զաւենայն իմն գեղմունս և զկայտառութիւնս զուարճանալիս և հեշտալիս համարել ի մանկութենէ» 30. ՆՀԲ. ունի «կայտառութիւն».*

կառաչնակապ (°) 74.

կերպարար 185.

կրկիտ, περισκελής, *«պինդ, կարծր, խիտ». «եթէ է իրն բնութեամբ կրկիտ՝ ի հաւասարութիւն երթալի է և ի հաւանութիւն» 70.*

Հակաձեռնել 185.

հական (°), τουναντίον, *78.*

հակաշրջեմ 185.

հակապատմեմ 185.

հակասեմ 185. ՆՀԲ. ունի «հակասացեալ».

Հայկք, Γίγαντες, *106.*

հանգամանեմ, μεθοδεύω, *140.*

հարցականաբար, ἐρωτηματικῶς, *88. ՆՀԲ. ունի «հարցականապէս».*

հարցուսումն, πύσμα, *36.*

հարցուսումնական 36.

հնչաւորագոյն 184.

հոգեմ, διαθρυλέω, *«լուր տարածել, հռչակել, տարփողել». «բայց յազագս փրկութեանց գերելոցն, ո՞ ոչ գիտէ ի տարհեղատկութեան հոգեալ» 14. հոգ—արմատը պահպանվել է, ըստ յերևութին, համ-ոզել բառի մեջ.*

հոմենամ, ὁμιλέω, *«միասին լինել, ժեկի հետ հաղորդակցութիւն ունենալ». «և յառ միմեանս հոմինալ բազումօգտակ» 6. ՆՀԲ. ունի «հոմիլ».*

Ձեռագործիկ, βάναυσος τέχνη, *134. ձեռագործական արուեստ 174. ձեռնարհեստականք էլիաս 20.*

ձեռնատեմ. «հայրատանջն ձեռնատեսցի» 170. ՆՀԲ. ունի «ձեռնատեսիմն».

Ճառեցմունք 54.

ճարտասանեան, ῥητορικός, *6. ՆՀԲ. ունի ճարտասանական.*

Մակ, βακτηρία, *38. 46. ՆՀԲ. ունի «մական».*

մակաձայնութիւն, ἐπιφώνησις, *44. ՆՀԲ. ունի «մակաձայնել».*

մակբան, ἐπίλογος, *62. 66. 108.*

մակգերեզմանական, ἐπιτάφιος, *130. դժբանական 12.*

մակասեմ, ἐπιλέγω, *56. Թրբակացու քեր. (1915) 31.*

մառախուն 177.

մերարի, ἡμεδαπός, *168.*

միա, μαῖα, *«մայրիկ» 134.*

Յանդգնօրէն, θρασέως, *124. ՆՀԲ. ունի «յանդգնաբար».*

յառաջեղեալ, προγεγονώμενος, *118.*

յաւաղութիւն, παραίνεσις, *58.*

յեղանակօրէն, τροπικῶς, *40. ՆՀԲ. ունի «յեղանակաբար».*

յինանամեակ, πεντηκονταετία, *86.*

յոխորտաձև, σεμνῶς, *124.*

յոպայն (°), εἰς τὰ παρέλκοντα, *80.*

Նախակեմ, προτερέω, *«առջևը լինել, նախորդել». «նախակէ և բնութեամբ և վարարկութեամբ ապայուզականն բանն և երկակէ աճեցականն» 14. «սակայն ոչ որպէս բնութեամբ նախակել զապայցոյցն ասաց աճեցութեան» 14.*

նախանձագործագոյն, προὐργιαίτερος, *152.*

նախերև, προφανής, *6. ՆՀԲ. ունի «նախերևակ».*

նաւակառ, ναυπηγός, *162. ՆՀԲ. ունի «նաւակառոյց» և «նաւակառու».*

ներայլակ 182.

ներառանձին 182.

ներբարգաւաճեմ 180.

ներգեղեցիկ 176.

ներգեղեցկութիւն 176.

ներդիպել, ἐντυγχάνειν, *32.*

ներյայտնի 185.

ներշրջականապէս ἐγκυκλίως, *4. ՆՀԲ. ունի «ներշրջական» և «ներշրջականական».*

Շահատականք 70. ՆՀԲ. ունի «շահատակումն» և «շահատակութիւն».

շաղապիւտ, սրտնձիգ 6.

շաղկանած, սիստեմա, 6.

շարադասած 62.

շարադիր 180.

շինականաձեւութիւն, ինքնատիպութիւն, «որպէս դի մի գուցէ ոչ պիտացէ ցանկութեամբ հանճարոտութեան ի շինականաձեւութիւն և ի ապիտութիւն կամ յանհաւատութիւն անկցի» 82. շինական, ինքնատիպ, 78.

շնորհքն, շնորհալի, 42.

շրջիմ, դարձնեմ, 102. ՆՀԲ. ունի «շրջիմ».

շրջապարապութիւն, պարապուրդ, 116. պարապարապութիւն 22.

Ոգեկան. «մինչ դի և առնն դնա ճշմարտապէս արտասուեալ ներողութեամբ զոհականաւ» 176.

ողբերգուած 176.

ողջախոհական, զգաստ, 136.

որսութիւն (ի նկարի), պատկերասացութիւն, 122. ՆՀԲ. ունի «որսեմ».

Պատակ. «որպէս փոխանակ ծառայի՝ պատակ կամ արուկ կամ ինչ այլոցն ի հաւասար նմանիցի» 181. ՆՀԲ. ունի «պատանի», «պատանեակ».

պարագրեմ, պարունակեմ, 6. ունին Տիմ. կ. 98, 163 և Իրեն. 8. 9.

պարապարապութիւն, պարապուրդ, 22. շրջապարապութիւն 116.

պարարկութիւն 184. Առձեռն բառ. ունի «պարարկիմ».

պարթաղնկալ 130.

պերպեայրն, պերճանքներ, 104.

պիտանացուածոյն 182.

պոէտ, ստեղծող, 48.

պոպոք, պղպեղ, «Ծոչունների զամակիկը, պոչուկը». «քանզի պոպոքն բոլոր սպիտակ է» 120.

պոպութիւն. «զի Հերոդոսս սուտ պատմեաց յաղագս տեսակի ցիծին, առեալ սպիտակ թիւօք քան ի գլխոյ և ի պարանոցէ և ի պոպութեան ի ծայրէ» 120.

պրիտանիք, պրուտանիներ, 26.

Սակաւիշխանութիւն, ինքնավարչութիւն, 134. ՆՀԲ. ունի «սակաւիշխանական».

սպակիս, սպիտակ, 126.

սեղանակապութիւն, հերոսություն, 112. ՆՀԲ. ունի «սեղանակապեա».

սխուրան, սխուրանք, ձգուռ, «փրկանք, արնաքիս». «բայց ոչ սխուրան և ոչ ինչ պահիմս հատուցանել, քանզի ինչպէս սխուրանս անուանեն հինքն»

74. ՆՀԲ. ունի «շանսխաբ» և «անսխաբ».

սպոնդիք, սպոնդայի, «զինադարձ, դաշինք» 92.

ստորաբանական, կատեգորիկ, «խոսակցելու ձևով, արձակաբար», 58.

Վայրապրիլ, սուգ կատարել, 36.

վայրակնել, կատաղել, 36. ասն նաև Պերիարմ. 513. ՆՀԲ. ունի «վայրակնացեալ», և «վայրակնեալ».

վատախոհութիւն, անխոհեմություն, 54.

վարարկութիւն (՞), ջրհեղեղ, 14.

վիժութիւն, ամլություն, 24. ՆՀԲ. ունի «վիժումն».

վիճաւոր, վիճելի, 64. 66.

վիրապապծութիւն, անդունդ, 80.

վերապարսնայն (՞) պղինձ. 26.

Տարաստնութիւն, տարաստութիւն, պարապություն, 8. 10. 181.

տարաստնել, տարաստել, պարապել, 10. 12. 183.

տարաստու 181.

տարարտոզութիւն, պարեբերություն, 54.

տարհրեշտակութիւն, պարհրեշտակություն, 14. տարհրեշտակութիւն 20. 26.

տեսդարան, թատրոն, 96. ՆՀԲ. ունի «տեսթարան».

տրամաբանութիւն, տրամաբանություն, 114.

տրամիտութիւն, տրամաբանություն, 8.

Ցամաքապին, ցամաքային, 120.

Փառաւոր, փառավոր, 36. ՆՀԲ. ունի «փառա».

փոխառութիւն 181.

փոխառանիմ, փոխառնում, 12.

փողահարիկ, փողահար, 76.

Քանդակին, քանդակող, 36.

քաղաքոյն, քաղաքային, 96.

քաղաքապոյն 184.

քաղաքակիր 182. ՆՀԲ. ունի «քաղաքն».

քաղցեղա, ցնծում, 76.

քաղցրաբար, քաղցրությամբ, 30.

քաղցրութիւն, քաղցրություն, 16. քաղցրնդրեալ 14.

Օտարավար, ոտարազգի, «վարձկան զինվորներ հատարոզ», 96.

Прогимнасмы Феона, армянский и греческий тексты,

издал проф. Я. А. МАНАНДЯН.

Краткое содержание предисловия.

Издаваемый мною древне-армянский текст риторического труда Элия Феона был найден в 1925 году венским мхитаристом Акиняном в Ереванском государственном музее Советской Армении. О новооткрытом тексте, сохранившемся в одной из рукописей музея (№ 870), был помещен им краткий осведомительный отчет в армянском журнале „Андес Амсоря" (Н. Акинян, Прогимнасмы Феона Александрийского в армянском переводе, Анд. Амс. 1934, май-июль, стр. 197-212).

Печатаемый риторический труд Феона, относящийся к начальной эпохе римской империи (1-ый век нашей эры), представляет значительный интерес, как одно из древнейших произведений по риторике, которая тогда понималась шире и включала в себе отчасти также стилистику и грамматику.

Характерной особенностью данного произведения считают, кроме того, философское его направление и встречающиеся в нем отдельные мысли и высказывания автора, явно обнаруживающие близость Феона к учению философской школы стоиков.

Как правильно отмечено Акиняном в вышеуказанной его статье, особенная ценность и значение новонайденного древнеармянского перевода заключаются, главным образом, в том, что текст этого перевода, близкий к прототипу греческого текста, значительно

пополняет и исправляет наличный греческий текст, дошедший до нас в искаженном виде. В последнем, как установлено немецким ученым Рейхелем (G. Reichel, Quaestiones progymnasmaticae, Diss. Leipzig 1909, стр. 37 и сл.), целиком выкинуты последние главы и, кроме того, имеются перемещения, и порядок глав не тождественен в нем с первоначальным текстом. Изменения эти объясняются влиянием господствовавшей в позднейшие века, сравнительно бездарной риторики Гермогена, с которой сочли нужным согласовать риторику Феона, распределив в ней главы по установленному Гермогеном шаблону.

Следующая сличительная таблица может дать наглядное представление о первоначальном порядке глав, сохраненном в армянском переводе, и перестановках в наличном греческом тексте,—

по армянской версии:		*по греческой версии:*	
1. Ա.	введение	=	I, προοίμιον, изд. Шпенг., стр. 59— 65.
2. Բ.	περὶ τῆς τῶν νέων ἀγωγῆς	=	II, Шп., стр. 65— 72.
3. Գ.	περὶ χρείας	=	V, Шп., стр. 96—106.
4. Դ.	περὶ μύθου	=	III, Шп., стр. 72— 78.
5. Ե.	περὶ διηγήματος	=	IV, Шп., стр. 78— 96.
6. Զ.	περὶ τόπου	=	VII, Шп., стр. 106—109.
7. Է.	περὶ ἐκφράσεως	=	XI, Шп., стр. 118—120.
8. Ը.	περὶ προσοπωποιίας	=	X, Шп., стр. 115—118.
9. Թ.	περὶ ἐγκωμίου καὶ ψόγου	=	VIII, Шп., стр. 109—112.
10. Ժ.	περὶ συγκρίσεως	=	IX, Шп., стр. 112—115.
11. ԺԱ.	περὶ θέσεως	=	XII, Шп., стр. 120—128.
12. ԺԲ.	περὶ νόμου	=	XIII, Шп., стр. 128—130.
13. ԺԳ.	περὶ ἀναγνώσεως καὶ ἀναγνώσματος	в греческом опущены.	
14. ԺԴ.	περὶ ἀκροάσεως		
15. ԺԵ.	περὶ παραφράσεως		
16. ԺԶ.	περὶ ἐξεργασίας		

Из этой сличительной таблицы видно, что в наличном греческом тексте, как правильно было указано Рейхелем, опущены последние главы ἀνάγνωσις, ἀκρόασις, παράφρασις и ἐξεργασία. В этой своей части древнеармянский перевод представляет новый вклад в текст Феонова труда и имеет, несомненно, самостоятельное значение.

Кроме указанных четырех глав первоначальный греческий текст содержал, как полагает Рейхель, также и пятую главу ἀντίῤῥησις, которой нет в найденном единственном списке армянского перевода. Крайне любопытно, однако, что в Эчмиадзинской рукописи 1223 года № 2093 (по каталогу Каринянца № 2050) имеется сжатый учебный конспект риторических упражнений, компилированный из Книги Хрий и риторического труда Феона, в котором упоминается и обсуждается, между прочим, также и ἀντίῤῥησις — „противоречие".

Не исключена, мне кажется, возможность, что в первоначальном и полном армянском тексте перевода Феона, которым пользовался компилятор означенного конспекта, имелась, вероятно, кроме вышеприведенных шестнадцати глав также и семьнадцатая глава „о противоречии" (περὶ ἀντιῤῥήσεως).

При сличении греческого текста с армянским обращает на себя внимание, прежде всего, различие в них самого заглавия риторической книги Феона. В наличном греческом тексте книга эта озаглавлена Προγυμνάσματα, т. е. „предварительные упражнения", а в армянском переводном тексте—*Յաղագս նուրաստանական վարժութեանց*, т. е. „о риторических упражнениях". Так как автор армянского перевода располагал древним текстом Феона, близким к архетипу, то можно предположить, что первоначальное общее заглавие книги было не Προγυμνάσματα, а Περὶ ῥητορικῶν γυμνασμάτων, т. е. „о риторических упражнениях".

Армянский текст Феона представляет тип материального перевода, который характеризуется буквальною передачею словосложения и оборотов греческого подлинника в ущерб грамматическому строю древнеармянской лексики и синтаксиса. Эти языковые особенности, свойственные переводным произведениям грекофильской литературы шестого и седьмого столетий, дают возможность, как выяснено в подробном моем исследовании о грекофильской школе (см. мой труд „Грекофильская школа и эпохи ее развития", Вена 1928), определить время возникновения грекофильских памятников и их соотношений.

Появляющийся ныне впервые перевод риторического труда Феона, как удается выяснить путем тщательного анализа особенностей его языка, принадлежит ко второй группе произведений грекофильской школы, к которой отнесены мною (см. мой труд „Грекофильская школа", стр. 124—142)—1) Опровержение Тимофея Александрийского (время перевода 552-564 г.), 2) Εἰσαγωγή Порфирия, 3) Κατηγορίαι и περὶ ἑρμηνείας Аристотеля (время перевода около 576—578 г.) и 4) Толкования Иамблиха к Категориям и к Περὶ ἑρμηνείας Аристотеля (время перевода 576—578 г.).

При дальнейшем исследовании выясняется, кроме того, что перевод Феона наиболее близок к переводу Εἰσαγωγή Порфирия и образует вместе с последним особую подгруппу, время возникновения которой может быть отнесено ко второй половине шестого столетия.

В древнеармянской письменности риторический труд Феона упоминается впервые у армянского писателя девятого века Амама в его Толковании грамматики (см. Н. Адонц, Дионисий Фракийский и армянские толкователи, Петроград 1915, стр. 269 и 280), а в одиннадцатом столетии упоминается и цитуется в

письмах Григория Магистра (см. К. Костанянц, Письма Григория Магистра, Александрополь 1910, стр. 5 и 97).

Не подлежит также сомнению, что риторическое произведение Феона было знакомо, как правильно указано немецким ученым Баумгартнером (см. его статью „Ueber das Buch „die Chrie", Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Bd. 40, Leipzig 1886, стр. 513—514), армянскому историку Моисею Хоренскому. К этому источнику восходит, несомненно, ссылка Хоренского на четвертую книгу Геродота, в которой говорилось о разделении земли на три части (срв. История Армении II, 2, стр. 104 изд. 1913г. и *«Յաղագս նարտասանական կրթութեանց»*, стр. 20). Оказывается, однако, что Хоренский пользовался не греческим подлинником, а древнеармянским переводом Феона.

Die Progymnasmen des Theon, armenisch und griechisch, hrsgg. von

Prof. Dr. Agop MANANDIAN.

Zusammenfassung der Einleitung.

P. N. Akinian hat vor kurzem eine sehr bedeutende Entdeckung gemacht. Er hat in Staatsmuseum zu Erivan eine bis jetzt unbekannte armenische Uebersetzung der Theonischen Progymnasmen aufgefunden, die in der Ueberschrift fälschlich einem gewissen Tonakan zugeschrieben war. Einen vorläufigen Bericht von seinem Funde gab er in der Zeitschrift „Handes Amsorya" (Akinian P. N., Die Progymnasmen des Theon von Alexandrien in armenischer Uebersetzung. Vorläufiger Bericht zum neuentdeckten armenischen Text. Hand. Ams. 1934, Mai-Juli, Heft 5—7, Sp. 197—212).

Diese neu aufgefundene Uebersetzung ist jetzt von mir im Auftrage des Instituts der Geschichte und Literatur SSRA veröffentlicht.

Die unserer Ausgabe zugrunde liegende Handschrift trägt die Nummer 870.

Dieselbe besteht aus 321 Papierblättern, die Blattgrösse ist 16×11 cm. Die einzelne Seite enthält 25 Zeilen Text in Rundschrift oder Kursivschrift. Die Handschrift ist nicht datiert (nach Akinian ist geschrieben im 17. Jahrhundert, siehe Hand. Ams. 1934, Heft 5—7, Sp. 197). Der Einband besteht aus Holzdeckeln mit schwarzem, verziertem Lederüberzug.

Die Handschrift enthält: 1. auf Bl. 1a—95a Davids Prolegomena; 2. auf Bl. 95b—99a Loblied auf den Philosophen David; 3. auf Bl. 100a—206b Kommentar des Arakhel zu Davids Prolegomena; 4. auf Bl. 207a—280a Theons Progymnasmen; 5. auf Bl. 280b—287a „Buch über die Chrie" (die Definitionen); 6. auf Bl. 289a—321a eine anonyme Abhandlung theologischen Inhalts.

Es bestehen die Progymnasmen des Theon in der Handschrift № 870 aus sechszehn nicht numerirten Kapiteln. Ich habe unten diese Kapitel mit laufenden Zahlen versehen (*Ա.—ԺՁ*).

Theons Progymnasmen im erhaltenen griechischen Texte, wie Hoppichler und Reichel richtig vermutet haben[1], liegen uns nicht in der ursprünglichen Gestalt vor. Es fehlen die Schlusskapitel und ausserdem sind die beibehaltenen umgestellt, um alles mit der hermogenischen Schablone in Einklang zu bringen.

Für den griechischen Text stellt die ganz wörtliche armenische Uebersetzung, welche die zugrundegelegte griechische Handschrift durchscheinen lässt, eine Ueberlieferung dar, die viel älter ist als die in den erhaltenen Handschriften gebotene. Dieser Umstand wird es dem künftigen Herausgeber der προγυμνάσματα ermöglichen ein klares Urteil über Zusätze, Auslassungen und Verstellungen im griechischen Texte abzugeben und zugleich auch den Urtext zu rekonstruieren.

Die Anordnung und Kapitelfolge des griechischen Textes gibt die armenische Uebersetzung folgendermassen wieder:

1. Einleitung *Ա.*=I, p. 59—65 Spengel.
2. *Բ. Յարգագ մանգանց վարժման* (περὶ τῆς τῶν νέων ἀγωγῆς)=II, p. 65—72 Sp.
3. *Գ. Յարգագ պիտոյիցն* (περὶ χρείας)=V, p. 96—106 Spengel.

[1] Siehe O. P. Hoppichler, De Theone Hermogene Aphthonio progymnasmatum scriptoribus, Diss. Würzburg 1888; G. Reichel, Quaestiones progymnasmaticae, Diss. Leipzig 1909, S. 37 ff.

4. Դ. *Յաղագս առասպելի* (περὶ μύθου) = III, p. 72—78 Sp.
5. Ե. *Յաղագս պատմութեան* (περὶ διηγήματος) = IV, p. 78—96 Sp.
6. Զ. *Յաղագս տեղւոյ* (περὶ τόπου) = VII, p. 106—109 Sp.
7. Է. *Յաղագս արտասանութեան* (περὶ ἐκφράσεως) = XI, p. 118—120 Sp.
8. Ը. *Յաղագս դիմառնութեան* (περὶ προσοπωποιΐας) = X, p. 115—118 Sp.
9. Թ. *Յաղագս նեխրոգենի և պարաւանացն* (περὶ ἐγκωμίου καὶ ψόγου) = VIII, p. 109—112 Sp.
10. Ժ. *Յաղագս բաղդատութեան* (περὶ συγκρίσεως) = IX, p. 112—115 Sp.
11. ԺԱ. *Յաղագս դրութեան* (περὶ θέσεως) = XII, p. 120—128 Sp.
12. ԺԲ. *Յաղագս օրինաց* (περὶ νόμου) = XIII, p. 128—130 Spengel.
13. ԺԳ. *Յաղագս վերծանութեան և վերծանման* (περὶ ἀναγνώσεως καὶ ἀναγνώσματος) = fehlt.
14. ԺԴ. *Յաղագս լսելութեան* (περὶ ἀκροάσεως) = fehlt.
15. ԺԵ. *Յաղագս տարաւութեան* (περὶ παραφράσεως) = fehlt.
16. ԺԶ. *Յաղագս արուեստութեան* (περὶ ἐξεργασίας) = fehlt.

Die im griechischen Text ausgelassenen Abschnitte waren, wie Reichel richtig erkannt hat, ἀνάγνωσις, ἀκρόασις, παράφρασις ἐξεργασία, die alle die armenische Uebersetzung aufbewahrt hat. Die Voraussetzung Reichels, dass Theon auch ἀντίῤῥησις behandelt hatte, ist nach Akinian (Hand. Ams. 1934, Heft 5—7, Sp. 347) als hinfällig zu betrachten.

Es ist indessen sehr auffallend, dass in einer von mir aufgefundenen schulrhetorischen Schrift, die in dem Etschmiadsiner Sammelwerk № 2093 (= *Մայր Յուցակ* № 2050, aus dem Jahre 1223) überliefert ist, Auszüge aus dem „Buch über die Chrie“ und den Progymnasmen des Theon sich finden, in welchen nebst anderen Pro-

gymnasmen auch ἀντίῤῥησις behandelt worden ist. Es scheint mir nicht undenkbar, dass der ursprüngliche und vollständigere armenische Text der Theonischen Progymnasmen, welchen der Kompilator der schulrhetorischen Schrift benützt hat, ausser den oben angeführten sechszehn Kapiteln (Ա—ԺԶ) auch das siebzehnte Schlusskapitel περὶ ἀντιῤῥήσεως enthielt.

Theons προγυμνάσματα sind im Armenischen betitelt: *Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց* Ueber rhetorische Uebungen. Es scheint mir deshalb sehr wahrscheinlich, dass der ursprüngliche Gesammttitel des Theonischen Archetypus nicht προγυμνάσματα, sondern περὶ ῥητορικῶν γυμνασμάτων gelautet habe.

Ueber das Alter der armenischen Uebersetzung wissen wir nichts. Nach Akinian (Hand. Ams. 1934, Heft 5—7, Sp. 347) stammt die Uebersetzung aus der um 572 von den armenischen Flüchtlingen in Konstantinopel gegründeten Schule und gehört zu der Uebersetzungsgruppe: Dionysii ars grammatica, Philos und Irenäus Werke.

In betreff dieser Ergebnisse ist es zu bemerken, dass die Ansicht Akinians über die chronologische Gruppierung der Uebersetzungen der hellenophilen Schule ebensowohl als seine Annahme, wonach die philonische Uebersetzungsgruppe „aus der um 572 von den armenischen Flüchtlingen in Konstantinopel gegründeten Schule“ stamme, beruht lediglich auf freier Vermutung. Nur soviel darf als sicher gelten, dass die armenische Uebersetzung der Progymnasmen aus der zweiten Hälfte des 6. Jahrhunherts herrührt.

Das Ergebnis unserer Untersuchung über die Entstehungszeit der armenischen Uebersetzung lässt sich in folgenden Sätzen zusammenfassen:

1. Die Uebersetzung gehört nicht zu der ersten, sondern zu der zweiten Gruppe der Schriften der graecophilen Schule, zu welchen zählen (siehe meine Arbeit „Die graecophile Schule und ihre Entwicklungsphasen“,

Wien 1928, p. 124—136),— a) Timotheus Aelurus' Widerlegung (ist übersetzt in der Zwischenzeit von 552 bis 564, siehe „Die graecophile Schule", p. 95—102); b) Εἰσαγωγή des Porphyrios; c) Aristotelesschriften κατηγορίαι und περὶ ἑρμηνείας (sind übersetzt um die Jahre 576—578, siehe „Die graecophile Schule", p. 136—142) und d) Kommentare des Jamblichos zu κατηγορίαι und περὶ ἑρμηνείας (sind übersetzt um 576—578, ebenda p. 142).

2. Aus einer eingehenden Betrachtung der charakterischen sprachlichen und grammatischen Eigentümlichkeiten des armenischen Textes der Progymnasmen ergibt sich, dass diese Schrift der Uebersetzung der Εἰσαγωγή des Porphyrios am nächsten steht und mit ihr eine Untergruppe in der zweiten Gruppe bildet.

In der armenischen Literatur wird das Werk des Theon zum ersten Mal bei Hamam dem Orientalen im 9. Jahrhundert erwähnt (siehe N. Adonz, Ars Dionysii grammatici et armeniaca in eam scholia, Petrograd 1915, p. 269 und 280). Im elften Jahrhundert ist es von Gregor Magistros erwähnt und zugleich auch zitiert worden (siehe K. Kostanianz, Briefe des Gregor Magistros, Alexandropol 1910, p. 5 und 97).

Dass auch der Historiker Moses Chorenathsi das Buch des Theon gekannt habe, hat Baumgartner erwiesen (siehe „Ueber das Buch „die Chrie", Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Bd. 40, Leipzig 1886, p. 513—514). Moses benützte es sicher nicht im griechischen Originale, wie Baumgartner meinte, sondern tathsächlich in der armenischen Uebersetzung (vgl. Moses Choren. II, 2, Tiflis 1913, p. 104 die Stelle über die Einteilung der Erde in drei Weltteile=*«Յաղագս հնգ[illegible] տասանեական կրթութեանց»*, p. 20).

ՍՍՌՄԳԱ 1971 թ.
ՀՍՍՌ ԳԱ ԱՐՎԵՍՏԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆ-Տ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
БИБЛИОТЕКА
Ин-т Востоковед. АН Арм. ССР

Պետհամալսարանի Հրատարկ. տպարան, Տերյան 68.

Թղթի լրագր ն—3503. պատվեր—203. տիրաժ 1500.
Արտադրության է հանձնված 1937 թ. նոյեմբերի 19-ին:
Ստորագրված է տպագրության 1938 թ. փետրվարի 10-ին: